

HYVÄN JA PAHAN TIEDON PUU?

**ELINIKÄISEN OPPIMISEN RAKENTUMINEN HELSINGIN
SANOMIEN VIERASKYNÄ- JA MIELIPIDESIVUILLA**

Heikki Kinnari
Aikuiskasvatustiede
Pro gradu -tutkielma
Kasvatustieteiden laitos
Turun yliopisto

TIIVISTELMÄ

TURUN YLIOPISTO

Kasvatustieteiden laitos

KINNARI, HEIKKI: Hyvän ja pahan tiedon puu? Elinikäisen oppimisen rakentuminen Helsingin Sanomien vieraskynä- ja mielipidesivuilla.

Pro gradu -tutkielma, 166 sivua, 4 liitesivua.

Aikuiskasvatustiede

Tammikuu 2009

Pro gradu -tutkimuksessani käsittelem elinikäisen oppimisen rakentumista Helsingin Sanomien vieraskynä- ja mielipidesivustojen teksteissä vuonna 2006. Erityisesti huomio kiinnittyy siihen kuinka tietynlaista sosiaalista todellisuutta elinikäisestä oppimisesta retorisesti konstruoidaan ja valtautetaan suhteessa muihin diskursseihin. Tutkimusmenetelmänäni on sosiaaliseen konstruktionismiin nojaava diskurssianalyysi. Suuntaus on enemmän ontologiseen konstruktionismiin nojaava, kriittinen diskurssianalyysi, jossa analysoitavaa kohdetta pyrin lähestymään ennakkoluulottomasti, fenomenologista reduktiota hyväksikäyttäen, ilman poliittisia päämääriä tai ennakkoluuloja. Näkemys on enemmän makroanalyttinen yhteiskunnallisen puheen kulttuurinen analysointi, vaikka mikro- ja makroanalyttinen näkökulma osittain limittyvätkin keskenään, kuten analyttinen ja kriittinen ote. Tutkimusaineisto koostui 127:stä Helsingin Sanomien vieraskynä- ja mielipidetekstistä, joista varsinaiseen diskurssianalyysiin valitsin 36. Jokainen teksti on analysoitu tiettyyn diskurssiin kuuluvaksi, vaikka kaikki eivät analyysivaiheessa esiinnykään.

Teksteissä rakentui viisi keskenään aktiivisesti keskustelevaa diskurssia: 1) Uusliberalistinen diskurssi, jonka todellisuus painottui taloudellisena hallintana, kohti innovatiivista yhteiskuntaa usein kansallisen kilpailukyvyn retoriikan edesauttamana. 2) Uusliberalismin vastainen diskurssi, joka aktiivisesti kritisoi nykyisen sosiaalisen todellisuuden ihmistä hyväksikäyttävää luonnetta, ihmisen riittämättömyyttä ja muutokseen sopeutumisen pakkoa, rakentamatta silti vaihtoehtoista todellisuutta. 3) Sivistyksellinen diskurssi, jonka todellisuus rakentui uusliberaalia todellisuutta vastaan kyseenalaistamalla uusliberaalin sosiaalisen todellisuuden arvopohjan vaatimalla demokraattista keskustelua ”hyvästä elämästä ja yhteiskunnasta”, millaisessa ihmisen tulisi oppia ja sosiaalistua. 4) Funktionalistinen eli yhteiskuntaan integroiva diskurssi, jonka todellisuus läheni uusliberalistista todellisuutta korostamalla työn arvoa kansalaisuuden rakentumisessa, joskus jopa autoritaarisia piirteitä saaden, muistuttaen yhteiskunnan olevan kellokoneisto, johon yksilön on integroiduttava. 5) Yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuva diskurssi, jonka todellisuus rakentui protestanttista etiikkaa kyseenalaistavana, vaihtoehtoisena - omia arvoja noudattavana elämään oppimisena, jossa yhteiskunta rakentuisi enemmän ihmistä joustavana oppimiskenttänä.

Tutkimus kertoo enemmän Helsingin Sanomien linjasta, eikä sitä voi yleistää kulttuuri-ilmapiiriä koskevaksi. Median vaikutus ihmisten ajattelussa ja sen muokkaamisessa on silti hyvin suuri. Helsingin Sanomat on myös Suomen ainoa valtakunnallinen sanomalehti, jonka keskustelukenttää seuraavat asiantuntijat ja ”tavalliset lukijatkin”. Siksi sen merkitystä erilaisten sosiaalisten ilmiöiden rakentajana ja kuvaajana ei tule myöskään vähätellä.

Asiasanat: Elinikäinen oppiminen, sosiaalinen konstruktionismi, diskurssi, media, uusliberalismi, hallinta

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 ELINIKÄINEN OPPIMINEN	3
2.1 Mitä ovat elinikäinen oppiminen ja sen rinnakkaiskäsitteet?	3
2.2 Elinikäisen oppimisen ja kasvatuksen historialliset juuret	7
2.3 Modernin projekti ja elinikäisen oppimisen muutos	11
2.3.1 Modernin yhteiskunnan tunnusmerkit	12
2.3.2 Elinikäinen oppiminen ja modernisaatio	13
2.4 Kokoavia ajatuksia elinikäisestä oppimisesta	19
3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA VIITEKEHYS	21
3.1 Edmund Husserlin fenomenologia	22
3.2 Schützin fenomenologinen sosiologia	25
3.3 Sosiaalinen konstruktionismi	27
3.4 Kieli ja diskurssit sosiaalisen todellisuuden rakentajana	30
3.5 Diskurssianalyysi	33
3.6 Sosiaalisen konstruktionismin arviointia	35
3.7 Tieteenfilosofista ja tiedon sosiologista arviointia	37
4 MEDIAN JA ERITYISESTI SANOMALEHTIEN ROOLI YHTEISKUNNALLISESSA KESKUSTELUSSA	40
4.1 Mediaan vaikutetaan	41
4.2 Media vaikuttaa meihin	43
4.2.1 Kultivaatioteoria	43
4.2.2 Agenda setting –teoria	44
4.2.3 Hiljaisuuden spiraali (kehä)	45
4.2.4 Kehyttäminen	45
4.3 Propagandaa ja indoktrinaatiota tiedotusvälineissä	46
4.4 Mielipideteksti sanomalehdessä – puolueeton?	48
4.5 Miksi Helsingin Sanomat aineistona?	50

5 TUTKIMUSAINIISTO JA –ONGELMA	53
5.1 Tutkimusmenetelmän tarkennus	53
5.1.1 Ontologinen konstruktionismi	53
5.1.2 Tutkijan positio	56
5.2 Tutkimuskysymykset	57
5.3 Tutkimuksen kulku	58
6 AINEISTON ANALYYSI	62
6.1 Uusliberalististen diskurssien konteksti	62
6.2 Uusliberalismi pähkinäkuoressa	62
6.3 Uusliberalistisen politiikan historiallinen tausta	64
6.4 Uusliberalistinen diskurssi	69
6.5 Uusliberalismin vastainen diskurssi	82
6.6 Sivistyksellinen diskurssi	96
6.7 Funktionalistinen ja yhteiskuntaan integroiva diskurssi	108
6.8 Yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuva diskurssi	115
6.9 Diskurssit puntarissa – lyhyt yhteenveto	128
6.9.1 Uusliberalistinen diskurssi	128
6.9.2 Uusliberalismin vastainen diskurssi	130
6.9.3 Sivistyksellinen diskurssi	131
6.9.4 Funktionalistinen ja yhteiskuntaan integroiva diskurssi	133
6.9.5 Yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuva diskurssi	134
6.9.6 Diskurssit tilastoina	136
7 FOUCAULT´LAISET VALLAN JA HALLINNAN KÄSITTEET	139
7.1 Vallan käsite Foucault´n filosofiassa	139
7.2 Hallinnan käsite Foucault´laisessa filosofiassa	141
7.3 Elinikäisen oppimisen hallinta?	144
POHDINTA	146
VIITATTU TUTKIMUSAINIISTO	150
VIITTAAMATON TUTKIMUSAINIISTO	153

KIRJALLISUUS

159

LIITTEET

167

1. JOHDANTO

Elinikäinen oppiminen on ollut muotikäsite pitkän aikaa. Nimitykset sen sisällöstä ovat vain vaihdelleet vuosikymmenien ja –satojen koitossa. Alun perin käsitteessä korostui kasvatuksellinen ja ideologinen näkökulma. Se oli filosofinen ajatus ihmisyyteen kasvamisesta (Kauppila 2006, 36; Rinne & Salmi 2000, 136; Silvennoinen & Tulkki 1998, Tuomisto 1994, 53, 56.). Valistusaikana ihmisen tuli elämänsä aikana oppia kasvamaan järkipäiseksi ihmiseksi, pois ”alaikäisyyden” tilasta; myyttien ja satujen maailmasta (Tuomisto 1994, 61). Kansallisvaltioiden kehittymisten myötä, elinikäinen oppiminen alkoi saada vivahdetta sosialisatioprosessin näkökulmasta. Prosessi nähtiin välttämättömänä demokraattisille yhteiskunnille ja tasa-arvoisille yksilöille. Elinikäinen oppiminen jatkoi lähentymistään ammatillisen koulutuksen kanssa, sivistyksellisen ja idealistisen puolen pikkuhiljaa jäädessä taka-alalle (Kauppila 2006, 37; Rinne & Salmi 2000, 137; Tuomisto 1994, 62-65; Nyysölä & Hämäläinen 2001, 11.). Käsite pilkottiin pienempiin osa-alueisiin ja erilaiset oppimisteoriat liitettiin läheiseen yhteyteen. Näin ihmisten kyvystä oppia koko elämänsä ajan saatiin paras mahdollinen yhteiskunnallinen hyöty (Kauppila 2006, 41). Yhteiskunnallinen, erityisesti teknologinen kehitys on ollut huimaa ja ihmisen mahdollisuudesta oppia elämänsä ajan on tullut välttämättömyys. ”Vapauttajasta” on saattanut tulla ”Sopeuttaja” ja alun perin idealistisesta käsitteestä on muodostunut poliittinen ja vallankäytöllinen väline ja tietynlaisen todellisuuden oikeuttaja?

Pro gradu – työssäni tutkin kuinka elinikäistä oppimista rakennettiin Helsingin Sanomien mielipideosastolla sekä vieraskynäpalstalla vuonna 2006. Tutkimuksen tarkoituksena on diskurssianalyysin avulla selvittää, millaisia diskursseja Suomen kattavimmalla keskustelufoorumilla retorisesti konstruoidaan ja valtautetaan suhteessa muihin kilpaileviin diskursseihin. Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat nojaavat sosiaalisen konstruktionismin kielikäsitteeseen, jolloin selvityksen kohteena ei ole se mikä on totuus, vaan kuinka erilaiset ”todellisuudet” rakentuvat suhteessa muihin ja itseensä (Eskola & Suoranta 1998, 139-141; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18; Johnstone, 30). Tarkoitus ei tällöin ole pyrkiä täydelliseen relativismiin kumoamalla ontologisen todellisuutemme, kuten maapallon tai ihmisten fyysinen olemus (ks. luku 3.6). Toisaalta pyrkimys on nostaa esiin sellaisia sosiaalisia ilmiöitä, joita perustellaan ontologisella ja universaalilla retoriikalla. Lähtökohtana on, että sosiaaliset ongelmat ja ilmiöt ovat rakentuneet kulttuurisesti ja historiallisesti, jolloin ontologinen selitysmalli

on vain tietynlainen retorinen konstruktio, mutta ei sen ”todellisempi” kuin muutkaan selitysmallit (Juhila 1999, 162; Niiniluoto 2003, 29.). Sosiaaliseen konstruktionismin olen johtanut fenomenologian ideasta asti. Vaikka diskurssianalyysini on osaltaan hyvin lähellä kriittistä diskurssianalyysia, olen pyrkinyt karkottamaan ennakkoluuloni aiheen ympäriltä, harjoittamalla fenomenologista reduktiota (ks. luku 3.) (Holma 1987, 8-9).

Helsingin Sanomat ei ole aineistona kattava, jotta aineistosta voisi tehdä koko kulttuuri-ilmapiiiriä koskevia päätelmiä (Suhonen 1994, 70-71). Diskurssien valtataistelu ja retoriikka kertovat enemmän HS:n omasta ja sen mielipide- ja vieraskynäkirjoittajien todellisuuden rakentumisesta. Mutta vähätellä ei voi Helsingin Sanomien, eikä ylipäänsä median valtaa ihmisten ajatusten muovautumiseen (ks. luku 4) (Kunelius 1997, 118, 127). Verhon peittoon jää silti se, kuinka paljon yhteiskunnallisia ilmiöitä nostetaan ja jätetään nostamatta tietoisuuteen tai näytetään vain tietystä näkökulmasta Suomen ainoassa valtakunnallisessa sanomalehdessä, HS:ssä (Hemanus 1975, 41). Myös vain yhteen vuoteen sijoittuva aineiston analyysi ei anna tutkimustuloksena historiallista kuvaa lehden tai muun yhteiskunnan konstruktioista elinikäiseen oppimiseen. Toisaalta aineistoa kertyi lyhyeltä ajalta hyvin paljon tehden samalla sisällön rikkaaksi, paljastaen *ajankuvana* todellisuuden rakenteen elinikäisen oppimisen puhetyyleistä varsin selvärajaisesti. Aineisto ehti kyllääntyä vuoden aikana varsin erinomaisesti. Kaiken kaikkiaan tutkimusaineisto koostui 127 tekstikatkelmasta, joista varsinaiseen analyysivaiheeseen pääsi vajaa kolmannes.

2. ELINIKÄINEN OPPIMINEN

Ihmisen kehittyminen nykyiseen tilaansa on pitkän evoluution tulos. Olemassaolon edellytys on ollut jatkuva sopeutuminen uusiin tilanteisiin ja niistä saatujen kokemusten kautta tapahtunut oppiminen. Oppiminen on siis lähes yhtä vanha asia kuin ihminen itse. Myöhemmin, kun ihmiset alkoivat organisoitua tehokkaammin toimiviksi yhteisöiksi eloonjäämiskamppailun jäädessä sivummalle, alkoi heille jäädä aikaa ja mahdollisuuksia pohtia muitakin välttämättömiä, kuten yhteiskunnallisia ja itsensä kehittämiseen liittyviä asioita. Erityisesti humanistit ovat korostaneet kasvatuksen merkitystä ihmisen kehityksessä ”sivistyneeksi ihmiseksi.” (Tuomisto 1994, 50.)

Tässä luvussa esittelen elinikäisen oppimisen historiallisia juuria ja määrittelen mitä elinikäinen oppiminen varsinaisesti on. Tarkastelen myös miten modernisaatioprosessi on vaikuttanut sen syntyyn ja muuntumiseen ajan kuluessa.

2.1 Mitä on elinikäinen oppiminen ja sen rinnakkaiskäsitteet?

Elinikäisestä oppimisesta on kirjoitettu hajanainen määrä kirjoja, määrittelyn riippuen niiden poliittisista tai hallinnollisista päämääristä. Heikki Silvennoinen (1998, 63) kirjoittaa: *”Elinikäisessä oppimisessa on kysymys juuri siitä, että ihmiseen ikään kuin imeytyy ja kasautuu jatkuvasti monentyypisiä tietoja, taitoja, valmiuksia, joiden perusteella hän ajattelee, tulkitsee, asettaa tavoitteensa, suuntautuu, toimii, sopeutuu, mukautuu, hyökkää ja puolustaa.”* Rinne & Salmi (2000, 135) määrittelevät sen lyhyemmin ja ytimekkäästi *”Ihminen kykenee oppimaan koko ikänsä ja selviytyäkseen hänen on opittava koko ikänsä.”* Poliittisesti, eri ihmiskäsityksen tai maailmankuvan omaavat ihmiset ajattelevat tämän lauseen kontekstista hyvin eri tavoin. Asiaa monimutkaistavat vielä käsitteiden sekalainen käyttö ja niiden olemassaolo sekä eri tieteenalojen asiaa tutkiva lähestymiskanta. Tarkoitukseni on yrittää selvittää ongelmaa käsitteiden määrittelyjen ja taulukoiden kautta. Tärkeinä teoreettisina lähtökohtina toimivat Jukka Tuomiston (1994) kokoamat käsitteet.

Alan M. Thomas´n mukaan (ks. Tuomisto 1994, 13-14) **oppiminen** tekee inhimillisistä olennoista yksilöitä, kun taas **kasvatus** on institutionalisoitunut sarja rooleja, toimintoja ja keinoja, joilla ryhmä, vanhemmat tai yhteiskunta voi ohjata joidenkin tai kaikkien

jäsentensä suunnan kohti tiettyjä tavoitteita. Oppiminen on täten subjektiivista, mutta kasvatus tapahtuu ulkoa päin. James Ingram erottaa kasvatuksen (ks. Tulkki & Honkanen 1998, 36), yhden elämän tunnusmerkin, **kouluttautumisesta**. Hänen mukaansa kasvatus eroaa kouluttautumisesta siinä, että kasvatus voidaan ymmärtää inhimilliseen tilaan liittyvin termein, kun taas kouluttautumisessa on kysymys akateemisesta menestyksestä, paperitutkinnoista ja sosiaalisesta arvovallasta.

Daven mukaan (ks. Tuomisto 1994, 17-18) **elinikäinen kasvatus** on käsitteenä laaja, jonka sisään voidaan niputtaa yksilön elämänaikana tapahtuva sellainen formaalinen, ei-formaalinen ja informaalinen oppiminen, joka mahdollistaa persoonallisen, sosiaalisen ja ammatillisen elämän mahdollisimman täydellisen kehityksen. Myös Aulis Alanen määritteli Tuomiston mukaan elinikäisen kasvatuksen kasvatukselliseksi kokonaisnäkemykseksi, joka ulottuu koko elämänaikaan ja sen tehtävänä on kattaa kaikki elämänaikaudet. Kaiken kaikkiaan elinikäisestä kasvatuksesta Tuomisto toteaa, ettei sitä ole sen kompleksisuutensa vuoksi kyetty määrittelemään vieläkään täysin tarkasti.

Jatkuvan koulutuksen käsitettä on Suomessa käytetty Tuomiston (1994, 19-21) mukaan 1960 -luvun lopulta lähtien. Jatkuvan koulutuksen toimikunta tarkoitti periaatteellaan sitä, että jokaisella ihmisellä tuli osana elinikäistä oppimista eri ikäkausina olla mahdollisuus oman persoonallisuutensa jatkuvaan ja monipuoliseen kehittämiseen järjestelmällisen ja joustavan opiskelun avulla. Jatkuvan koulutuksen käsitteen käyttäjät tarkastelevatkin elinikäistä oppimista lähinnä vain koulujärjestelmän näkökulmasta.

Elinikäistä kasvatusta pohtineet ovat jakaneet **elinikäisen oppimisen** ja -kasvatuksen *muodolliseen (formaaliseen), epämuodolliseen (ei-formaaliseen), informaaliseen sekä satunnaisoppimiseen*. *Formaalisella eli muodollisella kasvatuksella* tarkoitetaan hierarkkisesti rakentuvaa, asteittain etenevää kasvatus- ja koulutusjärjestelmää, joka kattaa matkan päiväkodista, aina peruskoulun kautta yliopistoon. Mukaan lasketaan myös erilaiset ammatilliset ja tekniset kurssit. Formaalin koulutus on siis aina hierarkkisesti järjestettyä ja tutkintoihin perustuvaa. Formaali oppiminen tapahtuu luonnollisesti erilaisissa formaaleissa instituutioissa. *Ei-formaalilla eli epämuodollisella kasvatuksella ja oppimisella* tarkoitetaan niitä organisoituja toimintoja, jotka tapahtuvat muodollisen koulujärjestelmän ulkopuolella. Tällöin oppiminen ei perustu muodollisen

koulujärjestelmän tutkintohierarkiaan, vaan on oma kokonaisuutensa. Sille on tunnusomaista korkea-asteinen itsekontrolli ja itsenäinen suuntautuneisuus, ja oppiminen tapahtuu luokkahuoneen ulkopuolella. Epämuodollinen oppiminen voi olla suunniteltua tai suunnittelematonta, mutta yleensä oppimiseen liittyy tietoisuus siitä, että oppimista on tapahtunut. *Informaalinen oppiminen* on pääasiassa kokemuseräistä sekä ei-institutionaalista. Se on yleensä ikään kuin piilossa, jolloin sitä pidetään itsestään selvänä, implisiittisesti vallitsevien uskomusten ja toiminnan tuloksena. Informaaliseen oppimiseen mahdutetaan ajatus oppiminen erehdyksestä, olettamuksista, uskomuksista, kokemuksesta jne. Oppiminen voi tapahtua hyvin erilaisissa ympäristöissä, joissa roolit, normit ja suhteet ovat piilossa. Oppiminen ei ole tällöin itsessään päätavoite, jolloin se jää helposti refleктоimatta. Informaali oppiminen saattaa johtaa myös virheoppimiseen, jolloin oppiminen vahvistaa vain aikaisempia harhakäsityksiä, ennakkoluuloja tai stereotyyppioita. Käytännössä formaalisen, ei-formaalisen ja informaalisen oppimisen/kasvatuksen sekä satunnaisoppimisen erottaminen toisistaan on vaikeaa. Ne kietoutuvat toisiinsa ja lomittuvat eri subjektien elämänculussa monin erilaisin tavoin. Seuraavalla kuviolla olen yrittänyt havainnollistaa ihmisten eri oppimismuotoja eri elämäncvaiheissa. (Kauppila 2006, 38-40; Rinne & Salmi 2000, 149-152; Tuomisto 1994, 23-24; Ojala 2001, 19-24; Kaikkonen 2000; 1-7.)

Kuvio 1. Elinikäisen oppimisen muodot elämänvaiheittain.

	<i>Formaalinen</i>	<i>Ei-formaalinen</i>	<i>Informaalinen</i>	<i>Satunnais-oppiminen</i>
<i>Lapsuus/ Nuoruus</i>	koululaitos: - perusaste - keskiaste - korkea-aste	- organisoidut opinnot koulun ulkopuolella: esim. erilaisissa järjestöissä ja harrastusryhmissä	- tavoitteellinen itseopiskelu - oppiminen vapaa-ajan harrastuksista (yksin/ryhmässä)	- arkipäivän oppiminen esim. perhe ja ystäväpiirissä
<i>Aikuisuus</i>	- aikuisten tutkinto- ja kouluopinnot - ammatilliset pätevyys-tutkinnot	- aikuisten muut organisoidut opinnot, esim. - harrastusopinnot - henkilöstö-koulutus/ täydennys-koulutus - yhteiskunnalliset opinnot - yleissivistävät opinnot	- tavoitteellinen oppiminen (self-directed learning) - itseopiskelu - tavoitteellinen opiskelu työssä (mentoring, coaching, laatupiirit yms.)	- arkipäivä-oppiminen - kokemuksesta oppiminen työssä ja muussa toiminnassa - satunnais-oppiminen (incidental learning) - äänettömät tiedot (tacit knowledge)
<i>Vanhuus</i>		- organisoidut opinnot - harrastusopinnot - ikääntyvien yliopisto	- tavoitteellinen itseopiskelu	- arkipäivä-oppiminen

Elämänlaajuinen oppiminen on käsitteenä varsin uusi, vaikka vastaavanlainen ajatus on esiintynyt esimerkiksi Unescon teksteissä jo 60 -luvulla. Elinikäisestä oppimisesta erotetaan usein kaksi erilaista ulottuvuutta: ensimmäisen mukaan puhutaan elinikäisestä oppimisesta, jolla viitataan oppimisen prosessimaisuuteen ja keston pinnasängystä arkkuun. Elämänlaajuisella oppimisella taas tarkoitetaan ja painotetaan sitä, että oppiminen kattaa koko elämänalan eikä vain jotain kapeaa sektoria siitä. Elinikäisessä oppimisessä korostuvat muodollinen koulutus ja ammatilliset näkökohdat, joka on saattanut merkitä uskottavuusongelmaa elinikäisen oppimisen käsitteelle ja johtanut siihen, että useat tutkijat ovat alkaneet suosia elämänlaajuisen oppimisen käsitettä enemmän. (Kauppila 2006, 43.)

Elinikäisen oppimisen ympärillä pyörivä keskustelu liittyy vahvasti myös muualla yhteiskunnassa käytävään keskusteluun. Puhutaan esimerkiksi **oppivista organisaatioista, tietoyhteiskunnasta, riskiyhteiskunnasta** erilaisine ongelmineen, **työvoiman joustavuuden tarpeesta** sekä **oppivasta yhteiskunnasta**. Käsitteitä

oppimisyhteiskunta ja elinikäinen oppiminen sekä tieto- tai riskiyhteiskunta käytetään usein synonyymeina. Yhteiskunta -käsitteet kuvaavat paikkaa, jossa oppiminen tapahtuu ja elinikäinen oppiminen korostaa sitä, koska oppiminen tapahtuu. (Kauppila 2006, 41.)

Oppimisyhteiskuntaa voidaan Kauppilan (2006, 41-42) mukaan ilmaista ainakin kolmella eri tavalla. *Ensimmäisen* mukaan voidaan ajatella, että kaikki yhteiskunnat ovat olleet oppivia. Tässä teoreettisessa käsitteessä korostuu oppijan ja yhteiskunnan suhde kysymyksenasettelulla, millainen on eri instituutioiden asema oppimisessa ja millaisia oppijan identiteettejä on tarjolla. *Toisen* yleisen ajattelutavan mukaisen näkemyksen mukaan oppimisyhteiskunnissa oppiminen on keskeisemmässä asemassa kuin mitä se on teollisissa yhteiskunnissa ollut. Oppimisyhteiskuntaa on Kauppilan mukaan edeltänyt usein koulutusyhteiskunta. *Kolmas* oppimisyhteiskunnan käsite on Kauppilan mukaan vahvasti utopistinen. Se kytkee oppimisyhteiskunnan tulevaisuuden yhteiskunnan ideaan. Ajatuksena palkkatyön vähenemiselle ehdotetaan vastattavan toisen tai kolmannen ei -tavaramuotoisen ja markkinamekanismin ulkopuolella olevan sektorin perustamisella. Käytännössä tämä tarkoittaisi Kauppilan mukaan ottamalla käyttöön kansalaispalkka ja toteuttamalla elinikäistä oppimista liittämällä yhteen muodollinen ja informaali oppiminen. Tällä tavoin tapahtuisi siirtyminen palkkatyön yhteiskunnasta oppimisen yhteiskuntaan, jolloin siitä muodostuisi kokonainen yhteiskuntamuoto.

2.2 Elinikäisen oppimisen ja kasvatuksen historialliset juuret

Kaikenlainen elollinen kehittyminen vaatii erilaista oppimista ja ympäristön reflektointia. Se on edellytys, että ihminen tai eläin voi turvata oman eloonjäämisensä sekä lajinsa jatkuvuuden. Ihmiskunnan historiassa ihmisen mahdollisuus ja kyky oppia elämänsä ajan näkyy jo hyvin varhain. Esimerkiksi eri korkeakulttuuristen uskontojen näkemykset ihmisestä jatkuvasti kehittyvänä ihmisenä ovat merkkejä siitä. Kristinuskon mukaan Jeesus opetti, ettei ihmisen tule ”kätkeä lamppua vakan alle” vaan antaa sen loistaa. Ihmisen tulisi elää moraalisesti oikein ja jatkuvasti kehittyä – niin kauan kunnes aika on täysi. (Kauppila 2006, 35.)

Elinikäisen oppimisen juuret ulottuvat ainakin antiikin Kreikkaan ja Platoniin asti. Platon ilmaisi sanalla *apaideusia* kasvattamattomuutta ja sivistymättömyyttä. *Paideia*,

kasvatus, merkitsi hänelle luolavertauksen mukaisesti luolan vankeudesta vapautumisesta. Myös valtio -dialogissaan hän lähti siitä ajatuksesta, että kansalaisten kasvatus on mitä tärkein edellytys ihannevaltion luomisessa. Tosin jo tuolloin, aina 1900 -lukuun asti koko eliniän jatkuva kasvatus ja koulutus rajattiin vain niihin yhteiskuntaluokkiin, joille oli uskottu kulloisenkin yhteiskunnan koossa pysymiseen liittyviä tehtäviä. Heidän ajatusten jatkuva kontrollointi katsottiin poikkeuksellisen vastuullisten tehtävien vuoksi välttämättömäksi. (Kauppila 2006, 36; Rinne & Salmi 2000, 136; Silvennoinen & Tulkki 1998, Tuomisto 1994, 53, 56.)

Myös nykyisen Iranin alueella opetettiin aikuisia, jotta he voisivat huolehtia nuorten epämuodollisesta opetuksesta. Koulutusta järjestettiin myös tuon ajan muissakin sivistysvaltioissa, kuten Egyptissä, Intiassa ja Kiinassa. Varhaisten sivilisaatioiden ”aikuiskoulutusjärjestelmien” on esitetty olleen ainakin osasyitä noiden kulttuurien ainutlaatuisiin saavutuksiin: mahtavien monumenttien rakentamisesta erilaisten taitojen hallitsemiseen, kuten maanviljelystekniikan, uskonnon, sodankäynnin, johtamisen, vesinsinööritaitojen sekä valtionhoidon harjoittamiseen. (Rinne & Salmi 2000, 136.)

1600 -luvulla Johan Amos Comenius muotoili hyvin lähelle nykyaikaiselta kuulostavia ajatuksia elinikäisestä oppimisesta. Hänelle toimmme, ajatuksemme, puheemme, aikomuksemme, ansiomme sekä ominaisuutemme ovat vain eräänlaisia portaita, joita pitkin jatkamme kehittymistämme ja nousemme yhä ylemmälle portaalle, saavuttamatta kuitenkaan viimeistä porrasta. Elämä oli hänelle kokonaisuudessaan eri toimintoineen ”koulu”, työpaja ja jatkuva oppimisprosessi. Hänen ajatuksensa nojasivat sivistymisen ajatukseen, eli ideaan siitä, että ihmiset alkavat tavoitella katoavien ja vähemmän tärkeiden asioiden sijasta kestävämpiä ja parempia asioita, kuten viisautta, järkevyyttä ja jumalallisuutta. Hänen mielestään koskaan ei ollut myöhäistä oppia, eikä ihmisellä ole muita tavoitteita oppimiselle kuin elämä itse. (Kauppila 2006, 36-37; Rinne & Salmi 2000, 136; Tuomisto 1994, 54.)

Valistusaika oli 1700 -luvun lopulla virinnyt ajattelusuuntaus, joka korosti muun muassa järjen ja tiedon merkitystä. Se toi esiin kysymyksen ihmisen kehittymisestä ”täysi-ikäiseksi” yksilöksi ja kansalaiseksi. Esimerkiksi valistusajan ehkä tärkeimmän filosofin Immanuel Kantin mukaan valistus oli ihmisen pääsemistä alaikäisyyden tilasta. Ja koska alaikäisyys oli itse aiheutettua, niin siitä oli myös itse mahdollisuus vapautua. Hänen mukaan alaikäisyys oli kyvyttömyyttä käyttää omaa järkeä ilman toisen

johdatusta. Valistusajattelussa oli vahva yksilöllinen korostus, jonka mukaan kuviteltiin, että ihmisen älyllisten voimien kehittäminen johtaisi valtavaan edistykseen kaikilla aloilla. (Tuomisto 1994, 61.) Toisaalta tässä aatehistoriallisessa kontekstissa kasvatukselle ja koulutukselle kaavailtiin myös uusia tehtäviä: niille oli avautumassa modernin yhteiskunnan rakentamisessa tärkeä rooli (Siljander 2002, 20).

Uushumanistit kritisoivat valistuksen hyötyajattelua ja pitivät valistuksen näkemystä tiedon ratkaisevasta merkityksestä yksipuolisena, nousten sen vastavoimaksi. He asettivat valistusta vastaan käsityksen ”puhtaasta tiedosta”, ilman ulkoisten tekijöiden häiritsevää vaikutusta. Taiteiden, kielten sekä matematiikan avulla eli puhtaana itsesivistyksenä ihmisen tuli kehittyä siksi, mikä hän luonnostaan on. Heidän elinikäisen oppimisen ajatus korosti siis yksilöllistä kehitysprosessia ja ”puhtaan tiedon” merkitystä. (Tuomisto 1994, 61.) He vaativat myös mm. yliopistoille pitkää autonomiaa, inhimillisen tiedonharjoittamisen ja itsenäisen tieteenharjoittamisen itseisarvoa sekä korostivat voimakkaasti ihmisen kokonaispersoonallisuuden kehittämisen merkitystä (Tuomisto 1991, 38). Uushumanistien ajatukset olivat Sirosen mukaan tyypillisesti saksalainen muunnos porvarillisesta emansipaatiosta, yksilön vapautumisesta teologian, universaalien dogmien ja säätyjen pakkopaidasta (Tuomisto 1994, 62).

Yhdysvaltojen puolella elinikäisen kasvatuksen kehitys eteni eritoten John Deweyn kautta. Jo 1890 -luvulta lähtien hän tarkasteli kasvatusta elinikäisen sosialisatioprosessin näkökulmasta. Dewey painotti näkemystä, jonka mukaan yksilön henkinen kehitysprosessi jatkuu elämän loppuun asti. Myöhemmässä elämänvaiheessa Dewey keskittyi lähinnä koululaitoksen kehittämiseen korostamalla ihmisen kykyä oppia koko elämänsä ajan. Elinikäisen kasvatuksen idea muotoiltiin kuitenkin varsinaisesti ensimmäisen kerran *Britannian* jälleenrakentamisministeriön raportissa vuonna 1919. Siinä määriteltiin muun muassa aikuiskasvatuksen elinikäisyyden ja universaalisuuden tarpeet. Raportin mukaan aikuiskasvatuksen tuli olla kaikkien saatavilla, eikä vain tietyn piirin etuoikeus. Perustelu dokumentissa tosin oli korostetun yhteiskunnallinen ja aikuiskasvatus nähtiinkin osana kansalaisuutta ja sitä pidettiin kansallisena välttämättömyytenä. Myös Basil Yeaxleen 1920 -luvulla kirjoittama ”Lifelong education” on yksi alan varhaisimpia perusteoksia. Hän näki elinikäisen kasvatuksen välttämättömänä niille aikansa demokraattisille yhteiskunnille, jotka perustuivat ajatukseen, jonka mukaan ihmisen pitäisi olla vapaa ja vastuullinen. Hän ymmärsi ajatuksen, ettei eliniän oppiminen ole yhtä helppoa kaikille ryhmille ja

yksilöille, mutta ei hyväksynyt ajatusta, jonka mukaan jokin tietty ryhmä tarvitsisi kasvatusta vähemmän kuin toinen. Ihmiselämän luonto luo hänen mukaansa sekä nälän, että välttämättömyyden niin kutsuttuun elinaikaiseen kasvatukseen. *Saksassa* Ernst Kriek julisti kansallissosialismin kukoistaessa ihmisen olevan kehityskykyinen niin kauan kuin elää ja siksi kasvatusta tarvitseva. Hänen mukaansa kaikki kasvattavat kaikkia joka hetki, tosin poikkeuksia olivat hänen mukaansa kylmät ihmiset, joihin mikään kasvatuksellinen vaikutus ei toimi. Kriekin näkemys elinikäisestä oppimisesta oli monipuolinen: se sisälsi ajatuksen yksilön omasta kehitysprosessista sekä yhteiskunnan sosiaalisesta järjestelmästä ja työtoiminnasta. (Kauppila 2006, 37; Rinne & Salmi 2000, 137; Tuomisto 1994, 62-65; Nyssölä & Hämäläinen 2001, 11.)

Varhaisuomalaisten kansanomaisia kasvatustapoja esitellessään Wilska toteaa (ks. Tuomisto 1994, 66.), ettei kasvatusta ja opetustoimi kohdistunut vain lapsuudenikäisiin, vaan se jatkui nuoruusikään ja myöhempäänkin. Rahvaan tapojen mukaan iältään vanhempi oli oikeutettu ja velvollinen opastamaan nuorempia, vaikka jälkimmäiset olisivatkin olleet jo aikamiehiä. Yleiset tiedot ja taidot sekä normit siirtyivät kulttuuriperimässä sukupolvelta toiselle. Tällainen esisuomalainen vakaumus muuttui myöhemmin ja tilalle kehittyi illuusio, jonka mukaan määrätyt tiedot saatuaan ihminen on täysin pätevä ja valmis. Luultiin, että kansakoulun käyneet pystyvät melkein mihin tahansa. Niiden yleistyminen aiheutti toimenpiteen, että yleinen kansankasvatusta muuttui pääosin lapsiin kohdistuvaksi, eikä poikkeuksia huomioimatta jatkunut enää myöhemmällä iällä.

Suomalaisen elinikäisen kasvun ajattelun isän, J.V Snellmanin (ks. Tuomisto 1994, 66-71) mukaan sivistys ei pääty kouluun tai jonkinlaiseen tutkintoon, sillä hänen mukaansa elämä on se koulu, jossa ihminen muokataan ihmiseksi. Hän yritti palauttaa elinikäisen kasvatuksen ajatuksen kunniaan hahmotelmalla, jonka mukaan kouluopetuksen tehtävänä oli luoda sellainen pohja älylliselle kehitykselle, että oppilas tulisi kykeneväiseksi itse hankkimaan sivistystä ja tuntemaan itsensä sivistämisen tarvetta sekä saamaan myös voimaa ja kannustusta siihen. Elämäkokemusta koulu ei ihmisille hänen mielestään voinut antaa, sillä se täytyi yksilön taistellen saavuttaa. Hänelle elinikäisen kasvatuksen ja oppimisen lähtökohtana olivat yksilön ja kansalaisyhteiskunnan tarpeet, jotka olivat pitkälle yhteneviä. Itsekasvatusta Snellman piti tosin tärkeimpänä kasvatuksen muotona, sillä vain itsekasvatuksen kautta yksilöstä tulee Snellmanin mukaan historiansa subjekti, sillä tiedostaessaan historian

nykyisyyden, eli pakon johon synnyttään ja jota tiedollaan sekä toiminnallaan ihminen joutuu edustamaan - tämän tajutessaan subjektista tulee maailmanhistorian edustaja. Myös muut suuret kasvatusteoreetikot, kuten J.A. Hollo sekä J.E. Salomaa ideoivat elinikäisen kasvun ja kasvatuksen tarpeellisuudesta: Hollolle potentiaalinen kasvuikä oli koko elämä, Salomalle taas koko kulttuuri, jossa elämme kasvattaa – halusimme sitä tai emme, sillä olemme riippumatta siitä millaisia olemme sekä kasvattajia, että kasvatettavia. Tällöin meissä tapahtuu kasvua ja kasvatusta koko eliniämme ajan.

2.3 Modernin projekti ja elinikäisen oppimisen muutos

Tämä luku nojaa Petri Salon ja Juha Suorannan (2002) luomiin tendensseihin aikuiskasvatuksen synnystä ja sen kytköksistä modernien yhteiskuntien syntyyn. Vaikka Salo & Suoranta puhuvat nimenomaan aikuiskasvatuksesta ja sen synnystä sekä kytköksistä, on mielestäni perusteltua puhua samassa yhteydessä myös elinikäisen oppimisen tai elämänlaajuisen oppimisen yhteydestä modernisaatioprosessiin, johtuen käsitteiden laajuudesta, samankaltaisuudesta ja muun kirjallisuuden eri käsitteiden käytöstä saman ilmiön tarkastelussa (vrt. Tuomisto 1994, 72-81). Toisaalta elinikäinen oppiminen ei voi olla kytkeytymättä yhteiskunnalliseen kontekstiin ja on usein kontekstin sanelemaa, jolloin yhteiskunnan muutos muuttaa aina myös elinikäisen oppimisen sanomaa.

Tuomiston (1991, 31) mukaan historiallisessa tarkastelussa on käynyt ilmi, että alan peruskäsitteistö on ollut aina aikaansa sidottu ja kuvannut hyvin selkeästi oman aikansa ihmis- ja kasvatuskäsityksiä sekä erilaisia päämääriä, joita toiminnalle on annettu. Esimerkiksi Silvennoisen (1998, 18) mukaan kansalaisten kouluttaminen nuoruusiän jälkeen liittyi modernisaation ihanteeseen ja nousi sosiaalisena kysymyksenä esiin kansallisvaltioiden perustamisen ja vakiinnuttamisen myötä. Euroopassa se tarkoitti 1700 – 1800 lukuja, Suomessa alettiin vapaata kansansivistystoimintaa organisoida vasta 1800 – luvun lopulla. Seuraavissa kappaleissa esittelen lyhyesti modernin yhteiskunnan tunnuspiirteet sekä elinikäisen oppimisen yhteenkietoumista yhteiskunnallisen muutoksen ja murroksen kanssa.

2.3.1 Modernin yhteiskunnan tunnusmerkit

Aikakautta, jonka alkua symboloivat poliittisesti esimerkiksi Ranskan vallankumous (1789) ja USA:n itsenäisyysjulistus (1776) luonnehtii erityinen yhteiskunnallinen todellisuus, jolle ei ole vastinetta aiemmassa historiassa. Sen takia kyseisen aikakauden yhteiskunnille keksittiin jokin kattokäsite, jolla ne erotetaan muista. Yleisimmin käytettyjä termejä ovat olleet ”teolliset yhteiskunnat” ja ”modernit yhteiskunnat”. (Heiskala 1994, 10-11.)

Runoilija Charles Baudelaire on Jallinojan mukaan (1991, 12) pidetty henkilönä joka antoi ”modernille elämälle” ja ”modernisuudelle” niiden nykyisen merkityksen. Täsmentäessään mitä hän tarkoitti moderniudella, hän otti tarkastelunsa kohteeksi taiteen. Hänen mukaansa taidetta tulee arvioida kahden kriteerin mukaan. Sitä on arvioitava kauneuden perusteella, jolloin kriteeri on pelkästään esteettinen. Toisen ja tärkeämmän arviointikriteerin mukaan taidetta tulee arvioida sen mukaan kuinka hyvin se kykenee ilmentämään omaa aikaansa, toisin sanoen sen esteettistä ja moraalista henkeä. Peter Gayn (ks. Jallinoja 1991, 22) mukaan taas rationaalisuus, mystiikan väheneminen, kasvava luottamus edistykseen samoin kuin yrittämiseen, kyseleminen, kritiikki, mielenkiinto sosiaaliin uudistuksiin, kasvava sekularismi ja halu ottaa riskejä tekivät valistuksen ajasta modernin mentaliteetin.

Modernisaatiota voidaan lähestyä Heiskalan (1995, 12-13) mukaan myös kuuden institutionaalisen tendenssin valossa. Lähestymistavan mukaan yhteiskunta on sitä modernimpi, mitä selvemmin seuraavat tendenssit ovat lyöneet läpi:

1. *Teollistuminen* merkitsee perustavaa katkosta tuotannollisen tehokkuuden alueella verrattuna kaikkiin aikaisempiin yhteiskuntiin. Ympäristöongelmat hillitsevät teollistumisen piirteeseen liittyviä optimistisia piirteitä, mutta eivät muuta itsensä ilmiön luonnetta, sillä ainakin viidennes maailman väestöstä elää yltäkyläisyydessä, joka aikaisemmin oli vain harvalukuisen ylhäisön ulottuvissa.
2. *Talouden ja politiikan sfäärien eriytyminen*, joka ei koskaan ole täydellistä mutta maailmanhistoriallisesti ainutlaatuista. Maaomaisuus alistuu markkinoiden logiikalle ja menettää välittömän poliittista valtaa tuottavan ja ilmentävän

luonteensa, jolloin talous ja politiikka erottautuvat omiksi sfääreikseen.

3. *Markkinaorientoitunut talous*, jolloin tehdään yrityksen ja kotitalouden ero. Silloin myös hyödykkeiden tuotanto ja jako tapahtuvat markkinavälitteisesti aina siihen saakka kunnes niin sanotut perustavat tuotannontekijät (työ, maa, luonto ja pääoma eli ihmiset) kuuluvat markkinamekanismin piiriin.
4. *Oikeusvaltio*, jonka piirissä olevan yhteiskunnallisen tilan oikeudellinen sääntely – niin taloudellisten toimijoiden kuin muidenkin – on periaatteessa ennakoitavissa.
5. *Byrokraattinen valtiokoneisto* strukturoi poliittista ja yhteiskunnallista valtaa. Sen väkivaltakoneisto on niin vahva, että se kykenee luomaan maailmanhistorian ensimmäiset varsinaiset alueelliset valtiot, jonka seurauksena se kykenee ylettämään valtansa eri yhteiskunnan alueille.
6. *Kommunikaatioympäristöjen rakennemuutos*, joka johtuu kasvokkaisten tilanteiden rajat ylittävien kuljetus- ja kommunikaatiovälineiden nopeasta kehityksestä teollistumisen myötä.

Salo & Suoranta (2002, 20-21) lisäävät vielä neljä länsimaita luonnehtivaa piirrettä:

- eurooppalaista väestönhallinnan ideaa edustava kansallisvaltion malli
- demokratia, joka yhdessä valtiomuodon kanssa kehittyy historialliseksi tavaksi ymmärtää yksittäisen ihmisen asema osana yhteisöä
- yksilön kulttuuri, eli yhteiskunnan perusyksikkö on yksilö, ei esimerkiksi perhe, suku tai klaani
- maallistuminen, jonka keskiössä ovat kysymykset hyvästä elämästä ja elämän tarkoituksesta sekä yleisesti kysymyksiä, jotka näyttäytyvät yksityisinä, erillään yhteiskunnan rakenteellisista periaatteista.

2.3.2 Elinikäinen oppiminen ja modernisaatio

Elinikäisen oppimisen ja yleisesti aikuiskasvatuksen toiminnan välinearvoisuutta ja sivistyksellistä itsearvoisuutta on usein vaikea erottaa toisistaan. Esimerkiksi modernin ajan vaatiessa kaupunkiin muuttaneelta entiseltä maatyöläiseltä lukemisen tai kirjoittamisen taitoja, eivät kirjalliset taidot olleet pahitteeksi uudessa kulttuurisessa tilanteessa selviämislle yleisestikään. Salon & Suorannan modernisaatitulkinta, johon kyseinen luku nojaa, on kuitenkin välttämättä välineellinen, eikä näkemys kerro siitä,

miten yksilöt tai ryhmät merkityksellistävät toiminnan ja muutoksen kokemuksellisesti. (Salo & Suoranta 2002, 25.)

Moraalitalous

Modernisaatiotulkinnan mukaan kansansivistyksen synty oli pala poliittista ja taloudellista uudistusta, jossa syntyivät kansallisvaltiot ja valtiojärjestelmä. Suomessa sen synnyn etulinjassa olivat yhtäältä ruotsinkielinen sivistyneistö sekä heräämässä ollut fennomania (Salo & Suoranta 2002, 21). Fennomania rakentui organistiselle yhteiskuntakäsitykselle, jossa kaiken perustana oli kansa ja sen ominaislaadun kehittäminen, kun taas ruotsinkielinen sivistyneistö painotti vapautta, joka olisi mahdollistanut heidän käsityksensä mukaan kansallisen ja kielellisen kehittymisen (Aaltonen 1991, 11).

Fennomaanien vaikutus kansansivistykseen oli ratkaiseva, tosin unohtaa ei pidä myöskään työväen omaa sivistysperinnettä. Sivistystoiminnalla yleisesti tavoiteltiin kahta asiaa: ensinnäkin valtiollisen elämän sosiaalisen pohjan laajeneminen edellytti, että uusia vaikutusmahdollisuuksia opittaisiin käyttämään ”oikein”. Toisen tärkeämmän tavoitteen nojalla oli tarkoitus tehdä uusi valtiomuoto hyväksyttäväksi. (Silvennoinen 1998, 18.) Keskeistä tilanteessa Salon & Suorannan (2002, 22) mukaan oli se, että kansallisuusliikkeet ja myöhemmin alkanut joukkojärjestäytyminen välitti uutta käsitystä ihmisestä ja yksilön asemasta maailmassa (vrt. modernin yhteiskunnan periaatteet). Salon ja Suorannan mukaan sivistyseliitti ajatteli, että yksilöön tuli vaikuttaa, mikäli aiottiin herättää kansalaiset ja vahvistaa kielen asemaa. Herätysliikkeiden, kansallisten joukko-tapahtumien, raittiusliikkeen, urheilu- ja nuorisoseurojen sekä työväenliikkeen myötä kansanvalituksesta aikuisten opettamisena ja sivistämisenä tuli historiallisten muutosten väline, jolla myöhemmin toteutettiin suuria kansallisia projekteja: *moderni kansallisvaltio ja hyvinvointivaltio*. Tuomiston (1991, 34) mukaan voidaan liioittelematta todetakin, että 1800 – luku oli suomalaisen yhteiskunnan kehityksessä käänntekevä aikakausi, jolloin maamme siirtyi sääty-yhteiskunnasta demokraattisempaan yhteiskuntaan ja talous- sekä elinkeinoelämässä tapahtui suuria muutoksia.

Modernisaatiotulkinnan mukaista pitkää linjaa Heiskanen kutsuu kansallisen kulttuurin prototyypiksi (ks. Salo & Suoranta 2002, 24-25). Sen rakentaminen ja ylläpitäminen on

tarkoittanut suomalaisille omanlaista näkemystä luonnosta, kansasta, suomalaisesta maasta ja kansalaisuudesta. Prototyyppi kansallisesta kulttuurista oli kivijalka autonomian ja itsenäisyyden alkuaikoina, jolloin Suomeen rakennettiin sekä kansallinen koulutus että kulttuuripolitiikka. Kansallisen kulttuurin prototyypille on Heiskalan mukaan yleisesti tyypillistä puolueettomuus ja värittömyys, jotka takaavat sen hyväksyttävyyden kaikissa yhteiskuntaluokissa. Zachris Castren määritteli aikuiskasvatustalouden keskeisessä asiakirjassa vuonna 1929 kansansivistämisen, konsensushakuisesti itsekasvatuksellista luonnetta korostaen toiminnaksi, jotta ihmiset voisivat kehittyä sivistyneiksi ja vastuuntuntoisiksi yhteiskunnan jäseniksi niissä elämänoloissa – ja tehtävissä, joissa tuntevat olonsa kotoisaksi. Salo & Suoranta huomauttavat, että samalla kun korostettiin itsekasvatusta ja sivistyksellisyyttä, nähtiin sen sisällöllisten määreiden edelleen silti asettuvan ylhäältä, korkeakulttuurista käsin.

Salon & Suorannan jaottelun mukaan kansallisen kulttuurin prototyyppi edustaa *moraalitalouden* puheavaruutta. Alasuutari tarkoittaa puheavaruudella (ks. Salo & Suoranta 2002, 24-25) niitä kulloinkin vallitsevia totuuksia ja realiteetteja sekä arvolähtökohtia joiden raameissa olosuhteista sekä niiden muuttamisesta puhutaan. Salon & Suorannan mukaan kansallisen kulttuurin prototyyppiin kuuluvaa puheavaruutta sopii kutsua *moraalitaloudelliseksi*, koska sillä vedotaan esimerkiksi eettis-siveelliseen tietoisuuteen sekä aatteellis-moraalisiin periaatteisiin. Ajan valistuksen hengen päämääränä kun oli Tuomiston (1991, 44-46) mukaan jonkin aate- tai yhteiskunnallis-yleissivistävien perusvalmiuksien parantaminen. Liakka määritteli ajan näkemyksen elinikäisestä oppimisesta vuonna 1918 kansanvalistusseuran lehdessä: ”Nuoren ja vanhan, köyhän ja rikkaan, miehen ja naisen, ylhäisen ja alhaisen tulee aina, jos mieli ihmisenä olla ja sinä säilyä, ottaa vaaria häntä ympäröivästä elämästä, sen moninaisista ilmiöistä, jotka tuottavat hänelle kokemuksia ulkoisen ja sisäisen elämän aloilta ja joita kokemuksia hänen on sulatettava oman henkilöllisyytensä mukaan oman ruumiinsa ja henkisen kehityksensä tekijöiksi.” Tosin hänkin ajatteli Tuomiston käsityksen mukaan, että työväestö voitaisiin integroida ”yhteisen sivistyksen” avulla yhteiskunnalliset ristiriidat poistaen porvarilliseen yhteiskuntaan.

Suunnittelutalous

Moraalitaloudesta siirryttäessä elinikäisen oppimisen ja aikuiskasvatuksen toiseen linjaan, *suunnittelutalouteen*, muuttuivat puheavaruus ja tehtävämäärittely

moraalitalouden määrittämästä sivistyspolitiikasta huomattavasti erilaiseksi. Keskeisinä elementteinä toimivat 1960 – luvun suuren murroksen tapahtumat, kuten muutokset elinkeino- ja elämäntaparakenteessa, kaupungistuminen, muuttoliike Ruotsiin, lähiöistyminen, elämäntavan autoistuminen sekä informaatiokanavien eli eri viestintävälineiden määrän rajua kasvu. (Salo & Suoranta 2002, 26-27.)

Elinkeinorakenteen ja tuotantoteknologian nopea muuttuminen olivat suunnittelukeskeisen aikuiskoulutuspolitiikan vaikuttimia 1960 – luvun alusta lähtien. Muutos taloudellisen toiminnan edellytyksissä lisäsi paineita ammatillisen koulutuksen suuntaan. (Salo & Suoranta 2002, 27.) Elinikäisestä oppimisesta alettiin keskustella globaalien ongelmien ratkaisijana ja aikuiskoulutukselle alettiin hakea uutta paikkaa yhteiskuntapolitiikan osana, painottamalla enemmän epämuodollista oppimista ja koulutusta (Rinne & Salmi 2000, 138). Vaikka kyse on elinikäisen oppimisen puhetavasta, liittyi se myös koulutuspolitiikkaan ja käytännön koulun uudistustyöhön. Johtava koulutuspoliittinen periaate perustui hyvinvointivaltion yhteiskuntapolitiikkaan, jonka lähtökohtina olivat tasa-arvo ja suunnittelu. Myös sosiaalinen kontrolli ja kansallinen integraatio voitiin toteuttaa mutkattomasti oppivelvollisuuskoulussa. Hyvinvointivaltion ideologi Pekka Kuusi uskoi, että köyhyys oli voitettu ja hyvinvointi oli suuntaamassa jatkuvaan ja määrättömään kasvuun, jolloin elinikäisessä oppimisessa alettiin panostaa ammatilliseen sivistykseen. (Kauppila 2002, 38, 54.)

Suunnittelutalouden ja yleisen kulttuuripolitiikan päätepisteenä pidetään vuonna 1993 toteutunutta valtionuudistusta. Esimerkiksi vapaan sivistystyön laitoksissa se tarkoitti menoperustaisesta mallista suoritusperusteiseen valtiosuosjärjestelmään siirtymistä. Kansansivistys yleisesti loittoni suunnittelutalouden aikana niistä arkipäivän ongelmista ja haasteista, joiden pohjalta erilaiset kansanliikkeet ja niiden sivistystoiminta olivat alun perin syntyneet. Sivistys suuntautui enemmän yhteisöistä yksilöihin kuin moraalitalouden aikana, jolloin siitä kehittyi väline, jonka avulla yksilöt saattoivat kehittää ja toteuttaa itseään. Alkuperäinen idealismi korvautui kasvun, tehokkuuden ja kaupallisuuden ideaaleilla. (Salo & Suoranta 2002, 27-28.)

Tuomiston (1994, 72-75) mukaan kansainvälisen aikuiskasvatuksen neuvottelevan komitean kokousta vuonna 1965, voidaan pitää elinikäisen oppimisen ja kasvatuksen ajatuksen leviämisen kannalta tärkeänä. UNESCO laati raportin pohjalta ehdotuksia elinikäisestä oppimisesta ja vuonna 1975 julkaisi kirjan Foundations of Lifelong

Education. Kirjan toimittaja Dave määritteli elinikäisen kasvatuksen olevan koko eliniän kestävä niin persoonallinen, sosiaalinen ja ammatillinen kehitymisprosessi, jonka tarkoitus oli parantaa sekä yksilön, että yhteisöjen elämänlaatua. Ajatus sisälsi kaiken elämänaikana tapahtuvan formaalin, ei-formaalisen, ja informaalin oppimisen, missä tahansa kontekstissa, jossa oppimista tapahtuu. Tosiasiassa Tuomiston mukaan viimeistään 1980 – luvulla retoriikkaan sisältyivät aivan toisenlaiset päämäärät koulutuksen kehittämisen pyrkiessä suuntautumaan ensisijaisesti yhteiskunnan tuotanto- ja työvoimapolitiittisiin tarpeisiin. Salon & Suorannan (2002, 28-29) mukaan aikuiskasvatuksessa ja elinikäisessä oppimisessä oli 1970 – luvun alussa kehittynyt kolme erilaista paradigmaa: jo mainittu Unescon lanseeraama tieteelliseen humanismiin pohjautuva elinikäisen koulutuksen paradigma, itseohjautuvuutta ja yksilön kehitystä ja oppimista korostava andragoginen paradigma sekä kolmannessa maailmassa kytenyt poliittiseen valtaistumiseen tähtäävä kriittis-radikaalinen paradigma.

Kilpailutalous

Salo & Suoranta hahmottavat kolmannen pitkän linjan puheavaruudesta, jota he kutsuvat kilpailutaloudeksi ja elinikäistä oppimista sekä aikuiskasvatusta markkinaperusteiseksi aikuiskoulutukseksi. Peter Jarviksen mukaan esimerkiksi jatkuvan koulutuksen käsite syntyi palvelemaan länsimaisen markkinatalouden taustalla olevia taloudellisia ja teknologisia voimia, joiden pyrkimys oli maailmanlaajuisten markkinoiden luominen, kehittäminen ja ylläpitäminen. Jatkuvasta koulutuksesta muodostui elinikäisen oppimisen kentällä tärkeä markkinoiden toimintaa ohjaava kulutushyödyke, joka monipuolisuuttaan hyödyntäen on pikkuhiljaa syrjäyttänyt sekä perinteisen, että yleissivistävän ja erityisesti sivistyksellisen elinikäisen kasvatuksen ja aikuiskasvatuksen. (Salo & Suoranta 2002, 28.)

Kauppilan (2002, 62-63) mukaan suomalaisen sivistyksen ja elinikäisen oppimisen ”haaskaa” eli yhteistä koulua ja sivistysyliopistoa on revitty kaikessa hiljaisuudessa jo 1980 – luvulta lähtien. Siihen asti tasa-arvo pysyi johtavana periaatteena, ennen kuin kilpailullisuus, yksilöllisyys ja vapaus nousivat haastamaan ja lopulta selättämään sen. Parhaiten asennemuutos ilmenee peruskoulun lainsäädännössä, jota ei enää vuoden 1999 muutoksen jälkeen määritelty sivistyksen ja kasvatuksen kasvupaikkana, vaan tilalle tavoitteeksi asetettiin koulutuspalvelujen tulosvastuullinen tuottaminen.

Hilpelän (2001, 139-141) mukaan ajatus hyvinvointivaltiosta kyseenalaistettiin jo

vuodesta 1979 Margaret Thatcherin valtaannoususta lähtien, jolloin tasa-arvo, turvallisuus ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus alettiin nähdä valtion harjoittamana holhouksena, byrokraattisena vallankäyttönä, kansalaisten passivoimisena, oma-aloitteisuuden ja omavastuisuuden tuhoamisena sekä julkisten varojen tuhlaamisena. 90 – luvulta lähtien on alettu vaatia julkisten palvelujen karsimista, yksityistämistä ja tehostamista kustannussäästöjen toteuttamiseksi. Myös yksilöistä on tullut markkinoiden puitteissa oman elämänsä yrittäjiä ja koulutuksesta investointi mahdollisimman suureen tuottoon. Elinikäisen oppimisen sanoma on muuttunut oppimisen suuntautuessa vain materiaaliseen hyvinvointiin ja toiminnan jäsenyessä panos-tuotos- sekä tehokkuusmallilla. Hilpelä kysyykin, onko enää kieltä, jossa puhuttaisiin hyvydestä ja kauneudesta, pahuudesta, totuudesta, oikeudenmukaisuudesta tai ihmiselämän tarkoituksesta?

Jo vuosikymmeniä on puhuttu modernin maailman hajoamisesta ja siirtymisestä modernin jälkeiseen aikaan, johon elinikäisen oppimisen muutos ja uusliberalismin hallinta perustuu. Murroksesta erilaiseen yhteiskuntaan on käytetty useita eri nimityksiä: postmoderni-, jälkimoderniyhteiskunta, jälkitraditionaalinen-, myöhäismoderni yhteiskunta, refleksiivinen moderni, notkea moderni, riskiyhteiskunta, tietoyhteiskunta, jne. Rakas lapsi -metafora ei ehkä tässä yhteydessä ole paikallaan, sillä useimpien teoreetikoiden näkemykset modernin jälkeisestä ajasta eivät ole olleet järin positiivisia.

Anthony Giddensin (1994, 83) mukaan elimme jo yli kymmenen vuotta sitten siirtymäkautta – eikä ”me” tarkoittanut vain länttä, vaan koko maailmaa kokonaisuutena. Hän puhui lopusta, joka näyttäytyy meille jälkitraditionaalisena. Puolalaisen sosiologin Zygmunt Baumanin (2002, 38) mukaan taas 2000 –luvun yhteiskunta ei ole ollut sen vähemmän moderni kuin 1900 –luvun yhteiskunta, korkeintaan vain moderni eri tavalla. Se, mikä teki siitä hänen mielestään modernin satakunta vuotta sitten, on sama mikä erottaa modernin kaikista muista inhimillisen yhteiselon historiallisista muodoista: pakonomainen ja piintynyt, jatkuva, pysäyttämätön, ikuisesti keskeneräinen *modernisaatio*. Sitä hän kuvailee luovana tuhoamisena: riisumisena, erottamisena, vähittäisenä lakkauttamisena, fuusioimisena tai toiminnan supistamisena. Ja kaikki tämä tapahtuu siksi, että tulevaisuudessa kyettäisiin tekemään samaa vanhaa, eli lisäämään tuottavuutta ja kilpailukykyä.

Kaksi piirrettä tekee silti Baumanin (2002, 39-40) mukaan meidän modernistamme

uuden ja erilaisen. Ensimmäinen on varhaisen modernin illuusion vähittäinen särkyminen ja nopea heikentyminen eli uskon katoaminen siihen, että historiallisella muutoksella on määränpää, joka on mahdollista saavuttaa. Se on Baumanin mukaan täydellisyyden tila, johon päästään huomenna, seuraavana vuonna tai seuraavalla vuosikymmenellä. Määränpää on hänen mukaansa jonkinlainen ihanneyhteiskunta, oikeudenmukainen sekä ongelmaton kaikilta tai ainakin joiltakin oletetuilta osin. Meidän modernissamme myös usko siihen, että tarpeiden tarjonnan ja kysynnän ja tyydyttämisen välillä vallitsee tasapaino, on Baumanin mukaan kadonnut. Samoin täydellisen järjestyksen harhakuva, jossa kaikki on paikallaan, kaikella on paikkansa eikä yhtäkään paikkaa ole syytä epäillä, on hänen mukaansa hävinnyt. Toinen keskeinen piirre Baumanin mukaan on modernisoivien tehtävien ja velvollisuuksien sääntelyn purkaminen ja yksityistäminen. Se, mikä aikaisemmin miellettiin työksi, jossa vaadittiin ihmisjärkeä, on yksilöllistynyt ja katsottu yksilön sisun- ja voimannäytteeksi ja jätetty yksilöiden hallittavaksi, yksilöiden omien keinojen varaan. Vaikka kokonaan ei ole hylätty ajatusta siitä, että parannuksia saadaan aikaan koko yhteiskunnan lainsäädännön kautta, on hänen mielestään yhä selvemmin alettu korostaa yksilön mahdollisuuksia, jolloin myös vastuun taakka on siirtynyt yksilölle.

Myöhäismoderni korostaa Kauppilan mukaan (2006, 53, 62) juuri valintoja ja vaihtoehtoja ja pyrkii olemaan se aate, joka vapauttaa ihmiset yhdenmukaisuuden paineista ja antaa ihmisten kilpailla paremmuudesta. Vuosituhannen hallitsevana ideologiana uusliberalismi pyrkii olemaan se uusi aatteellinen kehys, johon elinikäinen oppiminen asettuu. Kehitys ei tapahdu valtion vaan vapaan kilpailun ja markkinavoimien kehyksessä.

2.4 Kokoavia ajatuksia elinikäisestä oppimisesta

Ihmisen kyvystä, mahdollisuudesta tai pakosta oppia koko elämänsä ajan on kirjoitettu ja ajateltu hyvin eri tavoin eri aikakausina. Tietoisuuden kehittymisen myötä, elinikäisestä oppimisesta tuli mahdollisuus henkiseen kasvuun ja hyvään elämään. Se syntyi humanistisena elämänfilosofisena oppina, sivistyksen ideaaliin nojaten, jolloin oppiminen nähtiin kouluna ja syvempien arvojen etsimisenä kohti parempaa ihmisyyttä; viisautta, järkevyyttä ja jumaluutta, koskaan saavuttamatta silti tien päätä. Elämä oli itsessään oppimisen arvoinen. Valistusaikana elinikäisestä oppimisesta muodostui

valtauttava keino päästä järjen ja tiedon avulla alaikäisyyden tilasta, vallitsevista normeista ja toisten holhouksen alaisuudesta. Ennen kansallisvaltioiden syntyä ajatuksen filosofinen tausta oli siis varsin yksilökeskeinen, vaikka takana olivat myös kansallisen heräämisen ajatukset ja ideologia. Varsinkin Suomessa erilaiset kansanliikkeet olivat luomassa kansallisvaltiota, fennomaanien toimiessa joukon kärkenä. Oppimisella oli yhteinen tavoite ja sanoma, vaikka sanoman laatiminen ja toteutus tulikin ylhäältä alaspäin. Elinikäisen oppimisen sanoma oli silti luultavasti ainakin osittain kaksipuolinen: samalla kun yhteiskuntaan tuotettiin osaavampia kansalaisia, lisääntyi tavallisen rahvaan vaikutusvalta elämäänsä ja yhteiskuntaan luku- ja kirjoitustaidon myötä.

Kansallisvaltioiden synnyn kautta elinikäisen oppimisen sanomassa alkoivat korostua yhteiskunnalliset näkemykset ja kansallisvaltion etu. Elinikäisestä oppimisesta muodostui yksi tärkeä elementti yhteiskuntaan integroitumisessa ja kansallisen kulttuurin synnyttämisessä – etenkin Suomessa. Valtion vakiintumisen myötä sotien jälkeen, 60 – luvun suomalaisessa politiikassa vallitsi tasa-arvon ideologia, jolloin elinikäinen oppiminen ja yleisesti koululaitos nähtiin mahdollisuuksien tasa-arvon lipunkantajana. 80 – luvun kasinotalouden nousukauden myötä, laman vain hieman sitä hillitessä, on elinikäisestä oppimisesta tullut yhä enemmän yritysten hyödyn maksimoinnin väline, sivistyksen ideaalin jäädessä taka-alalle. Samaan aikaan elinikäinen oppiminen pilkottiin myös formaaliin, non-formaaliin ja informaaliin oppimiseen. Enää se ei ollut vain elämänfilosofinen nuora, vaan käsitteen osittamisella voitiin paremmin selvittää ja tehostaa, millaisessa ympäristössä oppimista tapahtuu.

Yleisen kulttuuri-ilmapiirin muutoksen myötä, materiaalistien arvojen ja kilpailumentaliteetin syrjäyttäessä tasa-arvoon pohjautuneen ideologian, ovat monet alkaneet puhua elinikäisen oppimisen muutoksesta, mahdollisuudesta pakkoon. Elinikäisestä oppimisesta on saattanut tulla aikanamme eräänlainen oppimisen panopticon, jossa yksilön muuntautumisen- ja oppimisprosessia alati muuttuviin olosuhteisiin tarkkaillaan ja vartioidaan erilaisten arviointien ja reflektioiden avulla? Oppimisen vankilan käänköpuoleksi on tullut syrjäytyminen työelämästä ja yhteiskunnasta, parempiosaisilla se on tarkoittanut oravanpyörästä heittäytymistä.

Kansakuntien voimien häviämisen myötä, erilaiset ylikansalliset yritykset ovat ottaneet otettaan myös koululaitoksista, eivätkä koulut kasvata enää yhteiskuntaan kansalaisia vaan tehokkaita työntekijöitä tuottamaan maksimaalista voittoa. Joidenkin mielestä

olemme siirtyneet sosiaalidarwinistiseen yhteiskuntaan, jossa vallitsevat yhtäläiset lait kuin viidakossa. Vanhan sivistyksen ja antiikin ideaalin – kohtuuden sijaan, on voiton maksimoinnin myötä polarisaatiokehitys jatkanut kehitystään ja yhteiskunnat ovat alkaneet jakautua enemmän hyvä- ja huono-osaisiin, myös Suomessa. Globalisaation myötä kilpailu on levinnyt maailmanlaajuisiksi, myös ongelmiseen.

Vai onko kaikki vain harhaa? Toisten mielestä postmodernissa yhteiskunnassa ei ole enää yhtä kiinteää ydintä tai selvää linjaa, jota yhteiskuntapolitiikka, koulutuspolitiikka, elinikäinen oppiminen tai mikään muukaan elämänmuoto noudattaisi. Moraalista ja etiikasta on tullut relatiivisia käsitteitä. On vain useita keskenään kilpailevia diskursseja, joihin vapaa markkinatalous kehottaa meidät oman mielen mukaan tarttumaan, omien kykyjen ja uskalluksen mukaan. Identiteetistä on tullut tilkkutäkki ja yhteiskunta jakautunut useisiin alakulttuureihin, kansallisen kulttuurin sisälle. Jokainen näistä alakulttuureista sisältää oman elinikäisen oppimisen ideologiansa, elämänfilosofisen nuoransa, jota noudattaa, muuttaa tai on noudattamatta. Toisilla on voimaa ja rohkeutta individualismiin, mutta joukossa on varmasti myös niitä eksyneitä, pinnan alla syvempiin kysymyksiin vastauksia etsiviä, sirpaleisiin kyllästyneitä, multi-identiteettisiä rauhan etsijöitä, joille postmoderni ja uusliberalismi ei tuo rauhaa ja pehmeyttä mihin pänsä kallistaa.

3. TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA VIITEKEHYS

Alfred Schütz (1899-1959) oli itävaltalainen yhteiskuntatieteilijä, joka pyrki soveltamaan ihailemansa Edmund Husserlin (1859-1938) *fenomenologian* empiirisiin ihmistieteisiin. Schützin *fenomenologinen sosiologia* antoi taas vaikutteita kahteen vaikutusvaltaiseen ihmistieteelliseen suuntaukseen: amerikkalaisen sosiologin Harold Garfinkelin etnometodologiaan sekä Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin kehittämään *sosiaaliseen konstruktionismiin*. (Raatikainen 2004, 100-104.)

Tämä tutkimus pohjautuu Bergerin ja Luckmannin muodostamaan viitekehukseen, sosiaaliseen konstruktionismiin, mutta ennen sen tarkempaa analyysia selvitän hieman ensin mainittujen herrasmiesten ajatuksia, jotta sekä sosiaalinen konstruktionismi, että sen kielikäsitteeseen rakentuva tutkimusmenetelmä diskurssianalyysi, saa historiallisen pohjansa valotusta ja konteksti, johon ja joiden pohjalta ne ovat syntyneet, selkenevät.

Teoreettis-metodologisen viitekehyksen ollessa sosiaaliseen konstruktionismiin pohjautuva diskurssianalyysi, on perusteltua lyhyesti esitellä sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyysin historiallista rakentumista, fenomenologian ja fenomenologisen sosiologian myötä. Esitys ei ole kattava historiallinen kuvaus filosofisista ja sosiologisista suuntauksista, vaan pyrkimys on lyhyesti esitellä ”kehitysmistä ja miten näkökulmat ovat rakentuneet sosiaaliseen konstruktionismiin ja diskurssianalyysiin.

3.1 Edmund Husserlin fenomenologia

Edmund Husserlia pidetään ennen kaikkea tieteellisen ja teoreettisen ajattelun filosofina. Tästä huolimatta hänen fenomenologiansa sisältää käsitteellisiä välineitä sosiaalisten suhteiden sekä elämän päämäärien ja tehtävien ymmärtämiseksi. Fenomenologia ei Husserlin mukaan ole pelkkää tieto-oppia tai tieteenfilosofiaa, vaan se tutkii yhtäläisesti kaikkia kokemuksen ja tietoisuuden muotoja. (Heinämaa 2006, 7-8.)

Tieteellä on silti erityisasema Husserlin filosofiassa, sillä filosofia on hänen mukaan tieteellistä toimintaa. Filosofia ei voi merkitä ainoastaan mietiskelyä, intuitiivista näkemistä saati elämänasennetta; filosofia on radikaalia tieteellistä tutkimusta, jonka vuoksi sen erityinen velvollisuus on tarkastella kaiken tieteen ehtoja sekä merkityksiä. (Heinämaa 2006, 8.) Hänen tavoitteenaan oli kehittää filosofialle ankara ja varma tieteellinen menetelmä. Keskeisinä priesseinä ankaruudelle hän piti *tietoisuutta* yhteenliittävänä nimityksenä jokaiselle *intentionaalille elämykselle* ja *psykkiselle aktille*. *Intentionaalisuus*, *akti* sekä *elämys* olivat hänen kolme korkeinta peruskäsitettään. (Kusch 1986, 74.)

Intentionaalisuuden käsitteen moderniin filosofiaan toi ensimmäisenä itävaltalaisfilosofi Franz Brentano (1838-1907). Hänen oppilaansa Edmund Husserl sai vaikutteensa tietenkin Brentanolta, tosin hän antoi sille olennaisesti erilaisen sisällön kuin oppisänsä. Husserl näki intentionaalisuudessa tietoisuuden perimmäisen ominaispiirteen. Hänen mukaansa fenomenologian tarkoitus on tutkia rakenteita, joiden mukaan tietoisuuden intentionaaliset toiminnat ovat suuntautuneita kohteisiinsa. Tällaisia merkitysrakenteita Husserl kutsui *noemoiksi*. Hänen mukaansa on keskeistä tutkia noemoja, sillä oikea tapa paljastaa tietoisuuden rakenne, on etsiä sitä toimintojen kautta

joita tietoisuus suorittaa. Elämys -käsite oli tunnettu jo Diltheyn hermeneutiikasta, mutta Husserlille elämyksiä olivat sellaiset mentaaliset tilat, joista olemme tietoisia. Niitä elämyksiä, jotka ovat intentionaalisia, Husserl kutsui tietoisuuden teoiksi eli *akteiksi*. Toimintojen eli tietoisuuden intentionaalisten aktien merkitysrakenteet paljastavat Husserlin mukaan itse tietoisuuden rakenteen. Tällöin voidaan erottaa tapoja, kuinka suhtaudumme intentionaalisesti erilaisiin asioihin, esim. haaveillen, vihaten, rakastaen jne. Ydinkysymyksenä siten on, kuinka asiat tai objektit *ilmenevät* tietoisuudelle, ei se, millainen on asioiden tai objektien tosiasiallinen luonne eli objektiivinen, tietoisuudesta riippumaton ulkopuolinen maailma. Vaikka yksityinen tietoisuus on siis Husserlille ensisijaista, ei se vielä riitä perusteluksi, sillä hänen päämääränsä on ulkomaailma puineen, tuoleineen, ihmisineen jne. Siitä seuraakin hänen fenomenologiansa yksi peruskysymyksistä: miten tietoisuus konstituoii ulkomaailman? (Saarinen 2002, 218-225; Kusch 1986, 75-76.)

Husserlin esimerkkinä toimii havainto intentionaalisesta toiminnasta: havaitessamme jotakin, objekti ilmenee aina eri tavoin, etäisyydestä, pimeydestä, katsantokannasta jne. riippuen. Tietoisuutemme konstituoii havainnosta loput, sillä emme esimerkiksi voi vain näkemällä havaita, että onko esimerkiksi puu ontto tai kivi kova. Näin ollen havainnon noemaattinen rakenne objektivoi subjektiivisen ympäristön ja yhdistää osat kokonaisuudeksi. (Saarinen 2002, 226-229.)

Toinen noeman ohella oleva käsite Husserlin fenomenologiassa on *fenomenologinen reduktio*. Se on prosessi, jonka avulla huomio yritetään kiinnittää olennaisimpiin asioihin. Tällöin ideana on *sulkeistaa* epäolennaisuudet pois. Reduktio tarkoittaa siis irrottautumista luonnollisen asenteen väitteistä. Päämääränä on pyrkiä kohti puhdasta tietoisuutta, jolloin huomio siirretään niistä objekteista, joita henkiset toimintomme koskevat, itse toiminnan sisäiseen rakenteeseen. Husserlin mukaan tie puhtaaseen tietoisuuteen käy luopumisella uskosta ykseyteen sekä järkeen, epäilemällä kaikkea: kun kaikkea ei voida saavuttaa ykseytenä asettamalla se olevaksi, päädytään kaiken epäilyyn ja peruutetaan oleva kokonaisuudessaan. Tämä on onnistuessaan reduktion lähtölaukaus, *epokhē*. (Himanka 1995, 22-23; Himanka 2002, 19; Kusch 1986, 77; Saarinen 2002, 228.)

Fenomenologinen reduktio on siis eräänlainen itsetarkkailun muoto – Husserl haluaa tavoittaa havainnon intentionaalisen rakenteen. Hänen mukaansa aktin intentionaalinen luonne määräytyy sen omien sisäisten ominaisuuksien kanssa, jolloin subjektin oma

tietoisuus aktiin on keskipisteessä. Fenomenologinen sisältö paljastetaan aktin kautta, tosin ongelmana on vain se, että subjektin tietoisuus on osittain kieroutunut. Tämän takia se on riisuttava arki ajattelun, kulttuurin ja ylipäättään kaiken opitun mukanaan tuomista ennakkoluuloista. Ne asiat, oliot ja rakenteet, jotka kokemus on meille rakentanut sekä tieteen tuoma maailmankuva kausaalisuhteineen ja muine lainalaisuuksineen opettanut, sulkeistetaan – toisin sanoen ulkomaailma, sellaisena kuin sen tunnemme sulkeistetaan. Vaikka ulkomaailma sulkeistetaan, tarkoitus ei silti ole kieltää sen olemassaoloa. Tällaisen fenomenologisen reduktion myötä paljastuu se puhdas tietoisuus, joka osoittaa henkisten toimintojen rakenteen. Husserlin huomio kiinnittyy siis subjektiivisen tietoisuuden tarkasteluun intentionaalisuuden avulla, mutta päähuomio ei kiinnity siihen mihin intentionaaliset aktit suuntautuvat. (Saarinen 2002, 229-230.) Parhaiten prosessista osaa kertoa Husserl itse:

Tietokritiikin alussa on siis kyseenalaistettava koko maailma, fyysinen ja psyykkinen luonto, lopulta myös oma inhimillinen minä samoin kuin kaikki maailman kohteisiin suhteessa olevat tieteet ... Tietokriittinen epäselvyys estää meitä ymmärtämästä, mikä voi olla sen olemisen merkitys, joka on sinänsä ja kuitenkin tiedostuksessa tiedostettu. Jos mitään olemista ei tämän vuoksi saa ottaa ennalta annettuna, niin silloin täytyy löytyä joku absoluuttisena annettu ja epäilyksettä tunnustettava oleminen. Sen on nimenomaan oltava täysin selkeästi annettu ja tavalla, jonka pohjalta jokaiseen kysymykseen saadaan ja täytyy saada välitön vastaus. (Husserl 1995, 45-46.)

Husserl uskoo siis, että jäljelle jäänyt ”fenomenologinen” eli ”transsendentaalinen” asennoituminen tuottaa puhtaan minuuden, joka on täysin vapaa maailmallisista intresseistä ja jopa käsitettävissä ilman maailmaa. Puhdas minuus voi esimerkiksi tutkia itseään: kuinka se konstituoii yksittäisen minuuden ja toisten ihmisten kanssa jaetun maailman. (Kusch 1986, 77.) Fenomenologinen reduktio kyseenalaistaa silloin myös ”perinteisen psykologian” tavan tarkastella psyykkisiä ilmiöitä. Husserlin mukaan ”perinteinen psykologia” pystyykin vain parhaimmillaan tuomaan esiin faktoja, ei niiden essentialisia ominaisuuksia, eli niiden erityisiä merkitysulottuvuuksia. (Saarinen 2002, 230.)

3.2 Schützin fenomenologinen sosiologia

Seuraavaksi tarkastelen lyhyesti itävaltalaisen yhteiskuntatieteilijän Alfred Schützin Husserlin fenomenologian pohjalta muokattua sosiologista yhteiskuntafilosofiaa. Schützin pyrkimys oli soveltaa fenomenologiaa empiirisiin tieteisiin. Schütz tutustui ystävänsä Felix Kaufmannin ehdotuksesta Husserliin ja hänen analyysit sisäisestä aikatajasta, intentionaalisuudesta ja intersubjektiivisuudesta tekivät häneen suuren vaikutuksen (Aittola 2007, 445). Tämä johti tosiasiaassa kuitenkin Schützin varsin kauas Husserlin fenomenologian alkuperäisestä ideasta. Kun Husserlin tarkoitus oli sulkeistaa ulkoinen maailma sosiaalisine todellisuuksineen epäilemällä kaikkea, Schützin tarkoitus oli osoittaa, ettei tämä todellisuus ole mitään muuta kuin miltä se näyttää. Hän pyrki luomaan eräänlaista arkimaailman fenomenologiaa tarkastelemalla ”luonnollista asennetta”. Arkitodellisuus oli Schützille siis viime kädessä ”minun maailmani”. (Raatikainen 2004, 102.)

Schützin fenomenologisen analyysin kohteena olivat ihmisten jokapäiväinen elämismaailma, sosiaalisuuden muodot, erilaiset kognitiiviset orientaatiot sekä ihmisten yksilölliset ja sosiaaliset tietovarannot. Schütz sai vaikutteita myös amerikkalaisilta pragmatisteilta kuten William James ja George Herbert Mead, joiden analyysit sosiaalisen todellisuuden merkitysmailmoista ja inhimillisen ajattelun monimuotoisuudesta vaikuttivat hänen fenomenologiaansa. Hän jatkoi Husserlin käsitettä *Lebenswelt* (elämismaailma), sosiaalisen maailman fenomenologiana. Schützin mukaan fenomenologian oli tarkoitus olla tutkimusote, jonka tehtävänä oli tietynlainen sosiaalisen toiminnan esisosiologinen selventäminen. Schützin lähtökohtana oli ihmisten jokapäiväinen, intersubjektiivinen elämismaailma, jonka he omaksuivat ”luonnollisen asenteensa” mukaisesti itsestään selvänä todellisuutena. Hän paneutui jokapäiväisessä elämässä ilmenevien, sosiaalisesti rakentuneiden ja välittyneiden tietovarantojen, vuorovaikutusmuotojen sekä kokemusten fenomenologiseen analyysiin. Sosiaalisesti välitetty tieto loi hänen mukaansa yhteisen perustan intersubjektiiviselle ymmärtämiselle ja toimintaa ohjaaville relevanssirakenteille. Tiedon sosiaalisen sidonnaisuuden ja jakautumisen vuoksi eri ryhmittymät ja eri yksilöt saattavat tällöin pitää erilaisia asioita sekä eri tietovarantoja ”relevantteina”. Sosiaalisten asemien ja erilaisten elämäntilanteiden erilaisuudesta johtuen ihmisten tiedot eriävät samoin kuin se, minkä perusteella he hankkivat tietoa tai pitävät jotakin asiaa totena tai epätotena. Elämismaailma oli Schützille kaiken inhimillisen toiminnan perusta, jossa ihmiset voivat

elää ja toimia intressiensä mukaisesti. Niiden perusrakenteiden tyypillisyyden tiedostaminen edellytti refleksiivistä asennoitumista ja kykyä nähdä oman elämismaailman perusrakenteet ja toimintaa määrittävät tekijät ”toisin silmin”. Tällaisen asenteen toteuttamiseen tarvitaan Schützin mukaan fenomenologista analyysia, soveltavaa filosofista tiedonfilosofiaa. (Aittola & Raskila 1994, 218-219; Aittola 2007, 453-458.)

Schütz sai vaikutteita fenomenologiseen sosiologiaansa myös Max Weberiltä (1864-1920), yhdeltä suurimmista sosiologian klassikoista (ks. Raatikainen 2004, 98-100). Weberin laaja tuotanto pitää Raatikaisen mukaan sisällään ohuesti myös ymmärtämisen teeman. Weberin mukaan sosiologian tehtävä oli tavoittaa *subjektiivisesti merkityksellisiä* sosiaalisen käyttäytymisen kausaalisia selityksiä. Sosiologia kokonaisuudessaan merkitsi hänelle sosiaalisen toiminnan tulkitsevaa ymmärtämistä ja sen kulun sekä seurausten syyperäistä selittämistä. Weber erotti keskenään *suoran* sekä *selittävän* ymmärtämisen: suora ymmärtäminen on varsin ongelmatonta, toisten ihmisten ilmaisujen sekä toiminnan objektiivisen merkityksen ymmärtämistä. Selittävä ymmärtäminen taas on motiivien ja tarkoituksiperien ymmärtämistä. Tämentyminen tulkitseva ymmärtäminen oli hänelle myös yksi kausaalisen selittämisen muoto.

Schützin (1953, 1954) ajatukset pohjautuivat Weberin subjektiivisesti merkityksellisen toiminnan käsitteelle (ks. Raatikainen 2004, 102). Hän tosin kritikoi, ettei Weberin käsite ota tarpeeksi huomioon yksilön subjektiivista käsitteellistä muodostamista todellisuuden rakentumisessa. Hän ei myöskään hyväksynyt Weberin ajatusta, että ymmärtäminen olisi yhteydessä kausaaliseen selittämiseen:

His (Weber¹) concept of the meaningful act of the individual – the key idea of interpretive sociology – by no means defines a primitive, as he thinks it does. It is, on the contrary, a mere label for a highly complex and ramified area that calls for much further study. Weber makes no distinction between the *action*, considered as something in progress, and the completed *act*, between the meaning of the object produced, between the meaning of my own experience and that of someone else, between my self-understanding and my understanding of another person. He does not ask how an actor's meaning is constituted or what modifications this meaning undergoes for his partners in the social world or for a nonparticipating observer. (Schütz 1967, 8.)

Schützin mukaan ihmistieteissä havainnot, tosiasiat ja tapahtumat ovat esitulkittuja,

¹ Nimenlisäys allekirjoittaneen

jolloin tutkijoilla sekä tutkittavilla on aina jonkinlainen ennakkokäsitys asioista (ks. Raatikainen 2004, 102-103.) Siksi esimerkiksi luonnontieteellisesti orientoitunutta tutkimusta on hankala harjoittaa ihmistieteissä. Schütz in mukaan yhteiskunnallisen teorian on oltava tutkimuskohteelle itselleen ymmärrettävä tämän omilla arkielämän käsitteillä. Tutkija ei voi ymmärtää sosiaalista todellisuutta, jos ei pidetä kiinni siitä, että selitysmallit ja teoriat pitävät sisällään ainoastaan sellaisia käsitteitä, joilla on subjektiivista merkitystä toimijalle itselleen. Tällaista hän nimitti ”subjektiivisen tulkinnan periaatteeksi”. Hän kritisoi Weberiä myös siitä, ettei sosiaalisen toiminnan mieltä toimijalle itselleen voida saada selville pelkästään ulkoisen havainnon keinoin, vaan sen selvittäminen vaatii vuorovaikutuksellista prosessia sekä mainittua subjektiivista merkitystä (Aittola 2007, 449).

3.3 Sosiaalinen konstruktioismi

Sosiaalisesta konstruktioismista on muodostunut eräänlainen muotikäsite ihmistieteissä (Raatikainen 2004, 60). Sitä on pidetty hyvin väljänä teoreettisena viitekehyksenä, joka pitää sisällään niin ´kriittisen psykologian´, ´diskurssianalyysin´, ´dekonstruktion´ kuin ´poststrukturalisminkin´ (Burr 1995, 1). Burrin mukaan sillä on myös jossakin määrin yhteiset historialliset ja teoreettiset juuret diskursiivisen psykologian kanssa.

Sosiaalinen konstruktioismi – käsitteenä mainittiin kuitenkin ensimmäistä kertaa Bergerin & Luckmannin teoksessa *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen (The Social Construction of Reality, 1966)*. He käyttivät käsitettä ”todellisuus” varsin rajatussa ja erityisessä mielessä, eivätkä edustaneet jyrkkää konstruktioismia, jonka mukaan myös luonnontieteelliset ”totuudet” ovat ainoastaan sosiaalisia konstruktioita. (Raatikainen 2004, 60-61.)

Tällaista jyrkkää konstruktioismia kutsutaan myös konstruktivismiksi. Kyseinen näkökanta kohtaa realistien mukaan relativismin ongelman, sillä konstruktivismin mukaan ihmiset elävät kirjaimellisesti eri maailmoissa, kaiken ollessa puhtaasti subjektiivista, eivätkä heidän erilaiset maailmankuvansa ole tällöin rationaalisesti verrattavissa. Näin ollen konstruktivismin mukaan teorioiden ja uskomuksien vertaaminen riippumattomaan todellisuuteen on mahdotonta, sillä aistihavaintokin on konstruktio ja tulkinnan tulos, eikä keino päästä käsitteellistämättömään todellisuuteen.

(Lammenranta 1993, 57-59.) Realistit taas uskovat tietoisuudesta riippumattomaan todellisuuteen, joka on ajattelustamme huolimatta olemassa. Konstruktivistinen käänne totuuden määrittelyssä muuttaisi onnistuessaan tieteen kaikkivoipaa asemaa ihmiskunnan kehityksen moottorina merkittävästi. Seuraavassa kuitenkin Berger & Luckmann selvittävät todellisuuden ja tiedon rakentumista ja käsitteellistymistä konstruktivismia maltillisemmassa muodossaan tehden eroa realismin ja anti-realismien väliselle kiistalle todellisuudesta keskittymällä *sosiaaliseen todellisuuteen*:

”Todellisuus” ja ”tieto” ovat tutkielmamme keskeiset käsitteet ... ”Todellisuudella” tarkoitamme yksinkertaisesti tahdostamme riippumatonta ilmiöiden maailmaa, jonka olemusta toiveemme eivät kykene muuttamaan. ”Tiedolla” viittaamme varmuuteen siitä, että ilmiöt kaikkine ominaisuuksineen ovat todellisia. Maallikko elää maailmassa, joka on hänelle ”todellinen” (todellisuuden asteen tosin vaihdellessa), ja hän ”tietää” – varmuudella epäröiden – maailman koostuvan tietyistä ominaisuuksista. Filosofi tietenkin esittää kysymyksiä tiedon ja todellisuuden perimmäisestä luonteesta. *Mikä on todellista? Miten voin tietää?* ... Tiedon ja todellisuuden käsitteiden sosiologinen käsittämistapa sijoittuu jonnekin maallikon ja filosofin näkökulman välimaastoon ... Sikäli kuin kaikki inhimillinen tieto kehittyy, välittyy ja säilyy sosiaalisissa tilanteissa, tiedonsosiologin pitää pyrkiä ymmärtämään niitä mekanismeja, joiden kautta itsestään selvä ”todellisuus” jähmettyy maallikon tajuntaan. Toisin sanoen väitämme, että *tiedonsosiologi tutkii todellisuuden sosiaalista rakentumista*. (Berger & Luckmann, 1994, 11-13.)

Burrin (1995, 2-5) mukaan ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää sosiaaliselle konstruktionismille, mutta hän on muodostanut neljä erilaista perusoletusta, jotka yhdistävät sosiaalisia konstruktionisteja:

1. Suhtautuminen kriittisesti itsestään selvänä pidettyyn tietoon:

Konstruktionistinen ajattelutapa on vastakkainen positivistiseen ja empiristiseen traditioon nähden, sillä niiden suuntausten mukaan maailma voidaan paljastaa esimerkiksi havainnon kautta, jolloin maailma *on* sellainen millaisena se havaitaan. Sosiaaliset konstruktionistit epäilevät olettamuksiamme siitä, millaisena maailma ilmenee. Tällöin ihmisten muodostamat kategoriat eivät välttämättä ilmene maailmassa itsessään, vaan ovat sosiaalisia (ihmisten ja kulttuurin luomia) konstruktioita. Yhtenä tällaisena esimerkkinä voidaan pitää sukupuolten välisiä kulttuurisia eroja (miehen ja naisen kulttuuriset mallit).

2. Käsitteiden historiallisuus ja kulttuurisuus (relatiivisuus):

Se tapa, kuinka käsitämme ja ymmärrämme maailman, millaisia käsitteitä ja kategorioita käytämme, on historiallisesti ja kulttuurisesti erikseen määritelty. Se kuinka

ymmärrämme erilaiset käsitteet, kuten mies ja nainen, pop-musiikki ja klassinen musiikki, kaupunkilais- tai maalaiselämä riippuu siitä millaisessa maailmassa ja milloin siinä elämme. Esimerkiksi ”lapsuus” keksittiin vasta viime vuosisadalla sellaisena, jona me sen tänä aikanamme ymmärrämme. Tämä kaikki tarkoittaa silloin sitä, että erilaiset maailman selittämistavat ja ymmärryskeinot ovat historiallisesti ja kulttuurillisesti relatiivisia. Emme voi olettaa, että meidän tapamme ymmärtää maailmaa on jollakin tavoin oikeampi tai lähempänä totuutta oleva kuin joidenkin toisten.

3. Tieto rakentuu sosiaalisissa prosesseissa:

Jos kerran tietomme ja käsityksemme maailmasta eivät rakennu maailmasta itsestään, niin mistä tietomme ja ymmärryksemme on rakentunut? Sosiaalisen konstruktionismin mukaan ihmiset rakentavat tiedon ympäröivästä maailmasta yhdessä. Ihmiset konstruoivat ilmiöt jokapäiväisessä elämässään omien ja toisten käsityksien kautta, jolloin observointi ei ole maailman objektiivista havainnointia vaan ainoastaan eräänlainen sosiaalinen prosessi ja interaktion muoto maailmaa konstruoitaessa. Maailma on siis eräänlainen jaettu konstruktio (joka koostuu useista, ehkä jopa ristiriitaisistakin konstruktioista) ja juuri sen takia sosiaaliset konstruktionistit tutkivatkin erilaisia sosiaalisia interaktioita ja eritoten kieltä sosiaalisten ilmiöiden ymmärtämiseksi.

4. Tieto ja sosiaaliset tapahtumat kuuluvat yhteen:

Erilaiset ”neuvotellut” ymmärryksen muodot voivat käsittää useita erilaisia, jopa vastakkaisiakin muotoja, jolloin ymmärrämme, että maailmassa on lukemattomia mahdollisia sosiaalisia konstruktioita erilaisista sosiaalisista ilmiöistä. Burr antaa esimerkin alkoholisteista, joita pidettiin ennen temperamentin keksimistä lähinnä itse syyllisinä omaan kohtaloonsa. Myöhemmin alkoholismi nähtiin rikoksena ja sen jälkeen päinvastoin sairautena, eräänlaisena riippuvuusongelmana. Tämän esimerkin kautta valkenee, kuinka erilaiset vallalla olevat konstruktioit poissulkevat tietynlaiset toimintamallit ja valtuuttavat eriävät toimintatavat. Poliittikka ja muut retoriset vaikutustavat edesauttavat kulloisenkin konstruktioiden yhteiskunnallista toteutumista.

Burr (1995, 5-9) täsmentää vielä sosiaalisen konstruktionismin olevan *anti-essentialistista*: ei ole olemassa yhtä, ennalta määrättyä ja determinoitua luontoa ihmisestä tai luonnosta. *Antirealistista*: totuus ei ole vain se, mitä havaitsemme, vaan rakennamme oman versiomme maailmasta yhdessä, jolloin ”objektiivisten faktojen”

etsiminen on mahdotonta ja käsitteestä ”totuus” tulee ongelmallinen. *Kieli todellisuuden rakentajana*: synnymme maailmaan, jossa kielelliset kategorisoinnit ja käsitteellistymät jo ilmenevät, mutta teemme muutakin kuin vain ilmaisemme itseämme kielen avulla. Puhuessamme konstruoimme maailmaa, jolloin kielenkäytöstä tulee yksi sosiaalisen toiminnan muoto. Kielen performatiivisesta luonteesta johtuen, se on eräs tärkeimmistä ”todellisuuden” tutkimisen kohteista, sillä sen avulla voimme tutkia millaisena maailma jaettuna meille ilmenee.

3.4 Kieli ja diskurssit sosiaalisen todellisuuden rakentajana

Konstruktiivisessa kielikäsitteessä perusajatuksena on, että kieli ei ole vain sosiaalisen todellisuuden neutraali heijastaja. Kieli on yhtäläisesti sosiaalisen todellisuuden tuote kuin sen tuottaja: se järjestää ja rakentaa, uusintaa ja muuntaa sosiaalista todellisuutta jossa elämme. (Eskola & Suoranta 1998, 139-141; Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18; Johnstone, 30.) Ihmiset tekevät erilaisia asioita ymmärrettäväksi juuri omalla kielenkäytöllään. Samaa ilmiötä (tekoa tai asiantilaa) on mahdollista tehdä ymmärrettäväksi usein eri keinoin, riippuen aina puhujan positiosta, jolloin yksiselitteisen ja objektiivisen totuuden olettamus on riittämätön. (Suoninen 1999, 18; Macdonell 1986, 1-4.)

Kielen konstruktivisuus liittyy kielen jäsentämiseen sosiaalisesti jaettuina merkityssystemeinä, jolloin merkitysten ajatellaan rakentuvan yhteydessä ja erotuksena toisiinsa. Arkikielemme sisältää lukemattomia erotteluja ja luokitteluja: puhumme opettajista ja oppilaista, mustasta ja valkoisesta, tytöistä ja pojista, myös erilaiset hierarkiat sisältyvät kielenkäyttöömme. Tällaiset merkityssystemit eivät synny sattumanvaraisesti ihmisten mielissä, vaan rakentuvat yhdessä erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Esimerkiksi lääkärin ja potilaan vuorovaikutussuhde ja sen erilaiset käytännöt rakentuvat osana niitä käytäntöjä, joissa potilas ja lääkäri toimivat: lääkärin puhetyylissä, pukeutumisessa, erillisessä odotushuoneessa, lääkärin keskinäisessä vuorovaikutuksessa, terveydenhuollon yhteiskunnallisessa keskustelussa jne. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18-23.)

Sosiaalinen todellisuus hahmottuu moninaisena, useiden rinnakkaisten tai keskenään kilpailevien järjestelmien kenttänä, jotka kukin merkityksellistävät maailmaa ja sen

suhteita eri tavoin. Jokinen, ym. (1993, 24-25) antavat esimerkin pakolaisuutta käsittelevästä lehti uutisesta, jossa voidaan korostaa niin ihmisten keskinäistä yhteenkuuluvuutta, meidän sekä muukalaisten eroa, oman kansallisen kulttuurin ja identiteetin säilyttämistä kuin kansainvälisyyden keskeisyyttäkin. Myös yksittäinen ihminen voidaan merkityksellistää isäksi, mieheksi, aikuiseksi, virkamieheksi, kommunistiksi, kaupunkilaiseksi, puheliaksi, alkoholistiksi jne. Kaiken lisäksi sama kieltä käyttävä toimija voi liikkua kaikilla näistä merkitysalueista. Tällaisia merkitysalueita kutsutaan myös diskursseiksi. Olennaista on myös huomata, että merkitysalueet rakentuvat ja muuttuvat historiallisessa kontekstissa (Lehtonen 2004, 67).

Diskurssin käsitteestä onkin tullut eräs käytetyimmistä termeistä. Luostarisen & Väliiverrosen mukaan se viittaa liikkeeseen, tekstien tuottamisen tapoihin ja prosesseihin tuottaa tekstiä. Potterin & Wetherellin laajemman näkemyksen mukaan sillä tarkoitetaan puheen ja tekstin kaikkia muotoja, niin romaaneja kuin jokapäiväisiä keskusteluja ihmisten kanssa. (Eskola & Suoranta 1998, 141.) Alasuutarin (1993, 188) mukaan diskurssin käsite viittaa sanojen todellisuuksien alati uudistuvaan yhteyteen: puhe ja kieli paitsi paljastaa merkityksiä, myös tuottaa asiointiloja ja konstruoi subjekteja ja identiteettejä, ja kun joku näistä tekijöistä muuttuu, muuttuvat myös muut tekijät. Jokinen ym. (1993, 26-27) määrittelevät diskurssit ”*verrattain eheiksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat todellisuutta.*” He korostavat ettei niitä ole välttämätöntä ymmärtää ainoastaan sanojen ja lauseiden muodostamiksi systeemeiksi, vaan yhtäläillä ei-sanallisia merkityksiä voidaan tarkastella diskursseina. He jatkavat pakolaisesimerkillä esittäen, että non-verbaaliset halveksuvat eleet, pilapiirroket ja suoranainen väkivalta ovat yhtäläillä pakolaisvihamielisen diskurssin osia sanallisten solvausten lisäksi. He näkevät diskurssin käsitteen sopivan parhaiten tutkimuksiin, joiden painopiste on ilmiöiden historiallisessa tutkimuksessa, valtasuhteiden analyysissä tai institutionaalisissa sosiaalisissa käytännöissä. Myös Vivien Burr (1995, 48) näkee diskurssit laaja-alaisesti erilaisten merkitysten: metaforien, representaatioiden, kuvien, tarinoiden, lausuntojen jne. kokoelmana, jotka jollakin tavoin rakentavat tietynlaisen version ja ”totuuden” jostakin ilmiöstä. Luonnollisesti tällaisia ”totuuksia” voi olla useita, koskien jotakin ilmiötä aivan kuten pakolaisesimerkki osoitti. Wood & Kruger (2000, 20) toteavat kokoavasti, että termiä diskurssi voidaan käyttää koskien kaikkea puhetta (niin kirjoitettua kuin keskustelua) ja sen variaatioita, kuten kuvia ymmärryksen saavuttamiseksi.

Foucault'n (ks. Burr 2002, 133-134) ajatukset olivat radikaaleja ja hän toi diskurssien tutkimiseen mukaan erilaiset ihmisten luomat valtasuhteet. Hänen tutkimuksensa kohteet olivat enemmän tutkimuksen valtavirran ulkopuolella, kuten esimerkiksi kysymykset seksuaalisuudesta tai mielisairauksista. Tutkimuksillaan "poikkeavista" Foucault vakuuttui siitä, että niitä joita pidetään henkisesti sairaina tai seksuaalisesti poikkeavina, riistetään usein monet terveiden tai seksuaalisesti "normaalien" tavanomaiset oikeudet. Foucault'n mukaan se miten ihmiset puhuivat ja ajattelivat muun muassa seksuaalisuudesta ja mielisairaudesta – eli yhteisellä konstruktiolla – oli seurauksia ihmisten kohtalolle: pidämme omituisesti käyttäytyviä ja ääniä kuulevia ihmisiä henkisesti sairaina ja uskomme heidät mielisairaalan ja sen asiantuntijoiden hoivaan. Samoin representoimme myös käsityksemme seksuaalisuudesta, jolloin "normaaliudesta" poikkeavat (homot, lesbot ja biseksuaalit) liittyvät mielisairaiden tai rikollisten joukkoon. Hulluilla ei ole esimerkiksi äänestysoikeutta (Englannissa), eivätkä homoseksuaalit saa uskonnollisia häitä. Tällaisia vallankäytöllisiä representaatioita hän kutsui myös diskursseiksi.

Seuraavassa Foucault'n kuvaus diskursseista, diskurssien kentistä ja kentän rajoista sekä niiden etsimisestä. Toisessa lainauksessa esimerkkinä toimii teksti, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus saattaa rakentua myös diskursseista, joiden olemassaolon perusta tulee kyseenlaistaa:

Diskurssiivisen kentän analyysi on suuntautunut aivan toisin. Tarkoituksena on käsittää lausuma rajoittuneeksi ja ainutkertaiseksi tapahtumaksi, määrittellä sen olemassaolon ehdot, vakiinnuttaa sen rajat mahdollisimman tarkasti, osoittaa sen vastaavuudet toisiin siihen mahdollisesti kytkeytyviin lausumiin ja näyttää, mitkä muut lausumien muodot se sulkee pois. Ilmeisen alta ei suinkaan etsitä toisen diskurssin puoliksi vaiennutta jaarittelua. On osoitettava, miksi se ei voinut olla mikään muu, miten se sulkee pois kaiken muun ja miten se ottaa muiden keskeltä ja niihin nähden paikan, jota mikään muu ei voisi vallata. (Foucault 2005, 42.)

Diskurssia ei pidä palauttaa alkuperän kaukaiseen läsnäoloon; sitä on käsiteltävä ilmenemisensä silmänräpäyksessä. On siis sulkeistettava jatkuvuuden valmiit muodot, kaikki kyseenalaistamattomat ja täysivaltaisen pätevinä pidetyt synteetit. Niitä ei toki pidä jäädä lopullisesti, mutta on järkyttävä mielenrauhaa, jolla ne hyväksytään. On osoitettava, etteivät ne ole itsestään päteviä, että ne ovat aina syntyneet rakentamisesta, jonka säännöt pitää tuntea ja jonka perusteluja on valvottava. On määriteltävä, millä ehdoilla ja millaisten analyysien valossa jotkut niistä ovat perusteltuja. On osoitettava, mitä niistä ei missään tapauksessa voida hyväksyä. (Foucault 2005, 42.)

3.5 Diskurssianalyysi

Diskurssianalyysilla tutkitaan kuinka sosiaalista todellisuutta tuotetaan ja rakennetaan sekä erityisesti: kuinka erilaiset diskurssit aktualisoituvat erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä? Jokinen, Juhila & Suoninen (1993, 17-18) eivät näe diskurssianalyysia kovinkaan selvärajaisena tutkimusmenetelmänä, vaan enemmänkin väljänä teoreettisena viitekehyksenä. Viitekehyksen he näkevät rakentuvan viidestä seuraavasta teoreettisesta lähtökohtaoletuksesta, joista ensimmäiseen, kielen sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen en tässä yhteydessä enää tartu, johtuen kokonaisen alaotsikon omistamisesta asialle:

- Kieli rakentaa sosiaalista todellisuutta
- Merkityssystemit (diskurssit) ilmenevät usein rinnakkain ja/tai keskenään kilpaillen
- Merkityksellinen toiminta on kontekstisidonnaista
- Toimijat kiinnittyvät merkityssystemeihin eli diskursseihin
- Kielen käytön luonne tuottaa seurauksia

Jokinen ym. (1993, 24-29) muistuttavat etteivät analysoitavat tekstit ole yksiselitteisiä tuotteita, vaan saattavat olla avoimia useille erilaisille tulkinnoille. *Merkityssystemien* eli *diskurssien* analysointi ei ole mekaanista, vaan perusteltua tulkintaa, joka pohjautuu tutkijan ja aineiston väliseen vuoropuheluun. Diskurssianalyysissä ei tutkita diskursseja sinänsä, vaan nimenomaan sitä kuinka ne aktualisoituvat erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Ne eivät myöskään rakennu itseriitteisesti vaan päinvastoin määrittyvät suhteessa toisiinsa. Tällöin niitä on myös kuvattu intersubjektivisuuden tai -tekstuaalisuuden käsitteillä. Näin ne myös kilpailevat keskenään, jolloin keskeiseksi nousee artikulaatiokamppailu merkityssystemien välillä.

Myöskään tapahtumatilanteen eli *kontekstin* moniulotteisuutta, joka säättää merkityssystemien rakentumista ei Jokisen ym. (1993, 29-37) mukaan nähdä analyysin kannalta kiusallisena häiriötekijänä, jonka vaikutus haluttaisiin eliminoida. Diskurssianalyysi poikkeaa huomattavasti sellaisesta tutkimuksesta, joissa pyrkimys on hävittää erilaisten ilmiöiden ”epäpuhtaat” ominaisuudet ”puhtaiden” tutkimustulosten saavuttamiseksi. Yleisesti kontekstin huomioon ottamisella tarkoitetaan sitä, että analysoitavaa toimintaa tarkastellaan tietyssä ajassa ja paikassa,

johon tulkinta pyritään suhteuttamaan. Ongelmalliseksi asian tekee se, että ajan ja paikan voi määrittellä lähes miten tahansa. Lisäksi kontekstin –käsitteeseen liittyy monenlaisia koulukuntakiistoja.

Diskurssianalyysin keskeisenä kohteena ei myöskään ole yksilö, vaan *sosiaaliset käytännöt*, joka tarkoittaa sitä, ettei kielen käytön tutkimista tulkita tieksi kognitiivisiin, pään sisäisiin prosesseihin, vaan tarkastelu kohdentuu kielenkäytön *laajempiin merkityssysteemeihin*, joita toimijat toiminnassaan tuottavat (Jokinen ym. 1993, 37). Jokinen & Juhila (1999, 54) painottavatkin ettei diskurssianalyysissä olla kiinnostuneita mistä tahansa merkityksistä, vaan erityisesti kulttuurisista merkityksistä eli yhteisen sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta. Tällaiset merkitykset rakentuvat, muuntuvat ja pysyvät yllä ihmisten erilaisessa keskinäisessä toiminnassa kuten: kommunikatiivisissa puheissa, keskusteluissa, kirjoituksissa ja muunlaisessa symbolisessa toiminnassa.

Kielen käytöllä on Jokisen ym. (1993, 41-45) mukaan myös todellisuutta rakentava, *funktionaalinen* luonteensa. Tällöin kiinnostuksen kohteeksi muodostuu se, kuinka kielen käyttäjä eri ilmaisullaan tekee ja tulee tuottaneeksi eri merkityksiä. Esimerkiksi erilaisten kielikuvien käyttö on yleensä varsin pragmaattista toimintaa. Huomio funktioiden analysoinnissa kiinnittyy eritoten siihen kuinka ne ovat potentiaalisina läsnä tai aktualisoituvat vuorovaikutustilanteissa. Itse niiden tulkinta ei tällöin edellytä sen pohtimista, onko itse toiminta tietoista vai ei. Jokisen ym. mukaan usein huomaamattomasti ja ikään kuin luonnostaan toteutetut funktiot ovat analyttisesti usein niitä kaikkein kiinnostavimpia. Tilannekohtaisten funktioiden ohella kielen käytöllä voi olla myös yksittäisten tilanteiden ylittäviä *ideologisia seurauksia*, jotka liittyvät erilaisiin diskurssien vallankäytöllisiin yhteenliittymiin. Sellaisia voivat olla esimerkiksi joidenkin alistussuhteiden legitimoiminen ja ylläpitäminen.

Diskursseja tai puhetapoja voidaan analysoida Törrösen (2005, 139-140) mukaan *tiukan aineistovetoisesti*, jolloin tutkija pysyttelee puhetapojen tulkinnassa aineiston sisäisessä kontekstissa. *Kulttuurisesta perspektiivistä* katsoen tutkija taas jäljittää kuinka aineistossa rakentuvat erilaiset puhetavat lainaavat ja muuntavat ympäröivää kulttuuria. *Yhteiskunnallisen näkökulman* omaavassa diskurssianalyysissä tutkija taas analysoi kuinka erilaiset puhetavat osallistuvat tietyn kentän institutionaalisten järjestelmien, poliittis-taloudellisten ja sosiaalisten käytäntöjen muuttumiseen. Luonnollisesti nämä erilaiset strategiat voivat myös limittyä keskenään.

Wood & Kroger (2000, 20-22) jakavat diskurssianalyysin vielä myös mikro- ja makrotason analysointimenetelmiin. *Keskusteluanalyysi* on heidän mukaan kaikkein mikroanalyttisin menetelmä, jonka avulla tutkitaan aitoja vuorovaikutustilanteita, niin tavallisia arkisia keskusteluja kuin erilaisia institutionaalisiaakin keskusteluja. *Kriittinen diskurssianalyysi* taas edustaa makroanalyttisintä näkemystä ja usein sen tarkoitus on tarkastella kriittisesti sosiaalisia ja kulttuurisia käytäntöjä sekä sosiaalisia ongelmia, jotka kytkeytyvät esimerkiksi rodullisiin, sukupuolisiin, luokkienvälisiin ja ennen kaikkea vallankäytöllisiin ongelmiin.

Törrönen (2005, 140) lisää kriittisen diskurssianalyysin rinnalle myös *semioottisen sosiologian*, joka on yhtäläillä kiinnostunut erilaisista puhetapoihin liittyvistä hallintakamppailuista. Hänen mukaan siinä tutkija ei kuitenkaan oleta olennaisesti omaavansa etukäteistotuutta siitä, keillä on missäkin tilanteessa valtaa tai ketkä ovat vallankäytöllisen puheen alaisena ja kohteina. Hänen mukaansa semioottisessa sosiologiassa valta ymmärretään Foucault'n tapaan sisäisenä vuorovaikutussuhteena, jolloin diskursiivista kamppailua hallinnasta ei tulkita vallanpitäjien ohjaamaksi käytännöksi vaan eräänlaiseksi sattumanvaraiseksi prosessiksi, jolloin kilpailut puhuvat ja niiden muutokset pakottavat myös diskurssit uusiutumaan.

3.6 Sosiaalisen konstruktionismin arviointia

Raatikainen (2004, 15) erottaa tieteenfilosofisessa keskustelussa kolme pääsuuntausta: positivismiin (ja empirismiin), relativismiin (ja konstruktionismiin) sekä realismiin. Keskityn arvioimaan tässä konstruktionistista suuntausta, koska tutkimuksen teoreettinen viitekehys pohjautuu siihen.

Eriytynyt filosofinen kysymys sosiaalisten konstruktionistien keskuudessa on ollut ongelma, onko objektiivinen tieto tieteessä ja erityisesti ihmistieteissä lainkaan mahdollista? Eri jyrkkien relativismin muotojen mukaan kaikki tieto tai itse totuus ovat suhteellisia johonkin käsitteelliseen tai kulttuuriseen viitekehykseen kuten kieleen, kulttuuriin, yhteiskuntaluokkaan, sukupuoleen, rotuun, uskontoon, tieteelliseen teoriaan tai uskomusjärjestelmään nähden. (Raatikainen 2004, 13.) Kriitikoiden mukaan sosiaalinen konstruktionismi onkin nähty eräänlaisena ääripragmatistisena totuuden

relativoimisena, jolloin totuuden yhteisen mittapuun puuttuessa eri tieteenalat on nähty ”kilpailevien diskurssien yhteisönä”. Luonnontieteellisesti orientoituneiden filosofien mukaan esimerkiksi aika-avaruus ei kuitenkaan ole kielestämme tai havainnostamme riippuvainen. Kriitikoiden mielestä myöskään pelkästään kieli ei selitä ajattelua, koska esimerkiksi kuuromykät, afaatikot, pienet lapset ja jopa eläimet ajattelevat siten, että heillä on tiedostamista ja käyttäytymistä ohjaavia kognitiivisia prosesseja. (Meurman-Solin & Pyysiäinen 2005, 11-12.)

Klassisen tiedon määritelmän mukaan tieto on samaa kuin tosi ja oikeutettu (justifioitu) uskomus. Klassisen tiedon määritelmä voidaan silloin esittää muodossa:

S tietää että p, jos ja vain jos

p on tosi

S uskoo että p ja

S on oikeutettu uskomaan että p.

Kaikki kolme ehtoa ovat tällöin tiedolle välttämättömiä. (Lammenranta 1993, 79.) Tiedollisen relativismin mukaan tieto tai totuus on aina suhteellista kulttuuriin, uskomusjärjestelmään, käsitteelliseen viitekehykseen tai muuhun sellaiseen nähden. Kun perinteisesti tiedolla on tarkoitettu uskomusta, joka on tosi ja jolle on riittävät perusteet (vrt. yllä), niin tiedollinen relativismi sisältää ajatuksen, että itse totuus on suhteellinen, jolloin *jyrkimmillään* se väittää, että kaikki uskomukset ovat yhtä tosia ja klassinen tiedon määritelmä kumoutuu todellisuuskäsitteen muuttuessa. (Raatikainen 2004, 42-45.)

Ongelmana vain on jo Platonilla ilmennyt ajatus siitä, että totuuksien ollessa yhtä tosia, totuusrelativismin mukaan tieto kumoaa itse itsensä. Se voidaan esittää kaavamaisesti seuraavasti: Oletetaan että jyrkkä totuusrelativismi R on tosi:

(R) kaikki lauseet, teoriat tai uskomukset ovat yhtä tosia.

Tästä seuraa, että erityisesti seuraava lause on tosi:

(S) Lause R ei ole tosi.

Tällöin siis R onkin epätosi. Kaikenkattava totuusrelativismi kumoaa siis itse itsensä. (Raatikainen 2004, 64-66.)

Vaikka radikaalit versiot relativismista on hylättävä esimerkiksi kriittisen realismin

edustajan Ilkka Niiniluodon (2003, 251) mukaan, on hänen mielestään silti maltillisemmat muodot perusteltavissa. Niiniluoto (2003, 29) näkee hyödyllisenä tavan jakaa popperlaisittain maailma kolmeen erilaiseen piiriin: *maailma 1* sisältää aineelliset, fysikaaliset kappaleet, tapahtumat ja prosessit (tällaisia ovat esimerkiksi atomit, energiakentät, kivet, puut, sateet, salamat, tähdet ja galaksit). *Maailma 2* sisältää taas ihmismielen, yksilöllisen tajunnan tilat ja tapahtumat (ajatukset, elämykset, tunteet, kivut, havainnot, mielikuvat ja muistot). *3. maailma* muodostuu niistä asioista, jotka ihminen sosiaalisen toiminnan kautta luo ja saa aikaan. Tällöin laajassa mielessä voidaan sen ajatella sisältävän koko kulttuurin ja yhteiskunnan (artefaktit, käyttöesineet, kieli, käsitteet, taide, raha, tiede, sosiaaliset instituutiot, sosiaalinen toiminta jne.).

Maailman jakaminen erilaisiin piireihin mahdollistaa Niiniluodon (2003, 256-257) mukaa eräänlaisen arvokonstruktionismin, jonka mukaan arvot ovat ihmisten sosiaalisen toiminnan tuotteita eli Popperin 3. maailman olioita. Silloin hänen mukaansa ”*arvot syntyvät ja tulevat ylläpidetyksi eli ’uusinnetuksi’ ihmisten toiminnassa...*”. Niiniluodon (2003, 284) mukaan relativistien ja jyrkkien konstruktionistien ongelmana onkin ollut juuri kolmannen ja ensimmäisen maailman sekoittaminen, jolloin konstruktion idea on sekoittunut luonnontieteen entiteetteihin. Mutta esimerkiksi Berger & Luckmann pysyttelivät popperlaisittain katsottuna ainoastaan 3. maailman konstruktioiden, jolloin heidän maltillinen relativisminsa on täysin oikeutettua myös (kriittisten) realistien silmissä. He hyväksyvät todellisuuden relatiivisuuden myös fallibilismin näkökulmasta, jonka mukaan inhimillinen tieto ei ole koskaan ehdottoman varmaa, vaan aina periaatteessa korjattavissa ja muutettavissa (Raatikainen 2004, 70).

3.7 Tieteenfilosofista ja tiedon sosiologista arviointia

Olen esitellyt tutkimusotteeni filosofista taustaa Husserlin fenomenologiasta, Schützian fenomenologiseen sosiologiaan ja aina sosiaaliseen konstruktionismiin asti. Kriittikkiosuudessa pyrkimykseni on ollut osoittaa, että maltillinen sosiaalinen konstruktionismi on realistien ja antirealistien välisen kiistan ulkopuolella kysymyksestä - mikä on totta ja millainen on totuus? Ja pyrkimykseni onkin olla ottamatta tutkimuksessani kantaa, mikä on totta ja mikä ei – *mutta tutkia kuinka erilaiset ”totuudet” rakentuvat*. Olen esitellyt myös diskurssianalyysin perusperiaatteet sekä sosiaalisen konstruktionismin kielikäsitystä todellisuuden sosiaalisesta

rakentumisesta.

Se, miksi olen halunnut käsitellä fenomenologiaa sekä fenomenologista sosiologiaa, sosiaalisen konstruktionismin taustan ymmärtämisen lisäksi, on pyrkimys soveltaa eräänlaista ”fenomenologista asennetta” tutkimusaineiston tulkinnassa. Kulttuurintutkimusta tehtäessä pyrkimys on sulkea itsensä kulttuuristen stereotyyppien ja muiden subjektiivisten ennakkoluulojen ulkopuolelle – niin paljon kuin se suinkin on mahdollista. Näin ollen eräänlainen fenomenologinen reduktio tekstien ja puheen analysoinnissa on mielestäni suotavaa, omien ennako-oletusten ja -luulojen tiedostamisessa ja karkottamisessa (joita myöhemmin esittelen), jonkinlaisen ”objektiivisuuden” saavuttamiseksi. Holman (1987, 8-9) reduktiota tutkimisen menetelmänä leimaa sille tyypillinen määräävä luonne, joka ilmenee *teoreettisena asenteena*. Teoreettinen asenne pätee koko tutkimisen ajan ja läpäisee tutkimustapahtuman tai prosessin kauttaaltaan. Asenne kuvastaa tieteellisen toiminnan luonnetta (Wissenschaft) eli sitä, kuinka tutkimustapahtumassa ylitetään arkitajunnan asettamat merkitykset pyrittäessä noemasta eidokseen. Näin tutkija teoreettisen asenteensa avulla irrottautuu empiirisestä todellisuudesta ainoana mahdollisuutena ja tarkastelee toisintoja muiden mahdollisuuksien näkökulmasta. Todellisuus ilmenee vain yhtenä mahdollisuutena muiden mahdollisuuksien joukossa. Teoreettinen asenne antaa sisällön myös kriittiselle tutkimukselle, joka tarkoittaa irrottautumista tutkimista, tutkijan ajattelua ja järjen käyttöä sitovista ulkoisista edellytyksistä.

Tarkoituksena ei ole tutkia minän intentionaalista suhdetta objekteihin, eikä tietoisuuden intentionaalista rakennetta, vaan enemmän Schützlin ja Bergerin & Luckmannin ajatusten mukaisesti, sosiaalista maailmaa, tarkemmin elämismailmaa, sen merkityksiä ja niiden rakentumista, jotka meille kaikille avautuvat intersubjektiivisesti, yhteisinä kulttuurisina merkityksinä. Käytännössä se vaatii runsasta oleskelua tutkittavien tekstien kanssa sekä Schützlin mainitsemaa reflektointia. Onkin loogista yhtyä Jokisen ym. (1993, 21-24) tulkintaan, ettei tutkijan raportissaan käyttämä kieli ole vain yksiselitteistä todellisuuden kuvausta, vaan muun kielenkäytön tapaan myös konstruktivistista, sillä tutkija on itse sen kulttuurin jäsen, sen sosiaalisen todellisuuden sisällä, jota tutkii. Sen pohdintaa, missä määrin tutkijan on kulloinkin mahdollista kuvata asioita, ilmiöitä, tekoja ja toimintaa ilman että tulee konstruoinneeksi ne huomaamattaan *totutulla tavalla*, nimitetään juuri *reflektoinniksi*. Reflektoiden fenomenologiseen reduktioon:

Metodi, joka mielestämme parhaiten soveltuu arkitiedon perustusten selvittämiseen, on fenomenologinen analyysi... Jokapäiväisen elämän tai pikemminkin jokapäiväisen elämän subjektiivisten kokemusten fenomenologinen analyysi pidättäytyy kaikista syy-yhteyksiä tai alkuperää koskevista oletuksista samoin kuin kaikista tarkasteltavien ilmiöiden perimmäistä luonnetta koskevista väittämistä. Tämä on tärkeä pitää mielessä. ”Arkiymmärrys” sisältää lukemattomia esi- ja näennäistieteellisiä, itsestään selvinä pitämiään tulkintoja jokapäiväisen elämän todellisuudesta. Jos aiotaan kuvailla arkiymmärryksen mukaista todellisuutta, täytyy tietenkin ottaa huomioon nämä tulkinnat aivan samoin kuin tämän todellisuuden itsestään selvänä pidetty luonne. Tämä pitää kuitenkin tehdä fenomenologisten sulkeiden sisällä. (Berger & Luckmann 1994, 30.)

Toinen piirre, miksi olen lyhyesti selvittänyt sosiaalisen konstruktionismin juuria, on ollut selvennyksen tekeminen. Kvalitatiivisten ja kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien takana piilee ajatus maailman hahmottamisesta: erilainen näkemys ihmiskäsityksestä ja maailmankuvasta. Mekaanisessa metodin valinnassa jää usein teorioiden, ilmiöiden ja varsinkin tutkimusmenetelmien historiallinen ja filosofinen rakentuminen ja tieto- sekä totuuskäsitykset huomioimatta, jolloin tietty tiedonhankintamenetelmä otetaan niin kuin se on opetettu, käsityksiä kyseenalaistamatta. ”Todellisuudessa” metodologian takana piilee sotkuinen ontologinen ja epistemologinen viidakko, joka menetelmiä opettaessa ja valittaessa jätetään usein huomioimatta. Lehtovaaran (1992, 13) mukaan hyvin usein tutkija ottaa tutkimuksensa metodit annettuina, eikä tarpeeksi selvitä, millaista ongelmaa on tarkoitus tutkia ja ovatko metodit vastaavia tutkimusongelman tutkimiseen. Hänen mukaansa tämän tyylinen käytäntö voi pahimmillaan saada metodifetissisiä piirteitä, jolloin metodin voimaan uskotaan niin sokeasti, ettei tutkija katso tarpeelliseksi selvittää, millaiseen käsitykseen todellisuudesta se sitoutuu ja millaista tietoa tuosta todellisuudesta saadaan tuon metodin avulla ja mihin tarkoitukseen näin saatu tieto sopii.

4. MEDIAN JA ERITYISESTI SANOMALEHTIEN ROOLI YHTEISKUNNALLISESSA KESKUSTELUSSA

”Sanomalehti on suomalaisille tärkeä. Se tavoittaa päivittäin toiseksi eniten ihmisiä ja on käytetyin ilmoitusväline. Sanomalehtien määrä on korkea väkilukuun verrattuna, ja jos verrataan asukasmäärää lehdistön kokonaislevikkiin, Suomi sijoittuu koko maailman tilastossa kolmanneksi.” Tutkimusten mukaan suomalaiset aikuiset lukevat lehtiä keskimäärin 48 minuuttia ja 12-69 vuotiaista kahdeksan kymmenestä lukee päivittäin sanomalehteä². Muutoinkin suomalaisina kuulumme maailman ahkerimpiin lehden lukijoihin, on kyseessä sitten sanoma- ja aikakauslehtien suhteellinen määrä tai ilmestyneiden lehtien suhde asiakasmäärään. Myös kirjoja kustannetaan ja luetaan yhä huippumääriä ja kirjastossa käydään ahkerasti. Kansainväliset lukemisen tilastot yhteenlaskettuna suomalaisille saadaan siis huippulukema, ainoastaan nuoremmissa ikäluokissa lukeminen on hieman vähentynyt, mutta niin on käynyt monissa muissakin maissa. (Nordenstreng & Wiio 2000, 16.)

Kuinka paljon media vaikuttaa meihin – osaammeko lukea mediaa aktiivisesti, kriittisesti keskustellen? Olemmeko propagandan uhreja vai vaikuttaako median sanoma meihin tiedostamattomasti, indoktrinaation keinoin? Joukkoviestinnän vaikutuksia ei voi aliarvioida. Median vaikutus koskee suuren yleisön lisäksi myös valtaa käyttäviä eliittiryhmiä, osaksi eri tavoin, mutta niin taloudellinen, tekninen, poliittinen kuin kulttuurinen eliittikin vastarinnan edustajiin asti muodostaa joukkoviestinnän perusteella kuvaa maailmasta, kuten esimerkiksi elinikäisen oppimisen käsityksistä ja omista mahdollisuuksista muokata niitä. Laajassa mielessä median vaikutusprosessilla tarkoitetaan yksilö- ja yhteisötasolla tapahtuvaa reagoimista, jossa joukkoviestintä saa aikaan sellaista toiminnan muuttumista tai muuttumattomuutta, jota ei olisi tapahtunut ilman kyseenlaista viestintää. Vaikutusta on jo pelkästään se, että viettityydytystä, informaatiota tai viihdettä etsivä vastaanottaja saa tarpeensa tyydytettyä, median avulla. Esimerkkinä toimikoon vaikka salattujen elämien katsominen, joka katsojan funktiona saattaa olla hetkellinen pakotie arkihuolien keskeltä. (Suhonen 1994, 44-45.)

² Tiedot pohjautuvat Sanomalehtien liiton vuoden 2007 tilastoihin, www.sanomalehdet.fi.

4.1 Mediaan vaikutetaan

Viestimet vaikuttavat meihin, mutta myös viestimiin vaikuttavat erilaiset tekijät. Fairclough (1997) erottaa kaksi erilaista viestimiin vaikuttavaa tasoa: *taloudellisen* sekä *poliittisen*. Faircloughin (1997, 60-61) mukaan ensimmäinen viestimien käytäntöjä ja tekstejä määräävä tekijä on kulloinkin kyseessä olevan instituution *taloudellinen rakenne*. Erilaiset lehtikustantamot sekä kaupalliset radio- ja tv-asetat ovat voittoa tavoittelevia organisaatioita. Voitot syntyvät yleisöjen eli lukijoiden, katselijoiden ja kuuntelijoiden myymisestä mainostajille, jolloin mahdollisimman pienin kustannuksin pyritään saavuttamaan suurin kuluttajamäärä. Näin ajateltuna esimerkiksi tiedotusvälineiden tekstit ovat tehokkaan kulttuuriteollisuuden tuottamia symbolisia hyödykkeitä, jotka toimivat markkinoiden ehdoilla voitonmaksimoinnissa. Kehityskulku johtaa hänen mukaansa suuren yleisön suosimien ohjelmien määrälliseen lisääntymiseen sekä yrityksiin kasvattaa uutisten, dokumenttien ja erilaisten ajankohtaisohjelmien suosiota.

Bourdieu (1999, 98, 101) näkee, että kaupallisen kehityksen myötä tiedotusvälineiden itsenäisyysarvo ja puolueettomuus laskevat silloin, kun verrataan mikä osuus niiden tuloista on peräisin mainostuloista ja mikä valtionavuista. Ehkä tärkeämmin ja tarkemmin määritellen, onko lehden painopiste lähempänä 'kaupallista' vai 'älyllistä' napaa. Hän muistuttaa, että journalistinen kenttä on poliittisen ja taloudellisen kentän tavoin huomattavasti tieteen, taiteen tai oikeuden kenttiä tiukemmin alistettu markkinoiden jatkuvalla tuomiolle, joka toteutuu joko asiakaskunnan sanktioina suoraan tai epäsuoraan katsojalukumittausten kautta. Hänen mukaansa ilmiö ei riipu valtionavusta, vaikka se voisi taata tietynlaisen riippumattomuuden asteen markkinoiden pakoista. Joukkoviestinnän taloudelliset sidokset ulottavat siis vaikutuksensa aina viestinnän tuotantorakenteista, levitysjärjestelmiin sekä sisältöihin yhä uusilla ja lisääntyvillä tavoilla (Kunelius 1997, 69).

Fairclough'n (1997, 62) mukaan tiedotusvälineiden diskurssia muokkaavat epäsuorasti myös omistussuhteet. Yhä useammin tiedotusvälineet omistaa kulttuuriteollisuuteen erikoistunut pääomarypäs. Fairclough'n mukaan media on kansallisella ja kansainväliselläkin tasolla aiempaa enemmän mukautunut omistajien taloudellisten pyrkimysten edistäjäksi. Tämä ilmenee hänen mukaansa monin tavoin esimerkiksi tiedotusvälineiden organisaatioissa, jotka rakenteellisesti varmistavat sen, että mediassa

parhaiten äänensä kuuluviin saavat hyvässä poliittisessa ja yhteiskunnallisessa asemassa olevat. Hänen mukaansa kyse on vallitsevasta kapitalismia suosivasta eetoksesta.

Toinen vaikuttava taso tiedotusvälineiden käytäntöön on Fairclough'n (1997, 62-64) mukaan *politiikka*. Hänen mukaansa useissa eri tiedotusvälineitä käsittelevissä tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota siihen, miten viestimien esittämä tieto, kuten esimerkiksi uutiset, on ideologisesti muotoutunutta. Tiedotusvälineiden tekstien sanotaan toimivan ideologisesti erityisesti silloin, kun teksteissä esiintyvät representaatiot uusintavat yhteiskunnan vallitsevia tottumuksia ja alistussuhteita. Erilaiset ideologiset representaatiot eivät hänen mukaansa esiinny teksteissä suoraan vaan pikemminkin peiteltyä, kätkeytyen toimittajien, yleisöjen ja kolmansien osapuolten luonnollistettuihin kielenkäyttötapoihin, erilaisiin alkuoletuksiin ja itsestäänselvyyksiin, joihin nojaten esimerkiksi haastattelut tehdään. Joskus lehti voi ottaa myös suoran kannan poliittiseen ongelmaan, kuten Helsingin Sanomat on ottanut Suomen Nato -jäsenyyden puolesta (pääkirjoituksessa 8. lokakuuta 2006).

Vaikka tiedotusvälineet saattavat joskus näyttää pelkiltä vallan välineiltä, Fairclough (1997, 64-67) muistuttaa, että kokonaisuudessaan median suhde valtaan on monitahoinen ja muuntuvainen. Joskus valtavirtamedian ja valtion tai pääoman välillä voi nähdä lähes konfliktin tapaisia ristiriitoja. Joissakin tapauksissa mediamogulit selkeästi manipuloivat omistamiaan tiedotuskanavia omien päämäärien edistämiseksi. Myös Suomessa esimerkiksi Aatos Erkon roolia Helsingin Sanomien taustavaikuttajana ja aiheiden ohjaajana on epäilty. Siksi valtiolle onkin eduksi valvoa tiedotusvälineiden tarjontaa, sillä medialla on merkittävää liikkeelle panevaa voimaa sekä valtavat ideologiset vaikutusmahdollisuudet. Tällaisena usein mainittuna esimerkkinä Fairclough antaa Vietnamin sodan, jonka televisiointi Yhdysvalloissa muutti mielipiteen sodanvastaiseksi ja pakotti vetäytymisen taistelukentiltä. Tiedotusvälineiden diskurssi on siis monimutkaisten ja usein ristiriitaisten prosessien kenttä, johon kuuluvat myös ideologiset prosessit. Tiedotusvälineiden tekstit ovat yhtäläillä osa yhteiskunnallista valvontaa kuin sen uusintamisen ideologiaakin, mutta myös kulttuurisia hyödykkeitä kilpailumarkkinoilla, ollen yksi osa viihdeteollisuutta.

4.2 Media vaikuttaa meihin

Kuinka sitten media vaikuttaa meihin? Varmaa on, että se vaikuttaa toimintaamme ja ajattelumalleihimme, mutta kuinka paljon? Kuneliuksen (1997, 118, 127) mukaan joukkoviestinnän vaikutusten empiirinen tutkimus on vaikeaa. Hänen mukaansa mitä enemmän vaikutuksia on pyritty selvittämään, sitä enemmän on löytynyt tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, miten joukkoviestintä vaikuttaa. On niin paljon erilaisia tekijöitä, jotka on otettava huomioon, että lähettäjän näkökulmasta katsoen vaikutuksen ennakoiminen yksittäisiin ihmisiin vaikuttaa lähes mahdottomalta. Yleisesti joukkotiedotusta vallankäytön näkökulmasta tarkasteltaessa edellytetään Hemánuksen (1973, 12-13) mukaan sitä, että joukkotiedotusta hallitseva eliitti tietyissä olosuhteissa pystyy välineitä käyttäen voittamaan vastaanottajien kehittämän vastustuksen eli vaikuttamaan toisten käyttäytymiseen omien tarkoitustensa suuntaisesti.

MCR – perinteen häviämisen myötä 60 – luvulla (teorian mukaan joukkoviestinnällä oli vain vähäinen vaikutus ihmisiin), tilalle on tullut muutama muu kilpaileva teoria, jotka lyhyesti esittelen edellä (vrt. Kunelius 1997).

4.2.1 Kultivaatioteoria

Georg Gebnerin (ks. Suhonen 1994, 45) kehittämän teorian perusajatuksen mukaan medioilla ja erityisesti televisiolla on olennainen rooli kulttuurisen yhdenmukaisuuden rakentamisessa ja ylläpitämisessä. Teorian mukaan niin uutiset kuin fiktiiviset televisio-ohjelmatkin vahvistavat pitkäaikaisen prosessin myötä vallitsevia tottumuksia, uskomuksia ja mielikuvia yhteiskunnallisesta todellisuudesta, jolloin voidaan puhua todellisuuden yhteiskunnallisesta rakentumisesta.

Kultivaatioteorian mukaan television aikakaudella ei voida enää puhua viestinten valikoitumisesta, sillä televisiota katsellaan kellon mukaan, jolloin ihmiset altistuvat samanlaiselle ohjelmistolle. Teorian mukaan ihmiset käytännössä katsoen kasvavat ja elävät television kanssa. (Kunelius 1997, 129-130.) Tällöin kultivaatioprosessin oletetaan tuottavan kulttuurista yhdenmukaisuutta, vallitsevaa ideologiaa sekä sosiaalistavan yleisöä niiden mukaisesti. Jatkuva kommunikaatiovirran rakentama ja ylläpitämä uskomusten sekä arvojen järjestelmä toimii ihmisten vastaanottaessa viestejä eräänlaisena kulttuurisena viitekehyksenä. Tällöin ajatellaan, että televisio ja media

yleensäkin, on vallitsevien olojen puolella ja uusintaa yhteiskuntaa tiettyjen arvojen kautta. (Suhonen 1994, 45-46.) Esimerkiksi väkivaltaisempi televisio-ohjelmisto merkitsee elämistä väkivaltaisemmassa ympäristössä kultivaatioteorian mukaan, eikä kysymys ole pelkästään vaikutuksesta ihmisten asenteisiin, vaan koko heidän maailmankuvaansa ja ihmiskäsitykseensä sekä väkivallan ja voimankäytön rooliin siinä. Kultivaatiotutkijoiden mukaan mitä enemmän katselet televisiota, sitä enemmän se vaikuttaa sinuun. Yleisesti voidaankin todeta, että teorian mukaan media vahvistaa valtavirran lailla ajattelevien maailmankuvaa ja vähitellen manipuloi vastavirtaan uivia. Teoria pyrkiikin avoimesti vaikuttamaan viestintäpolitiikkaan lainsäädännön rajoittamisella, jotta esimerkiksi väkivaltaa vähennettäisiin. (Kunelius 1997, 130-131.)

4.2.2 Agenda setting -teoria

Teorian perusidean mukaan tiedotusvälineet eivät määrää sitä mitä ihmiset ajattelevat, mutta suuntaavat yleisön huomion joihinkin erityisiin kysymyksiin tai ongelmiin, jolloin niillä on vaikutus siihen, mistä asioista ihmisillä on mielipiteitä. Merkittäväksi esityslistan muotoilemisen vaikutuksen tekee se, että yleinen mielipide, joukkotiedotuksen raportoimana vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon. (Kunelius 1997, 127.) Näin voidaan ajatella, ettei lehdistö varsinaisesti toimi yleisön mielipiteen muodostajana, vaan enemmänkin osoittavana sormena (Suhonen 1994, 48).

Agenda setting -teoriaa täsmentää Kuneliuksen (1997, 127) mukaan ajatus joukkoviestinnän priorisoivasta vaikutuksesta. Sen mukaan esimerkiksi poliitikkojen esiintymistä arvioidaan siinä tiedotusvälineiden luomassa kontekstissa, jonka ne ovat nostaneet pinnalle. Nostamalla tiettyjä asiakysymyksiä toisten edelle, jättämällä toisia taakse, joukkoviestintä voi muokata sitä mittaria miten ilmiöitä tarkastellaan. Esimerkiksi elinikäisen oppimisen kannalta tietynlainen (poliittinen) painotusasema tai näkökulma saattaa olla vallalla tiedotusvälineissä toisen kustannuksella. Zucker muistuttaakin (ks. Suhonen 1994, 49), että mitä vähemmän omia kokemuksia ihmisillä joistakin asioista on, sitä riippuvaisempia he ovat tämän asian suhteen joukkotiedotuksen välittämästä informaatiosta. Näkökanta lähenee propagandan ja indoktrinaation ongelmia, joita käsittelem seuraavassa kappaleessa.

Suhosen (1994, 49-50) mukaan agenda -tutkimuksen näkökulmat ovat laajentuneet ja monipuolistuneet vuosien myötä ja agenda setting on paljon enemmän kuin vain sitä,

että uutiset kertovat meille, mitä asioita ajatella. Laajennettuun versioon kuuluvat uutisten kohteiden ohella myös niihin liitettävät ominaisuudet, uutisissa käytetyt argumentit ja myös uutisten tulkintakehys.

4.2.3 Hiljaisuuden spiraali (kehä)

Teorian mukaan, ihminen luonnostaan pelkää yhteisön hyljeksintää. Syrjäytymisen pelko saa meidät tarkkailemaan muiden mielipiteitä, jolloin arviot muiden mielipiteistä vaikuttavat myös omaan käytökseemme eli siihen, mitä kerromme julki ja mitä jätämme kertomatta. Teorian mukaan joukkotiedotus tällöin vaikuttaa vääristämällä ihmisten käsitystä muiden ihmisten mielipiteistä. Jos luulemme esimerkiksi, että ihmiset kannattavat Natoon liittymistä, emme uskalla tuoda esiin omia, näkökulmaan kielteisiä ajatuksiamme. Ja koska tarkkailemme toisiamme, voi tapahtua tilanne, jossa kaksi ihmistä voivat toisilleen kannattaa Nato-jäsenyyttä (koska kuvittelevat enemmistön ajattelevan niin), vaikka tosiasiallisesti molemmat vastustaisivat sitä. Tilanne voi myös kasaantua lumipallo -efektin tavoin ryhmää koskevaksi kannanotoksi, jolloin kysymys muuttuu kollektiivisen tason ryhmäpaineeksi. Oman mielipiteen ristiriitaisuus yleisen mielipiteen kanssa aiheuttaa kognitiivista dissonanssia, jonka ainakin osittain ratkaisemme teorian mukaan olemalla omista mielipiteistämme hiljaa. Tällöin etenemme ydinkysymykseen: *kuinka hyvin journalismi edustaa yleistä kuvaa erilaisten mielipiteiden kirjosta?* Hiljaisuuden spiraali -teorian mukaan ajattelemme muiden ajattelevan siten kuin julkisuus näyttää heidän ajattelevan. (Kunelius 1997, 128.)

4.2.4 Kehystäminen

Kehystämisellä tarkoitetaan sitä, että joukkoviestimet vaikuttavat suosimalla tiettyjä näkökulmia ja rajoituksia eri asioihin. Esimerkiksi poliittinen journalismi näkee politiikan valtapelinä, jonka on väitetty voimistaneen yleisön kyynistä suhtautumista politiikkaan. Ajatuksen ytimenä on se, että yleisön jatkuva painostaminen tietyillä kehyksillä, tässä tapauksessa valtapelillä ja kamppailulla, vaikuttaa yleisön odotuksiin ja tietoihin politiikasta. Usein itse poliittinen ongelma saattaa jäädä muunlaisen informaation taakse ja vähemmälle uutisoinnille. (Kunelius 1997, 129.)

Median kehystämisvaikutusta tukeva ajattelu antaa mahdollisuuden tärkeään kysymykseen: *kuinka monimuotoista on julkinen puhe?* Ajatukset median kehystämisen

vaikutuksista ovat usein saaneet alkunsa melko arkisista huomioista, jonka mukaan tiedotusvälineet toistavat samoja jäsennyksiä asioista – päivästä, välineestä ja lehdestä toiseen. Silloin kuin esimerkiksi toimittajakunnan ammatillinen itseymmärrys yhtenäistyy ja monipuolisuus vähenee, on selvää että julkisen puheen ajattelun monimuotoisuus myös kapenee, vähenee ja yksipuolistuu. (Kunelius 1997, 129.)

4.3 Propagandaa ja indoktrinaatiota tiedotusvälineissä

”Propaganda on demokratialle sitä mitä pamppu on totalitaariselle valtiolle. Kaikki tämä on viisasta ja hyvää, koska kuten sanottua, hämmäntynyt lauma ei tajua omaa etuaan. Eikä kykene saamaan sitä selville.” (Chomsky 2003, 20.)

Hemanuksen (1975, 18-22) määritelmän mukaan *propaganda* on dominaation ilmenemismuoto kulttuuri-instituutioiden alalla. Se on vaikuttamista tai sen yrittämistä, missä vastaanottaja tiedostaa olevansa vaikuttamisen kohteena. Jos vastaanottaja ei tätä tiedosta, on kyseessä manipulaation ilmenemismuoto eli indoktrinaatio. Hemanuksen mukaan on hedelmällistä ottaa propagandan käsitteenmäärittelyn peruskriteeriksi vastaanottajan *tiedostaminen* vaikuttamisesta siksi, että vaikutuksen kohteena olemisen tiedostaminen tai *tiedostamattomuus* johtaa erityyppisiin vaikutusprosesseihin. *Indoktrinaatio* ei saa vastaanottajaa aktivoitumaan, ei tekemään kysymyksiä tai esittämään vastaväitteitä, eikä muutoinkaan tietoisesti ottamaan kantaa asiaan. Sisäisesti orjuutetulla ei ole halua muuttaa tilaansa. Hän jopa taistelee todellista vapautta vastaan (Kilpatrick 2007, 97). Propagandalla taas saadaan aikaan kyseisiä vaikutuksia. Esimerkiksi koulu ja kirkko propagoivat kun ne pyrkivät vaikuttamaan avoimesti ja indoktrinoivat silloin kun ne pyrkivät vaikuttamaan piiloisesti (Hemanus 1973, 17).

Propaganda tulee erottaa Hemanuksen (1975, 18-22) mukaan myös sen sukulaisilmiöistä, kuten *opettamisesta*. Se tarkoittaa puhtaiden faktatietojen, kuten luonnontieteellisten tosiasioiden siirtämistä, ihmiseltä toiselle, jolloin opettamisen ei tarvitse olla propagoimista. Opettajuus on usein muutakin kuin siirtämistä, opettamisen ja propagandan sekoittuessa keskenään ja Hemanus näkeekin rajan niiden välillä olevan liukuva. Lopuksi hän erottaa propagandan myös *palkintojen* avulla tapahtuvasta vaikuttamisesta sekä *pakottamisesta*, sillä propaganda on pelkästään viestinnän muodossa tapahtuvaa vaikuttamista, toisin kuin kaksi edellistä, joihin liittyvät myös

palkinnot ja rangaistukset. (Hemanus 1975, 18-22.)

Kuinka paljon sanomalehtien vaikuttaminen sitten on propagandaa tai indoktrinaatiota? Vaikuttamista lukijaan toki tapahtuu, mutta propagandan näkökulmasta katsoen vaikutuksen tiedostaminen vaatii lukijalta valveutuneisuutta, sivistyneisyyttä ja kriittisyyttä. Muutoin sanomalehden vaikutus ehdollistuu helposti indoktrinaatioksi. Ongelmaa edesauttaa myös se, että vuorovaikutus on varsin yksisuuntaista. Faircloughin (1997, 57) mukaan kysymyksiä herättääkin juuri se, että tiedotusvälineiden viestintätilanteet ovat tietynlaisia yksinpuheluita, eikä yleisö voi suoraan vaikuttaa tähän viestintään. Hän antaa esimerkkinä lääkärin ja potilaan vuorovaikutuksen, jossa puhujan ja kuuntelijan roolit vuorottelevat, tiedotusvälineiden yleisöt ainoastaan kuuntelevat. Tällöin koko ”viestinnän” tai ”vuorovaikutuksen” kaltaiset termit, ovat harhaanjohtavia.

Hemanus (1972, 12-13) muistuttaakin, että jos tiedostaminen olisi erittäin tarkkarajainen ilmiö, olisi propagandan ja indoktrinaation välinen raja selkeä. Näin ei ole, kuten ei aina dominaation ja manipulaation raja muillakaan vallankäytön alueilla aina ole. Hemanuksen mukaan on tilanteita, joissa joukkotiedotuksen lähettäjä kuvittelee tekevänsä propagandaa, jolloin hän uskoo tekevänsä selväksi mitä hän vastaanottajalta odottaa, mutta on laskenutkin väärin – ja todellisuudessa harjoittaa indoktrinaatiota. Toiselle jokin informaatio on propagandaa ja toisille indoktrinaatiota, sillä yksilöiden tiedostamisen aste vaihtelee. Hemanus muistuttaa myös, että joskus myös joukkotiedotuksen lähettäjä saattaa olla indoktrinaation uhri, jolloin hän tiedostamattomasti jakaa tietyn suuntaista informaatiota vastaanottajille, jotka tiedostamisen asteesta riippuen ottavat informaation vastaan joko propagandana tai indoktrinaationa.

”Kaikesta propagandasta huolimatta – ja huolimatta kaikista yrityksistä kontrolloida mielipiteitä tai yrityksistä junilla keinotekoista yhteisymmärrystä – sivistävän vaikutuksen merkit ovat näkyvissä. Kansalaiset ovat saavuttaneet kyvyn ja halun pohtia asioita perusteellisemmin. Skeptisyys vallanpitäjiä kohtaan on kasvanut ja ihmisten asenne moniin asioihin on muuttunut. Muutos on hidasta, joskus jopa toivottoman hidasta, mutta se on kuitenkin havaittavissa ja tärkeää.” (Chomsky 2003, 38.)

4.4 Mielipideteksti sanomalehdessä – puolueeton?

Hemanuksen (1975, 40-41) mukaan lähetetyllä kirjoituksella sanomalehdessä tarkoitetaan kirjoitusta, jossa *”lehti sallii ulkopuolisen esittää näkemyksensä, myös arvoituksensa ja arvostusluontoiset kannanottonsa, kuitenkin yleensä ilman että lehti itse mitenkään ottaa samalla kantaa asiaan.”* Lisämääreenä voidaan huomauttaa, että lähetetty kirjoitus voi olla myös informoiva tai toteava, se voi sisältää kysymyksen tai vastauksen kysymykseen ilman kannanottoa tai arvostuksia. Taiton keinoin sanomalehden on helppo irtisanoutua julkaisemiensa lähetettyjen kirjoitusten sisällöstä. Tällaiset kirjoitukset sijaitsevat mielipideosastolla, jonka lukija mieltää lähetettyjen kirjoitusten osastoksi. Osion alussa lehti yleensä julkaisee ohjeet lähetettyjen kirjoitusten laatijoille ja muistuttaa sitä, ettei julkaistujen kirjoitusten sisältö vastaa välttämättä lehden kantaa saati linjaa.

Arkikeskustelussa väitetään lähetettyjen kirjoitusten eli mielipidetekstien edustavan Hemanuksen (1975, 41) mukaan ns. yleistä mielipidettä, mutta tällöin unohdetaan monta asiaa: ensimmäiseksi, koko yleisen mielipiteen käsite on ongelmallinen, mutkikkaassa maailmassa on monia kysymyksiä, joista kansan enemmistöllä ei ole yhdyntävää mielipidettä. Toiseksi, vaikka jostakin asiasta vallitsisi yleinen mielipide, julkaistut lähetetyt kirjoitukset eivät välttämättä heijasta mielipidejakaumaa siten kuin se on, vaan tarjonta saattaa olla painottunut johonkin suuntaan. Ja kolmanneksi Hemanus esittää, että vaikka tarjonta kuvastaisikin mielipidejakaumaa sellaisena kuin se on, toimitukset saattavat suhtautua erilaisiin mielipiteisiin eri tavoin ja suosia tiettyjä kannanottoja muiden kustannuksella.

Hemanus (1975, 41) epäilee myös eri kansalaispiirien tarjoavan mielipiteitään toimituksille lähetettyinä kirjoituksina lukumääräänsä vastaavassa suhteessa. Ahkerimpia kirjoittajia lienevätkin hyvin koulutetut ja sitä myöten kirjoitustottumusta omaavat henkilöt ja toisaalta erilaiset järjestöaktiivit sekä muut erilaiset yhteiskunnalliset osallistujat. Median tarjonta on institutionaalisesti ja ammatillisesti valvottua ja yleensä tiedotusvälineissä pääsevät parhaiten esille juuri ne, joilla on jo ennestään poliittista, taloudellista tai kulttuurista valtaa (Fairclough 1997, 58). Argumentaation vaikuttavuutta voidaan lisätä väitteen esittäjän statuksen tai muun ”oppineisuuden” myötä myös keinoilla, jotka liittyvät esitettyyn argumenttiin. Tällöin esitetty argumentti liittyy sellaisiin keinoihin, joilla vahvistetaan ajettavaa asiaa ja

saadaan se näyttämään totuudelliselta tai muutoin kannatettavalta. (Jokinen 1999, 132-133.)

Hemanuksen (1975, 41-42) mukaan samalla on syytä olettaa, että lehtien toimituksiin tulee enemmän lehden kannan ja linjan mukaisia kuin sen vastaisia kirjoituksia. Hän jatkaa myös, että maamme sanomalehtien poliittinen jakauma ilmeisesti osaltaan säätelee myös sitä, millaisia kirjoituksia toimituksiin tulee. Hän jatkaa edelleen otaksuen, että kirjoituksen julkaiseminen riippuu useista eri tekijöistä. Ensimmäisenä on sisältökysymys, jonka pääsäännön mukaan toimitukset lienevät halukkaampia julkaisemaan lehden kannan ja linjan mukaisia kuin niiden vastaisia kirjoituksia. Toisaalta ne saattavat suosia myös keskusteluja ja polemiikkeja. Lisäksi lehdet julkaisevat myös kirjoituksia, joihin niillä ei ole varsinaista omaa kantaa. Hemanus muistuttaa myös, että julkaisemiseen vaikuttaa olennaisesti myös kirjoituksen muoto: kohtuullinen lyhyys (tietty määrä merkkejä), selkeys ja hyvä kieliasu edesauttavat läpimenoa.

Hemanus (1975, 43-45) jakaa kirjoitukset syntytaustansa perusteella kahteen ja yhteen piilevään luokkaan. Ensimmäinen on *yksityishenkilöiden* laatimat mielipidetekstit, jotka eivät tarvitse enempää selventämistä. Toinen syntytaustaluokka on *eri organisaatioiden ja instituutioiden* laatimat kirjoitukset. Yhteiskunnan kehityksen myötä kyseinen taustaluokka on tullut yhä tärkeämmäksi, jolloin erilaiset yritykset, virastot ja järjestöt yms. laativat erilaisia tekstejä mielipideosastoille informoidakseen jostakin asiasta tai esittääkseen vetoamuksen, ottaakseen kantaa tai vastatakseen johonkin kysymykseen. Hemanuksen mukaan vastineiden lähettämisestä on tullut vakiintunut osa organisaatioiden ja instituutioiden tiedotustoimintaa. Kolmantena mahdollisena luokkana Hemanus näkee *toimitusten laatimat* lähetetyt kirjoitukset, joita saattaa joissakin lehdissä näkyä, mutta ymmärrettävistä syistä asiasta ei ole näyttöä. Kokoavana ajatuksena Hemanus haluaa muistuttaa, että mielipidetekstitkin ovat propagandaa, jotka nousevat tietenkin yhteiskunnan orgaanisesta maaperästä, jolloin kirjoittajat esimerkiksi reagoivat johonkin yhteiskunnalliseen tilanteeseen propagandistisella tavalla, mutta jotka lehden portinvartijat kelpuuttavat tietyn järjestelmän mukaan, jolloin vain tietyt reaktiot pääsevät julkisuuteen.

4.5 Miksi Helsingin Sanomat aineistona?

Tutkimusaineistoni on Helsingin Sanomien mielipidesivusto vuosilta 2006. Päädyin aineistonvalinnassa Helsingin Sanomiin, sen monopolisen ja valtakunnallisen aseman perusteella, sillä iltapäivälehtiä lukuun ottamatta se on ainoa maanlaajuinen mielipiteen muokkaaja, levikin ollessa Suomen päivälehdistä ylivoimaisesti suurin (levikki 417 548 arkisin ja 476 211 sunnuntaisin, kokonaislevikin eli lukijamäärän ollessa 1 030 000, joista pelkästään 479 000 Suur-Helsingin alueella, vuonna 2006, Helsingin Sanomien mukaan).

Suhosen (1994, 70-71) mukaan Helsingin Sanomat ei ole edustava näyte maamme sanomalehdistä saati yleisestä joukkoviestinnästä, mutta juuri se tekee hänen mielestään siitä mielenkiintoisen tutkimuskohteen: lehdellä on erityisasema suomalaisessa viestintäjulkisuudessa ja yhteiskunnallisen keskustelun päiväjärjestyksen asettamisessa. Helsingin Sanomien paikkaa julkisuudessa ja erityisesti sanomalehdistön kentällä kuvaavat hänen mukaansa lehden suuri levikki, toimintaresurssit ja institutionaalinen asema. Kattavuudelle on luonteenomaista myös sen ulottuminen koko maahan. Vaikka tilastojen mukaan lähes joka toinen lukija on Suur-Helsingin alueelta, on HS:lla Suhosen mukaan vahva kakkoslehden asema myös pohjoisen kaupungeissa, eritoten koulutetun keskiluokan viestimenä.

Tämän tutkimuksen kannalta ennakko-oletuksena ja ongelmana voi pitää kouluttamattomien ei-helsinkiläisten Helsingin Sanomien osallistumattomuutta mielipidekirjoitusten laatimiseen, sillä jos he eivät kuulu sitä aktiivisesti lukevaan joukkoon, eivät he suurella todennäköisyydellä myöskään osallistu lehden mielipidekirjoitteluun. Tällöin tieto erilaisista elinikäisen oppimisen maailmoista jää kouluttamattomien sosiaaliluokassa saavuttamatta ja keskustelu lehdessä on paikallisesti sekä sosioekonomisesti määrittynyttä.

Ennakko-oletuksena näen myös jo pelkän aluepolitiikan, yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta, sillä maakuntien ”asiantuntijoiden” mielipiteet saattavat vaikuttaa Helsingin Sanomien toimituksen mielestä perifeerisiltä, jolloin ne voivat jäädä julkaisematta. Aluekysymyksenä nousee myös kilpailevien maakuntalehtien asema lukijuuden kentällä: kuinka suuri painoarvo Helsingin Sanomilla on kehä kolmosen ulkopuolella, vieläkö paikallisuus ajaa valtakunnallisuuden ohitse puhumattakaan

globalisaatiosta?

Helsingin Sanomien mielipidesivusto on käytännössä katsoen ainoa julkinen ja yhteiskunnallinen keskustelufoorumi, iltapäivälehtien mielipideosastojen keskittyessä lähinnä viihteen pureskeluun ja ammattilehtien keskustelujen suuntautuessa vain pienten piirien väliseksi debatkiksi. Helsingin Sanomien mielipideosastolle kirjoitetaan pääosin omalla nimellä, lukuun ottamatta aiheita, jotka saattaisivat haitata yksilön yksityistä elämää (esimerkiksi omista mielenterveydellisistä asioista kirjoittaminen).

Etukäteisoletuksena voidaan perustellusti pitää, että elinikäisestä oppimisesta käytävä keskustelu on omilla nimillä ja statuksilla käytävää. Tärkeässä roolissa on Helsingin Sanomien toimitus: kuinka he valitsevat julkaistavat mielipidekirjoitukset eli millaisen seulan läpi ne suodattuvat? Asiantuntijoiden kirjoitukset oletetusti julkaistaan varmemmin, mutta vaikuttaako myös kirjoituksen ”poliittinen suuntaus” sen julkaisuun lehdessä? Eli harrastaako Helsingin Sanomat tietoista propagandaa julkaisemalla vain tietynsuuntaisia kirjoituksia elinikäisestä oppimisesta? Vai onko järkevämpi puhua indoktrinaatiosta, kuinka valveutuneita Helsingin Sanomien lukijat ovat piiloiselle vaikuttamiselle? Olennaista on myös valinta päivästä, johon mielipidekirjoitus valitaan, sillä Helsingin Sanomia on mahdollista tilata vain sunnuntaisin, jolloin sen levikki ja kattavuus on suurempi. Mahdollisesta indoktrinaatiosta ja propagandasta on käytännössä mahdoton saada tietoa, mutta oletettavasti sitä ainakin jossakin määrin myös HS:n mielipideosastolla tapahtuu.

Mielipideosastolla on myös erillinen vieraskynä -palsta. Kuinka kirjoittajat valikoituvat sille tai tarkemmin kuinka ne valitaan?³ Entä kuinka paljon esittelemäni teoriat median vaikutuksesta ihmisiin pätevät yleisönosastoon? Myös mediaan ja Helsingin Sanomiin vaikutetaan, kuten edellä esittelin, vaikka Helsingin Sanomien asema journalismin kentällä on huomattavasti muita lehtiä vankempi. En tässä yhteydessä ota kantaa, mikä edellä olleista teorioista voisi olla osuvin mielipideosaston kirjoittelun vaikutuksesta lukijakuntaan, vaan pohdin yhteisesti niiden vaikutusta mielipiteisiin.

Helsingin Sanomat varmasti on sormen suuntaaja suomalaisessa mediassa, joka saattaa nostaa asialistalle tiettyjä agendoja, jotka varsin usein nousevat myös poliittiseen keskusteluun. Tästä yhtenä esimerkkinä mainittakoon thai-hierontapaikkojen

³ Lähetin sähköpostilla kyselyn Helsingin Sanomien toimitukseen. Ks. liite 1 & 2.

seksipalvelut vuonna 2007, jolloin Helsingin Sanomat itsenäisesti selvitti myyttiä tai ehkä yleisesti tiedettyä tai vaiettua tabua mahdollisuudesta ostaa seksiä hieronnan lisäksi. Aika-ajoin myös HS:n mielipideosastolta tai vieraskynä -palstalta nousee jokin asiantuntijan tai yhteiskunnallisen vaikuttajan kirjoitus valtakunnalliseksi uutiseksi ja keskustelunaiheeksi. Mielipidesivustoa voidaan siis pitää yhtenä ajatuksen suuntaajana, josta silloin tällöin nousee aihe yhteiseen agendaan.

Kuinka paljon kultivaatioteoreettisesti mielipideosasto yhdenmukaistaa vallitsevaa kulttuuria? Kysymys on mielenkiintoinen tutkimuksen kannalta, sillä tarkoitus on tutkia millaisia elinikäisen oppimisen diskursseja on paikannettavissa. Vai uusintaako HS:n mielipidesivusto kultivaatioteorian mukaisesti vain jotakin tai joitakin vallitsevia diskursseja yhteiskunnassamme? Vaikka teorian pääpaino on television yhdenmukaistavassa roolissa, ulottuu se myös kaikkeen mediaan, aina journalismi mukaan lukien, jolloin kaikki yhdessä muodostavat yhtenäisen kentän ja yhteisen mielipiteen. Internetin myötä tiedonsaanti on laajentunut ja tiedon kenttä laajentunut, mutta silti tiettyjä medioita pidetään luotettavimpina lähteinä kuin toisia. Helsingin Sanomat kuuluu luotettavimpiin tiedonsaantilähteisiin, jolloin sen yhtenäistämisvaikutus on myös suurempi kuin monella muulla medialla Suomessa. Pääsemme jälleen lähelle propagandan ja indoktrinaation -käsitteitä, ja kysymystä kuinka passiivinen lukija on vaikutukselle?

Hiljaisuuden kehän mukaan aktiivisuutemme loppuu sosiaaliseen paineeseen ja rohkeuden puutteeseen. Kuinka vallitseva kanta syntyy, jos todelliset mielipiteet jäävät pinnan alle, vaikenemisen maahan? Jos ajattelemme niin kuin ajattelemme muiden ajattelevan, vaikka ajattelisimmekin toisella tavoin, on tärkeää tunnistaa vallitsevat diskurssit ja niiden retoriset konstruktiot. Kognitiivisen dissonanssin ratkaisemme teorian mukaan olemalla hiljaa, jolloin teorian mukaan medialla ja vallitsevalla mielipiteellä on vahva vallankäytöllinen roolinsa. Pyrkivätkö ihmiset todellisuudessa sopeuttamaan itsensä vallitsevaan kulttuuri-ilmapiiriin niin vahvasti etteivät menettäisi kasvojaan ja sosiaalista arvostustaan? Voidaanko moninaisten kantojen viidakosta enää löytääkään yhtä selkeää kantaa? Mielipideosaston pitäisi olla juuri sellainen kanava, jossa erilaiset mielipiteet erilaisista asioista kohtaavat ja rakentuvat toistensa kautta, aivan kuten demokraattisessa päätöksenteossa yleisesti. Olennaista on selvittää, löytyykö aineistosta jokin diskurssi, joka ilmenee huomattavasti muita selkeämmin.

Tutkimukseni kannalta vähiten toivoisin kehystämisen -teorian vaikutusta. Se liittyy osittain agenda settingin -teorian kanssa, mutta kehystämisen myötä tiettyjä ilmiöitä tarkastellaan vain tietyistä perspektiivistä. Tutkimukseni luotettavuuden kannalta olisi vähiten suotavaa, jos Helsingin Sanomien mielipideosasto paljastuisi poliittiseksi propaganda- tai indoktrinaatio -osastoksi, lehden julkaistessa ainoastaan tietynsuuntaisia ”mielipidekirjoituksia”. Tällaisen oletuksen uskottavuutta pidän varsin pienenä, jopa olemattomana ja uskon avoimesti erilaisten kantojen risteävän keskenään, mahdollisesti tiettyjen näkökulmien painottuessa toisia enemmän.

Kaikkien ongelmien myötä, mielipideosastolla vallitseva keskustelu elinikäisestä oppimisesta kertoo ehkä enemmän Helsingin Sanomien linjasta kuin vallitsevasta yhteiskuntapolitiikasta. Yhteenvetona voidaan todeta mielipideosaston rakentuvan eräänlaisena vallankäytöllisenä keskustelutilana, johon vaikuttaa Helsingin Sanomien oma vallankäytöllinen julkaisuasema ja jossa kirjoittajat retorisesti konstruoivat omia poliittisia, kulttuurisia, yhteiskunnallisia, sukupuolittuneita sekä alueellisia näkemyksiään, alistamalla muita kilpailevia diskursseja mielipidekirjoitusten muodossa.

5. TUTKIMUSAINEISTO JA -ONGELMA

5.1 Tutkimusmenetelmän tarkennus

Olen edellä esitellyt diskurssianalyysia ja pyrkinyt selvittämään, ettei se ole yhtenäinen tutkimusmenetelmä, vaan väljä teoreettis-metodologinen viitekehys. Tässä kappaleessa selvennän tutkimusmenetelmää ja sen käyttötapaa. Edellä olen myös selventänyt sosiaalista konstruktionismia, nyt pyrin tarkentamaan millaista konstruktionistista käsitystä käytän tässä diskurssianalyttisessä tutkimuksessa.

5.1.1 Ontologinen konstruktionismi

Edellä olen esitellyt ja perustellut konstruktionismin asemaa tieteen kentällä. Juhilan (1999, 162) mukaan konstruktionistisen väljän määritelmän (puheissa ja kirjoituksissa voidaan konstruoida maailmaa monella, rinnakkaisella tavalla) pohjalta ei voida pelkästään vielä edetä empiirisesti perusteltuun tutkimukseen. Hänen mukaansa eräs

kysymys, johon jokaisen teksti- tai puheaineistoa tutkivan on otettava enemmän tai myöhemmin joko eksplisiittinen tai implisiittinen kanta on seuraavanlainen: ”*luenko aineistoani niin, että ymmärrän kielen lopultakin jollain monimutkaisella tavalla kuvaavan tai heijastavan maailmaa vai luenko sitä niin, että näen maailman merkityksellistyvän tuossa kielessä.*” Juhilan mukaan ontologisen ja episteemisen konstruktionismin käsitteet auttavat osaltaan siinä, kuinka aineistoa tulisi lähestyä.

Pohjaudun tässä tutkimuksessa enimmäkseen *ontologisen konstruktionismin* lähtökohtiin. Tällöin tutkimuskohdetta ei kokonaisuudessaan palauteta kieleen, vaikka se onkin ensisijainen lähtökohta. Tekstin ulkopuolella oletetaan olevan myös ei-diskursiivisia maailmoja, kuten ihmisen biologinen perusta tai materiaalinen todellisuus. Diskurssianalyysin tehtävänä on selvittää sekä, miten noita maailmoja rakennetaan diskursiivisesti erilaisissa kielellisissä käytännöissä, että pohtia ei-diskursiivisten maailmojen ja diskursiivisten käytäntöjen vastaavuutta. (Juhila 1999, 162)

Juhila selventää (1999, 163, 196) ontologista konstruktionismia instituutioiden ja vallan kautta. Hänen mukaan tähän alueeseen liittyvää keskustelua käydään vilkkaasti brittiläisten diskurssianalyttikkojen keskuudessa. Juhilan mukaan keskustelun osapuolet kutsuvat itseään ja toisiaan *realistisiksi* ja *relativistisiksi*. Juhila myöntää tällaisten nimitysten antamisen olevan arvosidonnaista, johtuen juuri realistien ja relativistien (tieteenfilosofisesta)kiistasta, jota olen edellä pyrkinyt selvittämään. Joka tapauksessa realistinen suuntaus edustaa hänen mukaansa ontologista ja relativistinen episteemistä konstruktionismia.

Realistisen diskurssianalyysin edustajan Ian Parkerin (ks. Juhila 1999, 163-164) mukaan tekstien ulkopuolella on ontologinen todellisuus (luonto, biologia, jne.), vaikka emme suoraan voikaan saada siitä tietoa. Ontologisen todellisuuden asioiden ja ihmisten merkityksellistämien asioiden eli tiedon yhteys on monimutkainen, mutta olemassa. Muutuessaan tiedoksi ontologinen todellisuus hyppää epistemologiselle alueelle eli merkityksellistyy puheessa ja tekstissä. Olennaisena huomaamisen arvoisena asiana on se, että epistemologian alueella on myös poliittisia ja moraalisia asioita (rotu, seksuaalisuus, asenteet, mielisairaudet, älykkyyks), joilla ei välttämättä ole yhteyttä ontologiseen todellisuuteen, mutta joita kohdellaan niin kuin tällainen yhteys olisi. Juhila antaa esimerkiksi skitsofrenian syyn, jonka väitetään olevan viidennessä kromosomissa (ontologinen status), mutta tulkinta ja analyysi ovat peräisin

lääketieteellisestä, psykiatrisesta keskustelusta (moraalis-poliittinen status). Yhtäläillä voitaisiin mielestäni tässä kontekstissa perustella elinikäisen oppimisen syyn olevan darwinistinen, biologiaan pohjautuva nopeat syövät hitaat -ajatteluun pohjautuva (ontologinen status), vaikka tosiasiaassa se voisi olla peräisin talouspoliittisesta keskustelusta (moraalis-poliittinen status). Parkerin mukaan näitä kahta epistemologisen alueen kategorioita ei silti tulisi erottaa toisistaan, vaan päinvastoin hän esittää, että eron tekeminen näiden kahden välille on mahdotonta. Ja juuri siksi ”ontologisen” määritelmä pitäisi antaa kaikille vakiintuneille fyysisille ja sosiaalisille asioille, joiden keskellä elämme. Tällöin ne ovat se materiaallinen sekä sosiaalinen rakenne, miten ihmiset eri diskurssien avulla rakentavat ymmärrystä maailmasta sekä itsestään. Diskursseista muodostuu silloin osa eräänlaista järjestystä, jossa tieto, valta sekä totuus ovat kietoutuneina toisiinsa.

Parker jatkaa (ks. Juhila 1999, 164-165), että yksilö on erilaisten yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ontologisoituneiden totuusdiskurssien ympäröivänä, käyttäen ja rakentaen omaa identiteettiään niiden varassa. Tämänlainen ”käyttövapaus” on hyvin rajattua, sillä erilaiset ontologisoituneet diskurssit tukevat joitakin yhteiskunnan instituutioita ja pitävät yllä esimerkiksi luokkiin, sukupuoleen tai rotuun liittyviä olosuhteita. Ne realisoituvat erilaisissa teksteissä, jolloin diskurssianalyysin tehtävänä on yrittää analysoida, millainen on niiden materiaallinen perusta ja miten realisoituminen tapahtuu. Tarkoitus on Juhilan sanoin kyseenalaistaa itsestäänselvyksiä, tehdä valtasuhteet näkyviksi ja raivata tilaa vaihtoehdoille. Yksittäisissä tilanteissa tuotettuja merkityksiä ei tällöin oteta ainutkertaisina, vaan ne nähdään olevan sidoksissa puheiden ja tekstien ulkopuoliseen maailmaan.

Juhila (1999, 167-173) selventää ontologisen konstruktionismin ongelmaa myös sosiaalisten ongelmien ja subjektiviteetin sekä kokemusten näkökulmasta. Subjektiviteetti ja kokemukset ovat tämän tutkimuksen kannalta myös olennaisia käsitteitä, sillä tekstien analysoinnissa ihmisten representaatioita kirjoitusten muodossa ei katsota kertovan kirjoittajan pään sisäisistä asioista. ”Kognitivismin rajoilla” oleva tutkimussuuntaus kuuluu ontologisen konstruktionismin piiriin. Sen pohjana nähdään jo edellä mainittu Bergerin & Luckmannin sosiaalisen konstruktionismin teoria, joka kuvaa sitä, miten maailmasta tulee `tosi` ihmisille. Keskeisimpinä termeinä toimivat *eksternalisaatio*, *objektivaatio* ja *internalisaatio*. Eksternalisaatio on ihmisten aktiivista (kielellistä) toimintaa, kuten jonkin idean tai asian esittämistä. Ideana toimii tässä

tutkimuksessa elinikäisen oppimisen merkitys ihmisten toiminnassa. Objektivoituminen tapahtuu kun tuota ideaa tarpeeksi kauan toistetaan ja pikkuhiljaa se muuttuu luonnolliseksi asiaksi, jolloin yhteys idean esittämiseen, sen sosiaaliseen alkuperään katoaa. Viimein kun tiettyyn kulttuuriin syntyneet ja siihen sosiaalistuneet ihmiset omaksuvat idean ja sisäistävät sen osaksi tietoisuuttaan, tapahtuu internalisaatio.

5.1.2 Tutkijan positio

Juhilan (1999, 201-203) mukaan diskurssianalyttikon työ on luonteeltaan samanlaista kuin toiminta, jota hän tutkii, sillä myös tutkija puhuu ja kirjoittaa. Toiminta on vuorovaikutuksellista, sillä tutkimusaineistoja tuottaessa ja analysoidessa tutkija kuuntelee ja keskusteleee aineistonsa kanssa. Toiseksi hän on dialogissa muiden tutkijoiden kanssa vähintään heidän kirjoitustensa kautta ja kolmanneksi kirjoittaa sitä jollekin yleisölle. Juhilan mukaan kukaan ei voi kirjoittaa ilman positiota, sillä myös itsensä ulkopuolelle jättäminen on toiminnallinen positio. Hänen mukaansa omasta positiosta ja niiden perusteluista on hyvä olla perillä ja ilmoittaa se tutkimuksessa. Positiolla Juhila tarkoittaa suhdetta tutkimuskohteeseen ja erityisesti suhdetta ja näkökulmaa analysoitavaan kielelliseen toimintaan eli tapaa, jolla tutkija lähestyy ja analysoi tutkimusaineistoaan. Juhila esittelee neljä erilaista positiota, joiden rajat eivät tietenkään ole vedenpitäviä: *analyttikon, asianajajan, tulkitsijan ja keskustelijan*. Näistä tunnistan omiksi lähtökohdiksi lievennetyn asianajajan ja tulkitsijan yhdistelmän.

Asianajaja pyrkii Juhilan (1999, 207-209) mukaan tutkimuksellaan ajamaan tai edesauttamaan jonkin päämäärän tai asian saavuttamista. Tutkimus on poliittinen teko, joka vaatii puolen valitsemista ja länsimaisten kulttuuristen merkitysten asettamista kriittiseen positioon. Position painottamiseen vaikuttaa erityisesti Foucault'n vallan genealogia, jonka mukaan ei ole vallasta vapaata keskustelukenttää. Kielellisen vallankäytön erittelemisen paljastaa erilaisia alistussuhteita ja vaiettuja totuuksia. Asianajajan positio näkyy selvästi jo kysymyksenasettelussa ja aineiston käyttötavassa.

Tulkitsijan positiosta tutkimusaineistoa lähestyvälle erilaiset puheet ja tekstit näyttävät monenlaisina mahdollisuuksien maailmoina. Niitä voi lukea ja kuunnella usein eri tavoin. Olennaista tällöin on tutkijan sekä aineiston välinen vuorovaikutuksellinen suhde. Tulkitsija nojaa analyysissään aineistoon, analyysin vihjeiden on löydettävä sieltä. Aineiston voi saada puhumaan monilla kielillä, sillä

diskurssianalyttinen tutkimus ei ohjaa ainoastaan yhdenlaiseen aineiston analysoinnin tapaan ja käytössä on monenlaisia tutkimuksellisia tulkintaresursseja. Juhilan mukaan käsitys yhteiskuntatieteellisestä tutkijasta tulkitsijana juontaa juurensa postmodernistiseen ajatteluun eräänlaisesta yhteiskunnallisesta tulkista, jolloin erityisenä tehtävänä on varmuuksien epäileminen ja vaihtoehtojen hengissä pitäminen. (Juhila 1999, 212-214.)

Pyrkimykseni on tulkitsijan tavoin tulkita erilaisia diskursseja elinikäisestä oppimisesta ja asianajan tavoin arvioida niitä kriittisesti, mutta ilman poliittista päämäärää. Pysin asianajan position tavoin analysoimaan erilaisia valtasuhteita ja retorisia keinoja, joilla toisia diskursseja tuodaan toisia vahvemmin esille. Pääpaino on silti tulkitsijan position mukaisesti aineiston analysoinnissa ja sen pohjalta luoduissa diskursseissa. En ole kysymyksenasettelullani, enkä elinikäisen oppimisen historiallisten juurien selvittämisellä pyrkinyt esittämään ennalta luotua positiota, lukuun ottamatta kyseisen kappaleen viimeistä kappaletta, jossa arvioin ennakkoluulojani. Juhilan (1999, 230) mukaan asianajajan ja tulkitsijan positiot eivät välttämättä olekaan niin kaukana toisistaan kuin usein oletetaan. Niiden yhteensovittamattomuus liittyy juuri realismi-relativismi -debattiin, mutta esimerkiksi Kenneth Gergenin mukaan (ks. Juhila 1999, 229-230) tutkijan tehtävä on analysoida aineistosta monenlaisia ääniä ja erityisesti vaihtoehtoisia sellaisia, jolloin näkemyksen voi nähdä sekä asianajajan että tulkittamisen suuntaiseksi. Vaihtoehtoiset äänet voidaan nähdä toisaalta asianajajan positiosta, mutta toisaalta analysoimisessa on vahvasti kyse myös tulkinnallisesta työstä.

5.2 Tutkimuskysymykset

Pro gradu – tutkimuksessani käsittelen elinikäisen oppimisen (elinikäisen kasvatuksen/elämänmittaisen oppimisen) rakentumista Helsingin Sanomien vieraskynä- ja mielipidesivustojen teksteissä vuonna 2006. Erityisesti huomio kiinnittyy siihen kuinka tietynlaista sosiaalista todellisuutta elinikäisestä oppimisesta retorisesti konstruoidaan ja valtautetaan suhteessa muihin diskursseihin. Tutkimusmenetelmänäni on sosiaaliseen konstruktionismiin nojaava diskurssianalyysi. Suuntaus on enemmän ontologiseen konstruktionismiin nojaava, kriittinen diskurssianalyysi, jossa analysoitavaa kohdetta pyrin silti lähestymään

ennakkoluulottomasti, fenomenologista reduktiota hyväksikäyttäen, ilman poliittisia päämääriä tai ennakkoluuloja. Näkemys on enemmän makroanalyytinen yhteiskunnallisen puheen kulttuurinen analysointi, vaikka mikro- ja makroanalyytinen näkökulma saattavatkin osittain limittyä keskenään, kuten analyytinen ja kriittinen ote. Pyrin myös yhdistämään määrällistä ja laadullista tutkimusta keskenään taulukoimalla eri diskurssit, niiden määrät sekä yhteydet toisiinsa. Tarkastelen myös ”asiantuntijoiden” ja muiden kirjoittajien yhteiskunnallisen taustan suhdetta toisiinsa ja diskursseihin erillisellä taulukoinnilla.

Edellä olen esitellyt elinikäisen oppimisen historiallisia juuria. Sen historian eri aikakausina on ilmennyt vain muutama hallitseva diskurssi, mutta 2000 – luvulle siirryttäessä postmodernin yhteiskunnan myötä, myös elinikäisen oppimisen kiinteä linjaisuus on murtunut useiksi kilpaileviksi diskursseiksi. Tarkoitukseni on selvittää, millaista on aikamme keskustelu yhden merkittävimmän median mielipideosastolla ja miten vallitsevia diskursseja rakennetaan.

5.3 Tutkimuksen kulku

Tutkimusaineistoni käsittää Helsingin Sanomien vuonna 2006 julkaistut mielipideosaston ja vieraskynä -palstan kirjoitukset, jotka käsittelevät elinikäisen/elämänlaajuuden kasvatuksen/oppimisen ajatusta. Käsitteen määrittelyn laajuudesta johtuen, sopivien mielipidekirjoitusten etsiminen oli vaativa ja aikaa vievä prosessi. Käytännössä luin jokaisen mielipidetekstin ja vieraskynäpalstan vuoden 2006 ajalta, joista tapauskohtaisen pohdinnan jälkeen valitsin analyysivaiheeseen pääsevät tekstit.

Valinnan tekeminen mielipidetekstien kesken oli ongelmallista ja osittain subjektiivista haravointia. Tekstit saattoivat käsitellä elinikäistä oppimista hyvin hatarasti, sivulauseilla kontekstiin viitaten tai sitten se ilmeni kätkeytyksi ”tekstin takana”. Käsite on myös varsin laaja, oppimisen ulottuessa lapsuudesta vanhuuteen, ollen ajasta ja paikasta riippumaton. Myös oppimisen sisällöllisistä, ideologisista ja poliittisista muunnelmista johtuen (esimerkiksi sivistyksellinen ja teknokraattinen todellisuus eroavat toisistaan huomattavasti, jolloin samalla käsitteellä on useita eri todellisuuksia), oppimisen kirjoituksellisista (useat eri nimitykset) ja käsitteellisistä muodoista

(toisinaan sen merkitys ja ideologia oli kätkeyty taitavasti retorisen argumentoinnin taakse) tutkimusaineistoon valittavien tekstien etsiminen oli hyvin hankalaa.

Eniten tekstien valinnassa ongelmia aiheutti mielipidekirjoituksen otsikon riippumattomuus elinikäisen/elämänmittaisen oppimisen/kasvatuksen -käsitteen käyttötarkoituksen kanssa. Käsite nähdään ratkaisuna niin moneen ongelmaan, että sitä käytettiin mitä erinäisimmissä asiayhteyksissä, mitä erilaisimmissa teksteissä. Yleisesti ottaen olen pyrkinyt vangitsemaan tutkimukseen sellaiset tekstit, jossa elinikäistä/elämänlaajuista oppimista/kasvatusta on käytetty erilaisissa yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa konteksteissa osallistuen näiden kontekstien diskurssien rakentamiseen.

Tutkimusaineiston kerääminen oli monikerroksinen prosessi. Ensimmäisen seulonnan jälkeen löytyi rutkasti ”mahdollisesti sopivia” tekstejä, yhteensä 320 kappaletta, joten varsin polttavasta aiheesta on kysymys. Helsingin Sanomien Arkisto -sivusto olisi mahdollistanut sananmukaisen haun artikkeleiden haulle, kuten Eija Paso väitöskirjassaan *”Työkyky merkitsee. Työkyvyn merkityksen ja maailman rakentuminen lehtiteksteissä”* on tehnyt. Näin hän kuvailee aineistoaan ja aineistonkeruumenetelmäänsä itse: *”Kokonaisaineistooni kuuluu 126 Helsingin Sanomissa (vain päivälehdissä, ei viikko- tai kuukausiliitteissä) vuosina 1999 ja 2000 julkaistua lehtitekstiä, joissa esiintyy ilmaus työkyky. Poimin tekstit Helsingin Sanomien Internet-sivuilta sähköisestä arkistosta hakusanalla työkyky.”* (Paso 2007, 23.). Kokeiltuani itse samaa menetelmää näppäilemällä ”elinikäinen oppiminen” hakukoneeseen tulokseksi tuli vain seitsemän mielipidetekstiä, joiden vastaavuus tutkimusongelmaani oli varsin keho. Rinnakkaiskäsitteillä (mm. elämänmittainen oppiminen) ei löytynyt yhtään kohdetta.

Luettuani toiseen kertaan kyseiset 320 tekstiä, sain vähennettyä käsiteltävät tekstit kahteensataan. Poissuljin sellaiset tekstit aineistosta, joiden yhteys elinikäiseen/elämänmittaiseen kasvatukseen/oppimiseen ei ollut suoranaista. Kolmannella lukukerralla aineisto jatkoi syvenemistään ja 36 tekstiä putosi tutkimusaineistosta pois, 164 tekstin jäädessä yhä varsinaiseen aineistoon. Määrä tuntui vieläkin varsin suurelta. Valtonen (2003, 117) muistuttaa, että diskurssianalyysia tehdessä ongelmalliseksi voi muodostua tutkimuksenteon työläys, koska valmista metodologia ei ole ja alan kirjallisuudessa käytettyjen käsitteiden viidakko on melkoinen.

Valtosen mukaan suurten aineistojen kanssa painiskelu saattaa muuttua tuskalliseksi, koska aineistojen läpikäyminen on hirvittävän hidasta toimintaa. Toisaalta pienten aineistojen kanssa asetutaan ongelmiin erilaisten validisten kysymyksiensä kanssa.

Tutkimusaineiston kanssa painiminen muistutti taistelua Goljatin kanssa, sillä tekstien karsimisessa oli työtä ja vääntö tuntui toisinaan ja useamminkin epätoivoiselta matkalta kohti jättiläisen kitaa. Diskurssianalyysia tehtäessä on aineiston kanssa käytännössä painittava varsin intensiivisesti, jotta se tulee täysin tutuksi; oli siis jatkettava aineiston lukemista, aineiston karsimista ja tutkimusmateriaaliin syventymistä. Hitaasti aineistosta alkoi paljastua yhtäläisyyksiä ja hahmotelmat eri diskursseiksi alkoivat muodostua. Tutkielmassani esittelen diskurssit siinä järjestyksessä, kuin ne löysin ja muodostin.

Ensimmäisenä paljastui vahvan retorisen kielenkäyttönsä ja suuren näkyvyytensä ansiosta uusliberalistinen diskurssi. Erityisesti talouden ammattilaiset kirjoittivat näkyvästi sen puolesta Helsingin Sanomien näkyvimmillä paikoilla. Usein heidän tekstinsä olivat ensimmäisen sivun vieraskynä -palstalla tai mielipideosaston vieraskynässä. Seuraavana vahvana diskurssina ilmeni vastalause uusliberalismille, jonka olen ehkä mielikuvituksettomastikin nimennyt uusliberalismin vastaiseksi diskurssiksi. Uusliberalismin vastaisuus oli silmiinpistävää niin kovan retorisen kielenkäyttönsä kuin lukumääränsäkin ansiosta. Se sisältääkin eniten tekstikatkelmia kaikista aineiston diskursseista. Olennaista on myös huomata, että se on ainoa diskurssi, jossa painottuu enemmän ”mattimeikäläisten” mielipiteet, kuin varsinaiset ”asiantuntijalausunnat”. Kaksi ensimmäistä diskurssia kattaa myös puolet koko aineiston tekstimäärästä, joka on huomionarvoinen seikka tutkielman tuloksissa.

Jäljellä oleva aineisto jakautui vielä kolmeen diskurssiin. Aluksi olin jakanut aineiston vain neljään erilliseen diskurssiin, jolloin yhteiskunnallinen diskurssi ilmeni yhtenäisenä. Mitä useammin kyseistä ”esidiskurssia” luin, sitä enemmän alkoi diskurssi hajaantua kahdeksi, jopa täysin eri todellisuudesta katsovaksi vastakkaiseksi diskurssiksi. Näin päädyin hajottamaan diskurssin kahdeksi erilliseksi kokonaisuudeksi, joista toisessa korostuu yhteiskunnan sosiaalisoinen ja integroiva elementtinsä. Toinen diskurssi taas omaa yhteiskuntaa kohtaan kriittisen asenteen, pyrkimällä murttamaan vanhoja ”yhteiskunnallisia totuuksia”.

Sivistyksellinen diskurssi paljastui täysin omanlaisenaan, vaikka keskustelikin ahkerasti muiden, eritoten uusliberalistisen diskurssin kanssa ja osittain limittyi yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuneen diskurssin kanssa. Se muotoutui taiteen ja hyvän elämän kysymysten ympärille, jolloin mielestäni on perusteltua kutsua sitä sivistykselliseksi diskurssiksi.

Kuudennen lukukerran jälkeen aineistoon jäi yhteensä 127 tekstiä ja diskurssit olivat muotoutuneet. Aineisto alkoi kylläntyä, jokainen teksti oli perusteltavissa aineistoon kuuluvaksi. Mutta niiden lukeminen ei suinkaan loppunut vielä siihen, vaan seuraavaksi alkoi sopivien tekstien metsästyksen itse tutkimusraporttiin, joista tarkoitus oli muodostaa lyhenneltyjä tekstikatkelmia analysointia varten.

Luin diskurssi kerrallaan tekstit muutaman kerran lävitse ja valitsin sieltä ”mehevimmät ja sopivimmat” tekstit analysoitavaksi. Pilkoin jokaisen diskurssin vielä pienempiin, aineiston jakoa helpottavampiin alaotsikoihin. Tällä tavoin sain kohdennettua diskurssien rakentamaa sanomaa enemmän tuomalla esiin niiden moni-ilmeisyyttä ja moniulotteisuutta. Ne toimivat myös lukemisen helpottamisena ja ajatuksen selventäjänä tutkimusraportissa.

Kun olin valinnut varsinaiseen diskurssianalyysiin valitut tekstit, etsin jokaisesta kirjoituksesta kaikkein osuvimmat lauserakenteet pilkkomalla mielipidetekstit yksi kerrallaan analysoitavaksi. Tekstien suuren lukumäärän vuoksi ja yhden mielipidetekstin suhteellisen pituuden vuoksi, kaikkien tekstien aukipurkava analysointi olisi ollut valtava urakka, eikä diskurssianalyysiä ajatellen edes relevantti ajatus. Tekstit on purettu normaalia viittaustekniikkaa käyttäen; kolme pistettä lauseiden välissä kertoo siitä, että lauseiden välillä on ollut muita lauseita. Olen kursivoivoinut analysoitavissa teksteissä asiasanat, jotka erityisesti rakentavat diskurssin mukaista todellisuutta.

6. AINEISTON ANALYYSI

Koska uusliberalistiset diskurssit esiintyvät aineistossa niin lukumääräisesti kuin retorisestikin vahvimpana, esittelen uusliberalistisen diskurssin ohessa mitä sillä tarkoitetaan ja millainen sen historiallinen rakennusprosessi on ollut, jotta on mahdollista ymmärtää kuinka se liittyy elinikäiseen oppimiseen ja yhteiskunnalliseen vallankäyttöön.

6.1 Uusliberalististen diskurssien konteksti

Uusliberalismista usein väitetään, että se on termi, jota käyttävät vain opin vastustajat (vrt. Julkunen 2001, Rinne 2003), mutta vuonna 1947 perustetun Mont Pellerin yhdistyksen jäsenet kutsuivat itseään ylpeästi liberaaleiksi. Friedrich von Hayekin ympärille kokoontunut yhdistys halusi puolustaa yksilön ja markkinoiden vapauksia kaikkialla vallitsevia kollektiivisia ideoita vastaan. Heidän tavoitteenaan oli palauttaa 1800 - luvun ihanteet ja uusliberalismin historiallinen tausta nojaakin 1800 – luvun klassiseen talousliberalismiin⁴. Yksilön vapaudet, yksityinen omistusoikeus sekä vapaat markkinat edustavat uusliberalisteille hyvää, kun taas kaikki 1900 – luvun kollektiiviset ideat edustavat heille pahaa ajattelumallia. Uusliberalistiksi itseään kutsuva voi kuulua mihinkä tahansa poliittiseen puolueeseen, vaikka perinteisen oikeisto/vasemmisto -jaon näkökulmasta ajatellen talousliberalismi on oikeistolainen aate. (Patomäki 2007, 10)

6.2 Uusliberalismi pähkinäkuoressa

Uusliberalismin tärkeimmät ideologit ovat Friedrich Hayek (1899-1992) ja Milton Friedman (1912-2006). Heidän talousteoriansa ja poliittinen filosofiansa oli reaktio 1900 – luvun keynesiläisiä, vasemmistolaisia ja sosialistisia ajatuksia vastaan. Hayek oli itse sosialisti ja Friedman keynesiläinen ennen kuin he kääntyivät liberaaleiksi (he

⁴ Talousliberalismi puolustaa yksityisen omistamisen ja sopimusten tekemisen vapautta. 1600 -luvulla Hollannissa ja Britanniassa syntyneen suuntauksen pääarkkitehdin John Locken mukaan yksityisomistus on luonnonoikeus. Klassinen poliittinen taloustiede laajensi ja kehitti Locken ja hänen 1700 – luvun seuraajiansa ajatuksia ja esimerkiksi Adam Smithin, David Ricardon ja Jeremy Benthamin on tulkittu kannattaneen teesiä, jonka mukaan vapaat markkinat johtavat kaikille edulliseen lopputulokseen ikään kuin ”näkyttömän käden” toiminnan kautta. Teorian käsitykset vallasta ja valtiosta Locken hengessä oli, että omaisuutta omistavien järkevien miesten tulee hallita parlamentin kautta eli käytännössä yhdessä kuninkaan kanssa. (Patomäki 2007, 25.)

kutsuivat itseään liberaaleiksi). Vaikka uusliberalismin juuret ovat vankasti 1800 – luvussa, on se silti 1900 – luvun oppi. Kovimmat hyvinvointivaltion vastustajatkaan eivät ole voineet sivuuttaa laajan valtion olemassaoloa, sillä kaikki poliitikot joutuvat kilpailemaan kansalaisten äänistä ja toimimaan edellisten kausien instituutioiden mukaisesti. (Patomäki 2007, 27.)

Hayek ja Friedman pitivät valtiota enemmän ongelmien syynä kuin ratkaisuna, sillä säännöstely jäädettiin markkinat ja esti innovaatiot ja institutionalisoi inflaation. Heidän tarkoituksensa oli minimoida valtion rooli, myös perustuslain ja kansainvälisten sopimusten kautta. Päätaavoitteena oli suojella yksityisomaisuutta ja yksilön vapautta päättää mitä omaisuudellaan tekee. Myös autoritääriinen yhteiskunta on mahdollinen, jos yksityistä rajoittamatonta omistusoikeutta uhataan. Oli kysymys sitten julkisesta hallinnosta, hyvinvointipalveluista tai valtion yrityksistä, uusliberalistien mukaan ne ovat tehokkaammassa käytössä yksityisissä käsissä. Markkinoiden sisäistäminen mahdollisimman moniin suhteisiin lisää heidän mukaansa tehokkuutta ja siten myös taloudellista hyvinvointia. Uusliberalismi edustaakin eräänlaista markkinafundamentalismia, jolloin markkinoiden kuvitellaan niin moraalisesti kuin käytännössä ottavan sekä valtion, että kaikenlaisten poliittisten ohjausten vallan ja hyökkäävän valtion talousvaltaa vastaan. Teoria olettaa markkinoiden olevan itsesääteleviä ja tehokkaita, jotka eivät tarvitse valtiovallan ohjausta. Tärkeimpänä muutosvoimana uusliberalismi pitää taloudellista globalisoitumista, jolloin kansallisvaltioiden rooli talouselämässä katoaa. Globalisaatio ja uusliberalismi ovatkin kehittyneet voimakkaasti rinta rinnan. (Patomäki 2007, 27-28; Julkunen 2001, 48-49; Kautto-Koivula & Huhtaniemi 2006, 76-77, Siltala 2004, 83-84.)

Hayek perusti talousajattelunsa evoluutioteoriaan, jonka mukaan välittömästä vastavuoroisuudesta ja konkreettisten toisten tarpeiden tyydyttämisestä oli siirrytty toisilleen tuntemattomien yksilöiden yhteiskuntaan. Hänen mukaansa pelkkä evoluutioperuste riitti tekemään kapitalismista vaihtoehdottoman yhteiskunnan. Uusliberaalien ajattelijoiden mielestä enemmistodemokratia oli valistuneen vähemmistön diktatuuria ja valtion tehtäväksi tulisi taata omistusoikeus ja estää siten massaa ottamasta enemmän kuin se kilpailulla ansaitsi. Uusliberaalit kiistivät ihmisen sosiaaliset ominaisuudet jopa niin pitkälle, että taloustieteen professori Chicagon yliopistosta, Frank Knight, kuvaili autiolla saarelle haaksirikkoutuneen Robinsonin tyypilliseksi taloudelliseksi toimijaksi erottaakseen ihmisen rationaaliset intressit

sosiaalisesta jäljittelystä. Ajattelu redusoi ihmisen rationaaliseksi valitsijaksi ja toimijaksi, jonka ihanteena oli yksilön vapaa valinta. Valinnoille rajat menestymiselle kilpailussa asettuisivat vain toisten ihmisten valintojen rajat, jolloin oman edun tavoittelusta tulisi itseään toteuttava oppi, sillä itsensä uhraava toiminta on altruistista ja sitä kautta myös irrationaalista. Uusliberaalien mielestä yhteiskunnan oli sallittava organisoitua itse, sillä valtion yritys ohjailta sitä johtaa aina totalitarismiin, joidenkin subjektiivisten positiivisten arvojen pakottamiseen muille. (Patomäki 2007, 27-28; Siltala 2004, 83-87.)

6.3 Uusliberalistisen politiikan historiallinen tausta

Teollinen vallankumous nosti Euroopan maailmantalouden keskuksi eurooppalaisten vallatessa Afrikan, Australian ja osia Aasiasta 1800 – luvulla. Britannian ollessa aluksi maailmantalouden hallitsija, nosti toinen teollinen vallankumous myös Saksan ja Yhdysvallat talousmahdeiksi. Ennen ensimmäistä maailmansotaa edeltäneinä vuosikymmeninä eli vuosina 1870-1914 taloudellinen globalisaatio oli jo varsin pitkällä: valtio on aina sidottu paikkaansa ja rajoihinsa, mutta jo teollisen ajan yritykset, pankit ja investoijat pystyivät yleensä toimimaan maailmanlaajuisesti. Ainoastaan poikkeuksellisissa maailmanvaiheissa on puhuttu kansantalouksista, kuten maailmansotien ja talouskriisien aikaan vuosina 1914-1945. Silloin maat hajottivat maailmantalouden ja pakottivat kaikki säännöstelemään ja suunnittelemaan taloutta tarkasti ja yksityiskohtaisesti. Kaikkialla vallitsi valtiokeskeinen sotatalous. (Patomäki 2007, 33.)

Sodan jälkeiselle hallintajärjestelmälle luotiin perusta vuonna 1944 Bretton Woodsissa. Ajanjaksoa 1945-71 kutsutaankin usein Bretton Woods -kaudeksi. Valuuttakurssit määritettiin suhteessa Yhdysvaltain dollariin, joka oli sidottu kullan arvoon. Samaan aikaan perustettiin myös Kansainvälinen valuuttarahasto IMF sekä Maailmanpankki. Sotien jälkeen suurimmassa osassa läntisiä demokratioita, Suomi muiden joukossa, tehtiin kauaskantoisia sosiaaliturvan sekä koulutuksen uudistuksia. Erilaisten sosiaalisten ja demokraattisten uudistusten takana olivat ammattiyhdistysliike sekä keskusta- ja vasemmistopuolueet. Kylmä sota, Bretton Woods -järjestelmä sekä sosiaaliset uudistukset loivat perustan hyvinvointivaltion rakentamiselle. Sodan jälkeistä hyvinvointivaltiota on usein kutsuttu myös keynesiläiseksi hyvinvointivaltioksi, vaikka

esimerkiksi Suomi ei koskaan oppinut keynesiläiseksi. (Patomäki 2007, 33-35; Julkunen 2001, 41.)

1970 – luvulle tultaessa kaikki suomalaiset puolueet näyttivät jakavan yhteisen vision hyvinvointivaltiosta ja Patomäen (2007, 35-36) mukaan maiden talouskehitys oli kuin suoraan sadusta, jolla on onnellinen loppu: työväenliike onnistui toteuttamaan useimmat haaveistaan, kansalaisten elämänotot paranivat yleisesti huomasti, maaseutu tosin tyhjenedi, mutta suurin osa löysi uuden työn kaupungista, palkat nousivat ja koteihin saatiin sähkö sekä juokseva vesi ja viemärointi. Myös työaika lyhennettiin 40 tuntiin viikossa, työntekijät saivat vuosiloman, työttömyysturvan sekä rakennettiin kattava eläkejärjestelmä työkyvyttömyyden ja vanhuuden varalle. Myös julkinen terveydenhuolto pystytettiin samoin kuin päivähoito, peruskoulu-uudistuksen tuodessa kaikille yhtäläisen opinto-oikeuden.

1970 – luvulla kriittiset äänenpainot alkoivat epäillä hyvinvointivaltion olevan kompromissi, joka ei ole kestäväällä pohjalla. Patomäen (2007, 36-43) mukaan kun elintaso nousee, sosiaaliturvasta tulee kattava jolloin ihmiset vaurastuvat ja keskiluokkaistuvat ja työväenliike menettää kannattajansa ja aktiivinsa. Tällöin pidemmällä aikavälillä hänen mukaansa kapitalistinen markkinatalous ja byrokraattinen valtio eivät pysty luomaan riittävän vahvaa sosiaalista ja normatiivista perustaa järjestelmän uusintamiselle ja oikeuttamiselle. Esimerkiksi Britanniassa muutos alkoi jo vuosina 1976-82, jolloin työväenpuolueen hallitus ajautui talousvaikeuksiin ja Britannia joutui IMF:n säästökurille. Niiden epäonnistuttua työväenpuolueen kannatus laski ja vuonna 1979 pääministeriksi valittiin rautarouva Margaret Thatcher. Hän vaati innokkaasti aiempaa suurempia porkkanoita tehostamaan ihmisten sekä talouden toimintaa. Poliitiikan periaatteina toimi kova kilpailu markkinoilla sekä pyrkimys tehdä mahdollisimman paljon rahaa ohjaamaan ja motivoimaan ihmisten toimintaa parhaiten, jolloin myös julkishallinto piti saada muistuttamaan kilpailullisia markkinoita. Samoihin aikoihin vuonna 1981 Ronald Reagan valloitti valkoisen talon, jolloin uusliberalismista alkoi tulla johtava ideologia myös Yhdysvalloissa⁵. Uusliberalismin maailman valloitus oli alkanut. Mutta sitä ennen oli jo murtunut Bretton Woods - järjestelmä.

⁵ Poikkeuksena mainittakoon Etelä-Amerikan Chilen ja Argentiinan sotilasjuntat, jotka olivat kaapanneet vallan jo vuosina 1973 ja 1976 ja näyttäneet maailmalle mallia vapaiden markkinoiden politiikasta (Patomäki 2007, 42).

Valuuttoja säätelevä mekanismi romahti vuonna 1971 (Bretton Woods -järjestelmä). Se oli oire uudesta epävarmemmasta taloudesta kuin myös syy siihen. Yhdysvaltojen kilpailuaseman sekä vaihtotaseen heikentyminen yhdessä kiihtyneen kansainvälistymisen kanssa johti Bretton Woods -rahajärjestelmän romahtamiseen, dollarin kellumiseen ja rahamarkkinoiden epävakaisuuteen. (Julkunen 2001, 42.)

Siltalan (2004, 80) mukaan Bretton Woods -järjestelmää kuormitti erilaisten talouksien sitominen liian tarkasti dollariin. Vientimaita rasitti sidos velaksi kuluttavan USA:n rahayksikköön. Dollarin arvo kultaan pidettiin vakaana, mutta USA:n vaihtotasevajeiden takia ainoan kansainvälisen valuutan lisääntynyt tarve ja usko valuutan arvon pysyvyyteen törmäsivät toisiinsa. Pääomaliikkeiden rajoituksista huolimatta sijoitukset pakenivat dollarista kultaan, joita ei enää vuonna 1968 riittänyt USA:n keskuspankin holveissa tarpeeksi kattamaan vaatimuksia. Näin ollen Yhdysvaltojen oli suojatullien uhalla pakko vaatia dollarille alemmaa vaihtokurssia vuonna 1971.

Myös Patomäki (2007, 43-46) näkee, ettei ole jälkiviisautta todeta, että Bretton Woods -järjestelmä ei ollut alun alkaenkaan kestävällä pohjalla. Vuosien 1943-44 pääneuvottelija John Maynard Keynes oli jo silloin vastustanut yhdysvaltalaisen vaatimuksia. Hän oli suunnitellut globaalin pankkirahan (bancorin), joka olisi ollut riippumaton yksittäisen erillisen maan maailmantaloudellisesta asemasta. Keynes myös vastusti ajatusta, että yhdysvaltalaiset saisivat määräävän aseman niin IMF:ssä kuin Maailmanpankissakin. Hänen vastustuksestaan huolimatta amerikkalaiset ajoivat vaatimuksensa läpi. Patomäen mukaan maailmankaupan nopea lisääntyminen ei olisi ollut mahdollista ilman dollarin määrän lisääntymistä. Yhdysvallat maksoi myös menojaan painamalla rahaa maailmantalouden tarpeisiin. Maailmankauppa ja investoinnit kasvoivat, jolloin dollareita oli liikkeellä paljon enemmän kuin kultaa holveissa ja dollarin arvo heikkeni. USA:n oli näin yhä hankalampi pitää kiinni kiinteästä kurssista suhteessa kultaan. 1960 – luvun lopulla taloudelliset ongelmat pahensivat ahdinkoa, joista pienimpänä ei voida pitää Vietnamin sotaa. Richardin Nixonin hallitus ei voinut rahoittaa veronkorotuksin kannattamatonta ja vihattua sotaa, jolloin sen oli pakko päästää lisää dollareita maailmantalouteen, jolloin dollarin arvo jatkoi heikkenemistään. Yhdysvallat oli joutunut vaikean paikan eteen, jolloin sen tuli päättää pitäisikö sen ruveta IMF:n talouskuurille (vähentää menoja ja korottaa veroja sekä maksuja) vai antaa periksi ja ruveta uudistamaan maailman rahajärjestelmää

yhdessä muiden maiden kanssa. Monet taloustieteilijät olivat sitä mieltä, että uusi järjestelmä tulisi rakentaa globaalin pankkirahan pohjalle, jolloin Yhdysvallat olisi menettänyt dollarin suoman etulyöntiaseman, kuten esimerkiksi mahdollisuuden painaa rahaa ja velkakirjoja oman kulutuksen kattamiseksi (mukaan lukien varustelu- ja sotamenot). Nixon valitsi kuitenkin toisin ja irrotti dollarin kultakannasta vuonna 1971 ja asetti sen välivaiheiden kautta kellumaan vuonna 1973, jolloin kysyntä ja tarjonta rahamarkkinoilla alkoivat vapaasti määrät dollarin arvon. Alkoi uusliberalismin itseään vahvistava prosessi.

Vanhan pohjan murtumiseen vaikuttivat myös poliittiset siirtymät. 1960 – luku oli vasemmiston, mutta 1970 – luku taas uuden oikeiston aikaa. Vedenjakajana toimi konservatiivien voitto 1979 Isossa-Britanniassa ja republikaanien voitto Yhdysvalloissa 1980. Tapahtumat johtivat ketjukulkuun, jolloin rahamarkkinat ja pääoman liikkeet vapautettiin, inflaatiota vastaan aloitettiin monetaristinen talouspolitiikka, luovuttiin työväenpuolueen täystyöllisyyspolitiikasta, ammattiyhdistysliike menetti yhteiskunnallisen vaikutusvallan, valtion yritystoiminta ja omaisuus yksityistettiin, julkisia menoja rajoitettiin ja hyvinvointivaltiota kohti aloitettiin uusliberalistiseen ideologiaan pohjautunut hyökkäys. Uudet kehityssuunnat määräytyivät tarjolla olleiden ideoiden, voimasuhteiden ja olemassa olleiden instituutioiden nojalla, jolloin uusliberalismi ja Euroopan taloudellisen integraation syventäminen olivat voitokkaimmat suuntaukset. Anglosaksisten maiden avatessa rajat pääomien vapaalle liikkumiselle, muut maat tulivat dominovaikutuksella perässä. Viimeisen lukon markkinakeskeiselle politiikalle antoi sosialismin tuho ja sitä edeltäneet perestroika ja glasnost. (Julkunen 2001, 45.)

Suomessa rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen aloitti Patomäen (2007, 55-64) mukaan uusliberalistisen aikakauden 1980 – luvulla. Bretton Woods -järjestelmän kaaduttua, Suomen Pankki jatkoi markan sitomista dollarin, mutta kurssin kääntyessä laskuun vuonna 1973 sidoksesta luovuttiin. 1970 – luvun lopulla markka jouduttiin devalvoimaan kolme kertaa, kun Suomea yritettiin nostaa lamasta. Suomen Pankki järjesti seminaarin Korpilammella vuonna 1981, jossa pyrittiin ratkaisemaan devalvaatiosykli ja johtopäätökseksi saatiin, että devalvaatiokierre oli pysäytettävä ja talouteen pitäisi saada enemmän markkinamekanismia. Seminaarin jälkeen pankin rahapoliittinen osasto järjesti useita seminaareja liberalisoinnista. Myöhemmin Suomen Pankki käytti useita ulkomaalaisia asiantuntijoita konsultoimassa liberalisointia, jotka

kommentoivat ettei uudistuksia voinut jättää puolitiehen, vaan ne piti saattaa loppuun saakka. Asiantuntijoiden mukaan ainoastaan puhdas markkinaliberalismi voisi toimia kunnolla. Rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen toteutettiin vuosina 1982-1987, osittain seuraten Ruotsin esimerkkiä (Ruotsi oli vapauttanut markkinat hieman aiemmin). Rahoitusmarkkinoiden nopea vapauttaminen johti luottojen määrän valtavaan lisääntymiseen ja talouden ylikuumenemiseen. Mediassa juhliittiin luotonsaannin vapautta ja uusia monimiljonäärejä, vaikka jotkut taloustieteilijät varoittivatkin vaaroista. Juhlinta päättyi kuitenkin pian, vuosina 1990-91. Viennin kasvu loppui jo 1990 ja pankkikriisi puhkesi 1991. Suomi syöksyi historiansa pahimpaan lamaan, jota edesauttoi Neuvostoliiton hajoaminen ja siitä johtunut idänkaupan romahdus.

1980 – luvulla Suomessa alettiin keskittyä yhä enemmän myös koulutukseen ja teknologian kehittämiseen sekä yritysten riskirahoituksen turvaamiseen julkisin keinoin (hallitus nosti tuotekehityksen sekä tutkimuksen osuuden kansantuotteesta 2,2 prosenttiin vuosien 1982-1992 aikana). Myös Tekes eli teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskus perustettiin. Teknologian kehitystä moni pitää globalisaatioaallon käynnistäjänä ja kehityskulun määrittäjänä. Suomelle yritysten globalisoituminen aiheutti kuitenkin ongelmia. Talouden globalisaatio tapahtui melkein huomaamatta ja 1980 – luvulta lähtien kilpailukyvyyn politiikkaa on ajanut uudenlainen vaatimus, jonka mukaan Suomen on osoitettava houkuttelevuutensa ylikansallisten toimijoiden edessä, joiden päätökset ohjaavat rahavirtoja, tuotannon ja sitä kautta myös työpaikkojen saantia. Globaalitalous haastaakin yritykset, organisaatiot, toimialat, kansallisvaltiot ja kansainväliset instituutiot aivan eri tasolla mihin olemme tottuneet. Suomi ei ole enää niin sanottu ´kansallinen me´ kuin ennen ajateltiin, vaan mahdollinen toimintapaikka ylikansalliselle pääomalle, joka voi siirtyä muualle periaatteessa koska tahansa. Valtion antama tuki tutkimus- ja tuotekehittelyä varten tarkoittaa tällöin myös sellaisten yhtiöiden tukemista, jotka ovat osin tai melkein kokonaan ulkomaisessa omistuksessa. Näin ollen ei ole enää lainkaan selvää kenen tai minkä kilpailukyvyistä puhutaan. (Kautto-Koivula & Huhtaniemi 2006, 70-73; Patomäki 2007, 66.)

Merkittävä rooli kehityskulussa oli 1990 – luvun lamalla, joka Suomessa oli poikkeuksellisen syvä ja raskas. Joidenkin mukaan (esim. Patomäki 2007) laman alkaessa uusliberalismi oli jo saavuttanut ideologisen asemansa Suomessa. Jo 1980 – luvulta alkaen suomalaisten yritysten toimintakäytännöissä ja valtasuhteissa on tapahtunut muutoksia. Rahoituspääoman aseman vahvistuttua, myös yritysten

toiminnanlogiikka on muuttunut, sillä yritysjohton on pakko kilpailla osakesijoittajien suosioista, eikä suosion kestoista ole koskaan taetta. Nykyisin myös globalisaation myötä ulkomaalaisilla on merkittäviä omistuksia suomalaisissa pörssiyrityksissä. Kesäkuussa 2006 niiden tarkka lukema suomalaisissa pörssiyrityksissä oli 50,1 % (ks. Kautto-Koivula & Huhtaniemi 2006). Ulkomaalaisomistuksen kasvun myötä Suomeen rantautui myös kvartaalitalous, jonka päähuomio on pitää positiivista kuvaa yrityksen näkymistä, joita annetaan usein neljännesvuosittain. Usein suomalaisia yrityksiä johdetaan tuotantolaitosten sijaan entistä useammin pelkinä sijoituskohteina. Rahoitusomistajien näkökulmasta esimerkiksi voi näyttää, että työntekijöiden vähentäminen lisää aina tehokkuutta ja tuottavuutta. Samalla pidetään työntekijät epävarmuudessa ja pelossa sen menettämisestä. Alkujaan amerikkalainen käytäntö (kvartaalitalous) levisi Suomeen ja muihin länsimaihin uusien johtamiskäytäntöjen myötä (NPM), jolloin niiden oli raportoitava tuloksensa neljännesvuosittain. Myös ammattijärjestöjen neuvotteluasemat ovat heikentyneet suhteessa työnantajiin ja useita käytäntöjä on muokattu työnantajan näkökulmasta katsoen joustavammiksi. Uudet liikkeenjohdolliset käytännöt ja kvartaalitaloudellinen raportointi ovat siirtyneet myös julkiselle sektorille. Johtamisoppi on osa kansainvälistä muutosta, joka tunnetaan nimellä NPM (New Public Management). Se sai alkunsa 1970 – luvulla Yhdysvalloista ja se asettaa julkishallinnon palveluiden tuottajaksi, jolloin sille asetetaan samat menestyksen kriteerit kuin liikeyrityksille. Opin mukaisia uudistuksia ajoivat varsinkin Reaganin ja Thatcherin hallitukset, kuin myös OECD:kin. Suomessa sitä ovat kannattaneet varsinkin Elinkeinoelämän valtuuskunta, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus sekä valtiovarainministeriön ja kauppaja teollisuusministeriön korkeat virkamiehet. (Patomäki 2007, 68-73; Kautto-Koivula 2006, 79-86.)

6.4 Uusliberalistinen diskurssi

Tässä luvussa tarkastelen kuinka elinikäistä oppimista perustellaan taloudellisella kannattavuudella, muuttuvassa yhteiskunnassa, jossa teknologisen kehityksen myötä ihmisen oppimiskyky ja muutosvalmius ovat kansallisen kilpailukykyämme elinehto. Diskurssi jakautuu useisiin ´aladiskursseihin´, jotka ovat yhteydessä muihin diskursseihin, riidellen ja keskustellen toisten kanssa intertekstuaalisesti, kuten myöhemmin aineiston analysoinnissa ilmenee. Toistuvina sanoina diskurssissa ilmenevät erikoistuminen, muutokseen sopeutuminen, kilpailukyky, teknologia,

innovaatio, individualismi ja valistusaikainen⁶ edistysusko.

Uusliberaalijattelu paljastuu aineistossa hegemonisimmaksi ja vahvimaksi diskurssiksi suhteessa muihin diskursseihin, vaikka se ei lukumääräisesti sitä olekaan. Valtasuhteen näkökulmasta katsottuna sen osat muodostavat yhtenäisimmän, itsestään selvimmän ja vaihtoehdottomimman kokonaisuuden. Diskurssien hegemonisoitumista analysoitaessa diskurssissa olevien tekstien lukumäärää ei silti pidetä olennaisimpana asiana, toisin kuin sen nimenomaista vaihtoehdottomuutta ja itsestäänselvyyttä (vrt. Jokinen & Juhila 1993, 81). Kiinnostus kohdistuu tällöin siihen, miten valtasuhteet saavat totuudellisen aseman. Mielenkiinto on kulttuurisissa itsestäänselvyyksissä, kuten eräänlaisissa luonnollisiksi ja kyseenalaistamattomiksi muotoutuneissa diskursseissa, jotka syövät elintilaa muilta diskursseilta. (Jokinen ym. 1993, 75-77.)

Muutokseen sopeutuminen ja erikoistuminen

Tässä ´aladiskurssissa´ tekstit rakentavat todellisuutta elinikäisestä oppimisesta, jossa yksilön on sopeuduttava kiihtyvän tietoyhteiskunnan nopeaan muutokseen ja menestyäkseen jalostettava itsensä jonkin osa-alueen erikoisosajaksi. Uusliberaalitodellisuus vastaanotetaan ainoana mahdollisena maailmana, johon yksilön on vain sopeuduttava⁷. Tällöin käsitys esimerkiksi yksilön vapaasta tahdosta ohitetaan ja elinikäiseksi oppimistehtäväksi muodostuu jatkuvasti vaihtuvaan, ylhäältä ohjattuun markkinayhteiskuntaan sopeutuminen. Uusliberalismin kriitikko Michel Onfrayn mukaan vaihtoehdottoman maailman ylläpitäminen ja rakentaminen on vallanpitäjien ja valtaan pyrkivien näkökulmasta elintärkeää:

⁶ Horkheimerin ja Adornon (2008, 20-28) mukaan valistus laajimmassa merkityksessään edistyvä ajatteluna on pyrkinyt alusta alkaen päästämään ihmiset tietämättömyyden pelosta, kohottamalla heidät valtiaksi. Valistuksen tavoitteena on ollut pyrkimys vapauttaa ihmiset ja maailma taidasta, pyrkimällä murtamaan myytit ja lyömään harhaluulot tiedon voimin palasiksi. Heidän mukaansa ihmiset haluavat oppia luonnosta pelkästään keinot sen hyödyntämiseksi, jolloin tavoitteena on hallita läpikotaisin niin luontoakin kuin ihmistä. Heidän mukaansa itseään vastaan kääntynyt valistus on polttanut poroksi itsetietoisuutensa viimeisetkin rippeet. Valistus epäilee kaikkea laskettavuuden ja hyödyllisyyden mittaan mahtumatonta, ja jos se vain voi edetä vapaan ulkoisista kahleista, mikään ei pysäytä sitä. Näin sen omille ajatuksille ihmisoikeuksista käy samoin kuin vanhoille yleiskäsitteille. Mihin tahansa henkiseen vastarintaan törmääminen ainoastaan paisuttaa sen voimia. Se johtuu heidän mukaansa siitä, että myyteissäkin valistus tunnistaa itsensä, jolloin ne joutuvat nöyrytymään järkipäisen periaatteen edessä, josta ne valistusta syyttävät. Heidän mukaansa valistus on totalitaarinen. Myytti muuttuu valistukseksi ja luonto puhtaaksi kohteeksi. Ihmiset maksavat kasvavan mahtinsa vieraantumalla siitä, mitä he hallitsevat. Tässä mielessä uusliberalismi tukee ”uutta valistusajattelua”.

⁷ Frimanin (2004, 164-168) mukaan hyveitä voi luonnehtia harjoituksen myötä syntyväksi itsekontrolliksi. Kontrolli auttaa ihmistä kaikissa oloissa, niin tuskan ja pelon kuin nautinnonhalunkin edessä, jolloin ihminen onnistuu säilyttämään harkintakykynsä ja saa hänet noudattamaan toiminnassaan intohimotonta arvostelukykyä sen suhteen, mikä on milloinkin oikea teko. Hänen mukaansa omasta menestymisestä ja sopeutumisesta on tullut aikamme hyve.

Kelluvaa pääomaa kohtaan osoitettu uskonnollinen kunnioitus on käänteisessä suhteessa hakijoiden suoraan tai lykättyyn osallisuuteen. Hylkiöt tavoittelevat sitä, mitä heiltä puuttuu, ja onnekkait nauttivat siitä, mikä heille on todellista...Juuri tämän vuoksi pääomauskonnon virtuaalinen muoto on niin suosittu: tietenkin siihen uskovat ne, jotka nauttivat siitä, mutta siihen uskovat myös ne, jotka uskovat voivansa nauttia siitä jonain päivänä ja mielivät siksi pelisääntöjen pysymistä samoina toivoessaan voivansa huomenna istuutua pelipöydän taa. (Onfray 2005, 116.)

[1] On myös huomioitava, että *erikoistuminen* on päivä päivältä aloitettava aikaisemmin, sillä informaation määrän lisääntyessä on myös *erikoistuttava* varhaisemmin... Ihmisen *erikoistuminen* on käsitettävä *hyvänä asiana*, sillä mitä ihminen tekee nykyisessä *kilpailuyhteiskunnassa*, jos hän tietää kaikesta vähän, mutta ei mistään oikein kunnolla... *Erikoistuneet ihmiset* vievät ihmiskuntaa *eteenpäin*. Informaation lisääntyessä tätä *erikoistumisen* tasoa on pakko nostaa, sillä ihmisen oppimiskyvyllä on rajansa. (3.1.06)

Tässä tekstikatkelmassa kirjoittaja rakentaa todellisuutta, jossa ihmisten on aloitettava *erikoistuminen* aikaisemmin, sillä informaation lisääntyessä ainoastaan *erikoistuneet ihmiset* vievät yhteiskuntaa *eteenpäin*. Kansallisen kilpailukyvyyn nimissä, *kilpailuyhteiskunnassa* ihmisten on erikoistuttava aikaisemmin, jotta taloudellinen hyvinvointi jatkaisi kasvuaan. Kirjoittaja toistaa sanaa *erikoistuminen* ja toisto on yksi retorisen vaikuttamisen keinoista (vrt. Juhila 2006, 154). Myös yhteiskunnallisen kehitys rakentuu tekstissä lineaarisena, sillä ainoastaan *erikoistuneet ihmiset* vievät yhteiskuntaa *eteenpäin* ja ´yhteiskunnan kehitys´ nähdään automaattisesti positiivisena seikkana.

Eteenpäin meneminen viittaa järjen ja rationaalisuuden korostamiseen, jolloin valistusajan mukaisesti uskotaan, että ihminen järjensä avulla ratkaisee niin poliittiset, taloudelliset kuin yhteiskunnallisetkin ongelmat. Tekstissä ihmisten erikoistuminen tuotetaan hyvänä asiana, sillä kilpailuyhteiskunnassa yleissivistystä tai laaja-alaista näkemystä ei pidetä kansallisen kilpailukyvyyn valttikorttina. Toisin on erikoistuneiden ihmisten laita, jotka kukin eri alojen asiantuntijoina muodostavat kokonaisuuden, jotka mahdollistavat kansallisen hyvinvoinnin perustan. Tässä yhteydessä tekstin luoma todellisuus keskustelee yhteiskunnallisen diskurssin kanssa, limittyen sen yhteiskunnallisen puheen kanssa.

Informaation kasvu otetaan tässä todellisuudessa itsestään selvänä asiana, joka on

hyväksyttävä ja johon yksilön on mukauduttava sekä opittava käyttämään edukseen. Kirjoittaja luo todellisuutta, jossa ihmiset jaetaan kahteen erilaiseen kontrastiin (vrt. Jokinen 2006, 153): ne jotka erikoistuvat, vievät yhteiskuntaa eteenpäin ja ne, jotka eivät erikoistu jarruttavat yhteiskunnan lineaarista kehitystä kohti parempaa maailmaa. Kontrastiparien käyttö on vakuuttavaa ja suostuttelevaa retoriikkaa, jolloin kontrastipareista se, jota kannatetaan, on ladattu kauniilla merkityksillä (tässä tapauksessa yhteiskunnan kehityksellä), kun taas vastavaihtoehto esitetään negatiivisessa ja vanhoillisessa valossa tai jätetään esittämättä jopa kokonaan (mt 2006, 153).

Elinikäiseksi oppimistehtäväksi rakentuu individualistinen erottautuminen massasta. Erikoistumisen avulla yksilö oppii erottautumaan kilpailuyhteiskunnassa kansakilpailijoistaan. Toisaalta yksilö on myös pakotettu yksilöllistymään mahdollisimman varhain, sillä informaatiotulvassa hänen on löydettävä oma tiensä ja osattava erottaa relevantti tieto epärelevantista tiedosta. Toisaalta todellisuutta rakennetaan myös kansallisen kilpailukyvyn ajatuksella. Tekstin luoman todellisuuden mukaan yhteiskunta on muuttunut digitaalisen tarkaksi huipputekniikaksi, jossa jokaisella on oma erikoinen tehtävänsä. Yksilön on opittava erikoistumaan kapea-alaiseksi asiantuntijaksi erottautuakseen massasta, jotta löytäisi oman eriytyneen paikkansa eriytyneessä yhteiskunnassa.

[2] *Olemme astumassa uuteen aikakauteen, eikä se koske vain elinkeinoelämää, vaan koko elämänpiiriä. Vastedes "luovuuden pakko" määrittää tekemisiämme kotona, työssä ja harrastuksissa... Kehityksen ja muista erottautumisen keskiöön nousevat yhä enemmän luovuus ja muotoilu... Osa johtajista on kuitenkin jo tajunnut, että toimintatapoja on muutettava: on otettava rohkeita ja ennen kaikkea luovia askeleita uuteen ympäristöön sopeutumiseksi. (28.1.06)*

Teksti alkaa samoin kuin edellinen, kehityksen, muutoksen ja sopeutumisen mantraa toteuttaen. *Olemme astumassa*, viittaa jatkuvaan eteenpäin menemiseen, emme ole seisahduneet, sillä jos seisaisimme ja miettisimme, kehitys pysähtyisi, koska emme liiku. On mentävä eteenpäin, jatkettava matkaa kohti tuntematonta, jotta voisimme kehittyä. Kirjoittaja rakentaa todellisuutta metaforan kautta, joilla tarkoitetaan asiaa, jota on kuvattu sellaisilla käsitteillä, jotka eivät vastaa sen kirjaimellista määritelmää

(Vrt. Jokinen 2006, 148). Metaforien retorinen voima piilee juuri siinä, että ne voivat onnistuessaan luoda tehokkaasti, ilman monitahoista argumentointia, halutun kaltaisia konnotaatioita. (mt. 2006, 149.) Astuminen uuteen aikakauteen, jossa *luovuuden pakko* määrittää tekemisemme, luo mielikuvaa entisajan tutkimusmatkailijasta, jonka *uuteen ympäristöön* ja maahan, kulttuuriin, kieleen sekä tapoihin tutustuakseen, on herätettävä aistinsa äärimmilleen, tyhjennettävä mielensä kaikesta opitusta ja toimittava intuitionsa pohjalta *luovasti*, sillä tuleva, jopa seuraava askel on tuntematon ja siten mahdollisesti vaarallinen uhkatekijä kadotukseen ja pitkään pudotukseen.

Kehityksen ja muista erottumisen keskiössä on luovuus. Tekstissä rakennetaan kuvaa uusliberaalista yhteiskunnasta, jossa vallitseviin olosuhteisiin ja kilpailumentaliteettiin on sopeuduttava, ja jossa voittajat rakentuvat muita *luovemmiksi* ja *rohkeammiksi*. Tekstissä rakennetaan näkemystä *uudesta ympäristöstä*, jossa johtajat johtavat johdettuja. Retorisesti kategorisoiden *osa johtajista* on *tajunnut*, että uudessa yhteiskunnassa vain luovimmat tutkimusmatkailijat pärjäävät ja opettavat alaisiaan luovuuden oppimiseen.

Olennaista tässä tekstikatkelmassa on huomata puheen vaihtoehdottomuus (vrt. Juhila 1993, 151). kuten edellisessäkin tekstikatkelmassa; *uusi aikakausi* otetaan väistämättömänä todellisuutena, kuten ”luovuuden pakkokin”, jolloin todellisuudelle ei löydy vaihtoehtoista selitystä, tulkintaa tai kokemistapaa. Sanamuodoissa painotetaan käskymuotoa (*muutettava, otettava..*), jolloin ulkoinen todellisuus Leviathanin tavoin pakottaa ja hallitsee toimimaan tietyllä tavalla. Kysymyksessä on vallankäytöllinen puhetapa, jonka avulla faktualisoidaan tietty todellisuuden muoto ainoaksi mahdolliseksi. Tässä tapauksessa, kuten edellisessäkin esimerkissä todellisuus ilmenee vaihtoehdottomana. Juhilan (1993, 163-164) mukaan vaihtoehdottomuuteen vetoavassa strategiassa vakuutetaan kuulijoita siitä, että asiat on järkevää ja mahdollista hoitaa tai ratkaista ainoastaan yhdellä tavalla, jolloin eräänlaisista asiantiloista ja tapahtumista seuraa itsestään selvästi tietynlaisia asioita.

Tässä tekstikatkelmassa strategia ja elinikäinen oppimisen sanoma ilmenee vaihtoehdottomana ylhäältä päin ja ikään kuin annettuna tulevaisuutena, josta automaattisesti seuraa ajatus, ettei yksilöiden ja kansakuntien selviytyminen ole mahdollista ilman luovuutta, johon yksilö on pakotettu omassa elämänpiirissäänkin selvittääkseen arjen pienistä koukeroista. Elämänmittainen tehtävä rakentuu luovana

sopeutumisen vaihtoehdottomaan ja epävarmaan maailmaan.

[3] Mutta *selvää on*, että töiden *teknologisoituminen tulee etenemään voimakkaasti* Suomessa ja muissa läntisissä teollisuusmaissa sijaitsevilla työpaikoilla, sillä se on meidän *ainoa mahdollisuutemme pysyä* mukana kilpailussa. (16.3.06)

Tekstikatkelmassa retoriset keinot pysyvät samoina kuin edellisessäkin, joiden avulla uusliberaalia, yhteiskuntaan sopeuttavaa ja integroivaa todellisuutta luodaan. Todellisuus nähdään jälleen vaihtoehdottomana paikkana, jonka mukaan *teknologisoituminen tulee etenemään voimakkaasti* niin Suomessa kuin muissakin länsimaissa. Tekstissä korostetaan näkökulmaa erilaisilla ääri-ilmaisuilla (*tulee etenemään voimakkaasti, ainoa mahdollisuutemme*) (vrt. Jokinen 2006, 150-152). Niiden avulla voidaan korostaa niitä piirteitä, joita kuvauksen kohteena olevaan asiaan halutaan liittää ja yleensä ne joko maksimoivat tai minimoivat kuvauksen kohteen tiettyjä piirteitä. Kyseisessä tekstikappaleessa sanapareilla *selvää on* ja *ainoa mahdollisuutemme* luodaan mielikuvaa ja todellisuutta, jotka korostavat asian yksiulotteisuutta. Ääri-ilmauksien käytössä on aina vaaransa, sillä liiallinen niiden käyttö saattaa johtaa enemmän kuulijan ärsyyntymiseen kuin vakuuttumiseen.

Elinikäinen oppiminen rakentuu edellisen tekstikappaleen tavoin vaihtoehdottoman maailman toimintamallien hyväksymisenä. Jos edellisessä tekstikappaleessa kyky luovuuteen oli yksilön selviytymisen edellytys, liittyy tämän tekstikatkelman todellisuus teknologisen osaamiseen jatkuvaan päivittämiseen. Me -retoriikkaan vedoten kirjoituksessa luodaan kuvaa yhtenäisestä kansakunnasta, jonka mukaan *ainoa mahdollisuutemme* kansakuntana on pysyä globaalissa kilpailussa mukana päivittämällä teknologista osaamista ja innovointia. Tällaisessa todellisuudessa usko teknologisen kehityksen pelastavaan voimaan uuden teknologian nimissä on suuri.

Koulutus-, edistysusko sekä innovaatiot menestystekijöinä

Tässä ´aladiskurssissa´ jatketaan uusliberaalin todellisuuden ja ajatusmallin mukaisen maailman rakentamista. Yhteiskunta nähdään näissäkin teksteissä kilpailukenttänä, johon on edellisen ´aladiskurssin´ mukaisesti sopeuduttava. Lisänä ja vahvemmin kuin edellisissä teksteissä ilmenee ajatus ja näkemys maailmasta kilpailukenttänä, jossa uskotaan koulutuksen, tieteen, teknologian ja innovaatioiden tuomiin mahdollisuuksiin

kilpailun voittamisessa kansainvälisillä markkinoilla. ”Eteenpäinmeneminen”, kehittyminen ja joustavuus rakentuvat välttämättömiksi oppimistehtäviksi ihmisten elämänuralla.

[6] *Emme halua uskoa, että globalisaatio on kilpailua paremmuudesta ja siksi kehitystä eteenpäin vievä voima... Globaaliin tietoon ja osaamiseen perustuvan kehityksen moottori on tieteessä, teknologiassa ja innovaatioissa. Voittajiksi selviytyvät ne yhteiskunnat, jotka pystyvät maailmanluokan suorituksiin koulutuksessa, tutkimuksessa ja kehitystyössä... On toimittava ennen kuin on liian myöhäistä.* (8.7.06)

Kirjoittaja aloittaa tekstikatkelmassa luomalla todellisuutta, etäännyttämällä omat intressit globalisaation ”todellisesta” ja ”syvemmästä” olemuksesta. Hän laskee itsensä mukaan ”yleisesti tunnettuun faktaan”, että *me emme ajattele jostakin asiasta X* (tässä tapauksessa globalisaatiosta) tavalla Y, vaikka asia *tosiasias*sa ilmenee maailmassa tavalla Y (tässä tapauksessa globalisaatio *on* kilpailua paremmuudesta ja siten kehitystä *eteenpäin* vievä voima). Jokisen (2006, 136-137) mukaan se, että väitettä ei esitetä ”omissa nimissä” vaan puhuja ikään kuin toimii vain argumentin välittäjänä ja raportoijana jostakin ”yleisesti tunnetusta tai toisen sanomasta” kannasta on eräs tapa tuottaa neutraalisuutta ja välttää joutumasta selityksenantovelvolliseksi.

Koska globalisaatio *on* kilpailua paremmuudesta, on osaamiseen ja tietoon perustuvan *kehityksen moottori* (jälleen metaforista retoriikkaa) *tieteessä, teknologiassa ja innovaatioissa*⁸. Yhteiskunta, luonto ja erityisesti koko sosiaalinen globaali todellisuutemme nähdään lineaarisesti kehittyvänä kilpailukenttänä, jossa voittajia on vain kourallinen. Vaikka emme haluaisikaan uskoa, globaalisuus *on kilpailua paremmuudesta*, se on karannut hallinnasta omaksi toimijakentäksi, jossa vain vahvat säilyvät. Jälleen vaihtoehdottomasti meidän on sopeuduttava vallitseviin oloihin, mutta jos haluamme olla voittajia, tulee meidän panostaa tulevaisuuteen ja sen edellytyksiin, eli *koulutukseen, tutkimukseen ja kehitystyöhön*. *On toimittava* heti, muutoin on liian myöhäistä ja putoamme häviäjiin.

⁸ Innovaatiokeskustelussa usein käsitteen sisältö on hatarasti määritelty ja merkitys jää tyhjäksi. Sivistyssanakirja (2001, 179) määrittelee innovaation seuraavasti: 1 uudistus, uutuus, uusi keksintö 2 innovointi, uuden keksiminen. Innovaattori on uudistaja ja innovoida merkitsee; keksiä uutta, erityisesti uusia tuotteita.

Tekstin todellisuus rakentaa kategorista maailmaa, jossa polarisoitunut yhteiskunta jakautuu yhä enemmän voittajiin ja häviäjiin. Jokisen (2006, 142) mukaan kun asioita tai tapahtumia kategorisoidaan, palvelevat erilaiset kategoriat myös eri mahdollisuuksien ja funktioiden toteutumisesta, kuten esimerkiksi oikeuttamista tai kritisoimista. Tässä tekstissä oikeutetaan uusliberaalin yhteiskunnan olevan jo olemassa oleva, jota emme voi enää muuttaa, mutta suhtautumiseemme haluamme olla voittajia vai häviäjiä kansakuntana ja yksilöinä, voimme vielä vaikuttaa.

Elinikäinen oppiminen rakentuu tässä todellisuudessa kilpailuna paremmuudesta, jossa jokaisen on panostettava henkilökohtaisten taitojen parantamiseen ja viritettävä omaa oppimisen konettaan jatkuvaan innovointiin, oman syrjäytymisen ja isänmaansa häviön pelossa globaaleilla markkinoilla. Yhteiskunta on vaihdoton, pelin säännöt on säännelty, parhaat voittakoon.

[7] Kansakuntien välisessä teknologiakilpailussa on *menestyjiä* ja *menettäjiä*. Kun kansainvälistyneet yritykset *ottavat toisistaan mittaa, paras* teknologia voittaa: *syntyy vaurautta ja hyvinvointia... Teknologiateollisuus* on suomalaisten hyvinvoinnin *tärkein tekijä*. Sen tulevaisuus Suomessa riippuu *yliopistolaitoksemme kilpailukyvyistä... Koulutus ja tutkimus* ratkaisevat Suomen tulevaisuuden. Opetusministeriön tulisikin pysyvästi kuulua hallituksen *talouspoliittiseen* ministerivaliokuntaan. (14.10.06)

Tekstikappale alkaa hyvin samalla tavalla kuin edellinen, luoden kategorisointia menestyjistä ja menettäjistä, voittajista ja häviäjistä. Kirjoituksessa käytetään yritysten välisestä kilpailusta kieltä (*ottavat toisistaan mittaa*), joka muistuttaa kielenkäyttöä, jota urheilukilpailuissa käytetään, tehden kilpailusta eräänlaista ”peliä”, vaikka tosiasiallisesti kyseessä ihmisten työpaikat ja elanto. Tekstin luoma todellisuus ja maailmankuva tuotetaan biologisena, jossa yritysten välisen kilpailun voittaja toteuttaa evoluutionaarista ajatusta ja luonnollisena valintana paras teknologia voittaa.

Teknokraattinen todellisuus ilmenee näkemyksessä, jonka mukaan paras teknologia tuottaa automaattisesti vaurautta ja hyvinvointia ollen suomalaisen hyvinvoinnin *tärkein* tekijä. Taloudellinen näkökulma paljastuu tekstissä näkemyksenä, jonka mukaan vauraus luo hyvinvointia. Itse hyvinvointi, mitä se on, jätetään määrittelemättä. Se, kuinka hyvinvointia eli vaurautta yhteiskunnassa luodaan, uskotaan *koulutuksen* ja

tutkimuksen harteille, joiden myötä tarvittavia innovaatioita luodaan.

Tekstikappale on lähes toisinto edellisestä, jossa uusliberaaliyhteiskunta otetaan vaihtoehdottomana mallina, ja jossa ylikansalliset yritykset taistelevat voitosta, luoden evolutiivisesti teknologiakehityksen myötä hyvinvointia eli vaurautta koko kansakunnalle. Elinehdoksi muodostuu yhteiskunnan ja eri instituutioiden sekä organisaatioiden jatkuva ja loppumaton panostus koulutukseen ja kehitystyöhön eli elinikäiseen oppimiseen, uusien innovaatioiden saavuttamiseksi. Se millaisena ihmisten elinikäinen oppimissisältö rakentuu, on talouden ja markkinoiden sanelema, siksi tekstin luoman todellisuuden mukaan opetusministeriön tulisi kuulua *hallituksen talouspoliittiseen ministerivaliokuntaan.*

[8] *Suomen vahvuutena on hyvä osaaminen ja kyky innovoida. Koulutettuna kansakuntana voimme luoda juuri tästä osaamisestamme uuden talouskasvun moottorin. Suomen kansa suhtautuu erittäin myönteisesti ja luottavaisesti sekä tutkimukseen että innovaatiotoimintaan... Meidän on koko ajan kehitettävä vahvuuksiamme ja lisättävä verkottumistamme. Vain alle prosentti maailman uudesta tiedosta syntyy Suomen rajojen sisäpuolella... Suomen kilpailuedun lähteet on arvioitava realistisesti. Niitä eivät ole edullinen työvoima, merkittävät luonnon resurssit tai sijainti keskellä vahvoja kasvavia markkinoita. Niitä voivat olla osaavat ihmiset, vahva verkottuminen, tulevan markkina- ja teknologiakehityksen ennakointi sekä nopea uudistuminen... Voisiko tulevaisuuden tunnuslauseemme olla ”Suomi elää innovaatiosta?” (25.11.06)*

Tässä tekstikatkelmassa kirjoittaja käyttää useita erilaisia retorisia keinoja, joilla luodaan tietynlaista todellisuutta olemassa olevaksi. Teksti alkaa me-retoriikalla (vrt. Jokinen 2006, 139), jolla annetaan ymmärtää, ettei väitteen esittäjä seiso väitteen takana yksin, vaan esiintyy ikään kuin laajemman joukon nimissä. Tässä tapauksessa koko *Suomen kansan*, jolla on *hyvä osaaminen ja kyky innovoida*. Todellisuus rakentuu jälleen itsestänselvyytenä, jonka mukaan Suomen kansa suhtautuu *erittäin myönteisesti* tutkimukseen ja innovaatiotoimintaan. Faktoja väitteelle ei esitetä, faktat rakentuvat itsestään selvinä totuuksina. Jokisen (2006, 140) mukaan erityisesti poliittisessa puheessa on tyypillistä käyttää sen kaltaista retoriikkaa, jossa talouden lainalaisuuksista tulee itsestään selviä faktoja, joihin ihmisten on vain sopeuduttava. Tässä

tekstikappaleessa pidetään totuutena, että suhtaudumme erittäin myönteisesti innovaatiotoimintaan, jolloin seurauksena meidän on *koko ajan kehitettävä* vahvuksiamme ja verkkotumistaitojamme.

Erityisesti täsmälliset luvut, mutta myös suuntaa-antavat määrällistävät keinot nostavat tiedon totuusarvoa. Yleisesti ottaen kvantifiointi perustuu erilaisten asiantilojen ja tapahtumien kvantifiointiin (Juhila 1993, 168.). Tässä tapauksessa tuodaan esiin, kuinka vain *alle prosentti uudesta tiedosta* syntyy Suomessa. Vähäinen prosenttimäärä oikeuttaa ja määrittää tekstissä tulevaisuuden *realistisen* arvioinnin. Koska elämme uusliberaalissa yhteiskunnassa, joka on otettava niin kuin se ilmenee, ei *meidän* kategorisoiden tule keskittyä edulliseen työvoimaan, luonnonvaroihin tai maantieteelliseen sijaintiin.

Tekstin todellisuus palaa samaan ajatusmalliin kuten edellisetkin tekstit, jonka/joiden mukaan ainoastaan uuden oppiminen (osaavat ihmiset), verkottuminen, teknokratian ja kapitalismin kehityksen ennakoiti ovat valttikortteja globaalissa maailmassa. Tekstikatkelman lopussa luodaan vielä retorinen kysymys me-retoriikkaa käyttäen, jossa pohditaan voisiko Suomi olla kansakuntana niin yhtenäinen, että innovoiden saavuttaisi kärkisijan maailmassa ja *”eläisi innovaatiosta”*. Tekstikatkelman me-retoriikka on niin vahvaa, että se muistuttaa valmentajien puhetyylejä vastustajan pelitekniikoiden *oppimisessa*. Elinikäinen oppiminen muistuttaa uskonnon tuomaa pelastusta niin yksilölle kuin koko yhteiskunnalle maallisen materian tavoittelussa.

Kilpailukyky ja innovaatioiden markkinoiminen elinehtona uusliberalismissa yhteiskunnassa

Tämä ´aladiskurssi´ rakentaa uusliberaalia todellisuutta tuomalla muutokseen sopeutumisen ja innovaatioajattelun rinnalle kilpailukyvyn markkinoinnin. Uusliberaalitodellisuus otetaan näissäkin tekstikatkelmissa itsestäänselvytenä, jolloin muutokseen sopeutuminen, uuden oppiminen ja innovatiivisuus korostuvat yksilön selviytymisen edellytyksenä. Markkinatalous on kilpailua paremmuudesta, jolloin *itsensä markkinoimisesta* tulee yksi tärkeimmistä oppimisen asioista innovaatioiden ja kilpailukyvyn kohentamisessa.

[4] Yritysten *kilpailu* markkinataloudessa vastaa *eläinlajien ja -yksilöiden* taistelua *olemassaolosta*. *Laji*, joka ei löydä ravintoa tietyltä alueelta, kuolee alueella *sukupuuttoon*. Laji voi oppia syömään alueen muuta ravintoa tai siirtyä toiselle alueelle... *Markkinataloudessa yritysten kilpailu* asiakkaista toimii kuten *eläinten kilpailu*... Suomalaisen talous- ja teollisuuspolitiikan strategioita laativien sekä yritysten omistajien ja työntekijöiden *on syytä hyväksyä markkinatalouden lainalaisuudet*. (19.3.06)

Tekstikappaleessa kirjoittaja luo todellisuutta, joka rakentuu sosiaalidarwinistisena; ihmisten ja yhteiskuntien kehitys perustuu luonnonvalintaan. Kirjoituksen luomassa todellisuudessa markkinatalous rinnastetaan eläinten väliseen kamppailuun olemassaolosta ja ravinnosta. Sosiaalidarwinismi⁹ lähtee siitä olettamuksesta, että koska luonnossa evoluutio ja olemassaolon taistelu karsii heikoimmat pois ja tuottaa kokonaisuuden kannalta parhaimman tuloksen, myös yhteiskunnassa rajoittamaton kilpailu eli olemassaolon taistelu, tuottaa kokonaisuuden kannalta yhteiskunnallisesti parhaan tuloksen. Ajatteluketju on reduktionistinen ja yksiulotteinen, mutta päätelmänä looginen, jos oletetaan ihmisen ja eläimen käyttäytyvän yhtäläisesti. Eläimet taistelevat olemassaolostaan toisiaan vastaan ja Darwinin myötä ihmisille selvisi, kuinka luonnossa vain vahvimmat selviävät. Jos oletetaan ihmisen olevan omaa etuaan ajava eläin, elämme eläinyhteisössä, jossa kilpailemme toisiamme vastaan, myös yritykset, joissa ihmiset työskentelevät, taistelevat toisiaan vastaan, jolloin kamppailu paremmuudesta muistuttaa eläinten eloonjäämiskamppailua. Vaikka päättelyketju olisikin pätevä, kuinka pätevä on oletus ihmisestä ainoastaan ja vain eläimenä? Esimerkiksi Marcusen (1969, 65) mukaan sellainen käsite kuin synnynnäinen vallan halu ihmisluonnossa, voidaan jättää pois laskuista. Hänen mukaansa se on erittäin epäilyttävä psykologinen käsite ja karkean riittämätön analysoitaessa yhteiskunnallisia kehityksiä.

⁹ Sosiaalidarwinistit nojaavat teoriansa darwinismiin, muodostaen ihmisestä essentiaalisen ja universaalien kuvan. Oksasen & Vuorisalon (2008, 39-40) ajatus on ongelmallinen eikä Darwinin ja evoluutioajattelun mukainen. Darwinin korostama ihmisen biologinen monimuotoisuus, ihmisen lajihistoria ja olemuksemme kaukaisuus sekä hauraus tuottavat ongelmia niille, jotka pyrkivät määrittelemään ihmiselle kiinteän, vakaan ja tarkkarajaisen määritelmän. Heidän mukaansa varsinkin evoluutiopsykologiassa on viime vuosikymmeninä viritetty henkiin tutkimusohjelma, jolla vaikuttaisi olevan perinteisiä yhtymäkohtia perinteiseen essentialistiseen ajatteluun ja evoluutiopsykologit ovat etsineet universaaleja ihmistä luonnehtivia ominaisuuksia. Ihmisyyden määrittelyllä on evoluution valossa ongelmansa, jolloin myös sosiaalidarwinistinen näkemys kyseenalaistuu.

Kirjoituksessa luodaan jälleen vaihtoehtotonta maailmankuvaa näkemyksellä, jonka mukaan erilaiset *luonnon lainalaisuudet* on vain hyväksyttävä (vaihtoehdottomuusstrategia). Ihmisen ollessa vain ja ainoastaan eläin, on kapitalistinen järjestelmä hyväksyttävä sellaisena ja jopa ”eläimellisempänä”, kuin se nyky-yhteiskunnassa ilmenee, sillä on ”Luonto-äidin” tahto, että vahvat säilyvät elämismaailmassamme ja kehitys jatkaa lineaarista kulkuaan. Tällainen vaihtoehdottomuuspuhe, jossa nopeat syövät hitaat, vahvat murtavat heikot, oikeuttaa tietynlaisen ajatusmallin ”objektiivisen totuuden” nimissä (tässä tapauksessa kapitalismin ja erityisesti uusliberaalin ajattelutavan) ontologisen todellisuuden ilmenevän tietyllä tavalla (tässä tapauksessa luonnonlait), ja ihmisen olemuksen paljastuvan tietynlaiseksi (ihminen on vain eläin, ilman muita ulottuvuuksia). passiivimuotoa käyttämällä, jolloin toimijuus katoaa aktiivisen tekijän puuttuessa lauseesta ja asiat vain tapahtuvat tai sattuvat olemaan jollakin tavalla (vrt. Jokinen 2006, 141). Elinikäiseksi oppimistehtäväksi jää tällöin inhimillisyyden unohtaminen ja vaihtoehdottoman kilpailumentaliteetin hyväksyminen ja siihen sopeutuminen sekä toisia vastaan taisteleminen.

[5] *Perinteiset* työpaikat Suomessa ovat *häviämässä* useimmilta aloilta samalla kun valtion ja kunnan hallinto, liikeyritykset ja teollisuus kansainvälistyvät. Siksi joustavuuden, ajattelukyvyyn, johtamistaitojen ja innovaatioajattelun *opettaminen* ja *oppiminen* tulevat keskeisiksi *kilpailutekijöiksi* sijoituttaessa *uusille* työmarkkinoille. *Viestintävalmiudet ja -taidot* ovat oleellinen osa uuden työntekijän menestystarinaa kun *hän myy itsensä* ensimmäiseen työpaikkaansa. (25.5.06)

Tämä tekstikappale voisi yhtäläisesti kuulua myös diskurssin ensimmäisen otsikon, muutokseen sopeutumisen alle, sillä teksti noudattaa samanlaista retoriikkaa. Tosiasiat puhuvat puolestaan, joita passiivimuoto korostaa: *perinteiset* työpaikat ovat *häviämässä*, jolloin yksilön tehtäväksi jää muutokseen sopeutuminen ja uusien vaadittavien ominaisuuksien *oppiminen* ja *opettaminen* (tässä tapauksessa *joustavuus, ajattelukyky, johtamistaidot* ja *innovaatioajattelu*).

Tekstissä rakennetaan tasoa, joka erottaa sen pelkästä sopeutumisesta, jollaista jo edellisessä tekstikappaleessa korostettiin: *kilpailua* ja *markkinointia*. Sosiaalinen todellisuus ilmenee paikkana, jossa ei riitä pelkkä sopeutuminen ylhäältä annettuun

vaihtoehdottomaan maailmaan, vaan uuden oppimisesta tulee välttämätön prosessi kehityksessä mukana pysymisen edellytykseksi. Yksilö kerää tiedostamatta ja tiedostaen itseensä erilaisia ominaisuuksia, piirteitä ja taitoja, joita markkinat vaativat. Ihminen rakentuu erilaisista markkinoiden vaatimista ominaisuuksista, jolloin *viestintävalmiudet ja -taidot* muodostuvat avaintekijöiksi kun yksilö *myy itsensä* ensimmäiseen työpaikkaansa. Muutoin ihmisen ominaisuuksien arkku jää avaamatta, eikä vallitsevasta ihanteesta poikkeavaa arvosteta. Tekstin luoma todellisuus muistuttaa narsistista maailmaa, jossa jokainen on ”oman elämänsä yrittäjä”, ja jossa elämän sisältö rakentuu muutokseen sopeutumisesta, uuden oppimisesta ja ennen kaikkea sen markkinoimisesta muille. Elinikäinen oppiminen rakentuu tällöin markkinaperustaisena ideologiana, jolloin yksilö kerää itseensä erilaisia markkinoilla vaadittavia ominaisuuksia oppimalla myymään itseään tavaramarkkinoilla.

[9] Kestävää *kilpailukykyä* on *mahdotonta* saavuttaa millään yksittäisellä toimintatavan muutoksella – ja siksi tarvitaankin tavoitteellista ja laajapohjaista *johtamiseen* kohdistuvaa *innovointia*. Tämä sisältää Suomelle *elintärkeän* haasteen, johon *koko kilpailukyky* tulevaisuudessa perustuu: *meidän on yllettävä* johtamisessa samanlaiseen *innovatiivisuuteen* kuin mitä olemme osoittaneet teknologisten tuotteiden kehittämisessä. *Vain siten* voimme rakentaa itsellemme *kestävän kilpailukyyn* globaalissa tietotaloudessa. (26.11.06)

Innovaatio on 2000 -luvun muotisana ja sitä käytetään lähes joka yhteydessä, kun pyritään keksimään jotakin uutta ja erilaista. Tässä tekstikappaleessa innovaatio kytkeytyy johtamiseen; kuinka *kilpailukykyä* on *mahdotonta* saavuttaa ilman innovatiivista johtamista. Kirjoituksessa luodaan samanlaista todellisuutta kuin kaikissa diskurssin teksteissä, jonka mukaan Suomen kansakuntana tulisi panostaa innovointiin, jotta *me* säilyimme voittajina tai edes selviäjinä *globaalissa tietotaloudessa*. Tekstin todellisuus luo näkymää Suomesta, jossa organisaatioiden johtajien tulisi olla mahdollisimman luovia ja osaavia motivoituneita ylikansallisten yritysten työntekijät uusiin, erilaisiin ja äkkivääriin suorituksiin, jotta kansakuntana pysyisimme menestyjien joukossa.

Kirjoituksessa rakennetaan *me* -retoriikan avulla näkemystä, jonka mukaan olemme yhteisessä liemessä, teknistyvässä ja jatkuvasti muuttuvassa maailmassa. Todellisuus,

jollaista kirjoituksessa luodaan, on vaihtoehdoton maailma, johon vastaukset ovat olemassa, kun vain toimimme tietyllä tavalla. Ääri-ilmaisujen avulla (vrt. Jokinen 2006, 151) korostetaan niitä piirteitä, joita asian halutaan liittää. Kilpailukykyä on *mahdotonta* saavuttaa yksittäisillä muutoksilla, jonka vuoksi tarvitaan innovointia. Siksi on *elintärkeää* tarttua haasteeseen, jonka innovoiva johtaminen meille asettaa, sillä *vain siten* voimme pärjätä globaalissa tietotaloudessa. Myös erilaiset imperatiivit (*on yllättävä*) toimivat vaihtoehdottoman todellisuuden rakennuspilareina. Tässä tekstissä toistuu sama vaihtoehdottomuuden deterministinen rakenne, kuten lähes kaikissa tämän diskurssin teksteissä: tulevaisuuden maailma on tietynlainen talouden ja tietotyön hallitsema yksiulotteinen maailma, johon kaikkien on sopeuduttava ja jossa on menestyäkseen opittava jatkuvasti uutta, koko ihmisen eliniän tai ainakin työuran ajan.

6.5 Uusliberalismin vastainen diskurssi

HS:n mielipideosastolla varsinkin talouden asiantuntijat perustelevat elinikäistä oppimista uusliberalismin mantralla. Monet eivät sitä hyväksy ja arvioivat kriittisesti sen ihmiskuvaa, poliittista ideologiaa ja vallankäytöllistä asemaa. Uusliberalismin vastainen diskurssi on suora vastine edelliselle, uusliberalismia puolustavalle diskurssille. Myös lukumääräisesti uusliberalismin vastaisia tekstejä ilmenee koko aineistossa eniten. Kirjoitukset ovat pääosin kansan syvistä riveistä, sillä ainoana diskurssina tutkimuksen diskursseista asiantuntijoiden tekstejä on vähemmän kuin ”tavallisten talleajien” tekstejä.

Tekstikatkelmissa korostetaan ihmisyyttä ja kritisoidaan talouden yksipuolistavaa elinikäisen oppimisen näkökulmaa, niin terveyden, tasa-arvon, häpeän, jaksamisen, jatkuvan muutospakon, tehokkuusvaatimusten, tekniikan kuin muiden ylhäältä saneltujen ehtojen täyttämisenä. Mielenkiintoisin tekstejä yhdistävä tekijä on se, etteivät ne pyri tuomaan vaihtoehtoista ratkaisumallia tai todellisuutta ongelmaan, vaan ainoastaan pyrkivät paljastamaan ja kritisoimaan uusliberalistisen todellisuuden ongelmallisuutta. Olennaista on myös huomata, kuinka diskurssit ristiävät ja keskustelevat ja myötäilevät muiden kilpailevien, jopa täysin vastakkaisten diskurssien kanssa, jolloin niiden selvärajainen hahmottaminen ja luokittelu ainoastaan yhteen diskurssikokonaisuuteen hankaloituu. Kirjoituksen rakentuvat hyvin samalla tavoin uusliberalistisen diskurssin kanssa, kuin vastinpari yhteiskuntakriittinen ja

funktionaalinen diskurssi. Yhteiskuntakriittinen diskurssi rakentuu uusliberalismin vastaisen kanssa ”sielun veljenä”.

Elinikäinen oppiminen talouden ratsuhevosena – hevonen on selätettävä

Olen pyrkinyt metaforalla helpottamaan tämän ´aladiskurssin´ kuvailua. Näissä tekstikatkelmissa sosiaalinen todellisuutemme rakentuu kylmänä, jossa inhimillinen ajatus ihmislunnonsta on kumoutunut. Talouden periaatteet ovat sotkeutuneet kirjoitusten retoriikassa ihmisen jokapäiväiseen elämään, aina leivän saannista uskonnollis-filosofisiin ongelmiin¹⁰. Elinikäinen oppiminen on tällaisessa todellisuudessa talouden ratsuhevonen, jonka avulla ratsastaja – talous – pääsee kohti prinsessan rakkautta, eli maksimaalista voittoa. Vaihtoehtoista maailmaa ei luoda, mutta hevonen olisi selätettävä. Sen tulisi kantaa jotakin ylväämpää ritaria, mutta millaista – siihen eivät tekstit anna vastausta.

[10] Tulosjohtaminen, elämänhallinta ja itsensä johtaminen – sekä talouskasvun vaatimus – on *ovelasti* niputettu samaan pakettiin: *yhdellä ja samalla* menetelmällä ratkeavat niin fyysisen kuin henkisenkin hyvinvoinnin ongelmat. *Taloukasvu* merkitsee lähes samaa kuin *henkinen kasvu... Itseään kunnioittava ihminen* ei kuitenkaan *ikuisesti alistu* tulosjohdettavaksi eikä -palkattavaksi... Miksi hän ei käyttäisi *vapauttaan* ja säilyttäisi *itsekunnioitustaan*, sen sijaan että myy itsensä *orjaksi epäinhimillisille työmarkkinoille?* (2.1.06)

Kirjoituksessa rakennetaan ihmiskäsitystä ja maailmankuvaa, joka on vastakkainen, mitä edellisessä uusliberalismia ja kilpailukykyä korostavassa diskurssissa rakennettiin. Todellisuus väittelee ja kritisoi uusliberalistista ajattelumallia ja näkemystä vastaan vahvoin sananpainoin (ääri-ilmaisuiden retoriikka, vrt. Jokinen 2006), joiden avulla tuotetaan erilaista ideologista ja sosiaalista maailmaa. Todellisuus rakentuu yksilön *vapauden* ja *itsekunnioituksen* kautta, jolloin todellisuutta ja ihmistä toimijana ei nähdä

¹⁰ Arkkipiispa Paarma (2004, 344-348) on myös ottanut kantaa elinikäisen oppimisen vaaroista: ” *Elinikäisen oppimisen periaate on parhaimmillaan voimanlähde ihmiselle ja työntekijälle. Sillä on kuitenkin vaaransa. Sitä on, kun oppiminen alkaa elää omaa elämäänsä irrallaan kasvatukselta, omasta ydinolemuksestaan. Jos oppiminen on muuttunut tuotteeksi, vientitavaraksi koulutusmarkkinoilla, oppimisesta on karsittu pois sen perustarkoitus: ihmisenä kasvaminen. Silloin oppiminen on tuotteistettu ihmiselle, joka on vain työvoimaa ja tehokas oppimiskone, mutta ei kokonainen persoona. Uusia tietoja ja taitoja voi oppia nopeastikin, mutta ihmisenä kasvaminen vaatii aikaa. Ja oppiminen kuten työkkin on ihmistä varten, eikä ihminen ”sapattia” varten.*”

kafkamaisena pikkuvirkamiehenä, joka *ikuisesti alistuu* talouden ja valtaa käyttävien tahtoon, tulosjohdettavaksi tai -palkattavaksi.

Jos edellisessä diskurssissa elinikäinen oppiminen rakentui niin makro- kuin mikronäkemyksellisesti välttämättömänä, muuttuvassa yhteiskunnassa selviytymisen edellytyksenä ja koko kansallisen kilpailukykyämme elinehtona, niin tässä tekstikatkelmassa jatketaan pakkoyhteiskunnan konstruointia, mutta vallitsevaa todellisuutta kritisoimalla, jossa *henkinen kasvu* tarkoittaa *talouskasvua epäinhimillisillä työmarkkinoilla*.

Elinikäinen oppiminen paljastuu todellisuudessa talouden ratsuhevoseksi, jonka selässä ihmiset integroidaan ja sopeutetaan yhteiskuntaan. Kirjoitus pyrkii herättämään ihmiset kriittiseen emansipaatioon ja vastarintaan vetoamalla ihmisten *itsekunnioitukseen*, vaihtoehtoisen todellisuuden luomiseksi. Maailma jossa elämme, rakentuu kirjoituksessa negatiivisena paikkana, jossa talouden lainalaisuudet määrittävät yksilön aseman ja yhteiskunnan arvot. Olennaista on silti huomata, että vaikka sosiaalinen todellisuutemme rakentuu vahvan totalitaristisena ja rahan vallan määrittämänä, kirjoituksessa ei luoda vaihtoehtoista todellisuutta tulevaisuuden suunnan muuttamiseksi, vaan tekstin todellisuudella pyritään ainoastaan herättämään ihmiset nousemaan barrikadeille. Tässä mielessä elinikäinen oppiminen rakentuu kriittisenä keinona kohti tiedostavaa ihmistä; keinona hypätä pois talouden hevosen selästä, uskoon omilla jaloilla kävelemiseen.

[14] Kehityskulun ongelmaksi nähdään pelkkä *sopeutuminen muka vääjäämättömään globaaliin muutokseen*, joka edellyttää vain panostamista kilpailukykyyn lisäämiseen, osaamiseen, tehokkuuteen ja huipputeknologiaan... Tässä *ultrakapitalismissa* ei nähdä *ihmisessä muita ulottuvuuksia kuin* tuotannollinen tehokkuus. Muut kulttuuriset ilmiöt ja ihmisenä olemisen *syvimmit henkiset mahdollisuudet* ovat tuntemattomia valtaa käyttäville *talousfundamentalisteille*. *Teknokraattinen kilpailu* latistaa *ihmisen olemassaolon henkisen perustan*, eikä sen *arvorakennelmaan* sovi tunnustaa ympäristöllisiä ja *sosiaalisia reunaehtoja*, jotka maapallolla (myös Suomessa) jo ajat sitten on ylitetty. (24.3.06)

Kirjoitus alkaa samalla tavoin kuin edellinen tekstikatkelma, kritisoimalla

uusliberalismin luomaa yksiulotteista ihmiskuvaa. Näkemys on vastakkainen, kuin edellisten diskurssin vaihtoehdottomuuspuhe, jossa tulevaisuus rakentui tietynlaisena, determinoituna. Tekstissä tuotetaan todellisuutta, jonka mukaan ihmisen tulisi kyseenalaistaa *sopeutumisensa muka vääjäämättömään globaaliin* muutokseen eli tulevaisuuden yksiulotteiseen vaihtoehdottomuuteen, jossa elinikäinen oppiminen on uuden kapitalismin sääntöjen oppimista. Tekstikappaleen todellisuus muodostaa edellisen tekstikappaleen tavoin kriittisen vastarinnan, sillä tekstin luoman todellisuuden mukaan valmista tulevaisuutta tai sen muotoa ei ole olemassa, uusliberalistinen retoriikka on vain eräänlainen *talousfundamentalistien* luoma vallankäyttöväline, jonka avulla kutistetaan ihmisenä olemisen *syvimmät henkiset mahdollisuudet* pienemmiksi, samalla kun sopeutetaan kansalaiset yhteiskunnassa vallitsevien taloudellisten arvojen noudattajiksi.

Teknokraattinen kilpailu latistaa ihmisten *henkisen perustan* ja kulttuurin, eikä maapallon *ympäristölliset* tai ihmiskunnan *sosiaaliset reunaehdot* tule kestäväksi. Tekstin luoman todellisuuden mukaan uusliberalistinen kulttuuri panostaessaan vain kilpailukykyyn ja tehokkuuteen tuhoaa inhimillisen kulttuurin, jolloin elinikäiseksi tehtäväksi jää oppia sopeutumaan muuttuvaan yhteiskuntaan ja sen vaativiin, uuden kilpailun sääntöihin.

Tässä tekstikatkelmassa nykyisyyden negatiivista sosiaalista todellisuutta luodaan tehokkain sanankääntein ja ääri-ilmaisuin. Puhutaan *muka vääjäämättömästä sopeutumisesta globaaliin muutokseen*, ultrakapitalismista tai *syvimmistä henkisistä* piirteistä. Kapitalistista yhteiskuntajärjestelmää vastustetaan retorisesti korostetuvin keinoin. Jokisen mukaan (2006) ääri-ilmaisujen liiallinen käyttö saattaa pikemminkin ärsyttää kuulijaa kuin vakuuttaa hänet, jolloin puhujan uskottavuus joutuu kyseenalaiseksi (vrt. Jokinen, 2006). Retorinen ylikorostaminen on veitsenterällä tanssimista, ja vaara viestin tarkoituksiperän onnistumisesta kuulijalle on suuri.

Reduktionistinen ajattelu on myös retorista konstruointia. Reduktionistista todellisuutta perustellaan yleisesti jostakin olemisen tasosta, ettei *x ole muuta kuin y* (vaikka ”todellisuudessa” ilmiö olisi vaikeasti hajotettavissa vain yhdeksi kokonaisuudeksi [vrt. Skinnari, 2004]). Tässä kirjoituksessa sosiaalinen todellisuutemme rakentuisi monitasoisena, joka mahdollistaisi syvemmän henkisen kehityksen ja kulttuurisen kasvamisen, *jos* uusliberalistinen ajattelu olisi *muutakin kuin*

tehokkuutta ja kilpailukyvyn parantamista. Olennaista on huomata, ettei tässäkään kirjoituksessa pyritä vaihtoehtoiseen tulevaisuuden selittämiseen tai luomismalliin, vaan keskitytään kritisoimaan ja kapinoimaan uusliberalistista ajattelutapaa vastaan, osittain myös itse retorisesti redusoimalla käsittämään se ainoastaan tuotannolliseksi tehokkuudeksi ja teknokraattiseksi hallinnaksi. Elinikäinen oppiminen ilmenee näin ollen kriittisenä ajattelutapana vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää ja eritoten uusliberalismin yksiulotteista oppimiskäsitettä kohtaan, mutta ei itsessään uutena käytännön politiikkana.

[15] Kulttuurimme *hallitseva voittajajuhminen* näkee kohdatun *luonnon* ja *ihmiset hyväksikäytettävänä* ja *alistettavina* objekteina... *Meitä* hallitsee globaali, *armottomaan kasvukilpailuun* keskittyvä *markkinakapitalismi* sekä *sen rahoittama* tieteellistekninen infrastruktuuri ja talousjärjestelmä. *Totalitarismi hallitsee liturgiallaan*. Sen tulevaisuus on nykyistä *jatkavan kehityksen* suunnassa. *Valta ei halua muutosta*, se janoaa kasvua. (9.4.06)

Kirjoitus on kahden edellisen kaltainen, kritisoiden ajatusta, jonka mukaan tärkein yhteiskunnallinen ja inhimillinen oppimistehtävämme on *armottomaan kasvukilpailuun* keskittyvään *markkinakapitalismiin* ja sen arvoihin sopeutuminen ja mukautuminen. Kirjoituksessa luodaan kritisoivaa maailmannäkemyistä, jonka mukaan nykyajan ihminen näkee luonnon ja ihmisetkin yhä valistusajan tapaan ainoastaan *hyväksikäytettävänä* ja *alistettavina* objekteina. Puhutaan *totalitaarisesta liturgiasta*, jota hallitsee *markkinakapitalismin* rahoittama *tieteellistekninen infrastruktuuri* sekä *talousjärjestelmä*. Todellisuus nähdään kapitalistisen järjestelmän luomana sosiaalidarwinistisena pelikenttänä, jossa talouden luomat lainalaisuudet määräävät niin ihmisyyteen, yhteisöön kuin luontoon sekä moraaliin ja etiikkaankin liittyvät kysymykset.

Elinikäisenä oppimistehtävänä nähdään jälleen vallan sisällyttämänä, vallitsevan yhteiskunnan arvojen, roolien ja pelisääntöjen oppiminen. Tällainen todellisuus rakentuu katkerana, epätoivottuna ja epäinhimillisenä, jollaiseen markkinakapitalismi *meidät globaalisti* johdattaa. Sosiaalinen todellisuus rakentuu vääränlaisena ja epäeettisenä, markkinatalouden luonteesta johtuen katkeran vaihtoehdottomana. *Valta ei halua muutosta*, se janoaa kasvua – iskulauseella pyritään jo lähes vallankumouksen periaatteella herättämään ihmisissä kapinaa, ettei elinikäiseksi oppimistehtäväksi jäisi

ainoastaan vallitsevaan talouden luomaan moraalimaailmaan sopeutuminen.

Riittämättömyys ja tehokkuus

‘Aladiskurssi’ jatkaa samanlaista kielenkäyttöä perustelussaan talouden voittokulkua vastaan. Tekstit voisivat yhtä hyvin olla edellisen alaotsikonkin alla, mutta olen halunnut erottaa ne tutkimuksen luettavuuden ja selkeyden takia. Näissä tekstikappaleissa erottuu enemmän myös se, kuinka markkinatalouden jatkuva kehitysnuora ja kilpailu aiheuttavat ihmisille riittämättömyyden tunnetta ja epävarmuutta elämästä.

[13] Työelämä *on muuttunut* kovaksi. Erilaiset *tehokkuusvaatimukset* ovat lisääntyneet, *vaaditaan* kykyä *jatkuvaan muutokseen* ja *suorituksen parantamiseen*, vastuuta (mutta ei valtaa) on siirretty yksilölle eikä työn säilymisestä ole varmuutta edes hyvässä taloustilanteessa... Suhtautuminen työntekijään on *epäinhimillisen teknokraattinen*; tulos tai ulos. Kun *ympäröivä yhteiskunta arvottaa ihmistä ensisijassa rahassa ja tuotossa*, ei liene mikään ihme, että *työtönkin alkaa maksimoida hyötyään*. (10.3.06)

Kirjoittaja luo tekstissään vaihtoehtotonta todellisuutta, jossa maailma *on muuttunut* jo tietynlaiseksi. Ylhäältä käsin luotu todellisuus eli *tehokkuusvaatimukset* pakottavat ihmiset yksilöstä riippumattomiin muutoksiin ja suoritusten parantamiseen, yksilön vastuun jatkuvasti kasvaessa. Valta on hierarkisoitunut pienen piirin ja talouden pelisääntöjen mukaiseksi, jolloin todellisuus yhteiskunnassamme on muodostunut *epäinhimillisen teknokraattiseksi*.

Kirjoituksessa pyritään luomaan todellisuutta, jonka mukaan yhteiskuntamme arvomaailma on muuttunut epäinhimilliseksi, epähumaniksi, jossa ihmisen olemisen itseisarvo ei piile enää olemassaolon tärkeydessä tai toisen kunnioituksessa, vaan siinä kuinka *ympäröivä yhteiskunta arvottaa ihmistä ensisijassa rahassa ja tuotossa*. Jälleen palataan sosiaalidarwinistiseen näkemykseen, jonka keskiössä on raha, ja jonka mukaan taistelu olemassaolosta (arvostuksesta, tittelistä, arvopapereista) perustuu kapitalistisessa yhteiskunnassa ihmisen tuottavuuteen, ylikansallisten organisaatioiden arvottaessa.

Kirjoituksessa luodaan ”seura tekee kaltaiseksi” - tyylistä puolustavaa retoriikkaa, jonka mukaan on täysin ymmärrettävää, että tässä riittämättömässä ja oman edun maailmassa myös se päähän potkittu, eli työtönkin, alkaa maksimoida hyötyään, vaikka henkilökohtainen moraalit ja etiikka sitä vastaan ankarasti taistelisivat. Elinikäisenä oppimistehtävänä on sopeutua determinoituun maailmaan, jossa arvomaailma on vinossa, todellisuus unenomaisesti kieroutunut. Kestämällä materiaalsen maailman arvot ja epävarmuuden, yksilön on opittava talousmaailmasta tutun, ihmisten maailmaan siirtyneen yhteiskunnallisen pelin pelaaminen, sääntöjä tilanteen mukaan muokaten.

[16] *Innokkaimpia ovat valitettavasti usein ne, jotka näkevät lapsen vain osaajamateriaalina.* Nythän koulutuksessa olisi mentävä *oikotietä maailman huipulle, listakärkeen.* Koululapset tuntuvat olevan *huomiotalouden* aikaan lähinnä haitta, turha menoerä; lapsethan *kasvavatkin aivan liian hitaasti.* Mistä löytyisivät ne päättäjät, joille asiantunteva *kasvatusrealismi* ja lapsi ovat tärkeämpiä kuin pelkät *höpinät osaamisesta?* (3.5.06)

”Nuorena on vitsa väännettävä” - fraasiin uskoi vanha kansa. Kirjoituksen luoman todellisuuden mukaan elinikäisen oppimisen riittämättömyyden synkeä sanoma ulottuu jo lapsuuteen ja lapseen asti. Elinikäisestä oppimisesta on tullut materialistinen sanoma materiaalin markkinoille, joka patistaa ihmistä huipulle mahdollisimman nopeasti ja varhain.

Kirjoituksen luoman todellisuuden mukaan yhteiskunnassamme arvostettua olisi olla lahjakas *oikotien* löytänyt osaaja, joka kapuaisi aina sinne korkeimmalle tikkaalle, *listakärkeen.* Kirjoittaja käyttää kategorisointia (ks. Jokinen, 2006; Kantola, 2002), jonka mukaan innokkaimpia koulutuksen, osaamisen ja sitä kautta elinikäisen oppimisen mainostajia ovat ne, jotka reduktionistisesti näkevät lapsen vain *osaajamateriaalina.* Tässä todellisuudessa, *huomiotaloudessa*¹¹, (metaforan käyttö, vrt. Jokinen, 2006) erityisesti osaajamateriaalina pitävälle ryhmityvälle, rivien välistä luettuna talouden etujoukolle, koululapset muodostavat kirjoituksen luoman todellisuuden mukaan vain *haittaa ja turhan menoerän.* Kirjoituksessa luodaan äärikuva, jonka mukaan lapset ehkä *kasvavatkin* joidenkin mukaan *aivan liian hitaasti*

¹¹ 2000-luvun uusliberalismin ja vapaan markkinatalouden sekä ääri-individualismin ilmentymä ja joillekin irvikuva, Jari Sarasvuo lanseerasi termin samannimisessä kirjassaan.

ollakseen tuottavia.

Kirjoituksen voi nähdä lapsuuden hätähuutona, ettei elinikäisen oppimisen yksiulotteinen suoritusnuora takertuisi talouden sanelemana jo lapsiin. Tällaisessa todellisuudessa heidän tulisi saada elää lapsuutensa ilman kylmän kilpailuyhteiskunnan luomia pelisääntöjä, jotta vastakeksitty lapsuus ei menettäisi omaa itsenäistä asemaansa ihmisen kehityskaareissa. Kirjoitus luo vastarintaa toisellakin tavalla kuin ainoastaan lapsuuteen keskittyvänä kysymällä asiantuntijakategoriaan vedoten, mistä löytyisi ne päättäjät joille *kasvatusrealismi* olisi todellisuutta *osaamishöpötyksen* sijaan? Elinikäisen oppimisen ei tarvitsisi silloin olla vain jatkuvan suorittamisen aiheuttamaa, ihmisen koko elämänkaaren kokoista riittämättömyyden tunnetta, vaan jotakin muuta, ihmisen olemassaolon kunnioitusta.

Elinikäisen oppimisen turhuus, häpeä ja pakko

Tämä ´aladiskurssi´ kritisoi näkemystä, jonka mukaan elinikäinen oppiminen on niin pelastava elämän eliksiiri kuolemattomuutta haluaville, kuin lääke kuolemansairaallekin. Tällainen sosiaalinen todellisuus pyrkii paljastamaan sen vastakohtaisuuden, millainen ilosanoma elinikäiselle oppimiselle yleensä ladataan. Siitä saattaa tulla taakka, turhauttava tai häpeällinen pakko, joka lupauksiensa vastaisesti vie yksilön yhä syvempään ahdinkoon ja epätoivoon oman yhteiskunnallisen luottamuksensa kanssa. Yksi tällaisista elinikäisen oppimisen kriitikoista on esimerkiksi Olli-Jukka Jokisaari (2004), jonka mukaan elinikäinen oppiminen koulutuspolitiikkana tuottaa sen kohteeksi joutuville jatkuvaa ja ylivoimaista häpeän tunnetta, josta seuraa kyvyttömyyden kokemusta ja joka aiheuttaa maailman muuttumisen henkilökohtaisesti ei-inhimilliseksi systemiksi.

[17] *Työnantajien ja rekrytointikonsulttien vaatimus on, että ihminen on tarhaiästä lähtien ollut jatkuvasti koulussa tai työssä ilman mitään taukoja sekä siinä ohessa hankkinut lisäpätevyyttä, opetellut joukkuepelaajaksi jne. Tullessaan uuteen työhön tämä valiotyyppi saattaa olla valmiiksi burn outin partaalla tai ainakin jossain määrin henkisesti ja fyysisesti ylikuormitettu. Joka tapauksessa jo parin kuukauden aukko CV:ssä tekee ihmisestä yhteiskuntakelvottoman. (17.10.06)*

Kirjoitus luo todellisuutta, joka ilmenee hierarkkisenä. *Työnantajat* ja *rekrytointikonsultit* toimivat yhteiskunnan ja kasvottomien markkinoiden käytyinä, jotka pakottavat ihmiset kellokoneistomaiseen systeemiin kouluttautumaan, aina *tarhaiästä* lähtien ja *ilman oikeuksia* taukoihin. Tällaisessa totalitaarisessa todellisuudessa ihmisen on hankittava itsenäisesti *lisäpätevyyttä* ja opeteltava *joukkuepelaajaksi*, kaiken tapahtuessa ulkoapäin saneltuna ja tähtiin kirjoitettuna. Yhteiskunta ilmenee ajallisesti määrättömänä matkana kohti tuntematonta, junaratana, jossa elämän pysäkit vilahtavat kaikille saman sisältöisenä eripituisen matkan aikana. Kirjoittajan mukaan sosiaalinen todellisuutemme on täysin erilainen, mitä sen pitäisi Jokisaaren (2004, 5) mukaan olla. Hän näkee elinikäisen oppimisen olevan aidoimmillaan ainoastaan silloin, kun sen taustalla on ihmisen itseohjautuvuus ja sivistyksellisyyden edistäminen, sillä ainoastaan niiden toteuttaminen kasvattamisessa mahdollistaa autonomisen yksilön.

Työelämään siirryttäessä, kyseisen sosiaalisen todellisuuden ihanneihminen eli *valiotyyppi*, joka on integroitunut yhteiskuntaan ulkoapäin erinomaisesti ja on ehkä persoonaltaan hyvin tunnollinen, saattaa olla *burn outin* partaalla tai ainakin jossakin määrin *henkisesti* ja *fyysisesti* ylikuormitettu. Tällaisessa todellisuudessa edes se valiotyyppikään ei ehkä pysty kestävään elinikäisenä oppimistehtäväänä jatkuvaa riittämättömyyden tunnetta ja suorittamisen pakkoa.

Kirjoituksen luomassa todellisuudessa ei moniarvoisuus ja erilaisuuden arvostaminen toteudu, vaan talouden lainalaisuudet heijastuvat aina inhimillisiin tekijöihin ja lopulta ihmisen arvostukseen asti. Elinikäinen oppiminen korostuu ulkoohjatuva kasvuna ja oppimisena, jollaista vastaan kirjoitus luoma todellisuus pyrkii kapinoimaan. Nykyisessä todellisuudessamme on olemassa kirjoituksen mukaan vain yhteiskunnallista arvostusta, jolloin markkinoiden toimiessa arvomaailman viimeisenä tikapuuna, *jo parin kuukauden aukko CV:ssä* tekee ihmisestä yhteiskuntakelvottoman. Elinikäinen oppiminen voidaan tällaisessa todellisuudessa nähdä lähes ja ainoastaan vallankäyttöllisenä pelivälineenä, joka pakottaa ihmisen opiskelemaan syrjäytymisen ja muiden ihmisten hyväksynnän saannin pelossa, ja jossa tämän yhteiskunnan arvot kyseenalaistavan on vaikea elää. Puhumattakaan siitä tunnollisesta ja kuuliaisesta, jonka päähän on iskostunut elämän suorittaminen ”hyvin ja kunniallisesti”, ja jonka on jatkuvasti taisteltava omanarvontunteen saavuttamiseksi häpeän ja epäonnistumisen pelossa.

[19] *Viimeksi* olen osallistunut työn puutteessa *työvoimapolitiittiseen "koulutukseen"*, jonka harjoittelussa tein eräälle yritykselle mentorini mukaan *kymmenien tuhansien eurojen työt lähes ilmaiseksi...* On selvää, ettei työnantaja rekrytoi, mikäli halvempaa ja ilmaistakin työvoimaa on tarjolla. Näin säilytetään myös *Suomen kilpailukyky*. Harjoittelun jälkeen jokaista hakemaani työpaikkaa on ollut tavoittelemassa *kymmeniä* ellei *satoja hakijoita*. *Keinot ovat alkaneet loppua*. *Perheen perustamisajatuksesta olen jo luopunut*. Olen monen muun pätkätyöläisen kanssa *kyynistymässä* ja käsittääkseni meitä on *satoja voimattomia akateemisia*. Aikamoista *resurssien tuhlausta, eikö vain?* (7.3.06)

Tekstikatkelmassa elinikäisen oppimisen todellisuus rakentuu edellisen tapaan enemmän nöyryyttävänä ja kahlitsevana vallankäyttönä kuin vapauttavana ideologiana. Tekstikatkelma alkaa sanalla *viimeksi*, joka viittaa siihen, ettei kirjoittaja ole ollut vain yhtä tai kahta kertaa erilaisissa koulutuksissa, jotka elinikäiseen oppimiseen syrjäytymisen välttämiseksi kuuluvat. Kirjoitus pyrkii siis luomaan todellisuutta henkilökohtaisella puhujakategoriallaan ja narratiivisella kertomistavallaan (ks. Jokinen, 2006; Lehtonen, 2004; Wood & Kroger, 2000), joilla kirjoittaja pyrkii vakuuttamaan kuulijan sosiaalisen todellisuuden olemassaolosta, perustamalla kirjoituksen omiin henkilökohtaisiin yksityiskohtaisiin tarinoihinsa jatkuvan kouluttautumisen hyödyttämättömyydestä.

Elinikäisen oppimisen turhuus ja häpeällisyys paljastuu tekstissä kokemuksilla, joiden perusteella työnantaja sai tehtyä *kymmenien tuhansien eurojen työt lähes ilmaiseksi*. Kirjoittaja näennäisesti yhteiskunnan arvomaailman hyväksyen ja ironialla höystäen ymmärtää, että näin menettelemällä *säilytämme Suomen kilpailukyvyn*, kun tarjoamme työnantajille halpaa tai lähes ilmaista työvoimaa. Elinikäisen oppimisen hyväksikäyttävää luonnetta todennetaan toteamuksella, ettei harjoittelu ja lisäkoulutus ollut tie työhön, vaan työpaikka asetettiin yhä uudelleen haettavaksi. Yhteiskuntaa kohtaan tuntevaa turhuutta, elinikäisen oppimisen häpeää ja työttömyyttä koulutuksesta riippumatta, korostetaan tekstissä muilla yhteiskunnallisilla arvomuodostelmilla, kuten toteamuksella, jonka mukaan *perheen perustamisesta* kirjoittaja on jo luopunut. Myös henkilökohtaiset *keinot ovat jo loppuneet*, sillä yhteiskunnan lupaama unelma onnesta,

paremmasta taloudellisesta tilanteesta ja yhteiskunnan jäsenyydestä, pitkälle- ja jatkokouluttautuminen ei kuitenkaan luonut. Kupla on puhjennut. Hieman edelliseen tekstikappaleeseen liittyen, itestäriippumattoman yhteiskuntakelvottomuuden myötä myös ihmisarvo alkaa rapistua *kyynisyyden* vallatessa maansijaa. Tekstikappale loppuu yhtäläiseen ironiaan, kuten edellä kirjoitettaessa Suomen kilpailukyvyistä, jolla kirjoittaja haluaa viestittävän elinikäisen oppimisen sisällöttömyydestä ja turhasta lupauksesta toteamalla: *aikamoista resurssien tuhlaamista, eikö vain?*

Tiedostaminen, kriittisyys ja emansipaatio

Tämä ´aladiskurssi´ on koko diskurssin sisäisistä kriittisin. Vaikka tämänkään aladiskurssin tekstit eivät pyri luomaan vaihtoehtoista todellisuutta, on tekstikatkelmien pyrkimys silti äärimmäiseen kriittisyyteen ihmisten laumamaisuudesta suhteessa markkinatalouteen. Tekstien luoma todellisuus pyrkii herättämään ihmisten tietoisuuden vallitsevasta yhteiskuntamallista, jonka ei tarvitsisi olla niin deterministinen, mitä talouden ammattilaiset puheessaan korostavat.

Tekstit pyrkivät emansipaatioon¹² talouden vallasta ja nuorasta, jolloin ihmisen elämänmittaisen oppimistehtävän ei tarvitsisi olla vain vallitseviin olosuhteisiin sopeutumista. Tällaisesta kriittisestä ajattelusta, jonka avulla ihmisen on mahdollista vapautua vallanpitäjien kahleista, on puhunut mm. Paulo Freire¹³.

[11] *Tutkijoita huolestuttaa se, ettei länsimaisessa yhteiskunnassa yleisesti kyseenalaisteta esimerkiksi taloudellisen edun ihannetta tai paheksuta sen tavoittelun keinoja. Vaikka ihmiset tiedostavat lisääntyneen henkisen*

¹² Emansipaatio liitetään usein feministisiin teorioihin, mutta poliittisen sisältönsä käiste sai Ranskan vallankumouksessa, jossa se valistusfilosofian mukaisesti kiinnitettiin vapauden, veljeyden, tasa-arvon ja rationaalisuuden ihanteisiin. Käsitehistoriallisesti emansipaatiolla tarkoitetaan prosessia tai liikettä, jossa yksilöt ja/tai ryhmät vapauttavat itsensä alistavista rakenteista ja käytännöistä. Prosessi merkitsee kyseisen yksilön tai ryhmän subjektiivisen rakentumista. Emansipaatiossa on kyse sekä yksilö- että ryhmätasolla tapahtuvasta subjektiivisuudesta, niiden uudeltaisesta paikantumisesta sosiaaliseen todellisuuteen sekä heidän uudeltaisesta asenteestaan ja suhtautumisestaan uuteen todellisuuteen (Koivunen 2004, 77-78; Young 1990, 166.)

¹³ ”Elämäntilanteestaan syvällisemmin tietoiset ihmiset kykenevät käsittämään tilanteensa historiallisena todellisuutena, joka on muutettavissa. Kohtaloonsa tyytyminen vaihtuu pyrkimykseksi muutokseen ja kriittiseen ajatteluun, joista ihmiset itse kokevat olevansa vastuussa. Elleivät ihmiset, jotka historiallisina olentoina osallistuvat yhdessä toistensa kanssa kriittisen ajattelun liikkeeseen, hallitsisi tätä liikettä, olisi se (ja onkin) väkivaltaa ihmisten inhimillisyyttä kohtaan. Kaikki tilanteet, joissa ihmiset estävät toisia ihmisiä osallistumasta kriittisen ajattelun prosessiin, ovat väkivaltaa. Ei ole väliä, mitä keinoja siinä käytetään. Ihmisten vieraannuttaminen heidän omasta päätöksenteosta merkitsee heidän muuttamistaan esineiksi.” (Freire 2005, 92.)

pahoinvoinnin, heillä on taipumus alistua nöyrin mielin odottamaan pääsyä taloudellisen kasvun lupaamaan paratiisiin... Tätä nykyä suomalaisen kulttuurin sankareita ovat ne, jotka onnistuvat markkinoimaan ja viemään suomalaista osaamista ulkomaille. (27.2.06)

Tekstikappale alkaa heti asiantuntijan lausunnon vahvistamisella (vrt. Jokinen, 2006), jonka mukaan *tutkijoita* huolestuttaa se, ettei *länsimaisessa yhteiskunnassa* yleisesti *kyseenalaisteta taloudellisen edun ihannetta* tai *paheksuta sen tavoittelun keinoja*. Kirjoittaja pyrkii luomaan todellisuutta, jonka mukaan asiantuntijat ymmärtävät sosiaalisia ilmiöitä, eettistä ja moraalista päätöksentekoa parhaiten, ilman poliittisia päämääriä tai ristiriitoja eri näkemyksistä. Sosiaalinen todellisuutemme ilmenee asiantuntijavaltaisena platonilaisena maailmana (jota ei välttämättä johda filosofit, vaan epämääräisesti tutkijat), jossa oikea ja väärä sekä hyvä ja paha erottuvat ei-relationaalisina käsitteinä. Maailma ajatellaan tämänkaltaisen todellisuuden mukaan rakentuvan universaaleista entiteeteistä, joiden olemassaolo ja olemus voidaan paljastaa, kun tarpeeksi ilmiöitä tutkitaan (tutkijat). Todellisuus asiantuntijan lausuntoon vetoamisesta toteutetaan myös varsin leväperäisesti toteamalla yleisesti, että *tutkijoita huolestuttaa*, sen enempää erittelemättä millaisia tutkijoita tai mistä tutkimuksesta ja mistä tieteenalasta mahdollisesti on kysymys.

Kirjoituksessa pyritään siis kyseenalaistamaan vallitsevan sosiaalisen todellisuuden eettinen ja moraalinen alkuperä sekä tarkoitus. Taloudellinen etu ja sen tavoittelu nähdään moraalisesti paheksuttavana. Toisaalta vedotaan nietzscheläisesti myös ihmisten laumasieluisuuteen ja pelokkuuteen erottautua massasta, vaikka ihmiset oman *lisääntyneen henkisen pahoinvoinnin* tiedostavatkin. Ihmisillä kun *on taipumus* alistua (runollisesti ilmaistuna, vrt. metafora Jokinen, 2006) *nöyrin mielin taloudellisen kasvun paratiisiin*. Näin ihminen rakentuu helposti johdateltavissa olevana laumaeläimenä, joka saadaan tehokkaasti kontrolliin, koska ihmisen ontologiaan kuuluu alistuminen hierarkiaan.

Kirjoituksessa ironisoidaan uusliberalismin ihanneihmisiä eli *suomalaisen kulttuurin sankareita*, jotka *markkinoivat osaamistaan* ja *viemistään* ulkomaille. Tämä on suora isku uusliberalistista diskurssia kohtaan, sillä uusliberalismin puolustajat mainostavat elinikäisen oppimisen ilosanomaa ajatuksella, kuinka suomalainen kilpailukyky saadaan nousuun ja kasvuun markkinoilla tarvittavien henkilökohtaisten ominaisuuksien

elinikäisellä oppimisella. Tekstissä kokonaisuudessaan luodaan kriittistä ja emansipatorista asennoitumista kapinaan talouden sanelemaa ylivaltaa vastaan ihmettelemällä, kuinka yksilöt ottavat elinikäiseksi oppimistehtäväkseen vain passiivisen sopeutumisen, lisääntyvästä pahoinvoinnista ja sen syistä huolimatta. Osittain kyynisyyden ja sarkasmin kautta kirjoittaja pyrkii kritisoimaan vallitsevaa todellisuutta, jonka moraalinen ja eettinen perusta on arveluttava ja ihmistä hyväksikäyttävä.

[12] Joka puolella on ”haasteita”, joihin on *pakko vasta nopeasti ja määrätietoisesti* – muuten *Suomea uhkaa suistuminen* huipulta, romahdus, tappio... *On siis pakko muuttua*, antaa *markkinoille lisää tilaa, kehittää ja myydä* enemmän ja parempaa, ulkoistaa toimintoja, avautua, *innovoida* ja antaa uusille ajatuksille tilaa. *Luovuudesta ja innovaatioista puhuvat ihmiset, jotka usein toistava samaa liturgiaa kuin robotit...* Ennakointihankkeiden tehtävänasettelussa on ollut sopeutuminen *darwinistiseen kilpailuun* valtioiden välillä: vahvat menestyvät, heikot sortuvat. Mutta missä mielessä valtiot kilpailevat maailmanmarkkinoilla? *Valtionyhtiöt* kävivät kauppaa ennen, mutta ne on jo suurelta osin *yksityistetty*. (3.3.06)

Tekstikappale alkaa lausahduksella, jossa ironisoidaan uusliberaalia näkemystä, jonka mukaan *Suomea uhkaa romahdus, tappio ja suistuminen huipulta*, ellemmme reagoi ympäröivään maailmaamme tarpeeksi nopeasti. Tällainen puhujakategoria ja positio ovat tuttuja uusliberalistisesta diskurssista, mutta ilman hitustakaan ironiaa. Tässä tekstikappaleessa sisällön kannalta olennaisin sana ”haasteita” on asetettu lainausmerkkeihin paljastaen tekstin luoman ironisen todellisuuden. Näin luodaan todellisuutta, joka patistaa haastamaan uusliberaalin todellisuuden pyrkimällä paljastamaan, etteivät sen vaihtoehtopuhe ja determinoiva luonne ole kuin yksi diskurssi ja maailmanselittämistapa monivivahteisessa sosiaalisessa todellisuudessamme. ”Haaste” on retorisesti naamioitu keino houkuttavasta hedelmästä pakottaakseen ihmiset jatkuvasti oppimaan uutta talouden nimissä.

Kirjoitus keskustelee uusliberalistisen diskurssin kanssa ja haastaa sen kaksintaisteluun sosiaalisesta todellisuudesta. Se kyseenalaistaa *pakon muuttua, sopeutua, innovoida, kehittää ja myydä* Suomen kansallisen kilpailukyvyn nimissä, jos kerran *valtionyhtiötkin* ovat pääosin jo *yksityistetty*. Samaa *liturgiaa innovaatiosta* puhuvat

rinnastetaan kirjoituksen luomassa todellisuudessa *roboteiksi*, jotka toistavat trendikästä sanaa ilman sisältöä niin kuin ne on alun perin ohjelmoitu. Kirjoituksen todellisuus hyökkää myös uusliberalistista ja kapitalistista moraalikäsitystä kohtaan, rinnastaen ne *darwinistiseen kilpailuun*. Varsinaista vaihtoehtomallia ei tässäkään tekstikappaleessa rakenneta, mutta se pyrkii rakentamaan kriittistä ajattelua, etteivät ihmiset taipuisi tietyn deterministisen retoriikan, diskurssin ja sosiaalisen todellisuuden taakse.

Elinikäinen oppiminen rakentuu tällaisessa vaihtoehdoisessa ei-kilpailullisessa sosiaalisessa todellisuudessa uudenlaisena, kriittisenä ja emansipatorisena voimana. Frommin (1976, 102) mukaan yksilön alistaminen, hänen käyttäytymisensä talouden välikappaleena perustuu juuri kapitalistisen tuotantotavan erikoislaatuun, jossa pääoman kasautuminen on taloudellisen toiminnan tarkoitus ja päämäärä. Tämä katsantokanta on ollut hänen mukaansa suunnattoman arvokas ihmiskunnan edistymiselle, mutta subjektiivisesti katsoen se on pakottanut ihmisen työskentelemään erilaisten päämäärien hyväksi, jotka ovat hänen minänsä ulkopuolella, pakottaneet hänet palvelemaan itse rakentamaansa koneistoa, ja siten saaneet hänet tuntemaan olevansa henkilökohtaisesti mitätön ja voimaton. Tällaista passiivista sopeutumista pyritään kirjoituksen todellisuudella kritisoida.

[18] Ensinnäkin, *taloustieteestä* kumpuavissa taustaoletuksissa ylikorostetaan *hyödyketuotantoa ja tuottavuutta* keinoina luoda *hyvinvointia*. Toiseksi *talouskasvun mittarit eivät mittaa hyvinvointia...* Taloudelle *on luotava rajat* ja sitä on ohjattava nykyistä tiukemmin – esimerkiksi *työelämän pirstoutumista ei tule hyväksyä*. Tarvitaan *uusia hyvinvoinnin mittareita ja etenkin uutta talousajattelua ja sosiaalista valveutuneisuutta*. (28.10.06)

Tämän tekstikatkelma on erilainen suhteessa kahteen edelliseen. Tekstin luoma todellisuus ei pyri ironisoimaan uusliberaalia retoriikkaa, vaan vaatii konkreettisia toimia sosiaalisen todellisuutemme muuttamiseksi. Ihmisen tehtävä ei ole vain sopeutua tietynlaiseen yhteiskuntaan, vaan sitä on myös mahdollista muuttaa. Ennen kaikkea todellisuutemme arvomaailma ei perustu relevantteihin väittämiin, sillä uusliberalistisessa diskurssissa usein materiaallinen hyvinvointi ja *talouskasvun mittarit mittaavat* ihmisten *hyvinvointia*. Tekstikatkelmassa pyritään murtamaan tällainen yhteneväisyys vaatimalla uudenlaisia *hyvinvoinnin mittareita ja etenkin talousajattelua ja sosiaalista valveutuneisuutta*. Retoriikan tarkoituksena on jälleen todistaa, ettei

maailmamme ole determinoitu järjestelmä, jota ainoastaan markkinat ohjaavat, vaan sitä on myös mahdollista muuttaa.

Kirjoittajan mukaan esimerkiksi *työelämän pirstoutumista ei tule hyväksyä*. Kaikkeen ei tule suostua, eikä antautua, vaan muutos on mahdollinen ja omissa käsissä. Tällöin elinikäinen oppiminenkaan ei voi olla talouselämän tehokas hallintakeino vallitseviin ”pakko-olosuhteisiin”, jotka riippuvat ulkoisista ihmisistä riippumattomista seikoista, vaan keino vapautua kahlitsevasta totalitaarisesta yhteiskunnasta ja mahdollisuus uuteen parempaan yhteiskuntaan.

6.6 Sivistyksellinen diskurssi

Sivistyksellinen diskurssi¹⁴ ilmenee kolmantena kilpailevana diskurssina, uusliberalistisen ja uusliberalismin vastaisen diskurssin rinnalla. Sivistyksellistä oppimista, elämistä ja kasvamista perustellaan yleissivistyksen, henkilökohtaisen kasvun, solidaarisuuden, monikulttuurisuuden, taiteen ja kokonaisvaltaisen persoonallisuuden näkökulmasta. Yllättävää kuitenkin on, ettei sivistyksellisyys tai hyvä¹⁵ elämä itsellään ole perusteltava näkökulma, vaan usein edellä mainituilla ominaisuuksilla vakuutellaan niiden merkitystä suomalaiselle kilpailukyvyille ja talouselämälle. Erityisesti korostetaan sellaista monialaisosaamista ja -oppimista, joka sijoittuu pääosin lapsuuteen ja luo pohjan aikuisuuden luovuuteen, innovaatioihin ja jatkuvaan uuden oppimiseen.

Diskurssit jatkavat keskustelua keskenään, ja jälleen uusliberalistinen diskurssi toimii pääkeskustelukumppanina. Jos uusliberalismin vastaisessa diskurssissa kirjoitukset pyrkivät pääosin kritisoimaan vallitsevaa poliittista ideologiaa, ulkoista pakkoa ja

¹⁴ Suomalaisen sivistystyön pioneerina voidaan pitää J.V Snellmania (1806-1881), joka määritteli sivistystä mm. näin: ”Sivistyksellä on toinen merkitsevämpi nimi, humaniteetti, ihmisyyys. Kaikkein kokemattominkin tietää sentään kokemuksesta, että ihminen on luonnostansa lähellä eläintä, on sitäkin avuttomampi ja vailla kaikkea kykyä. Hänen täysin kyvytön olemuksensa osoittaa, että hänet täytyy harjoittaa ja sivistää kaikkeen. Useimmilla onkin jonkinlainen hämärä aavistus, että ihmiskunta, että ainakin kansakunnat, niistä ajoista saakka, joihin historia ulottuu, ovat edistyneet villeydestä jalostukseen, ja että se sivistysperintö, jonka toinen sukupolvi on saanut toiselta, on kerta kaikkiaan lisääntynyt. Yleinen usko kaitselmukseen, joka ohjaa ihmiskunnan kohtaloita, sisältää jo tämän ajatuksen, että ihmiskunta tulee edistymään suurempaan täydellisyyteen kansojen ja valtojen noustessa ja hävitessä. Humaniteetin, oikean ihmisyyden olemusta ei niin muodoin voida mitata ihmisen luonnollisen laadun mukaan, vaan sen merkitystä täytyy etsiä siitä täydellisyydestä, johon ihmiskunta pyrkii.” (Snellman 1991, 73)

¹⁵ Suorannan (1997, 76) mukaan hyvä elämä on antiikista peräisin oleva yleiskäsite, josta voidaan erottaa sellaiset erilaiset myöhemmin syntyneet käsitteet kuin hyvinvointi, elintaso ja elämänhallinta.

talousretoriikkaa, tässä diskurssissa huomio kiinnittyy enemmän vaihtoehtoisen ajattelumallin luomiseen. Myös tässä diskurssissa pyritään vaikuttamaan ihmisiin tiedostamisen ja kriittisen ajattelun avulla, aivan kuten edellisen diskurssin viimeisessä ´aladiskurssissa´ (*Tiedostaminen, kriittisyys ja emansipaatio*). Emansipatorisen toiminnan kautta mahdollistuu vaihtoehtoinen maailman luomisprosessi, sillä kriittisen ajattelun myötä paljastuvat kulttuurien vallitsevat ajattelumallit sekä toimintatavat ja erilaisten yhteiskuntamallien ei-determinoitu luonne. Tällainen toiminta tarkoittaisi elinikäisen oppimisen radikaalia muutosta kriittisempään ja tiedostavampaan suuntaan, sosiaalistamisen sijaan.

Tässä diskurssissa elinikäinen oppiminen on ehkä kaikkein eniten ”piiloutunut” tekstiin. On osittain tutkijan subjektiivista tulkintaa nähdä ja löytää elinikäistä oppimista käsitteleviä osuuksia sekä siihen kytkeytyvää ja rakentuvaa sosiaalista todellisuutta teksteistä. Tästä syystä tulkintojen perustelu on olennaisessa asemassa, ettei tutkija sorru vain ”henkilökohtaiseen tulkintaan”. Olennaisinta on huomata, että tekstit liittyvät usein toisiinsa teksteihin (esimerkiksi jokin teksti voi olla vastine toisessa diskurssissa olevalle tekstille) keskustellen erilaisista maailmanselittämismalleista ja -kuvista. Esimerkiksi puheenvuoro yleissivistyksen¹⁶ puolesta voidaan nähdä vastalauseena erikoisosaamiselle ja kapea-alaiselle asiantuntijuudelle. Laajasti ajatellen elinikäinen oppiminen tarkoittaa kaikkea mitä ihminen elämänsä aikana oppii, jolloin sen kytkeminen mitä erilaisimpiin konteksteihin on perusteltua. Olennaista on huomata, kuinka käsitteen sisällön erilainen ymmärtäminen vaikuttaa käsitykseen myös ihmisen olemuksesta ja maailman hahmottamisesta sosiaalisessa todellisuudessamme.

Emansipaatio, kriittisyys, sivistys ja monikulttuurisuus

´Aladiskurssi´ käsittelee nimellisesti montaa asiaa. Tarkemmin tutkien emansipaatio ja kriittisyys ovat toistensa edellytykset ja sivistynyt ihminen on kulttuurisesti solidaarinen. Käsitteet liittyvät siis tarkasti toisiinsa, mutta viipaloimalla kakun pienempiin osiin, olen pyrkinyt tuomaan esiin yksityiskohtaisempiakin asioita. Yleisesti

¹⁶ Filosofi Max Schelerin (1874-1928) mukaan yleissivistys edellyttää sitä, että ihminen kehittyi henkiseksi persoonaksi, jollaista kuvaavat kolme keskeistä piirrettä: 1. Ihminen pystyy määrätymään sen mukaan, millainen todellisuus on, ilman että hän määrättyisi kokonaan tarpeidensa, viettensä tai ruumiillisten tilojensa mukaan. 2. Ihminen pystyy rakastamaan maailmaa pyyteettömästi, ilman että hänen suhdetta maailmaan ohjaisi hänen viettensä, jolloin hän on kiinnostunut ymmärtämään maailmaa sen olemuksen mukaisesti, eikä antaisi omien tarpeidensa määrittää kaikkea näkemäänsä. 3. Ihminen pystyy muodostamaan sellaisen käsityksen todellisuudesta, joka tavoittaa sen olemuksen ilman että se jäisi ohimenevien vaikutelmien varaan. (Puolimatka 2001, 378-379.)

ottaen tekstikatkelmissa pyritään herättämään keskustelua suvaitsevasta ja sivistyneestä yhteiskunnasta ja ennen kaikkea millaisia arvoja ihmisen tulisi koko elämänsä harjoittaa.

[24] *Mediakasvatuksessa tulisi muun yhteiskunnallisen keskustelun ohella pystyä puhumaan hyvästä elämästä¹⁷, johon kuuluu myös keskustelu ihmisten – aikuisten ja lasten! - suojelusta. Siksi tarvitaan humanistista, yhteiskunta- ja aikalaiskriittistä tutkimusta, jossa osataan hahmotella hyvää elämää ja yhteiskuntaa sekä etsiä vaihtoehtoisia maailman malleja... Yhteiskunta- ja kulttuuritutkimuksellisesti suuntautuneina mediakasvatuksen tutkijoina ja neljän alle kymmenvuotiaan lapsen isinä kaipaamme ennen kaikkea rakentavia näkökulmia sivistyneestä yhteiskunnasta, jossa erilaisen medioiden mielekkäällä käytöllä olisi osansa, muttei missään tapauksessa pääosaa. (18.7.06)*

Kirjoitus keskittyy erityisesti median rooliin, jonka mukaan *mediakasvatuksessa tulisi muun yhteiskunnallisen keskustelun ohella puhua hyvästä elämästä*. Kirjoituksella ei pyritä itsessään luomaan mitään tietynlaista sosiaalista todellisuutta, vaan maailmaa avaavaa näkökulmaa, jonka mukaan *maailmanselitysmalleja* ja tulevaisuudenkuvia on useita. Näin ihmisten ei pidä tarttua johonkin valmiiseen ja pakotettuun toimintamalliin, jossa asiat vain tapahtuvat ilman ´hallintaa´.

Kirjoittajat pohjaavat retorisen selitysmallinsa ja vakuuttelunsa omiin asiantuntijakategorioihinsa sekä yhteiskunnallisiin arvostuksiinsa, niin arvovaltaisina tutkijoina kuin arkisina pienten lasten isinäkin (vrt. Jokinen 2006) vaatimalla *humanistista, yhteiskunta- ja aikalaiskriittistä tutkimusta*. Tällä tavoin luodaan toisaalta jälleen kuvaa asiantuntijayhteiskunnasta, platonilaisesta ihanneyhteiskunnasta, jossa filosofit ja muut oppineet voivat johtaa ihmiset *hyvän elämän* lähteelle. Toisaalta näkemyksen voi nähdä demokraattisena, jonka demokratiapohja perustuu tieteen hyvää luovaan vaikutukseen, jossa erilaiset *rakentavat näkökulmat* ristiävät keskenään rakentaen paremman, tiedostavien ihmisten *sivistyneen yhteiskunnan*¹⁸. Kirjoituksen

¹⁷ Mitä on hyvä elämä ja miten siihen voi kasvattaa? Värrin mukaan (Atjonen 2008, 116) tällöin puhutaan niin sanotusta Menonin paradoksista ja sillä tarkoitetaan sitä, että kasvatettavan hyvän elämän sekä vastuuseen kasvamisen ja itseksi tulemisen ideaalit saavat eettisen merkityksen erityisesti siitä, ettei kasvattaja voi tietoisesti määritellä kasvatusideaalien täsmällistä sisältöä, eikä deduktiivisesti johtaa ideaalien käytännöllisiä merkityksiä jostakin määrätystä hyvän elämän premissistä.

¹⁸ Sivistynyt yhteiskunta ja kaikille tarkoitettu sivistys oli myös kansanvalistuspääministeri Niilo Liakan (1864-

luomassa todellisuudessa luottamus ihmisen ihmisyyteen ja sen kantavaan voimaan on silmiinpistävä. Se pyrkii humaaniuteen uskoen jokaisen ihmisen potentiaan ja yleisesti ihmiskunnan mahdollisuuteen rakentaa parempaa yhteiskuntaa ja maailmaa.

Kirjoituksen arvopohja suhteessa uusliberalismin näkemykseen elinikäisestä oppimisesta on täysin vastakkainen. Jos uusliberaalissa yhteiskunnassa elinikäinen oppiminen heijastui enemmänkin pakkona selviytyä muuttuviin elämänoloihin, korostaa se tässä tekstikatkelmassa jokaisen yksilön arvoa ja autonomisuutta kohti aidosti sivistynyttä yhteiskuntaa, jossa vallitsevaa maailmaa ei otettaisi vastaan sellaisena kuin se ylhäältä määrätynä on, vaan avoimena keskusteluna siitä, mitä ihminen on ja millaiseksi ihmisen tulisi kasvaa koko elämän ajan. Elinikäiseksi kasvutehtäväksi tulisi löytää ihmisen ideaali, johon yksilön ja yhteisön tulisi pyrkiä.

[20] *Vapauden rajat laajenevat erilaisten elämäntapojen ja maailmankatsomusten tuntemuksen myötä. Todella varmalla pohjalla ollaan kuitenkin vasta silloin, kun nähdään omien tietojen ja ymmärryksen rajallisuus. Kansainvälisen ja kulttuurien välisen vuorovaikutuksen valmiuksia tarvitaan nykyään lähes kaikilla aloilla. Siksi monikulttuurisuusopinnot pitäisi saada elimelliseksi osaksi paitsi yleissivistävää myös aikuis- ja ammatillista koulutusta. (18.2.06)*

Kirjoitus jatkaa edellisen tekstikappaleen mukaista kasvamisen ja sivistyksen ilosanomaa. Tekstikatkelmassa luodaan näkemystä, jonka mukaan ihminen vapautuu subjektiivisesta, vähäisen tiedon rakentamasta ennakkoluulojen ja vaihtoehdottomuuden vankilasta laaja-alaisen sivistyksen, kuten *erilaisten elämäntapojen ja maailmankatsomusten tuntemisen myötä*. Kirjoituksessa käytetään vahvoja ilmauksia, ikään kuin itsestään selvinä pidettyjä seikkoja olemassa olevista näkemyksistä

1945) tavoite: ”Vaatimus, että sivistystä on yhä enemmän syvennettävä, on jo siitäkin syystä välttämätön, että koko kansan yhteinen sivistyksellinen edistyminen on ainoastaan siinä tapauksessa turvattu, että suurien tienraivaajien saavutukset tulevat omistetuiksi suuremmissa piirissä, joissa yhä edelleen versoo uusia henkisiä voimia. Välttämätön on kansansivistyksen kohottaminen senkin vuoksi, että jokainen ihminen voi suorittaa jotakin, ja ettei mitään työtä ole halveksittava, jos mieli välttää korkeamman sivistyksellisen kehityksen heikontumista. Mutta kaikista kansallisista ja sivistyksellisistä eduista välittämättä johtuu kansansivistyksen tehtävään välttämättömyys s.o. sivistyksen ulottaminen kaikille kansan jäsenille, siveellisistäkin näkökannoista. Jos kerran kullakin ihmisellä on edellytykset kehittyä henkiseksi persoonallisuudeksi, niin on näitä edellytyksiä hoidettava kussakin ihmisessä ja annettava hänelle mahdollisuus lahjojensa ja voimiensa mukaan kasvaa eheäksi ja kypsäksi ihmiseksi. Sillä ihminen tulee todelliseksi ihmiseksi vasta sivistyksen kautta, kun luontaisten taipumusten raaka-aineistosta tulee muovailuksi henkinen persoonallisuus, jolla on erikoinen leimansa. Siinä on myös kaiken sivistyksen lopullinen tarkotusperä: se ei näet ole muu, kuin koko ihmisen sivistyminen. (Liakka 1991, 83-84.)

(*vapauden rajat, todella varmalla pohjalla*), joilla kirjoittaja pyrkii vahvempaan ja vakuuttavampaan retoriikkaan omaa maailmanselitysmalliaan perustellessaan.

Elinikäinen oppiminen paljastuu tässä todellisuudessa pyrkimyksenä ihmistä vapauttavaksi ja elämänlaatua parantavaksi filosofiseksi nuoraksi. Tiedon lisääntymisen myötä ihmiselle valkenee, ettei oma elämänmalli tai maailmankatsomus olekaan se ainoa, vaan useat muut kanssaeläjät tallaavat palloa eri tavoin. Sosiaalinen todellisuus paljastuu monikerroksisena valintojen mahdollisuutena, jolloin elinikäisestä oppimisesta tulee enemmänkin elämään oppimista niin subjektina, kuin yksilönä yhteisössä. Syntyy kunnioitus elämää ja muita eläviä olentoja kohtaan, kun nähdään *omien tietojen ja ymmärryksen rajallisuus*. Koska erilaisia kansainvälistä ja kulttuurien välistä vuorovaikutusta tarvitaan lähes kaikilla aloilla, pitäisi kirjoituksen mukaan erilaiset *monikulttuurisuusopinnot* sisällyttää niin *yleissivistävään*-, *aikuis*- kuin *ammattilliseen koulutukseen*. Kirjoitus pyrkii edellisen tapaan luomaan yhteiskunnan, joka perustuisi yhtäläisesti ihmisten sivistyspohjan luomaan moniarvoisuuteen ja sen tuomaan hyötyyn niin yksilöiden, yhteisön kuin joka *alankin* (työmaailma) kannalta. Tällaisen sivistyksen ja kasvun hankkiminen voidaan nähdä elämänmittaisena tehtävänä.

[26] *Raskaan työn raataja* on kanonisoitu *suomalaiseen kulttuuriin* ja sitä kautta kansan mieleen – *itsensä uhraaminen työlle* on nähty sankarillisena ja yhteistyön kannalta välttämättömänä tekona... *Kumppanin, lasten ja ystävien* kanssa vietetty aika, *harrastukset, taiteesta nauttiminen ja sen luominen* sekä *itsensä sivistäminen* uhrataan *työn alttarille*. Ihmisten tulisi *pysähtyä ja miettiä*, mitä työtä oikein haluavat – tulisiko sen olla heidän elämässään *rengin* vai *isännän* roolissa? (14.10.06)

Tässä tekstikatkelmassa kirjoittaja käyttää taitavasti erilaisia retorisia metaforia (vrt. Jokinen 2006; Wood & Kroger, 2000) tuodakseen näkökulmansa paremmin ja perustellummin esille. Tällaisia retorisia metaforia ovat esimerkiksi *raskaan työn raataja* tai *itsensä uhraaminen työn alttarille*. Kirjoittajan tarkoituksena on kritisoida modernin aikakauden ihmistä ja sosiaalista todellisuutta, jolloin miehen arvostukseen kuului vähintään yhden talon rakentaminen. *Raskaan työn* raataja oli paikkansa yhteiskunnassa ansainnut kantamalla oman kortensa kekoon ja enemmänkin. Työ oli miehen (miksei naisenkin, vaikka yhteiskunnat olivat silloin huomattavasti

patriarkaalisempia naisten ollessa kotona) mitta, jolloin *itsensä uhraaminen työlle* oli arvostettava teko, niin yksilön arvostuksen, uskonnon, kuin sodasta toipuvien yhteiskuntien 'kilpailukyvyn' kannalta.

Kirjoituksessa rakennetaan todellisuutta, jonka avulla pyritään ravistamaan tätä modernin ihmisen ja työn arvostuksen haamua 2000 -luvun ihmisten ja yhteiskunnan päältä. Kirjoituksessa luodaan kuvaa, jonka mukaan *raskaan työn raataja* on yhä *kanonisoitu suomalaiseen kulttuuriin* ja työlle pyhittäytymistä pidetään edelleen *sankarillisena tekona*. Näkemys pyrkii vetoamaan ihmisten arvomaailmaan ja kyseenalaistaa sosiaalisen todellisuutemme näkemykset yleisesti arvostettuina pidetyistä asioista. Jälleen siis palataan edellisten kirjoitusten saattamana kysymykseen hyvästä elämästä.

Kirjoittaja vastustaa *työn alttaria*, jossa työ on Jumala ja jonka edessä ihminen polvistuu, rukoilee ja murtuu. Hän rakentaa rinnakkaista eksistentiaalista todellisuutta, jossa tärkeimmän roolin saavat *kumppanin* ja *lasten* kanssa vietetty aika, *harrastukset*, *taide* ja *itsensä sivistäminen*. Koko tekstikappaleen olennaisin osio diskurssin kannalta rakentuu vasta viimeisessä kappaleessa, jossa kehoitetaan ihmisiä *pysähtymään* ja *miettimään* millaisen roolin he haluavat työlle elämässään antaa. Lause on eräänlainen huuto ihmisen puolesta yhteiskunnassa, jota ei voi muka hallita ja jossa ei voi tehdä valintoja. Lauseella pyritään luomaan vastakkaista kuvaa mitä uusliberalistit ajattelevat - ihmisellä on yhä mahdollisuus valita jatkuvan uuden oppimisen ja suorittamisen sijasta jokin muu, enemmän elämästä nauttiva tie, jos vain itse tyytyy vähempään.

Elinikäisenä oppimistehtävänä tulisi silloin oppia elämään yhteiskunnan arvoasteikosta riippumatta olemalla tarpeeksi vahva pysähtymään ja tutkimaan, mitä elämältään haluaa. Kirjoituksen luoma todellisuus luottaa paljon yksilön omaan voimaan erottautua massasta, oman inhimillisen elämäntehtävän etsimiseen, jolloin elinikäisellä oppimisella on individualistinen, subjektiivinen ja ehkä jopa elitistinen kaikunsa. Tämän sosiaalisen todellisuuden kanssa ristiriidassa ovat myös useat edellisen diskurssin uusliberalismia vastustaneet tekstit, joissa vallitsevaa järjestelmää kovin sanoin kritisoitiin, mutta vaihtoehtoinen selitysmalli jätettiin rakentamatta. Naiivin idealistin mainetta harva haluaa kantaa maailmassa, jota pidetään varsin ennaltamäärätynä.

Von Wrightin (2007, 165) mukaan valistushumanismilla pääajatuksena oli sivistys. Ainoastaan kasvatuksen avulla ihmisen oli mahdollista saavuttaa todellinen vapaus. Suorannan (2005, 115-119) mukaan humanismin perinnöstä voidaan erottaa kaksi suuntausta: liberaali ja kriittinen. Vanha suomalainen humanisti Urpo Harva (1983, 17-19) erotti aikanaan huomattavasti useamman suuntauksen: klassisen, pedagogisen, sosiaalisen, sosialistisen, marxilaisen, reaalisen, kristillisen, ateistisen, tieteellisen, evolutionistisen, eksistentiaalisen, uushumanismin (Neuhumanismus) ja uuden humanismin (New Humanism). Hänen mukaansa on olemassa myös konfutselaista, buddhalaista ja hindulaista humanismia. Eikä näissä ole hänen mukaansa kysymys ainoastaan saman asian erilaisista nimityksistä vaan isoistakin käsityseroista. Tässä mielessä ´aladiskurssini´ nimi on varsin ongelmallinen ja kirjoitusten yhteydessä tarkoitan humanismilla ympäriryöreeä ihmisystävällistä, inhimillistä ja empaattista - näkemystä menemättä ihmiskeskeiseen ajatteluun – ehkä von wrightiläisittäin (2007, 165) ajatellen mikä on ihmiselle parasta. Se käsittää sen mikä on hänelle hyväksi ja mikä tekee hänelle hyvää¹⁹.

[21] *Jos laskeudumme norsunluutornista havainnoimaan ihmisten toimintaa, näemme että he noudattavat väitettyjä lainalaisuuksia varsin kehnosti: he eivät pyrikään maksimoimaan hyötyään vaan auttavat sukulaisiaan ja ystäviään ja jopa ventovieraita, suosivat suomalaista, lähettävät rahaa katastrofialueille ja kasvattavat pyyteettömästi seuraavaa sukupolvea, koska ymmärtävät, että kaikki me olemme loppujen lopuksi samassa veneessä... Markkinatalouden lainalaisuudet johtuvat ihmisten ratkaisuksista ja päätöksistä. Niiden taustalla on vaikeasti korjaantuvia käsityksiä siitä, kuinka toisten luullaan asioihin suhtautuvan. (30.3.06)*

¹⁹ Käsite on ympäriryöree, sillä se mikä on ihmisille hyvää, liittyy moraaliin ja etiikkaan. Hilpelän (2003, 135) mukaan individualismin myötä on alettu epäillä, onko hyvästä elämästä ylipäänsä sanottavissa mitään yleistä, jolloin kaikki palautuu yksilöllisiin mieltymyksiin. Toisaalta hänen mukaansa kysymys hyvästä elämästä on kokenut renessanssin, jonka mukaan moraalit rakentuu tietyn hyvän elämän konseptin varaan; on mahdotonta suorittaa oikeudenmukainen jako ilman käsitystä hyvästä. Hilpelän mukaan moraalijohdettu toiminta edellyttää määrättyjä rakenteita, jollaisia ei ole eläimillä tai pienillä lapsilla, vaikka ne ulkoisesti mukautuisivatkin normeihin. Sen sijaan normaalilta aikuiselta voi hänen mukaansa odottaa moraalijohdettujen tietojen noudattamista ja asianmukaisia mielen rakenteita. Kasvatuksen näkökulmasta on olennaista, syntyvätkö nuo rakenteet luonnollisen kypsymisen vai ympäristövaikutusten tuloksena. Hänen mukaansa ilmeisesti ympäristöllä on suuri merkitys, koska on aikuisia, joilta nuo rakenteet puuttuvat.

Tässä ´aladiskurssissa´ jatkuu keskustelu uusliberalistista diskurssia vastaan. Jos uusliberalistisen diskurssin kovimmat puheet liittyivät sosiaalidarwinistiseen ajatteluun, jossa ihmisten kilpailu yhteiskunnan kermakakuista rinnastettiin eläinten väliseen kamppailuun olemassaolosta, luodaan tässä tekstikatkelmassa täysin vastakkaista todellisuutta. Edellä olevassa tekstikappaleessa pyritään luomaan näkemystä, jonka mukaan *norsunluutornissa* istuvat viisastelijat ovat vieraantuneet kirjaviisauksineen ”oikeasta” sosiaalisesta todellisuudesta. Tällä tavoin se pyrkii vastaamaan ja suojautumaan oletettua vasta-argumenttia kohtaan (vrt. Jokinen 2006, 154-155) jo etukäteen asettumalla teoreettista pohdiskelua vastaan, puhtaasti pragmaattisella havainnoinnilla. Kirjoituksessa pyritään ruohonjuuritason ajattelun avulla todistamaan, että ihmiset käyttäytyvät ”todellisuudessa” varsin eri tavoin, miten talouden ammattilaiset olettavat ihmisen toimivan²⁰. Ihmiset *eivät pyrikään maksimoimaan* omaa hyötyään, vaan *auttavat* sukulaisiaan ja ystäviään, hätään joutuneita, *kasvattavat pyyteettömästi* seuraavaa sukupolvea ymmärtäen, että kaikki me kellumme *samassa veneessä*. Kirjoituksessa pyritään kumoamaan käsitys ihmisestä ahneena, omaa subjektiivista etuaan tavoittelevana itsekkäänä olentona. *Markkinatalouden lainalaisuudet* heikoista ja vahvoista, ja luonnonvalinta sen olemassaolon oikeuttajana, johtuu *ihmisten ratkaisuista ja päätöksistä*.

Kirjoituksen luoma todellisuus pyrkii avoimeen konfliktiin ja vaihtoehtoiseen selitysmalliin sosiaalisen todellisuutemme ihmiskäsityksestä. Kirjoituksen ihmiskäsitys rakentuu altruistisen ja humanistisen näkemyksen varaan. Ihmisen olemus nähdään essentiaalisena, eräänlaisen ytimen sisältävänä pysyvänä kokonaisuutena. Kirjoittaja ottaa vallan määrittellä, mitä ihminen oikeastaan on. Maalaisjärjellä, ruohonjuuritasolta katsottuna todellisuus paljastuu meille ”puhtaana totuutena”, kirjaviisauksista riisuttuna, jollaisesta norsunluutornista katsovat kirjanoppineet ovat vieraantuneet.

Käytännön esimerkein, niitä kuitenkaan esittämättä, kirjoittaja rakentaa todellisuuden, jonka mukaan ihminen pyrkii pyyteettömästi toista auttavaan tekoon. Tällaisessa todellisuudessa ei pyritä avoimeen demokraattiseen keskusteluun hyvästä elämästä ja sivistyneestä yhteiskunnasta. Ihminen ilmenee jo tietynlaisen luonnon omaavana olentona, (kuten uusliberalistisessa sosiaalidarwinistisessä ihmiskäsityksessä, tässä tapauksessa altruistisena yhteisöolentona), jolla on syvempi ja pysyvämpi olemus.

²⁰ Homo economicus on taloustieteellisessä tutkimuksessa varsin yleinen oletamus. Sillä tarkoitetaan rationaalista yksilöä, joka pyrkii maksimoimaan taloudellisen hyvinvointinsa. Economicus suhteuttaa arvot aina talouden ehtoihin, sillä raha on kaikista arvokkain arvo. (ks. esim. Boudon 1981, 155)

Tällaisessa ”humanismin pakkoyhteiskunnassa” elinikäinen oppiminen on tietynlaiseksi tiedetyksi ihmisen ideaksi kasvamista ja markkinatalouden epäkohtien, näennäistotuuksien sekä *vaikeasti korjaantuvien käsitysten* paljastamista kohti yhden liikkeen eli humanistisen yhteiskunnan perustamiseen. Tällöin on vaarana, että elinikäisestä oppimisesta tulee jälleen eräänlainen ”ideologiansa vanki”, jonka avulla ihmisiä kontrolloidaan ja pakotetaan oppimaan vallitsevan yhteiskunnan lainalaisuudet, universaalin ihmisyden olemuksen nimissä, kuten uusliberalismin kriitikoiden mielestä sosiaalisessa todellisuudessamme on nyt tapahtunut uusliberalististen ”totuuksien” mukaan. Periaate pysyy samana, mutta ideologia muuttuu.

[25] *Auttaminen on olennainen osa ihmisyyttä. Auttamiskulttuurimme elinvoimaisuudesta on pidettävä huolta. Altruistista näkökulmaa voidaan edistää koti-, koulu- ja vertaiskasvatuksessa tukemalla vuorovaikutusta: siteitä toisiin ihmisiin, empatiaa ja auttamisnormeja. Kyse on yhteiseen arvoon kasvattamisesta: mitä altruistisempi ja sidoksisempi yhteiskunta on, sitä luottavaisempia ja onnellisempia ovat yksilöt.* (8.9.06)

Tämä tekstikappale on hyvin edellisen kaltainen. Se eroaa kuitenkin merkittävästi siinä, millaista ihmiskäsitystä se rakentaa ja millainen painoarvo ympäristölle ihmisen olemassaolon tarkastelussa annetaan. Kirjoitus aloittaa lähes samanlaisen todellisuuden luomisella, jossa väitetään *auttamisen* kuuluvan osaksi *ihmisyyttä*. Tällöin ajatellaan sen olevan osa ihmisen ontologiaa, eikä ainoastaan kulttuurisesti rakentunut, opittu käyttäytymisen muoto. Seuraavassa lauseessa näkemys silti vasta tarkentuu ja osittain kumoutuukin, sillä sen mukaan *auttamiskulttuurimme* ei ole pysyvä ominaisuus, vaan sen *elinvoimaisuudesta on* pidettävä huolta. Näkökannan mukaan voidaan ajatella, että ihminen epätäydellistyy eikä ihmisyyys pääse potentiaansa yhteiskunnassa, jossa auttamiskulttuuri on joutunut jalkapuolen asemaan. Kirjoituksella pyritään luomaan vaihtoehtoista todellisuuden mallia, jossa auttaisimme ystävää ja vähän tuntematontakin. Kirjoittaja vetoaa retorisesti yhteiseen kulttuuriimme näkemyksellä, jonka mukaan ihmiset ovat *luottavaisempia* ja *onnellisimpia altruistisemmassa* ja *sidoksisemmassa* yhteiskunnassa. Näille konstruktiolle ei pyritä rakentamaan sen enempää moraalista kuin eettistäkään kannatelmää, vaan niiden totuus pohjaan ja totuudellisuuteen luotetaan sellaisenaan.

Jälleen kirjoituksen voi nähdä vastalauseena uusliberalistisen diskurssin ajattelutavalle ja uuden sosiaalisen todellisuuden hahmotukseksi, perustavine arvomuutoksineen ja pehmeine arvoineen. Pyrkimys on avoimesti parempaan yhteiskuntaan, jossa ihmisen oletetaan olevan myös laumaeläin, jolloin hyvinvoiva yhteisö on myös hyvinvoivan yksilön edellytys. Kirjoituksen mukaan altruistista näkökulmaa tulisi edistää erilaisessa *kasvatuksessa* parantamalla vuorovaikutusta eli *siteitä toisiin ihmisiin, empatiaa ja auttamisnormeja*.

Elinikäinen oppiminen saisi tällaisessa todellisuudessa uudenlaisen vivahteen siirtymällä tiedollisten taitojen jatkuvasta päivytyksestä enemmän tunteiden maailmaan. Tällöin ihminen käsitettäisiin monipuolisempänä aparaattina kuin ainoastaan tiedollisten taitojen käsittelijänä, jolloin oppimisen kenttä muodostuisi enemmän elämää käsittäväksi taiteen ja tieteen synteeksi. Päätaivoitteena ei olisi enää tarvittavien tiedollisten taitojen hankkiminen, vaan ylevästi, onnellisempi elämä, solidaarinen rinnakkaiselo ja henkinen viisaus.

Taide ja sivistyksellisyys

Tässä 'aladiskurssissa' keskitytään taiteen kasvattavaan ja sivistävään muotoon, ei taiteeseen taiteen takia. Olennaista on huomata, että jos edellisissä 'aladiskursseissa' pyrittiin humaaniuteen ja keskusteluun hyvästä elämästä sivistyksellisen diskurssin sisällä, ei näissä tekstikatkelmissa pyritä muuttamaan vallitsevaa yhteiskuntaa, vaan enemmänkin perustelemaan sitä, kuinka taideaineet ja taide ovat tärkeitä paloja jatkuvasti muuttuvassa uusliberaalissa yhteiskunnassa kilpailukyvyn parantamisen, yksilön hyvinvoinnin ja uuden innovoinnin sekä oppimisen kannalta. Näiltä osin tämän aladiskurssin tekstit lomittuvat uusliberalistisen diskurssin kanssa, jossa innovaatiopuhe linkittyy taiteen puolestapuhujien kanssa.

[22] *Taideaineiden tärkeyttä* on argumentoitu lähinnä sillä, että ne tukevat *ihmisen kokonaisvaltaista kasvua*. Totta. Mutta *myös kansainvälistyvässä työelämässä ja tuotannossa* tarvitaan yhä enemmän *luovaa ajattelua, kulttuurista tajua ja monipuolisia kommunikointitaitoja*. *Taideaineet* sekä äidinkieli ja kirjallisuus tieto-, taito- ja taideaineena ovat tuiki tärkeitä *myös yhteiskunnalle*, jossa *tiedon ja ideoiden vaihto ja ei-aineellinen tuotanto* ovat yhä keskeisempiä myös *euroissa laskien*. (13.4.06)

Kirjoituksessa luodaan erilaisia käsityksiä siitä, kuinka taide vaikuttaa niin ihmiseen kuin yhteiskuntaankin. Yleisesti tiedettynä totuutena ja itsestään selvyytenä tekstikatkelmassa pidetään sitä, kuinka *tärkeitä* taideaineet ovat *ihmisen kokonaisvaltaisen kasvun* kannalta. Mutta se ei riitä perustelemaan taiteen merkitystä sosiaalisessa todellisuudessamme. Myös *kansainvälistyvässä työelämässä* ja *tuotannossa* tarvitaan yhä enemmän *luovaa ajattelua*. Tällainen lause olisi voinut olla hyvin myös uusliberaalissa diskurssissa, rakentamassa todellisuutta, joka rakentuu taloudellisen ajattelun kivijalalle. Globaalissa työelämässä selvitäkseen tarvitaan myös *kulttuurista tajua* sekä *monipuolisia kommunikaatiotaitoja*. Tällaisen todellisuuden mukaan sivistystä tarvitaan ei enää pelkästään yksilön elämän opastajana ja rikastajana, vaan myös olennaisena avuna nostamaan eri organisaatioiden ja yhteisöjen kilpailukykyä. *Taideaineet* (mukaan lukien kirjallisuus ja muut kirjoittajan luettelemat aineet) ja sivistys eivät ole enää itseisarvo, joiden tulisi olla olemassa oman arvostuksensa ansiosta. Taideaineiden tuoma lisäarvo nähdään tuiki tärkeänä yhteiskunnalle, jossa *tiedon ja ideoiden vaihto* ja *ei-aineellinen tuotanto* ovat merkittäviä myös *euroissa* laskien.

Kirjoituksessa luodaan taiteen puolustuspuhetta taloudelliseen maailmaan, jossa usein nähdään vain lyhyellä välillä tuottoisat alueet. Kirjoituksen voi nähdä ”if you can’t beat them, join them”, -tyylisenä todellisuuden rakentamisena, jolloin tietynlainen todellisuus (uusliberalismi) otetaan itsestäänselvyytenä, ja jonne tietty ilmiö pyritään ”salakuljettamaan” retorisisella puolustuspuheella saman kontekstin sisäisen keskustelun tyyliseksi. Tällaisessa todellisuudessa taiteen arvo sinänsä voi menettää oman itsenäisen asemansa, jos se alistetaan tuotekehitysmäiseksi, kasvatukselliseksi ja elinikäiseksi oppimistavoitteelliseksi toiminnaksi parantamaan yhteiskunnan kilpailukykyä. Vaikka yhteiskunta nähdään tietynlaisena, taloudellista ajattelua korostavana, erottuu tekstissä näkemys ihmisestä ja elinikäisestä oppimisesta uusliberaalista diskurssista. Kirjoittaja pyrkii retorisiin keinoin vakuuttamaan muut sellaisen todellisuuden mahdollisuudesta, jossa taideaineiden tuoma sivistyksellisyys kehittää niin yksilöitä kuin yhteiskunnan kilpailukykyä. Näin ollen elinikäinen oppiminen ei jäisi vain asiantuntijuuden kehittämiseksi ja talouden sanelemaksi, vaan myös aidosti yksilölliseksi kasvamiseksi.

[23] *Nokia* ei olisi sitä mitä on *ilman taideaineita... Koko jutun juju* voi aivan hyvin perimmiltään olla se, että *jos lapsi saa riittävän monipuolisen*

kasvatuksen, hän osaa aikuisena käsitellä asioita jopa niin, että niistä syntyy maan talouselämälle uusi tukipilari... Jos taideaineet ja sitä myöten organisaation läpi kulkeva inhimillisen ymmärryksen punainen lanka ajetaan nyt yhteiskunnassamme ahtaalle, lyödään lyhytnäköisyyksissään kenties naula seuraavan sukupolven mahdollisuuksien arkkuun. (4.5.06)

Tässä tekstikatkelmassa kaksijakoinen suhde uusliberalismiin näkyy ehkä paremmin kuin edellisessä tekstissä. Kirjoitus alkaa väittämällä, jossa todetaan, ettei *Nokia* olisi sitä, mitä on *ilman taideaineita*. Näin luodaan kuvaa maailmasta, jossa panostukset taiteeseen ja taideaineisiin ovat luoneet Nokian kaltaisen ilmiön ja innovaatioajattelun. Kirjoituksella faktualisoidaan tiettyä sosiaalista ilmiötä (vrt. Jokinen 2006) vetoamalla sen itsestäänselvyteen kuinka todellisuutemme ilmenee ja miten asiat ovat.

Koko jutun juju on puettu näkemykseksi, jonka mukaan *lapsen saadessa riittävän monipuolisen kasvatuksen* tulee hänestä myös maan *taloudelle uusi tukipilari*. Jälleen perustellaan taideaineiden merkitystä ja niiden olemassaolon oikeutusta taloudellisilla seikoilla. Perustelu on hyvin edellisen tekstin kaltaista, jonka mukaan monialainen ja sivistynyt persoonallisuus on yhteiskunnalle elintärkeä uusliberalismiin kytkeytyneen innovaatioajattelun myötä. Perustelu ja hätähuuto taideaineiden olemassaolon puolesta ovat ymmärrettäviä, kun suhteutetaan ne aikamme kontekstiin, jolloin taideaineiden rahoitusta on merkittävästi pienennetty. Taideaineiden puolestapuhujat ovat joutuneet muuttamaan kasvatuksellisia perustelujaan, pelkästä sivistyksen ja kokonaispersoonallisuuden korostamisesta ihmisen elämänkaareissa taloudellisiin seikkoihin. Taide leimataan aikamme määrällisyyttä korostavassa yhteiskunnassa pienten piirien harrastustoiminnaksi ja tuottamattomaksi, yhteiskunnan resursseja kuluttavaksi toiminnaksi.

Tähän samaan ongelmakohtaan, kulttuurisen ja henkisen pääoman aliarvostukseen, pyritään myös kirjoituksen luomalla todellisuudella metaforisesti todeten tarttua (vrt. Jokinen 2006), kuinka *taideaineiden ja inhimillisen ymmärryksen punaisen langan* ahtaalleajamisen myötä lyödään *lyhytnäköisyyksissään naula seuraavan sukupolven mahdollisuuksien arkkuun*. Tällä retorisesti vahvalla metaforakielenkäytöllä pyritään kritisoimaan nopeasti muuttuvan yhteiskunnan lyhytjänteistä toimintaa, joka kaventaa seuraavien sukupolvien mahdollisuuksia kaventamalla ihmisen luomismahdollisuuksia. Jos taideaineita vähennetään, kirjoituksen luoman todellisuuden mukaan ihmisistä

kasvatetaan rationaalisia pureksijoita ja taiteellisen ajattelun katoamisen myötä luomiskyky ja innovaatiot katoavat talousmaailmasta. Ajatus elinikäisestä oppimisesta tällaisessa todellisuudessa voidaan nähdä monipuolisuutta korostavana näkemyksenä ja kritiikkinä kapeaa uusliberaalia maailmankuvaa kohtaan, joka pyrkii vaikuttamaan vastustajaansa sen omin aseihin, eli taloudellisiin seikkoihin vedoten.

6.7 Funktionalistinen ja yhteiskuntaan integroiva diskurssi

Yhteiskunnalliset diskurssit jakautuvat kahteen, sisällöltään erilaiseen aladiskurssiin. Ensimmäinen näistä korostaa elinikäisen oppimisen ja kasvamisen yhteiskuntaan integroivaa ja sosiaalisivaa vaikutusta, jolloin yksilö nähdään vallitseviin olosuhteisiin kasvavana ja oppivana yksilönä. Yhteiskunnan arvomaailmaa diskurssissa ei kyseenalaisteta, vaan yhteiskuntasysteemin oletetaan toimivan tiettyjen pelisääntöjen mukaisesti. Elinikäinen oppiminen nähdään yhteisön koheesiota ylläpitävänä vallankäytöllisenä välineenä. Yksilön ”kasvaminen” elinikäisenä prosessina on yhtäläinen yhteiskuntaan kasvamisen ajatuksen kanssa. Tämän sosiaalisen todellisuuden mallin mukaan yhteiskunta kuvitellaan kellokoneistoksi, jonne koulu ja ”elinikäinen koulu”, asettavat ihmiset omiksi osikseen, omille paikoilleen. Näkemys on funktionalistinen, eikä näiden kirjoittajien teksteissä postmodernin yhteiskunnan väitettyä pirstaloitumista ole havaittavissa, vaan yhteiskunta ilmenee stabiilina ja selvärakenteisena järjestelmänä.

Diskurssissa korostetaan ajatusta yksilön vastuusta yhteisössä ja yhteiskunnassa, (osittain jopa pakon kautta) yhteiskunnan yhteisen toiminnan ja perustavien arvojen nimissä. Kirjoituksissa sekä yhteiskunnan, että ihmisyyden eettiset ja moraaliset ongelmat rakentuvat selvärajaisina. Kysymykset oikeasta ja väärästä sekä hyvästä ja pahasta, rakentuvat teksteissä itsestään selvinä totuuksina.

Myös tässä diskurssissa monia sosiaalisia ongelmia ja väitteitä perustellaan yhteisellä kilpailukyvyllä ja sen tehostamisella. Usein tekstien integrointipuhe liittyy yksilöiden syrjäytymiseen tai jonkinlaiseen ”arvonihilismiin”, johon kirjoittajien mielestä osa kansalaisista sortuu. Tekstien sisällöt vaihtelevat diskurssin sisällä käsityksestä, oletetaanko syrjäytymisen olevan yksilön tahdosta riippumaton tai riippuvainen, jolloin integrointipuhe voi olla joko yksilöä positiivisella tavalla integroivaa (esimerkiksi

yksilön palauttamista takaisin työelämään sairauden jälkeen) tai negatiivisella tavalla pakottavaa (oletetaan vallitsevien olojen ja arvomaailman olevan halutunkaltaisia ja objektiivisesti oikeita, jossa poikkeavuutta pakotetaan sanktioilla).

Funktionalistinen, yhteiskunta on kellokoneisto

Tässä ´aladiskurssissa´ rakennettua todellisuutta voi nähdä usealla tavalla. Toisaalta kuvaa yhteiskunnasta rakennetaan pitkälti modernin ajan ihannemielikuvia käyttäen, jolloin yhteiskunta paljastuu tietynlaisena kellokoneena, jossa työt on selkeästi erotettu toisistaan, jokaiselle työryhmälle on oma paikkansa tietyn koulutuksen mukaan. Työ on ihmisen identiteetin määrittäjä, elämässä on tietyt varmuudet ja rutiinit, eikä postmodernia pirstaloitumista tai teknologista kehitystä ole tapahtunut. Itsestään selvänä pidetään ajatusta, jonka mukaan työ on ihmisen välttämättömyys kansalaisuuden saavuttamiseksi. Aikoinaan tätä uskomusta ihmisiin vahvasti myös kirkko, joka liitti ihmisten työnteon taivaspaikkoihin, luomalla ihmisiin sisäisen pakon tehdä töitä kadotuksen pelossa. Weber (ks. esim. P.D. Anthony 1997, 39-52; Kortteinen 1992, 332-341) kutsui tällaista sisäistynyttä pakkoa protestanttiseksi etiikaksi, josta tuli myös kapitalismin edellytys ja ”henki”.

Toisaalta yhteiskuntaa voidaan rakentaa myös kommunitarismin²¹ ajatuksella, jonka jotkut ajattelijat ovat nähneet keinoksi yhteiskunnan pirstaloitumisen, yltiöindividualismin, äärioliberalismin ja arvonihilismin estämiseksi. Tällöin kirjoitusten todellisuus voidaan nähdä yhteisöllisyyttä korostavana, tietyn arvopohjan omaavana, yksilöä auttavana tekona, jonka avulla ihminen saataisiin jälleen osaksi muiden joukkoon, tietynlaista elämäntapaa noudattamaan. Sellaisessa sosiaalisessa todellisuudessa ihmisen oletetaan haluavan elää elämäänsä kuten muutkin, jolloin yksilön yhteiskunnasta syrjäytyminen on usein jollakin lääketieteellisellä diskurssilla perusteltu sairastuminen.

²¹ Kommunitarismia ei määritellä perinteiseen oikeisto- tai vasemmistoideologian mukaan, vaan aatteen kannattajia löytyy molemmista siivistä. Kommunitarismi korostaa yksilön yhteisöllistä luonnetta, sillä liberalismi johtaa kommunitaristien mielestä sosiaalisen, materiaalsen ja poliittisen vallan keskittymiseen niille, joilla sitä jo ennestään. Kommunitaristit pyrkivät yhteisten arvojen ja hyveiden korostamiseen sekä yhteisöjen merkitysten nostamiseen. Kommunitaristeja on kritisoitu siitä, millainen on yhteisö ja sen yhteiset arvot. Arvostelijat ovat syyttäneet sen johtavan helposti myös autoritarismiin, jota kommunitaristit itse pyrkivät välttämään. (Tam 1998, 1-23)

[27] *Työvoimapolitiikalla ei ole tutkimusten mukaan juuri onnistuttu auttamaan työttömiä takaisin avoimille työmarkkinoille... Vaikeasti työllistyvien kohdalla on kiinnitettävä huomio perusasioihin: on huolehdittava heidän motivaationsa herättämisestä ja tulevaisuuden suunnitelmiansa hahmottamisesta. Korkeatasoisen ohjauksen merkitystä on korostanut mm. Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD... Kun työvoiman määrä työmarkkinoilla vähenee väestön ikääntyessä, on entistäkin tärkeämpää saada käyttämättömät voimavarat, ennen muuta työttömät, takaisin työelämään. Ilman vaikuttavaa työvoimapolitiikkaa se ei onnistu.* (18.2.06)

Kirjoituksen retorinen perustelu alkaa asiantuntijakategoriaan ja nimeltä mainitsemattomien tutkimusten (vrt. Jokinen 2006) argumentoinnilla, joiden mukaan *työvoimapolitiikalla ei ole tutkimusten mukaan juuri onnistuttu auttamaan työttömiä takaisin avoimille työmarkkinoille*. Olennaista on huomata tekstin luoma todellisuus, jonka mukaan työttömiä ei ole *autettu* työmarkkinoille. Näin rakennetaan kuvaa kansalaisyhteiskunnasta, jonka tulisi huolehtia omistaan. Päinvastoin kuin uusliberalistisessa diskurssissa, jossa yksilöiden sijoittuminen työmarkkinoille johtui heidän henkilökohtaisista ominaisuuksistaan, pyritään tässä tekstikatkelmassa luomaan kuvaa, jonka mukaan työ on jokaisen oikeus, ja jossa kansanyhteisön on autettava heikompiaan. *On huolehdittava heidän motivaationsa herättämisestä ja tulevaisuuden suunnitelmien hahmottamisesta*. Näkemys, jolla todellisuutta rakennetaan, on yhteiseen arvoon kasvattamista ja yhteisöllisyyden vaalimista.

Sosiaalinen todellisuus nähdään tietynlaisena, johon ihmiset integroitava. Kysymys todellisuudesta liittyy kaksinaisesti yksilön elämään ja vallitsevaan yhteiskuntarakenteeseen. Halutaan toisaalta huolehtia siitä, että ihminen kykenee itsenäiseen ja täysipainoiseen elämään sekä kansalaisuuteen yhteisössä, jonka yhtenä osana on työ. Toisaalta taas kansallisen edun ja yhteisöllisten arvojen nimissä olisi *entistäkin tärkeämpää saada käyttämättömät voimavarat, ennen muuta työttömät, takaisin työelämään*. Kysymyksiin yhteisön arvoista tai siitä, miksi yksilö ei ole yhteisöön täysin (työn kautta) integroitunut, ei haluta puuttua. Olennaisempaan pidetään niin kansanyhteisön kuin yksilönkin kannalta näkemystä, jonka mukaan niin yksilö kuin yhteisö hyötyvät vahvasta sosiaalistumisesta ja integroitumisesta yhteiskuntaan.

Elinikäinen oppiminen rakentuu tässä todellisuudessa yhteiskuntaa kyseenalaistamattomana työvoimakoulutuksena ja työnohjauksena, jolloin sen rooli muistuttaa uusliberalistisen diskurssin alaista yhteiskuntaan ja sen arvoihin jatkuvaa integroitumista. Vaikka perustelut tässä sosialisatioon ovat pehmeät ja tärkeät, yksilön yhteisöllisyyden tärkeydestä, rakentuu käsitys elinikäisestä oppimisesta monisyisenä ja pulmallisena, sillä ongelma yhteisön arvoista jää ratkaisematta.

[30] *Korkeakoulujen tulee vastata monenlaisiin tarpeisiin aluekehityksestä kansainväliseen huippututkimukseen. Jos ikäluokkien pienentyminen 2010 -luvulla edellyttää lisää muutoksia nuorten aloituspaikkatarjontaan, olisi vapautuvia resursseja suunnattava aikuiskoulutukseen sekä tutkimus- ja kehitystoimintaan. Näin ei heikennettäisi korkeakoulujen asemaa. Toimenpiteellä vahvistettaisiin Suomen kilpailukykyä, tuettaisiin työelämän uudistumista ja nostettaisiin aikuisväestön koulutustasoa. (9.10.06)*

Tässä tekstikatkelmassa elinikäisen oppimisen sanoma 2000 -luvulla rakentuu ehkä kaikkein perinteisimmässä muodossaan: yhteiskunnallisena ja poliittisena linjanvetona, jonka avulla saadaan järjestelmän osat paremmin ja tehokkaammin pyörimään ja vastaamaan toisiaan. *Korkeakoulujen tulee vastata monenlaisiin tarpeisiin aluekehityksestä kansainväliseen huippututkimukseen. Ikäluokkien pienentyessä 2010 -luvulla ja niiden johtaessa muutoksiin nuorten aloituspaikkatarjonnassa, edellytetään koulutuspolitiikalta reagointia siirtää vapautuvia resursseja aikuiskoulutukseen sekä tutkimus- ja kehitystoimintaan. Näkemyksellä rakennetaan funktionalistista ja hyvin mekanistista kuvaa yhteiskunnasta, jolloin etsitään vastausta siihen, kuinka koululaitos kykenee edustamaan, jäljittelemään, jopa ennakoimaan työn ja yhteiskunnan yleisiä olettamuksia ja vaatimuksia, joita työelämä yhteiskunnalliset asemapaikat ja kansalaisuus kansakunnan täysivaltaiselta jäseneltä edellyttävät (ks. esim. Antikainen, Rinne & Koski 2006, 65; Carr & Kemmis 1986, 84-86).*

Rakennettu todellisuus kuvastaa oppimisen merkitystä niin yksilön kuin yhteisönkin kannalta, sillä toimenpiteellä vahvistettaisiin *Suomen kilpailukykyä, tuettaisiin työelämän uudistumista ja nostettaisiin aikuisväestön koulutustasoa. Kuva todellisuudesta rakentuu jäykkänä ja stabiilina, eikä yhteiskunnan väitetystä pirstaloitumisesta mainita sanallakaan. Tulevaisuuden kehityskulku nähdään ennustettavana, jolloin koko väestöön suunnattu koulutus hyödyttäisi niin yksilöä kuin*

koko Suomea kansakuntana. Yhteiskunta nähdään ihmisen toimintaa säätelevänä oliona, jonka koostumusta muuttamalla parannetaan Suomi Oy:n menestysmahdollisuuksia. Teksti rakentaa elinikäisen oppimisen hyvin systeemiteoreettisena näkökulmana. Yhteiskunnan kuvitellaan olevan kellokoneisto, jossa tietyt osat kantavat tietyn vastuun. Toimintojen uusiutuessa, joko työntekijä vaihdetaan osaavampaan tai sitten hänet päivitetään elinikäisen oppimisen nimissä pätevämmäksi työntekijäksi. Näkemys yhteiskunnasta paljastuu selvärajaisena, jolloin usko elinikäiseen oppimiseenkin on yksiulotteinen ja tarkka.

Yksilön sosiaalistaminen ja protestanttinen etiikka

Tässä ´aladiskurssissa´ rakennetaan todellisuutta, joka sosialisatiossaan lähenee jo totalitaarista yhteiskuntaa. Arvomaailma on varsin yksioikoinen ja työn arvostus fundamentaalista. Kulttuuriperinnön siirtäminen, yhteiskunnan jatkuvuuden turvaaminen sekä yksilöiden sosialisatio ovat toisiinsa saumattomasti yhteydessä olevia keskeisiä tekijöitä, kun pyritään luomaan ja ylläpitämään yhteiskunnallista kiinteyttä ja eheyttä (Antikainen, Rinne & Koski 2006, 153). Näissä teksteissä yhteiskunnan eheyden ja kiinteyden luomiseen ollaan valmiita käyttämään jo pakkoa yhteisen arvopohjan saavuttamiseksi.

[28] *Töihin meno koetaan vapaa-aikaa liikaa rajoittavana tai sitten sosiaalietuuksia liikaa kaventavana vaihtoehtona, jonka vuoksi nykyistä oloilaa ei haluta muuttaa. Jotain on pahasti arvomaailmassa vialla, kun eivät edes vakituiset palkkatyöntekijäkään tunnu kiinnostavan, koulutusvaihtoehtoista puhumattakaan... Luulisi, että työelämään paluu olisi tavoiteltava asia, jonka eteen jokainen olisi valmis ponnistelemaan ja etsimään uusia työllistymisväyliä... On vain ajan kysymys, miten pitkään yhteiskuntamme pystyy elättämään tällaista marginalisoitunutta ryhmää, jonka pitkäaikaistyöttömyys on omasta työkokemuksesta katsottuna mieluummin itse valittua kuin kohtalonomaista. (5.3.06)*

Tässä tekstikatkelmassa todellisuus ja kuva elinikäisestä oppimisesta rakentuu kansalaisvelvollisuuksista, suuresta työn kunnioittamisesta ja yhteiskuntajärjestyksestä. Työ rakentuu elämän sisältönä ja arvona, jota ei tule kyseenalaistaa. Kirjoituksessa kritisoidaan työn arvostuksen vähenemistä, kuinka *töihin meno koetaan vapaa-aikaa*

rajoittavana tai sosiaalietuuksia liikaa kaventavana vaihtoehtona. Tekstikatkelma rakentaa kuvaa yhteiskunnasta, joka perustuu yhteisiin (perus)arvoihin, sillä jotain on *pahasti arvomaailmassa vialla*, kun eivät *edes vakituiset palkkatyötkään tunnu kiinnostavan*. Työn on oltava ihmisen korkein arvo ja mittari eikä vapaamatkustajia tule hyväksyä. *Työelämään paluun luulisi olevan tavoiteltava asia*, sillä on vain ajan kysymys, kuinka kauan *yhteiskuntamme pystyy elättämään tätä marginalisoitunutta ryhmää*. Kirjoituksen luomassa todellisuudessa vaihtoehtoisia todellisuuksia ei yksinkertaisesti ole, jolloin tekstikappaleen todellisuus pystyy ainoastaan hämmästelemään toisenlaisia maailmanyymmärtämistapoja, joissa työ ei ole itsestään selvä arvo ihmisten elämässä.

Liittoutumisastetta säätelemällä (vrt. Jokinen 2006, 136-138) kirjoittaja pyrkii luomaan *yhteiskunnastamme* homogeenisen yhteisön, jonka toimintamalli perustuu yhteiseen arvoon, pienen *marginalisoituneen ryhmän* häiritessä yhteiskunnan koheesiota. Tällaisen ryhmän *pitkäaikaistyöttömyys on omasta työkokemuksesta* katsottuna mieluummin *itse valittua* kuin *kohtalonomaista*. Kirjoittaja jatkaa retorista puolusteluaan vetoamalla omaan asiantuntijakategoriaansa, jonka mukaan *pitkäaikaistyöttömyys on asiantuntijan eli hänen itsensä mielestä, yksilön itse valittu tie*, kuin dramaattisesti ilmaisten, *kohtalonomainen* tapahtuma.

Kirjoituksessa kategorisoidaan (vrt. Jokinen 2006) ihmiset ”kunnan ihmisiin” ja ”toisen luokan kansalaisiin” eli työttömiin. ”Kunnan kansalaiset” työtä tekemällä ansaitsevat kansalaisuutensa, oman olemassaolon oikeutensa ja sitä kautta ylläpitävät kansanyhteisön kiinteyttä, yhteistä arvopohjaa ja materiaalista hyvinvointia yllä. Retorisena ilmiönä todellisuutta rakennetaan myös itsestänselvyyksien kautta, joiden mukaan työyhteiskunnassa jokaiselle löytyy työtä, jos sitä vain itse haluaa. Näkemys korostaa myös uskoa yhteiskunnan voimaan ja sen arvopohjaan, jolloin päinvastoin kuten uusliberalistisen vastaisessa diskurssissa huomasimme; jokaiselle on tällaisessa sosiaalisessa todellisuudessa töitä, jos henkilökohtaiset ominaisuudet ja tahto sen sallivat.

Tämän tekstikatkelman rakentamassa todellisuudessa elinikäinen oppiminen rakentuu periaatteellisena ja pahimmillaan varsin autoritaarisena yhteiskuntaan vahvasti sosiaalisuivana menetelmänä. Modernia yhteiskuntaa mukaillen, ihmisen arvostus rakentuu yhteiskunnallisesti työn ja sitä kautta kunnan kansalaisuuden kautta. Maailma

avautuu selvärajaisena, jossa töitä on jokaiselle, jos vain itse haluaa. Kaikki on itsestä kiinni, ja kun todella rypistää, pääse läpi harmaan kiven. Tällaisessa yhteiskunnassa elinikäinen oppiminen on lähes puhtaasti vallitsevaan kulttuuriin integroimista. Todellisuus, joka luokittelee vähemmistöt valtaväestöön suhteessa vaarallisiksi parasiiteiksi, on totalitaristinen. Propagandaa ja indoktrinaatiota meistä ja heistä, on oppiminen koko elämän.

[29] *Olisi viisautta, jos voisimme tunnustaa, että meistä tietty osa saa synnyinlahjanaan sellaiset elämän eväät, että niillä ei kerta kaikkiaan voi pelkän ohjauksen avulla kovin korkealle ponnistaa. Meillä on myös kasvava joukko ihmisiä ja ihmisryhmiä, jotka ovat nimenomaan onnellisia siitä, että voivat elää ilman mitään omaa vastuuta ja olla vain palvelujen kohteena. Näiden ihmisten kohdalla, olkoot he sitten nuoria tai vanhoja, haluttomuuden tai vajaakuntoisuuden perintönä saaneita tai itse hankkineita, jonkin asteinen pakko tulisi olla työkalupakissa käytettävissä. Pakko voi olla kouluttautumispakkoa, työn vastaanottamispakkoa tai esimerkiksi alkoholisoituneiden, odottavien äitien pakkohoitoa. (6.9.06)*

Tekstikappale alkaa vahvalla retorisella kategorisoinnilla, jossa ensinnäkin määritellään se, mikä olisi viisautta ja toiseksi se, kuinka meidän tulisi tunnustaa, että meistä osa saa synnyinlahjanaan sellaiset elämän eväät, että niillä ei kerta kaikkiaan voi ainoastaan ohjauksen avulla kovin korkealle ponnistaa. Kirjoittaja rakentaa biologisuuteen perustuvaa todellisuutta, jonka mukaan ihmiset ovat jo syntyessään eriarvoisia, toisten omatessa paremmat geenit ja valmiudet pärjätä elämässä. Ja ennen kaikkea sitä, kuinka tämä todellisuuden oikea olemus tulisi vihdoinkin paljastaa ja tunnustaa ihmiskunnalle.

Kirjoituksessa jatketaan edellisestä tekstikatkelmasta tutulla retorisesti konstruoidulla kategorisoinnilla jakamalla ihmiset kunnollisiin ja vastuullisiin, työtä tekeviin ryhdikkäisiin kansalaisiin sekä kasvavaan joukkoon ihmisiä, jotka nimenomaan ovat onnellisia siitä, että he voivat elää ilman mitään omaa vastuuta ja olla vain palvelujen kohteena. Kasvavalla joukolla halutaan vakuuttaa kuulija siitä, kuinka työn etiikan arvostus on kansalaisilta ja yhteiskunnasta katoamassa, ihmisten keskittyessä elämään ilman vastuuta. Arvostus työn yhteiskuntaan on tässäkin kirjoituksessa suuri, eikä toisia maailmoja, joissa työn merkitys on ihmisille erilainen, hyväksytty tai ymmärretty lainkaan. Vallitsevan todellisuuden ajatusmaailmasta poikkeaminen katsotaan yksilön

heikkoudeksi, sosiaalidarwinismin tai kansalaistottelemattomuuden nimissä. Tekstikatkelman todellisuus pakenee kauas demokratian ajatuksesta, luomalla pakkoa yksilöiden käyttäytymiselle, kansalaisuuden ja ”yhteisen hyvän” nimissä. Tekstin mukaan *nuorien tai vanhojen, haluttomien, vajaakuntoisuuden perintönä saaneiden tai itsehankkineiden* kohdalla tulisi harrastaa jonkinlaista *pakkoa*, kuten *kouluttautumis-, työn vastaanottamis- ja odottavien alkoholistiäitien huostaanottopakkoa*.

Kuva yhteiskunnasta rakentuu totalitaarisena harvainvaltana, jossa tietty kansanluokka on ottanut vallan jakaa kansalaiset heikkoihin ja vahvoihin, jonkin dogmin ja yksiulotteisen maailmanselitysmallin mukaisesti. Tällaisia esimerkkejä hirmuvallloista on historiassa ollut useampiakin. Ja tällaisissa yhteiskunnissa ”elinikäinen kasvatusta ja oppiminen” ovat olleet kaikkein tehokkaimmat vallankäytölliset menetelmät yhteiskunnan koheesion kannalta. Ihminen rakennetaan tekstikatkelmassa ulkoapäin ohjatuksi heikoksi tai vahvaksi olennoiksi, jonka tehtävä on palvella kuuliaisesti yhteiskuntaa tekemällä työtä ja pyrkimällä järjestykseen. Edellisessä ’aladiskurssissa’ oli pyrkimys positiiviseen integrointiin yksilön toimintakykyä parantamalla, on tässä aladiskurssissa metodina pakkointegraatio. Yhteistä molemmille on kiinteä usko yhteisöihin ja yhteiskuntaan ja kriittisen otteen täydellinen puuttuminen. Näin ollen elinikäinen oppiminen on tällaisen maailman yksi keskeisin vallankäytöllinen elementti yksilön sosialisatiossa yhteiskunnan jäsenyyteen ja ennen kaikkea siinä pysymiseen.

6.8 Yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuva diskurssi

Toisessa yhteiskunnallisessa diskurssissa suhtaudutaan ympäröivään maailmaamme huomattavasti kriittisemmin²² kuin ensimmäisessä yhteiskunnallisessa diskurssissa. Jos edellisessä diskurssissa osa kirjoittajista suhtautui yhteiskuntaan valmiina systeeminä, johon yksilön on tarkoitus sopeutua, pohditaan tässä diskurssissa enemmän kriittisesti yhteiskunnan ongelmia ja yksilön osaa yhteiskunnassa, etsien ratkaisuja. Yhteiskuntaa ei nähdä stabiilina kokonaisuutena, vaan muuttuvana sosiaalisesti rakentuneena yhteisönä joustavine rakenteineen, jonka valtarakenteisiin yksilön on mahdollista vaikuttaa.

²² Kriittisyyden käsite on esimerkiksi Niemisen (1999, 29) mukaan varsin epäselvä käsite. Hänen mukaansa kriittisyydellä tarkoitetaan usein omien ja toisten ihmisten ajatusten ja toimintatapojen kyseenalaistamista, niiden koettelevaa arviointia sekä vaihtoehtoisten mahdollisuuksien puntarointia. Lyhyesti ilmaisten tarkoitetaan sillä toisinajattelun kykyä.

Diskurssi limittyä kriittisyytensä vuoksi osittain uusliberalismin vastaisen diskurssin kanssa. Kriittinen diskurssi eroaa uusliberalismin vastaisesta diskurssista pyrkimyksessään ja kysymyksenasettelussaan siitä, kuinka luodaan erilaista oppimisyhteiskuntaa, jossa muutos on mahdollinen. Elinikäinen oppiminen kytkeytyy epäkohtien tunnistamiseen ja niistä oppimiseen, jolloin se rakentuu jälleen myös emansipoivana toimintana. Elämänmittainen oppiminen muotoutuu diskurssissa kriittiseksi tiedostamiseksi sekä arvokeskusteluksi enimmäkseen hyvästä yhteiskunnasta, mutta myös hyvästä elämästä ja kansalaisuudesta (vrt. sivistyksellinen diskurssi). Elinikäinen oppiminen kyseenalaistetaan aika ajoittain ideologiana ja sen sisältöön puututaan hyvin kriittisesti. Kovimmat äänenpainot rakentavat kuvaa sen luomasta välillisestä tai välittömästä häpeästä, kuten uusliberalismin vastaisessa diskurssissa rakennettiin. Tässä diskurssissa yksilön häpeä tarkentuu enemmän yhteisön luomaan häpeään kuin uusliberalismin vastaisessa.

Toisaalta diskurssi keskustelee vahvasti myös veljensä eli yhteiskuntaan integroivan diskurssin kanssa. Molemmilla veljeksistä on tavoitteenaan yhteiskunnan etu, mutta toisen veljistä ajatellessa yhteiskunnan olevan enemmän kellokoneistomainen systeemi, johon yksilö integroidaan, korostetaan tässä diskurssissa enemmän holistista näkemystä, jolloin yhteiskunnan ja yksilön suhdetta ei nähdä totalisoivana, vaan enemmän dialogisena, yhteiskunnan ollessa ihmisten rakentama yhteisö, jossa yksilöllä on omat valinnanmahdollisuutensa todellisuutta konstruoidessa. Diskurssi limittyä myös sivistyksellisen diskurssin kanssa, kuvailtaessa ja rakennettaessa millaista yhteiskuntaa tulevaisuudessa halutaan luoda. Diskurssi voidaan epäsuorasti nähdä vastareaktiona myös individualistiselle, uusliberaalille anarkokapitalismille (uusliberalistiselle diskurssille).

Tässäkin diskurssissa ja varsinkin ensimmäisessä 'aladiskurssissa' elinikäinen oppiminen on ikään kuin piiloutunut muun yhteiskunnallisen puheen taakse, jolloin sen ilmeneminen on kaivettava esiin. Yksittäinen, kontekstistaan irrotettu mielipideteksti saattaa olla myös vastaus johonkin toiseen tekstiin, jolloin jostakin asiasta puhutaan itsestään selvänä, lukijan jo tietäessä alkuasetelman.

Kriittisyys yhteiskuntaa kohtaan, sosiaaliset- sekä elinikäisen oppimisen ongelmat, kansalaisuuden kysymykset

Tässä ´aladiskurssissa´ rakennetaan kuvaa demokraattisesta yhteiskunnasta ja sen vihollisista. Elinikäistä oppimista on usein pidetty tasa-arvon parantajana ja toisen mahdollisuuden antajana, jotta ei moderniin yhteiskuntaan kuulunut ihmisen nuoruuteen sijoittuva opiskelu determinoisi yksilön asemaa työmarkkinoilla myös myöhemmällä iällä. Ilosanomassa on korostettu ihmisen mahdollisuutta oppia koko elämänsä ja näin vapauden rajat ovat kasvaneet henkilökohtaisen rohkeuden nimissä. Tekstikatkelmat rakentavat vastakkaista todellisuutta kritisoimalla, kuinka elinikäisestä oppimisesta on saattanut muodostua vain uudenlainen yhteiskunnallista jakoa tuottava menetelmä. Myös tutkimukset ovat osoittaneet koulutuksen kasautuvuudesta yhteiskunnassa (ks. esim.(Moore, 2004). Viimeinen tekstikatkelma tarttuu tähän ongelmaan erilaisesta näkökulmasta, rakentamalla positiivista kuvaa elinikäisen oppimisen mahdollisuuksista, demokratian luoja.

[31] *Toiminta kansalaisena kulkee käsi kädessä koulutuksen pituuden kanssa. Mitä pidempi koulutus, sitä enemmän ihminen tekee vapaaehtoistyötä, osallistuu kansalais- ja järjestötoimintaan, lukee sanomalehtiä, vaikuttaa päätöksentekoon, luottaa valtiovaltaan ja – äänestää. Tämän mukana myös yhteiskunnan päätöksenteko liukuu vähitellen koulutettujen hyväosaisten käsiin... Myös tietoyhteiskuntakehitys saattaa syventää ongelmaa... Varmaa näet on, että uusi eriarvoisuus tekee lopun tasa-arvon lippua kantavasta hyvinvointiyhteiskunnasta. Viimeistään keskustelu sosiaalisesta pääomasta on opettanut ymmärtämään, miten monin tavoin yhteisöllinen eriarvoisuus heikentää yhteiskuntaa. (14.1.06)*

Tekstikatkelmassa rakennetaan kuvaa dyspoottisesta yhteiskunnasta, jossa koulutus toimii ihmisten segmentoijana ja vallanjakajana. *Toiminta kansalaisena kulkee käsi kädessä koulutuksen pituuden kanssa, sillä mitä pidempi koulutus sitä enemmän yksilö toimii erilaisissa kansalais- ja järjestötoiminnassa, vaikuttaa päätöksentekoon, luottaa vallanpitäjiin ja sitä kautta myös äänestää enemmän. Näin ollen yhteiskunnan päätöksenteko valuu koulutettujen hyväosaisten käsiin.* Tässäkin kirjoituksessa luodaan retorisisilla kategorisoinneilla kuvaa yhteiskunnasta, jossa koulutetut ihmiset ovat tiedostavimpia, kuin vähemmän koulutetut. Uskotaan koulutuksen kumuloivaan

vaikutukseen, jonka mukaan oppineisuus tuo valveutuneisuutta ja yhteiskunnallista osallistuvuutta. Asia nähdään yhteiskunnallisena objektiivisena totuutena, vaikka näkemystä ei perustella faktoilla, vaan faktuaalistamisstrategiana toimii ajatus, jonka mukaan ´tosiasiat puhuvat puolestaan´ ja koulutetut ihmiset ovat aktiivisempia.

Koulutuksen kasautuvuudesta on ollut paljon keskustelua tieteellisessä diskurssissa ja sitä on alettu pitää myös sosiaalisena ongelmana. Korkealle kouluttautuneet kuluttavat koulutustarjontaa eniten ja kouluttamattoman on vaikeampi palata jo silloin vaikealta tuntuneelle koulunpenkille (vrt. Rinne & Salmi, 2000; Antikainen, Rinne & Koski, 2006). Kirjoituksessa rakennetaan todellisuutta, jonka mukaan koulutus, joka sosiaalisessa todellisuudessamme katsotaan emansipatoriseksi toiminnaksi kohti yhteiskunnallista valveutuneisuutta, tuottaakin vain uudenlaista yhteiskunnallista jakoa ja vallankäyttöä. Se rakentuu vallankäytöllisenä elementtinä kohti uudenlaista yhteiskunnallista jakoa ja näkemystä demokratiasta. Kirjoituksen todellisuus vetoaa demokratiaan ja tasa-arvoon sosiaalisen pääoman²³ käsitteellä, joka on opettanut viimeistään ymmärtämään miten *yhteisöllinen eriarvoisuus heikentää yhteiskuntaa*.

Edellisessä yhteiskunnallisessa diskurssissa elinikäinen oppiminen oli keino yksilön sosialisointiin yhteiskunnan vallitsevaan arvopohjaan. Tässä tekstikappaleessa rakennetaan mallia tasa-arvoisesta yhteiskunnasta kritisoimalla koulutusta ja sen luomaa yhteiskunnallista hierarkiaa. Retorisena perusteluna nähdään yhteiskunnan etu, joka kärsii polarisaation ja uuden demokratian myötä. Yhteiskunta rakentuu demokraattisena kansanyhteisönä, jonka toimintaan jokaisen tulisi osallistua. Kouluttautuneista tulee diskurssin sosiaalisessa todellisuudessa yläluokka, jonka alaisuuteen yhteiskunnallinen valta kasautuu. Kouluttamattomat joutuvat tyytymään sopeutumiseen, pakkovaltaan ja integroitumiseen, oppineiden sanellessa pelin säännöt, osallistuen kentän rakentamiseen.

Tekstikatkelmassa myös elinikäinen oppiminen rakentuu vallankäytöllisenä

²³ Sosiaalinen pääoma on Pierre Bourdieun keksimä monitahoinen käsite, jolla viitataan yhteisön tai ryhmän sosiaalisiin suhteisiin ja yksittäisen ihmisen paikasta verkostossa. Se, kuinka paljon ihmisellä on sosiaalista pääomaa riippuu siitä, kuinka monen erilaisen verkoston kanssa hän pystyy tehokkaasti toimimaan luottamuksellisesti (Bourdieu 2006, 110-113). Bourdieu (Aittola 1989, 27-29) erottaa yhteiskunnallisesta todellisuudesta erilaisia kenttiä. Tällaisilla kentillä erilaiset ryhmittymät kilpailevat valta-asemansa ja pääomansa kasvattamiseksi. Sosiaalisia kenttiä hallitsevat hänen mukaansa yleiset ja erityiset lainalaisuudet. Yleisten lainalaisuuksien mukaan sosiaaliset kentät muodostuvat ihmisistä, jotka pelaavat tiettyjä pelejä ja niihin kuuluvat erityiset panokset ja edut. Kentillä on omat sääntönsä, joita kenttien ortodoksit hallitsevat erityispääomallaan. Kerettiläiset taas pyrkivät muuttamaan kentän sääntöjä, jotta uusi diskurssi (uusi erityispääoma) hyväksyttäisiin.

pelinappulana. Vaikka koulutus olisi niin sanotusti kaikille vapaaehtoista ja tasa-arvoon kannustavaa, pyrkii ihminen yleensä seuraamaan omaa sosiaalista viiteryhmiään. Kouluttautumiseen tottuneiden jatkaessa kouluttautumista läpi elämän ja kouluttautumattomien syrjäytyessä niin koulutuksellisesti kuin yhteiskunnallisestikin, elinikäinen oppiminen rakentuu tässä (tulevaisuuden) dystopisessa todellisuudessa tahtomattaan yhteiskuntaa eri luokkiin jakavana ideologiana. Tekstin todellisuus rakentaa varoituslauselmaa uskomalla naiivisti koulutuksen luomaan ilosanomaan, jonka mukaan se vapauttaa ihmiset rakenteistaan ja determinoiduista lokeroistaan kohti demokraattista yhteiskuntaa, yhteiskuntaluokkaan katsomatta.

[32] *Vakavat vääristymät suomalaisen peruskoulujärjestelmän ainevalinnoissa ja verbaalisten taitojen ylivertaisessa painotuksessa ovat aiheuttaneet sen, että jatko-opintopaikat täyttyvät huomattavalta osaltaan naisilla. Suomesta onkin tulossa yhteiskunta, jossa nuoret valmistuvat naiset sijoittuvat entistä useammin korkeasti palkattuihin tehtäviin. Näissä tehtävissä päätetään tärkeistä asioista. Nuoret miehet sen sijaan hyytyvät peruskouluun tai ammattioppilaitokseen.* (18.1.06)

Kirjoituksen todellisuus rakentuu hyvin samanlaisena, tulevaisuuden yhteiskunnan uhkakuvana, kuten edellinenkin tekstikatkelma. Määrittävänä ja erottavana tekijänä edelliseen tekstissä retorisesti kategorisoivana tekijänä rakentuu sukupuolien välinen asema ja erityisesti koulujärjestelmän tuottama sukupuolinen syrjintä yhteiskunnallisena vallanjakajana. Kirjoitus keskittyy lähinnä peruskoulujärjestelmän kritisoimiseen, mutta todellisuus linkittyy myös elinikäisen oppimisen ajatuksen kanssa. Tekstikatkelmassa puhutaan *suomalaisen peruskoulujärjestelmän vakavista vääristymistä ainevalinnoissa ja verbaalisten taitojen ylivertaisesta painotuksesta*. Tämä on kirjoituksen mukaan johtanut siihen, että *jatko-opintopaikat täyttyvät huomattavalta osaltaan naisilla*. Ajatuksen mukaan sosiaalinen todellisuutemme on rakentunut feminiiseksi, jossa naisen biologisuuteen liittyvät seikat ovat rakentuneet sosiaalisen todellisuutemme objektiivisiksi faktoiksi, jolloin biologisiin faktoihin perustuen rakennetaan kuvaa miehiä sortavasta yhteiskunnasta. Kirjoituksen luomassa todellisuudessa oletetaan naiseuteen ja mieheyteen liittyvän tiettyjä sisäsyntyisiä universaaleja ominaisuuksia, tässä tapauksessa verbaalisuutta. Uusliberalistisessa diskurssissa tällaisia sosiaalisia ongelmia perusteltiin kapitalismin ja ihmisen elämellisyden välisellä yhteydellä.

Kirjoitus rakentaa sukupuolittunutta kuvaa pojista ja tytöistä ääri-ilmaisujen kautta (vrt. Jokinen, 2006), jonka mukaan tiettyjen aineiden ja verbaalisten taitojen *ylivertainen* painottaminen suosii tyttöjä. Mitä nämä tietyt aineet ovat, sitä ei kirjoitus kerro. Mutta verbaalisten taitojen paremmuus liitetään tyttöyteen kuuluvaksi, ontologiseksi ominaisuudeksi. Kirjoituksen todellisuus omaa käsitykset tytöistä ja pojista yleispätevinä ja pysyvinä ominaisuuksina, jolloin kirjoitus itse ottaa vallan määrittellä, kuinka koulunkäynti suosii enemmän tiettyjä tyttöihin liittyviä ominaisuuksia.

Suomesta onkin tulossa yhteiskunta, jossa nuoret naiset pääsevät korkeasti palkattuihin tehtäviin, päättämään erinäisistä asioista. Kirjoitus rakentaa edellisen tavoin kuvaa yhteiskunnallisesti diskriminoivasta koulusta, joka tässä tekstikatkelmassa naisia suosimalla sortaa miessukupuolta, alistamalla heidät *hyytymään peruskouluun tai ammattioppilaitokseen.* Myös tämä kirjoitus pyrkii kritisoimaan yhteiskunnan kehityslinjoja tasa-arvon ja demokratian ajatuksen vauhdittamana, maalamalla uhkakuvia tulevaisuudesta, matriarkaalisesti johdetusta yhteiskunnasta, jollaista koululaitos ja elinikäinen oppiminen rakentavat.

Elinikäinen oppiminen rakentuu tällaisessa todellisuudessa jälleen yhteiskunnan demokratiaa vähentävänä, tahtomattaan yhteiskuntaa luokittelevana, sukupuolisesti syrjivänä vallankäytöllisenä menetelmänä. Koululaitoksen syytäessä yhteiskuntaan tiettyjä ”naisia suosivia arvoja”, elinikäinen oppiminen rakentuu edellisen tekstikappaleen tavoin eliitin, tässä tapauksessa naisten oikeutena ja yhteiskuntaa jakavana elementtinä. Kirjoituksen rakentaessa todellisuutta naisten suosimisesta koululaitoksissa, ei se ota kantaa heijastaako se yhteiskunnan näkemyksistä koululaitokseen vai onko kyseessä vain koululaitoksen tuottama ”vääristymä”. Tällaisella ihmisen biologiaan pohjautuvalla faktuaalistamisella voidaan perustella lähes mitä tahansa ideologiaa objektiivisuuteen vedoten, vaikka tosiasiallisesti kyseessä olisi sosiaalisesti rakentunut ongelma.

[36] *Koska tieto ja tietämys ovat yhteistä hyvää, jonka pitäisi olla kaikkien ulottuvilla, kenenkään ei pitäisi jäädä tietoyhteiskunnan ulkopuolelle... Tietämyksen jakaminen onkin tulevaisuudessa demokraattisten yhteiskuntien avain: sen tulisi perustua uudentyypiseen julkiseen tilaan, jossa aidot, kansalaisyhteiskuntapohjaiset kohtaamiset mahdollistavat yleisten ongelmien käsittelyn... Esteiden ylittäminen edellyttää kaikkialla investointeja elinikäiseen kouluttautumiseen, tutkimukseen, tietoyhteiskunnan*

kehittämiseen ja niin kutsuttujen oppivien yhteiskuntien tukemiseen... Tietämyksen jakaminen ei ole pelkkä tulevaisuudennäkymä. Siinä ei ole kysymys ongelmasta, vaan ongelman ratkaisusta. (16.11.06)

Edelliset tekstikatkelmat ovat korostaneet yhteiskunnan tasa-arvoisuutta kritisoimalla erinäisiä yhteiskunnan luomia eriarvoisuuksia, eri premisseihin vedoten. Tässä kirjoituksessa ei pyritä varsinaisesti minkään erityisen sosiaalisen ongelman kritisointiin, vaan toimintamalleja parantamalla halutaan rakentaa tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Erilaisia maailmanselitysmalleja ei tyrmätä sellaisenaan ja kyseinen teksti keskustelee muiden diskurssien kanssa kaikkein avoimimmin pyrkien ”puhtaaseen” demokratiaan.

Tiedon määrää ja teknologista kehitystä sekä niiden tuomaa pirstaloitumista ei katsota pahalla, jos sen jakautuminen on tasa-arvoista. *Tieto ja tietämys* ovat tällaisessa todellisuudessa *yhteistä hyvää ja kaikkien saatavilla, eikä kenenkään* pitäisi jäädä *tietoyhteiskunnan ulkopuolelle*, jolloin *tietämyksen jakaminen* on tulevaisuudessa *demokraattisten yhteiskuntien avain*. Käsite ihmisestä rakentuu tekstissä huomattavasti erilaisempaan, kuin esimerkiksi edellisessä tai uusliberalistisessa diskurssissa. Niissä eri motiivien pohjalta ihmiset ilmenivät ja rakentuivat ontologisesti eriarvoisena, ja käsityksen pohjalta myös yhteiskuntarakenteen ja -mallin tuli rakentua ihmisiä eriarvottavana. Tässä todellisuudessa ihmiset rakentuvat tasavertaisina toimijoina, jolloin jokaisen perusoikeuksiin kuuluu maailmassa olevan tiedon ja tietämyksen saatavuus. Tällainen kritiikki kohdistuu osin myös autoritaarisesti johdettuihin maihin, joissa tiedonkulkua valtio säätelee.

Tietämyksen jakamisen tulisikin perustua *julkiseen tilaan*, jossa *kansalaisyhteiskuntapohjaiset kohtaamiset* mahdollistavat *yleisten ongelmien käsittelyn*. Se edellyttää investointeja *elinikäiseen kouluttautumiseen, tutkimukseen, tietoyhteiskunnan kehittämiseen ja oppivien yhteiskuntien tukemiseen*. Tekstissä pyritään erinäisten laajojen ja osittain muodikkaidenkin asiantuntijakäsitteiden kautta vakuuttamaan kuulija asian yksinkertaisuudesta. Se ei ole vain *tulevaisuudennäkymä*, eikä siinä ole kysymys *ongelmasta*, vaan *ongelman ratkaisusta*. Ongelma nähdään poliittisena, jolloin siihen on poliittisesti helposti löydettävä ratkaisu (vrt. Jokinen 1993, 189-226). Kirjoittaja olettaa myös lukijan tietävän kyseisten käsitteiden sisällön vetoamalla omaan asiantuntijuuteensa.

Tällaisessa todellisuudessa elinikäisen oppimisen ilosanoma ilmenee sen kaikkivoipaisimmassa muodossaan. Siihen panostaminen parantaa yhteiskunnallista osallistuvuutta, demokraattisuutta, yksilön henkistä ja materiaalista hyvinvointia ja ihmisten välistä keskinäistä sosiaalisuutta ja luottamusta. Sen oletetaan ikään kuin itsestään ratkaisevan sosiaaliset ongelmat; on vain kyse tietämättömyydestä, jolloin tiedon määrän lisääntyminen ja tasa-arvoinen jakautuminen lisäävät koko kansakunnan sosiaalista pääomaa. Yhdessä elinikäisen oppimisen idealistisimmassa sosiaalisen todellisuuden muodossaan se on samalla yksilön vapauttaja, kansakunnan kehittäjä ja sosiaalisesti oikeudenmukaisemman ja yhteisöllisemmän yhteiskunnan edesauttaja.

Kellokoneiston²⁴ kritiikki ja elinikäisen oppimisen muutos

‘Aladiskurssin’ luoma todellisuus ottaa kontaktia erityisesti edellisen, yhteiskuntaan integroivan, mutta myös uusliberalistisen diskurssin kanssa. Tekstikatkelmissa pyritään murtamaan protestanttisen etiikan merkitys ihmisyyden ja kansalaisuuden rakentumisessa. Kirjoitusten todellisuudet rakentavat näkemystä ihmisten ”todellisista” motiiveista elämään, joiden mukaan onnellisemman elämän pilarit rakentuvat muusta kuin työn kautta saavutetusta arvostuksesta ja työelämän oppimisesta. Tekstikatkelmien mukaan sosiaalinen paine ja kansalaisyhteiskunnan yksilöön kohdistuva vahva integraatio pakottavat ihmiset toisenlaiseen todellisuuteen, jossa he itse haluaisivat elää. Näkemysten ja kritiikin myötä myös elinikäisen oppimisen tulisi muuttua radikaalisti subjektiivisempaan suuntaan.

[33] [Sen] taustalla on *tuotantovoimien kehityksen sellainen taso, joka on tehnyt vapauden mahdolliseksi. Vapauden valtakunnalla tarkoitan ihmisen vapautumista ansiotyön pakoista toteuttamaan täysimääräisesti ihmisenä olemista... Runsaat miljoona eläkeläistä on saavuttanut vapauden valtakunnan; yli miljoona haluaisi päästä vapauden valtakuntaan joko*

²⁴ Johann Amos Comeniuksen (1592-1670) mukaan luodun todellisuuden ja sen pienten osa-alueiden kannatteleva periaate on järjestys. Ilman järjestystä asiat horjuvat ja luhistuvat. Luonnon suuri suunnittelija, Luoja, on asettanut olioihin järjestyksen, jota myös ihmisen tekemät koneet heijastelevat. Järjestys aina taivaankannesta ja luomakunnasta ihmisruumiiseen ja ihmisten laatimiin kojeisiin, kuten esimerkiksi tykkeihin ja kirjapainotaitoon. Ihmisen aikaansaaman järjestyksen huipentumana Comenius piti kellokoneistoa. Sen monimutkaisuus osoitti hänen mukaansa, kuinka järjestäytyneellä harmonialla voitiin luoda suuria saavutuksia. Hänen mielestään kasvatukseen onnistuu parhaiten, mikäli se mallinnetaan kehittyneimmän laitteen mukaan siten, etteivät yksittäiset tekijät häiritse koneiston sujuvaa toimintaa. (Kiilakoski & Hautakangas 2007, 76-77.)

lopettamalla ansiotyön kokonaan tai tekemällä silloin tällöin jotakin ansiotyötä; puoli miljoonaa palkansaajaa *haluaa (syystä tai toisesta) jatkaa* ansiotyössä nykyiseen tapaan; reilut puoli miljoonaa *tuntee olevansa pakotettu ottamaan* sitä työtä, jota on saatavilla; ja parisataatuhatta on *vailla työtä, vaikka etsii sitä...* On varaa ottaa *pitkä askel kohti vapauden valtakuntaa*, jos vain riittävästi tahtoa löytyy. Tätä tahtoa nuoret ymmärtääkseni haluavat kaivaa esiin. (11.5.06)

Kirjoituksen luoman todellisuuden voi nähdä täysin vastakkaisena suhteessa yhteiskuntaan integroivien, protestanttista etiikkaa ja työn fundamentaalista arvoa kunnioittaviin teksteihin. Jos edellisessä diskurssissa yhteiskunnan arvopohja ja kansalaisuus rakentuivat työn kautta, niin tässä kirjoituksessa ihmisyyden olemus ja *täysimääräinen ihmisenä oleminen* rakentuvat *vapauden eli ansiotyön pakosta* pääsemisen kautta. Vapautumisen taustalla on *tuotantovoimien kehityksen sellainen taso*, joka on tehnyt *vapauden mahdolliseksi*.

Yhteiskunnallinen todellisuus ja ihmisen osa sen rakentajana nähdään päinvastaisena kuin modernissa yhteiskunnassa. Työ ilmenee vain välttämättömänä pahana, jonka avulla ihminen turvaa materiaalisen hyvinvointinsa. Työn ulkopuolisena aikana ihminen on vapaa sen kahleista toteuttamaan olemustaan. Yhteiskunnallinen todellisuus rakentuu individualistisena ja eksistentiaalisena, liberaalihanumanistisena kenttänä, jossa jokainen voi toteuttaa itseään. Työn kautta se ei tässä todellisuudessa tapahdu, sillä silloin ihminen ei ole vapaa toteuttamaan itseään valitsemallaan tavalla, vaan on sidottu ansiotyön pakkoihin ja sen pelisääntöihin.

Kirjoituksessa rakennetaan retorista kategorisointia, kuinka eri ryhmät ovat päässeet lähemmäs vapautta eli pakoa ansiotyön pakosta. Kirjoittaja vetoaa omaan asiantuntijakategoriaansa antaessaan tutkijan mallin todellisuuden luonteesta lukijalle. *Miljoona eläkeläistä on saavuttanut* vapauden valtakunnan, *yli miljoona haluaisi päästä* vapauteen *lopettamalla ansiotyön kokonaan* tai tekemällä *silloin tällöin* jotakin ansiotyötä, *puoli miljoonaa haluaa syystä tai toisesta* jatkaa ansiotyössä, kun taas toiset *reilut puoli miljoonaa tuntevat olevansa pakotettuja ottamaan* sitä työtä mitä on saatavilla ja *parisataatuhatta on vailla työtä vaikka etsii sitä*. Tällä tavoin kvantifioimalla laadullisia määreitä eli ihmisjoukkoja numeerisessa muodossa, kirjoituksessa pyritään luomaan kuvaa selkeästä ja mitattavissa olevasta yksiselitteisen

ristiriidattomasta tiedosta (vrt. Jokinen 2006, 146-148). Myös ne jotka haluavat pysyä ansiotyön vankilassa, ohitetaan ylimalkaisella motiivilla työnteon halukkuuteen; *syystä tai toisesta*. Kirjoitus pyrkii rakentamaan vaihtoehtoista maailmaa ja elämistapaa, joka ei olisi sidottu niin vahvaan työuskoon ja sen arvostukseen, vetoamalla ihmisten arvomaailmaan, jolloin olisi varaa ottaa *pitkä askel kohti vapauden valtakuntaa*. Tällaisella proosallisella ja metaforisella ilmaisulla pyritään lisäämään romanttiselta kuulostavan vapauden mahdollisuuden todellisuutta, jossa yhteiskunnallinen työnjako olisi suunniteltu uudenlaisen maailmankuvan ja ihmiskäsityksen mukaisesti.

Elinikäisen oppimisen malli rakentuu vapauden valtakunnan todellisuudessa pirstaloituneena useiksi eri kokonaisuuksiksi. Työn ja talouden merkityksen vähetessä, se rakentuu enemmän henkilökohtaisena kasvunuorana, henkilökohtaisten asioiden toteuttajana. Ihmisten pyrkiessä vapauteen, rakentuu vapaus vapautena työstä. Se, mitä omalla vapaudellaan haluaisi tehdä, olisi henkilökohtaista. Tekstin luomassa todellisuudessa pyritään kritisoimaan yhteiskunnallista jäykkyyttä, palkkatyön halukkuutta ja kansalaisuuden rakentumista työn kautta suhteessa ihmisten ”todellisiin” motiiveihin. Ihmiset haluavat tehdä muutakin kuin työtä ja ansaita rahaa. Tässä mielessä tekstikatkelma lähenee uusliberalismin vastaista sekä sivistyksellistä diskurssia. Se pyrkii vapauttamaan ihmisen, kuten sivistyksellinenkin, mutta ei määrittele mitä on ihmisen olemus ja hyvä elämä. Se rakentaa kuvaa elinikäisestä oppimisesta kannustajana jatkuvaan kriittisyyteen, itsestään selvien arvojen kuten työn moraalisen arvon kyseenalaistamiseen muistuttaen ihmisten mahdollisuudesta valinnan vapauten, millaista *tahtoa nuoret haluavat kaivaa esiin*.

[34] Työn ja perheen yhteensovittamisen valinnat ovat *viime kädessä yksilöiden ja perheiden tekemiä valintoja*. Näitä arjen ratkaisuja tehdään *oman arvomaailman pohjalta* kuitenkin aina siinä todellisuudessa, jossa vaikuttavat *yhteiskunnan arvot, lainsäädäntö ja tukirakenteet*. Mahdollisuus *elää omien arvojen* mukaisesti oli keskeinen toive, joka nousi esille *tutkimuksessa...* Myös aiempien tutkimusten mukaan *neljä viidestä suomalaisesta asettaa toiveissa koti- ja perhe-elämän työn edelle. Ikävä kyllä toiveet ja todellisuus* eivät aina kohtaa. Miksi näin on? *Työn imussa ja lumossa ihminen menettää helposti suhteellisuudentajunsa* ja saattaa ymmärtää *vasta myöhäisessä vaiheessa, mikä on tärkeää...* Työn ja perheen yhteensovittamisen keveys ja *omien arvojen mukainen eläminen* vaatii

kuitenkin *perheiden, työpaikkojen ja koko yhteiskunnan hyvää yhteispeliä.*
(17.8.06)

Kirjoituksessa vedotaan yhteiskunnallisiin ja yksilöllisiin arvoihin työstä ja perheestä. Työn ja perheen yhteensovittaminen ovat *viime kädessä yksilöiden ja perheiden tekemiä valintoja*. Nämä valinnat ja ratkaisut tehdään *oman arvomaailman* pohjalta, johon vaikuttavat *yhteiskunnan arvot, lainsäädäntö ja tukirakenteet*. Retorisena keinona kirjoittaja vetoaa omaan asiantuntijakategoriaansa tutkijana, ja perustaa näkemyksensä omiin ja muiden tutkimuksiin.

Kirjoitus rakentaa familistista kuvaa yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Kuten edellisessä tekstissä, myös tässä pyritään vapautumaan työn luomasta ”arvopakosta”, sillä todellisuudessa ihmiset haluaisivat tehdä jotakin aivan muuta ja olla vapaita. Todellisuus, ihmisten todelliset motiivit ja se miten ne ilmenevät perustellaan teksteissä tieteellisillä faktoilla ja tieteellisen todellisuuden luomana objektiivisena totuutena. Motiivi omaan elämään ja vapauteen rakentuu mahdollisuutena *elää omien arvojen mukaisesti*, joka suurimmalle osalle rakentuu perhekeskeisenä. Kirjoituksessa perustellaan näkemystä aiemmilla tutkimuksilla, joiden mukaan *neljä viidestä suomalaisesta asettaa koti- ja perhe-elämän työn edelle*, mutta *ikävä kyllä toiveet ja todellisuus* eivät aina kohtaa. Omat arvot tarkoittavat perhe-elämään antautumista, ei työelämässä yrittämistä. Kirjoituksen luoma todellisuus kritisoi työn etiikan arvostusta, työtä ihmisen kansalaisuuden mittarina, yhteiskunnallista kellokoneistoa ja yhteiskunnan ja yksilön välistä suhdetta, vetoamalla yksilöiden ”todellisiin” motiiveihin, jotka piilevät muualla kuin työelämässä. Kritiikki kohdistuu enemmän yksilön ja valintaan kuin yhteiskunnalliseen vallanjakoon. Yksilö antautuu liian usein yhteiskunnan arvojen, lainsäädännön ja tukirakenteiden armoille; *työn imulle ja lumolle* menettäen *suhteellisuudentajun*, jolloin yksilön syvempi herääminen *tärkeille* asioille tapahtuu vasta myöhään. Näiden ”todellisten arvojen ja ihmisten motiivien” tunnustamisen myötä tulisi *perheiden, työpaikkojen ja koko yhteiskunnan* harrastaa parempaa *yhteispeliä*.

Elinikäinen oppiminen ilmenee tässä tekstikatkelmassa kriittisenä ja emansipatorisena ideologiana, joka pyrkii kannustamaan yksilöitä kriittisempään äänensävyyn ja subjektiivisempaan elämään. Yhteiskunnallista todellisuutta ei oteta itsestään selvänä ja itseään toistavana mekanismina, johon yksilön tulisi sosiaalisoitua, millaisena

ensimmäisessä yhteiskunnallisessa diskurssissa todellisuus rakentui. Yhteiskunnan ja yksilön suhde nähdään dialogisena, jossa kansallisen kilpailukykyyn vetoama retoriikka ei determinoi yksilön asemaa yhteiskunnassa. Ihminen nähdään autonomisena toimijana, jonka elämäntehtävänä olisi oppia löytämään tie, joka noudattaa yksilön omaa arvopohjaa, eikä valmiiksi määrättyä kehityslinjaa, ylhäältä saneltua pakkoa tai muuta ulkoiseen arvoon nojaavaa ajatusta. Todellisuus rakentuu ihmisyyden kautta demokraattisena arvomaailman muutoksena, jossa elinikäisen oppimisen itsekasvatuksellinen elementti korostuu.

[35] Työtehtävien katkoksissa *työvoima voi vaihtaa maisemaa* tai *suunnata elämänsä uudelleen* (ns. elinikäinen oppiminen)... Kun rahan yleinen liikekannallepano on ensimmäinen arvo, on parempi pitää ihmiset töissä kuin antaa heille mahdollisuuksia tehdä mitä tahansa itselle ja yhteisölle merkityksellistä. Oikeutus haetaan moraalisista syistä. Työ tekee vapaaksi. Perustulon vastikkeettomuus takaisi, *ettei mitä tahansa työtä tarvitsisi ottaa vastaan*, ei varsinkaan *mihin hintaan tahansa*. Työn ulkopuolinen aika *palkittaisiin* aikana, jona *uusi tieto ja persoonalliset kyvyt kehittyvät*... Nyt *persoonallisuuden astuminen tuotantoon* tarkoittaa suurille massoille vain *persoonallista riippuvuussuhdetta* työnantajaan (ns. paikallinen sopiminen). (1.9.06)

Tämä tekstikatkkelma on lähes ainoa, jossa ilmenee sana elinikäinen oppiminen konkreettisesti. Teksti oli jo pelkästään siksi otettava yhdeksi esimerkiksi tutkielmassani. Erilaisissa työtehtävien katkoksissa *työvoima voi vaihtaa maisemaa* tai *suunnata elämänsä uudelleen elinikäisen oppimisen* ja toisen mahdollisuuden mukaisesti. Teksti rakentaa kahden edellisen tavoin todellisuutta maailmasta, jossa työn merkitys olisi huomattavasti pienempi ja yhteiskunnan arvomaailma erilainen. *Rahan liikekannallepanon ollessa ensimmäinen arvo* on parempi pitää ihmiset töissä kuin muussa merkityksellisessä tekemisessä. Kirjoituksen luoman todellisuuden mukaan ainoastaan työtä tekevä ihminen on vallitsevassa sosiaalisessa todellisuudessamme arvokas, jolloin työn oikeutus perustuu *moraalisiin seikkoihin*. Keskityisleirin porttienpielessä olleella traagisella *arbeit macht frei* -metaforalla todellisuuden kuvaa retorisesti parantaen kirjoituksessa mainitaan, kuinka *työ tekee vapaaksi*. Tätä työn uskontoa kirjoituksen luoma todellisuus pyrkii murtamaan ja nostamaan muita arvoja sen rinnalle.

Kirjoitus rakentaa vastakkaista kuvaa yhteiskunnalliselle ja uusliberalistiselle diskurssille. Maailma rakentuu avoimena kenttänä, jonka toimintaan ja siinä toimimiseen yksilöt voivat vaikuttaa. Todellisuus ei ilmene vaihtoehdottomana maailmana, jossa ”tosiasiat” sanelisivat maailman selitysmallit pakottaen ihmisen tietynlaiseen käyttäytymiseen ja oppimiseen. Kirjoituksen todellisuuden keskiössä on ihminen, jolloin ihmiskäsitys ja maailmakuva lähenevät sivistyksellisen diskurssin todellisuutta. Protestanttisen etiikan hajottamisen myötä perustulo takaisi sen, *ettei mitä tahansa työtä tarvitsisi ottaa vastaan*, eikä varsinkaan mihin hintaan tahansa. *Työn ulkopuolinen aika palkittaisiin* aikana, jona *uusi tieto ja persoonalliset kyvyt kehittyvät*. Nyt *persoonallisuuden astuminen tuotantoon* tarkoittaa suurille massoille vain *persoonallista riippuvuussuhdetta* työnantajaan.

Elinikäinen oppiminen rakentuu edellisten tekstien kaltaisena kriittisenä ja emansipatorisena elementtinä kohti uudenlaista sosiaalista todellisuutta. Se avautuu maailmana, jossa protestanttinen etiikka ja yhteiskunnallinen vallankäyttö kumoutuvat yksilöllisen vapauden nimissä. Elämänmittaisen oppiminen konstruoituu subjektiivisen maailmankatsomuksen rakentamisena, yhteiskunnan koneena olemisen tai materiaalisen kilvoittelun sijaan. Yhteiskunta pyrkii rakentumaan demokraattisena, vapaiden kansalaisten muodostamana löyhänä liittona, jossa usko ihmisen hyvyyteen on suuri. Päinvastoin kuin edellisessä diskurssissa, jonka tekstikatkelmien todellisuudessa uskottiin ihmisten eriarvoisuudesta johtuvaan yhteiskunnalliseen pakkoon tiettyjen moraalisten ja eettisten selitysmallien perusteella, uskotaan tässä tekstikatkelmassa ja koko diskurssissa ihmisen mahdollisuuteen henkilökohtaisesta vapaudesta yksilönä yhteisössä ja ennen kaikkea siihen, että ihmiset ovat kykeneväisiä käyttämään vapauttaan oikein, kehittämällä persoonallisuuttaan ja elämään omien ”henkilökohtaisten arvojen” nojalla ajautumatta negatiiviseen anarkiaan yhteisen arvopohjan murtuessa.

6.9 Diskurssit puntarissa – lyhyt yhteenveto

6.9.1 Uusliberalistinen diskurssi

Uusliberaalin ajattelun mukaisesti elinikäinen oppiminen on yksi tärkeimmistä elementeistä niin yksilön kuin yhteiskunnallisen menestymisen näkökulmasta. Uusliberaalitodellisuus rakentuu automaattisena, vaihtoehdottomana tulevaisuuden tai nykyisyyden vaihtoehtona, jolloin vapaa markkinatalous, kilpailukyky, innovointi ja etenkin globalisaatio sanelevat yksilöiden toimintamahdollisuudet ja -velvoitteet erilaisilla sosiaalisen todellisuuden toiminnan kentillä. Voidaan katsoa, että kyseinen diskurssi rakentuu aineiston kaikkein vahvimpana olemassa olevan sosiaalisen todellisuutemme hegemonisimpana näkemyksenä elinikäisestä oppimisesta, jonka kanssa pääosin muut diskurssit riitelevät.

Uusliberaalitodellisuus, jollaista kirjoituksissa tuotetaan, on varsin yksiulotteisesti talouden reunaehtojen ja äärimmillään sosiaalidarwinismin mukaisesti rakentunut, jolloin markkinoiden luoma ajatusmaailma ulottuu ihmisten koko elämänpiiriin. Esimerkiksi moniosaaminen ja laaja-alaisuus saavat väistyä erikoistumisen tieltä, kuten ensimmäisessä ´aladiskurssissa´, *muutokseen sopeutuminen ja erikoistuminen*, näimme. Yksilön elinikäisenä oppimistehtävänä rakentuu vallitsevaan kilpailuyhteiskuntaan erikoistuen sopeutuminen. Yksilön on opittava suhtautumaan epävarmaan maailmaan luovasti selviytyäkseen. Luovat ja erikoistuneet erottautuvat yksilöt vievät myös yhteiskuntaa eteenpäin ja kaikkea tätä perustellaan usein me-retoriikalla, kansallisen kilpailukyvyn ajatuksella.

Innovaatioajattelu ja innovaatio -sanana toistaminen kirjoituksissa todistaa edistysuskon olevan yhä vankka ja varsinkin teknologista kehitystä ja sen tuomaa hyvinvointia rakennetaan erityisesti toisessa, *koulutus-, edistysusko sekä innovaatiot menestystekijöinä* -´aladiskurssissa´ ahkerasti. Elinikäinen oppiminen rakentuu uudenaikaisena ajattelutapana, jolloin tärkeintä on unohtaa vanhat kangistuneet ajattelutavat ja pyrkiä innovatiiviseen, maailmaa murtavaan ajattelutapaan. Teknisen osaamisen korostaminen tarkoittaa teknokraattisen ajattelutavan leviämistä niin sanotuille ei-teknisille aloille, jolloin teknisestä osaamisesta tulee jokaisen kansalaisen velvollisuus, toimialasta riippumatta. Yhteiskunta nähdään teknisenä kokonaisuutena, jossa myös sosiaaliset ongelmat on ratkaistavissa teknisin keinoin. Globalimaailma

rakentuu polarisoituneena kilpailukenttänä ja omana pelinään, jossa on jatkuvasti opittava oppimaan luovasti, ettei putoa yhteiskunnan häviäjiin.

Uusliberaalitodellisuus korostaa vahvasti yksilöllisyyttä, erottautumista ja negatiivista vapauskäsitettä²⁵, vaikka toisaalta jokaiselta vaaditaan samanlaisia ominaisuuksia (innovatiivisuus, joustavuus, viestintätaidot) ja ennen kaikkea näiden ominaisuuksien eli itsensä markkinointia. *Kilpailukyky ja innovaatioiden markkinoiminen elinehtona uusliberaalissa yhteiskunnassa* -´aladiskurssissa´ korostuu ihmisen itsensä markkinoiminen luovan ja erikoistuneen muutokseen sopeutumisen kanssa. Yksilön on opittava keräämään yhteiskunnallisen pelin relevantteja tietoja elämänsä ja opittava erottamaan ei-tieto tiedosta.

Lähes jokaisessa tekstissä korostetaan tulevaisuuden maailman olevan vaihtoehdoton, jolloin meidän kansakuntana on herättävä, ettemme putoa kehityksen kelkasta. Taloudellinen ajattelutapa korostaa sopeutumista ja menestymistä, jolloin elinikäisestä oppimisesta tulee helposti myös eräänlainen hallinnallinen toimintakeino, jonka avulla ihmiset pidetään yksiulotteisen maailman kehityksessä mukana. Strategia on mielenkiintoinen, sillä kukaan ei halua pudota menestymisessään alaspäin, jolloin kapitalistisessa järjestelmässä pysyminen ja oman aseman säilyttäminen pakottaa jatkuvaan oppimiseen. Elinikäinen oppiminen ei siis enää pelkästään integroi uusliberaaliin yhteiskuntaan (jos oletamme sellaisessa elävämme) vaan myös hallinnoi ihmisiä pysymään järjestelmänsä sisällä.

²⁵ *Negatiivisen vapauskäsitteen* mukaan yksilöt ovat vapaita silloin, kun ulkopuolelta ei aseteta esteitä heidän toiminnalleen. Vapaudessa ei tällöin ole kysymys kehityksestä kohti yksilön autonomista itsensä toteuttamista. Tarkastelun kohteena ei myöskään ole se, minkä pohjalta tai kuinka rationaalisesti yksilöt toimivat. Negatiivinen vapauskäsite onkin muodollinen käsitys vapaudesta: toiminta on vapaata, kun mikään ulkopuolelta asetettu tekijä ei sitä estä. Ideaalitilanteessa yksilö on riippumaton kaikista toimintaansa rajoittavista käsitteistä, jolloin hän on vapaa toimimaan oman mielensä mukaan, kuten esimerkiksi tuottamaan ja ostamaan markkinoilla haluamiaan tuotteita. *Positiivisen vapauskäsitteen* mukaan ihmiset ovat vapaita silloin kun, he kykenevät kehittymään autonomisiksi, eli rationaalisiksi, yksilöiksi. Autonomisen kehityksen edellytyksenä nähdään yksilön ulkopuoliset eli yhteisölliset tekijät, jotka tavalla tai toisella ohjaavat tai antavat suuntaa hänen kehitykselleen. Tällöin tunnustetaan tietyt arvot ja päämäärät elämässä ja yhteiskunnassa. Voidaan perustellusti todeta, ettei uusliberalistinenkaan ajattelu onnistu negatiivisen vapauskäsitteen toteuttamisessa, sillä he jättävät huomioimatta sen, että vaatiessaan sijaa vapaalle markkinataloudelle, uusliberalistinen ajattelutapa luo uuden yhteiskunnallisen auktoriteetin ja uudet yhteiskunnalliset päämäärät. Yhteiskunnallinen päämäärä on aina sidoksissa niihin käytäntöihin, instituutioihin ja rakenteisiin, jotka tämän päämäärän toteuttamiseksi on luotu. Tällaisia piirteitä ja rakenteita ovat mm. autonomisen yksilösubjektin ihanne, tietynlaisen sopimusteoreettisen ajattelun soveltaminen ihmisten välisiin suhteisiin, inhimillisten suhteiden taloudellistaminen, menetelmällisen oikeudenmukaisuuden ja negatiivisten oikeuksien painottaminen, taloudellisen tehokkuuden ja kilpailun vahvistaminen yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla ja taloudellirationaalisen ajattelutavan ihanne. (Räsänen 2007, 99-104.)

6.9.2 Uusliberalismin vastainen diskurssi

Uusliberalismin vastainen diskurssi hyökkää vahvoihin sanankäänteihin vaihtoehdottoman talouden determinoivan maailman kimppuun. Kirjoitukset kritisoivat uusliberalismin kilpailuun perustuvaa todellisuutta, jossa ihmisen oppimisen osaksi muodostuu välineellinen maailmaan sopeutuminen epäinhimillisessä ja egoistisessa sosiaalisessa todellisuudessa. Tekstit rakentavat todellisuutta, jonka mukaan muutos on mahdollinen, eikä elinikäisen oppimisen tarvitsisi olla sitä mitä uusliberalistisessa diskurssissa korostettiin. Kirjoitukset rakentavat vakavaa kritiikkiä todellisuudestamme ja pyrkivät paljastamaan sen rakenteen emansipoimalla ihmisiä tiedostamiseen, rakentamatta silti vaihtoehtoista todellisuutta uusliberalistisen rinnalle.

Ensimmäisessä 'aladiskurssissa' *elinikäinen oppiminen talouden ratsuhevosena – hevonen on selätettävä*, kritisoidaan aika ajoin hyvin kyynisestäkin yhteiskunnan arvopohjaa ja ihmiskäsitystä, jonka mukaan yhteiskunnasta on tullut kilpailuyhteiskunnan viidakko, jossa vallitsevat sen mukaiset lait ja ajatus ihmisyydestä on unohtunut. Osa kirjoituksista on tunnepitoisia ja retorisesti värikkäitä rakentaessaan kuvaa maailmasta synkkänä ja turhauttavana paikkana, jota materialismi hallitsee. Kirjoitusten todellisuudessa rakentuu vallankäytöllinen näkökulma, jonka mukaan uusliberalismi ideologiana käyttää ihmisiä hyväkseen pakottamalla sopeutumaan todellisuuteensa. Vaikka toisenlaista todellisuutta ei luoda, pyrkivät kirjoitukset kriittisesti muistuttamaan ihmisen olevan moniulotteinen olento, jonka henkisyttä joka paikkaan tunkeutuva arvottaminen ja kilpailuttaminen murtavat.

Toisessa, *riittämättömyys ja tehokkuus* - 'aladiskurssissa' todellisuus rakentuu hyvin samanlaisena, negatiivisena kritiikkinä vallitsevaa maailmaa kohtaan. Tekstikatkelmat rakentavat vielä enemmän sosiaalisen todellisuutemme ihmistä hyväksikäyttävää luonnetta, jossa ihmisarvo määräytyy markkinoilla. Valta ihmisiin on muuttunut teknokraattiseksi, jolloin ihmisen kelpoisuutta toisiin verrataan markkinoilla yhtäläisesti kuin mitä tahansa muutakin teknistä laitetta. Elinikäinen oppiminen on muodostunut yksilön jatkuvan riittämättömyyden aiheuttajaksi, sillä nopeasti kehittyvässä yhteiskunnassa on myös ihmisen viritettävä itseään toimivammaksi kokonaisuudeksi. Kirjoitusten mukaan tähän ulkoa saneltuun pakkoon ihmiset joutuvat yhä nuorempina elinikäisen oppimisen kytkeytyessä aina lapsuuteen asti.

Riittämättömyyden tunne ja pakko aiheuttavat häpeää ja turhautumista, jota *elinikäisen*

oppimisen turhuus, häpeä ja pakko -'aladiskurssi' käsittelee. Kirjoitukset rakentavat todellisuutta, jonka mukaan yhteiskunnassa on pakko oppia suorittamaan, jotta ei putoa häviöihin – eikä sekään vielä välttämättä riitä. Taukoja ei sallita, sillä ne pilaavat CV:n ja tekevät ihmisestä yhteiskuntakelvottoman. Elinikäisellä oppimisella ei ole täydellisyyden tilaa, jossa oppiminen täytyisi ja jatkuva riittämättömyyden tunne ja vertailu sekä epäonnistuminen aiheuttavat häpeää. Toisaalta jatkuva uuden oppiminenkaan ei takaa yhteiskunnallista onnistumista, vaan paikkoja on rajoitetusti. Tässä mielessä elinikäisen oppimisen ilosanoma rakentuu kuplana.

Uusliberalismin vastaisen diskurssin kriittisimmässä, *tiedostaminen, kriittisyys ja emansipaatio* -'aladiskurssissa' ei pelkästään rakenneta negatiivista todellisuutta ja turhautuneisuutta elää siinä, vaan pyritään emansipoimaan ihmisiä paljastamalla todellisuuden rakenne kyseenalaistamalla uusliberaaliin vaihtoehdottomaan todellisuuteen sopeutuminen tärkeimpänä oppimistehtävänä. Tekstien rakentama todellisuus lähenee yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuvaa diskurssia. Vallitsevan todellisuutemme, joka rakentuu teksteissä uusliberaalina, arvopohja kyseenalaistetaan niin eettiseltä, moraaliselta kuin sosiaaliselta kontekstiltään. Kirjoitusten todellisuudessa korostetaan, kuinka ihmiset tiedostavat, ettei kyseinen diskurssi luo onnellisuutta ihmisten kesken, eikä passiivisuuteen olisi varaa vaan muutos olisi mahdollinen. Siihen, mitä elinikäisen oppimisen pitäisi olla, ei keskitytä, mutta se mitä sen ei pitäisi olla, tiedetään ja tämä ajatus kytkeytyy koko uusliberalistisen ja taloudellisen ajattelun ytimeen

6.9.3 Sivistyksellinen diskurssi

Sivistyksellinen diskurssi eroaa muista diskursseista siinä, ettei sillä ole suoranaista vastinparia, vaan se rakentuu aineiston itsenäisimpänä todellisuuden rakentajana. Diskurssissa pyritään rakentamaan kysymyksiä hyvästä elämästä, vaihtoehtoisesta maailmasta, jossa ihmisten hyvinvointi olisi etusijalla. Sivistyksellisyys, solidaarisuus, monikulttuurisuus, taiteellisuus ja toisten huomioonottaminen rakentuvat itsestään selvinä ihmisyyteen kuuluvina ominaisuuksina, joita ihmisten tulisi opetella ja harjoittaa koko elämänsä ajan. Sivistyksellinen diskurssi rakentuu elämänfilosofisena ideologiana ihmisyyteen kasvamisena niin yksilön kuin yhteisönkin kannalta ja näin ollen muistuttaa läheisesti elinikäisen oppimisen historiallisia juuria. Toisaalta, vaikka diskurssissa pyritään rakentamaan itsenäistä kuvaa elinikäisestä oppimisesta,

uusliberaalinen ajattelu nähdään tekstikatkelmissa usein vallitsevan sosiaalisen todellisuutemme suuntauksena, jolloin usein teksteissä perustellaan kokonaisvaltaisen sivistyksen tarvetta myös kilpailukyvyn kannalta.

Ensimmäisessä ´aladiskurssissa´ - *emansipaatio, kriittisyys, sivistys ja monikulttuurisuus*, kyseenalaistetaan sosiaalisen todellisuutemme perusta ja vaaditaan kriittistä keskustelua mm. hyvästä elämästä, sivistyksestä ja monikulttuurisuudesta. Erityisesti pyritään emansipoimaan ihmisiä, millaisiin arvoihin ihmisten tulisi yhteiskuntaan kasvaessa sosiaalistua. Kirjoitukset rakentavat vaihtoehtoista näkemystä uusliberaalille vaihtoehdottomuudelle, korostamalla sivistyksen ja tiedon merkitystä ihmisten henkilökohtaiselle vapaudelle ja kulttuuriselle solidaarisuudelle. Olennaisimpana todellisuuden rakentajina kirjoitukset pyrkivät emansipoimaan ihmisiä subjektiiviseen maailmankatsomukseen, jolloin elinikäiseksi oppimiseksi nostetaan henkinen kasvu ja elämän tärkeyden korostaminen. Elämä rakentuu liian arvokkaana ainoastaan uusien innovaatioiden keksimisenä taloudellisen hyödyn tai pakon kautta, tärkeämpänä tehtävänä tulisi oppia etsimään niitä hyvän elämän tikapuita, joita sivistyksellisyys ja tietoisuuteen herääminen korostavat.

Humanistinen ihmiskäsitys ja altruismi - ´aladiskurssissa´ otetaan valta määrittellä mitä ihminen on, aivan kuten uusliberaalissa diskurssissakin. Näkemys on tosin päinvastainen, jonka mukaan ihminen tulisi ottaa ajattelun keskiöön. Ihminen rakentuu ontologisena kokonaisuutena, johon kuuluu altruistinen toiminta ja empatia; ihminen ei rakennu uusliberalistisesti sosiaalidarwinistisena olentona, jonka pyrkimys on ainoastaan maksimoida oma hyötynsä. Käsitteiden eroavaisuus ihmisyyden olemuksesta muuttaa myös näkemystä elinikäisestä oppimisesta. Koska ihmisen olemus ja se, millaiseksi ihmisen pitäisi tulla, tiedetään, rakentuu elinikäinen oppiminen menetelmänä tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Elinikäinen oppiminen ei rakennu demokraattisena pohdintana, mitä sen tulisi käsittää ja mihin sen tulisi perustua, vaan humanistinen ihmiskäsitys otetaan vaihtoehtottomana kohti parempaa tulevaisuutta ja ihmisten onnellisuutta.

Joskus on sanottu, että taide erottaa ihmisen eläimestä ja kulttuuri on korkeinta ihmisyyttä. ´Aladiskurssissa´ *taide ja sivistyksellisyys* ei puhuta taiteesta itsestään, vaan taiteesta välineellisenä tekijänä. Muutoin sen kytkeminen elinikäiseen oppimiseen olisikin ollut epärelevanttia. Kirjoitukset rakentavat todellisuutta taiteen

kasvatuksellisesta merkityksestä kokonaisvaltaisen persoonallisuuden kehittämisessä. Kirjoitukset heijastavat sosiaalisen todellisuutemme lyhytnäköistä taloudellisen ajattelun näkökulmaa, joka on aiheuttanut taideaineiden ahdingon. Taidetta ei nähdä yhteiskunnallisesti tuottavana. Kirjoituksissa perustellaankin taidekasvatuksen merkitystä yksilön elämässä kansantaloudellisilla seikoilla. Sivulauseissa mainitaan, kuinka taide tukee ihmisten kokonaisvaltaista kasvua, mutta se ei itsessään riitä. Ihmisten hyvinvointi ei kirjoitusten todellisuuden mukaan enää riitä perustelemaan jotakin tiettyä kantaa uusliberaalissa yhteiskunnassa, jolloin taiteiden merkitystä ihmisten elämänkaareissa vakuutellaan uusien innovaatioiden ja luovan ajattelun edellyttäjinä.

6.9.4 Funktionalistinen ja yhteiskuntaan integroiva diskurssi

Jos uusliberalistinen ja uusliberalismin vastainen diskurssi rakentuvat toistensa vastinpareina, samoin tekevät myös *funktionalistinen ja yhteiskuntaan integroiva diskurssi* sekä *yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuva diskurssi*. Ensin mainittu muistuttaa läheisesti uusliberaalia diskurssia sosiaalistamalla ihmiset vallitsevaan vaihtoehdottomaan todellisuuteen, joskus jopa pakolla uhkaillen. Elinikäinen oppiminen rakentuu yhteiskuntaan ja sen arvoihin kasvamisena ja sosialisoitumisena. Yhteiskunta rakentuu modernin yhteiskunnan mukaisesti tarkoin määriteltynä koneena, jonka toimintaan jokaisen on osallistuttava. Postmodernia pirstaloituneisuutta kirjoituksissa ei rakenneta. Kansalaisuus ja ihmisarvo yhteisössä rakentuvat työn kautta, jolloin elinikäiseksi oppimistehtäväksi muodostuu työmarkkinoilla pysyminen, niin työvoima-, lisä- kuin henkilöstökoulutuksen nimissä. Elinikäisen oppimisen voi nähdä rakentuvan vallankäytöllisenä menetelmänä, jonka avulla rakennetaan työn arvostusta ihmisen elämänkaareissa.

Ensimmäinen 'aladiskurssi' - *funktionalistinen, yhteiskunta on kellokoneisto* – rakentuu moniulotteisesti. Toisaalta elinikäinen oppiminen rakentuu kirjoituksissa avoimen positiivisesti, pyrkien palauttamaan yhteiskunnasta syrjäytyneet, kuten työttömät takaisin yhteiskuntaan motivoimalla heitä ja huolehtimalla heidän tulevaisuuden suunnitelmistaan. Todellisuuden voi nähdä rakentuvan auttamisenhaluna, yksilön palauttamisena toimintakuntoon parantaen samalla myös kansallista hyvinvointia. Tällainen todellisuus rakentuu kommunitarisena, jossa uskotaan yhteisten arvojen ja hyveiden korostamiseen. Ajatuksen mukaan uskotaan universaaleihin hyveisiin, joita

tulisi korostaa ajasta riippumatta. Tässä diskurssissa arvot otetaan vastaan ikään kuin annettuna, kyseenalaistamatta. Todellisuus rakentuu silloin eräänlaisena ”enemmistödiktatuurina”, jossa elinikäinen oppiminen rakentuu vallankäytöllisenä menetelmänä sosiaalista yksilö yhteiskuntaan vallitsevien arvojen mukaisesti. Vallitsevan uusliberaalin todellisuuden rakentuessa yhteisenä arvona, elinikäinen oppiminen voi totalisoida auttamisen sijaan ihmisen pysymään jäsenenä yhteiskunnassa, jossa kansalaisuuden mittari on työ.

Yksilön sosiaalistaminen ja protestanttinen etiikka - ’aladiskurssi’ rakentuu avoimesti järjestyksen ja kurin periaatteisiin, jossa ihmiset rakentuvat kunnollisiin ja kunnioitettuihin, moraalisen oikean ja väärän nimissä. Kirjoitukset rakentavat elinikäistä oppimista puhtaasti hierarkkisen yhteiskunnan vallankäytöllisenä menetelmänä, jotta ihminen saadaan yhteiskunnalliseen kontrolliin. Työ kuuluu ihmisen kansalaisvelvollisuuksiin ja rakentuu elämänsisällöllisenä itseisarvona. Ihmisen tulee tehdä työtä, kontekstista huolimatta missä hän työskentelee ja kirjoitusten todellisuuden mukaan on yksittäisen ihmisen henkilökohtainen valinta tai heikkous, jos hän ei tätä periaatetta elämässään noudata. Kirjoitukset sotivat uusliberalistisen vastaisen diskurssin tekstikatkelmia vastaan, joissa useat kirjoittajat rakensivat epätoivoista kuvaa turhuuden täyttämästä elämästä, jossa elinikäisen oppimisen ilosanoman mukainen ajatus ei ollut palauttanut ihmisiä kaiken tiedon päivittämisenkään keskeltä takaisin työelämään. Tässä ’aladiskurssissa’ ehdotetaan avoimesti pakkokeinoja, sillä osa ihmistä on jo syntyessään lahjattomampia kuin toiset tai sitten heitä on elämä runnellut matkallaan tai heidän tahtonsa on muuten vain haluttomampi integroitumaan yhteiskunnan sääntöihin. Heidän sosiaalistamisessaan kirjoitukset luovat kuvaa yhteiskunnasta, jossa elinikäinen oppiminen kuvastaisi enemmän opettamista, propagandaa tai indoktrinaatiota vallitsevan yhteiskunnan arvoihin.

6.9.5 Yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuva diskurssi

Toinen yhteiskunnallinen diskurssi luo lähes päinvastaista todellisuutta kuin edellinen, yhteiskuntaan integroiva. Käsitys työn arvoon kasvamisesta kyseenalaistetaan, kuten myös olemus tiedon demokraattisesta luonteesta kansalaisuuden ja vaikuttamisen kysymyksissä. Yhteiskuntaa ei nähdä jäykkärakenteisena, vaihtoehdottomana kokonaisuutena, johon yksilön tulisi sosiaalistua. Todellisuus rakentuu yksilökeskeisenä, postmodernistisena pirstaloitumisena, jossa korostetaan yksilöllistä

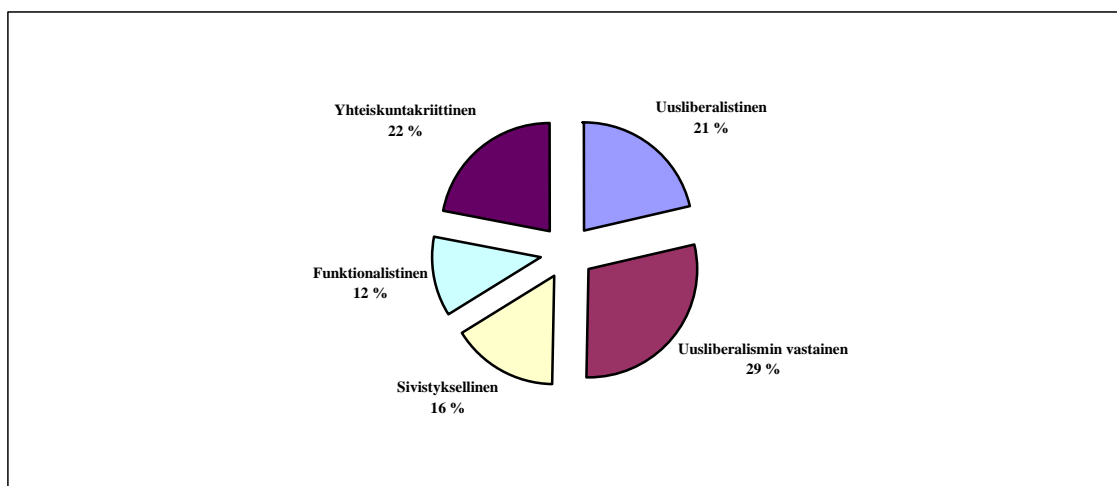
mielenkiintoa ja vapautta yhteisöllisen arvopaineen sijaan. Toisaalta tekstit pyrkivät rakentamaan myös avoimen kansallista demokratiaa, kritisoimalla elinikäisen oppimisen kasautuvuutta vain eliitin osaksi, luomalla näin yhteiskuntaan uudenlaista vallanjakoa tasa-arvoisuuden nimissä.

Ensimmäinen ´aladiskurssi´ - *kriittisyys yhteiskuntaa kohtaan, sosiaaliset- sekä elinikäisen oppimisen ongelmat, kansalaisuuden kysymykset* rakentaa juuri kriittistä kuvaa koulutuksen kasautuvuuden merkityksestä yhteiskunnalliselle demokratialle. Kirjoitusten todellisuudet rakentuvat tulevaisuuteen luoden uhkakuvaa maailmasta, jossa koulutus kasautuu niille, joilla sitä eniten on (yhteiskuntaluokka, sukupuoli). Näennäisen mahdollisuuksien tasa-arvon yhteiskunnassa eriarvoisuus lopettaa hyvinvointivaltioajattelun, jolloin elinikäisestä oppimisesta tulee eliitin etuoikeus. Tieto on valtaa, jolloin elinikäinen oppiminen rakentuu yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja vallankäyttöä välittävänä tekijänä. Elinikäisen oppimisen voi nähdä tällaisessa todellisuudessa rakentuvan myös yhteiskunnan propagandavälineenä, oppimisen sisältävän tietynlaisen todellisuuden hyödyttämällä tiettyä etupiiriä ja ryhmittymää. Kirjoitukset pyrkivät paljastamaan sosiaalisen todellisuutemme ”sudenkuoppia”, luomalla kuvaa yhteiskunnasta, jossa vääränlaisella vallankäytöllisellä toiminnalla kavennetaan kansalaisyhteiskunnan demokraattista pohjaa. Sokea usko elinikäisen oppimisen yhteistä hyvää tuottavaan apuun, saattaa tietämättään toimia tällaisena piiloisena vallankäytöllisenä vaikuttajana. Tiedon tekstien todellisuudessa tulisikin olla kaikkien saatavilla ja käytössä, jotta elinikäisen oppimisen retorinen juhlapuhe voisi kaikessa toteutua.

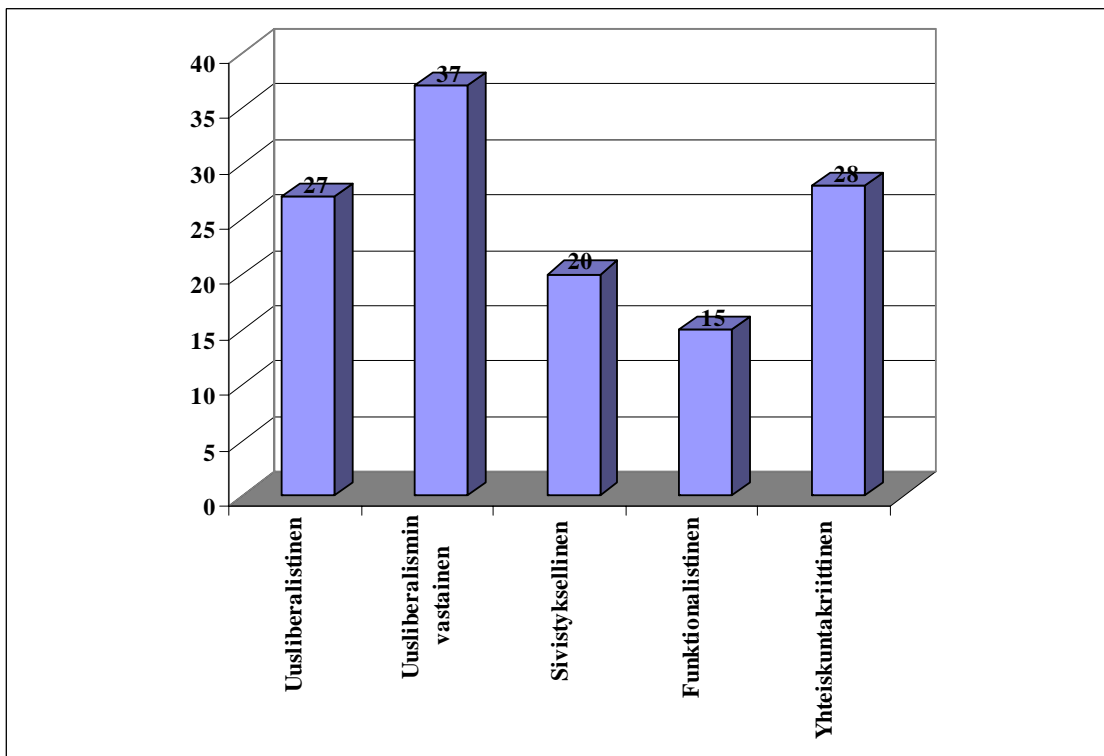
Kellokoneiston kritiikki ja elinikäisen oppimisen muutos – diskurssissa rakennetaan kriittistä ja yhteiskunnan arvopohjaa kyseenalaistavaa näkökulmaa yhteiskuntaan sosiaalistumisesta. Todellisuus, jollaista teksteissä rakennetaan, lähenee uusliberalismin vastaista ja myös sivistyksellistä diskurssiakin. Protestanttinen etiikka on se arvopohja, jota vastaan tekstikatkelmat pyrkivät hyökkäämään ja vapaus (tässä tapauksessa se merkitsee vapautta työstä) on se retorinen konstruktio, joka toimii perusteluna. Tekstien todellisuuden mukaan ihmisten todelliset ”elämän motiivit” piilevät muualla kuin jatkuvassa työelämän uusien toimintatapojen oppimisessa. Ihmiset haluaisivat vapautua systeeminsä herruudesta, mutta sosiaalinen paine ja yhteiskunnan elinikäinen integraatio aiheuttavat sen, että ihmiset heräävät usein liian myöhään ymmärtämään, mikä on elämässä oppimisen ja elämisen arvoista. Tässä mielessä kirjoitusten

todellisuudet lähenevät ja limittyvät sivistyksellisen diskurssin kanssa pohdinnalla, mihin elinikäisen oppimisen tulisi suuntautua. Kirjoituksissa ei varsinaisesti pyritä rakentamaan kysymyksiä siitä, mitä hyvä elämä pitäisi sisällään, vaan postmodernimaisesti uskotaan yksilön löytävän henkilökohtaisen tien, mihin vapauttaan käyttäisi. Tärkeimpänä elinikäisenä oppimistehtävänä rakentuisi subjektiivinen ajatus siitä, että yksilöt haluavat elämältään muutakin kuin työtä, ja jollaiseen arvopohjaan yhteiskunnan tulisi muuttua.

6.9.6 Diskurssit tilastoina

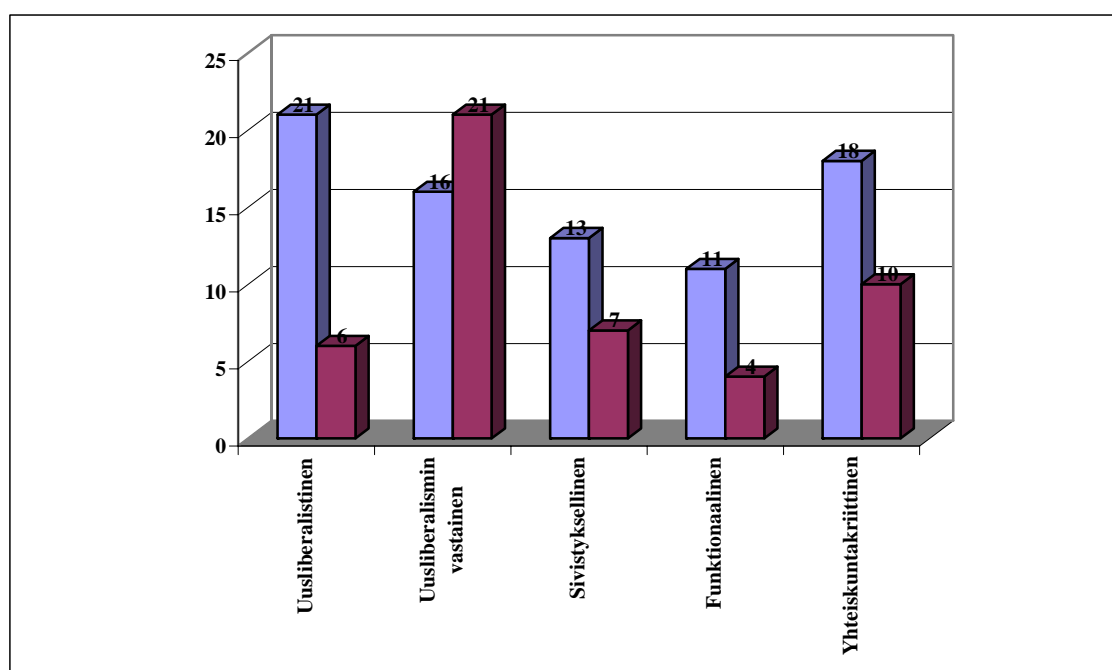

Kuvio 1. Diskurssit prosentiosuuksittain

Kuvio 2. Diskurssit lukumäärittäin.

Uusliberalismin vastaisia tekstejä ilmenee aineistossa kaikkein eniten (n=37, 29%). Toiseksi eniten on yhteiskuntakriittisiä mielipidetekstejä (n=28, 22%), joita on vain yksi enemmän kuin uusliberalistiseen diskurssiin kuuluneita kirjoituksia (n=27, 21 %). Kolmanneksi eniten mielipidetekstejä kuuluu sivistykselliseen diskurssiin (n=20, 16%) ja kaikkein vähiten funktionalistiseen ja yhteiskuntaan integroivaan diskurssiin (n=15, 12 %). Prosentuaalisesti ja lukumääräisesti katsoen uusliberalistista todellisuutta vastustavat mielipidetekstit rakentuvat aineiston kaikkein vahvimpana elinikäisen oppimisen diskurssina. Tulokset eri diskurssien sisältävistä tekstimääristä eivät silti välttämättä kerro siitä millaisessa sosiaalisessa todellisuudessa elämme, vaan ehkä vain Helsingin Sanomien linjasta ja sen aktiivisten lukijoiden diskursseista. Seuraava taulukko selventää asiaa hieman lisää.

Kuvio 3. Asiantuntijoiden (vasemmanpuoleinen pylväs) ja muiden kirjoittajien lukumäärät.

Tämä kuvio hahmottaa elinikäisestä oppimisesta puhuvien ihmisten ammatillista statusta. Jo aiemmin mainitsin kuinka uusliberalistinen diskurssi paljastui aineistossa kaikkein hegemonisimpana ja retorisesti vahvimpana konstruktiona. Retoriikan takana on kaikkein vahvimmin myös asiantuntijuuskategoriaan nojautuminen. Uusliberalistisen diskurssin (21/6)²⁶ kirjoittajilla on aineiston diskursseista kaikkein eniten niin sanottuja asiantuntijoita, kaiken kaikkiaan 78 % diskurssin teksteistä koostu heidän teksteistään. ”Tavallisen kansan”, edustajia diskurssiin kuuluu vain 22 %. Voidaan ajatella uusliberalistisen retoriikan olevan epäonnistunut vakuuttamaan ”tavalliset kansalaiset” elinikäisen oppimisen kansallisesta hyödyistä ja vaihtoehdottomuudesta Helsingin

²⁶ Suhdeluku: asiantuntijat/”tavalliset kirjoittajat”.

Sanomien mielipidesivuilla, sillä niin pieni osa heistä puolustaa kyseisen sosiaalisen todellisuuden olemusta. Uusliberalistisen käsityksen elinikäisestä oppimisesta voi katsoa rakentuvan tiettyä intressiryhmää hyödyttävänä tai asiantuntijuutta määrittävänä metodina HS:n mielipideteksteissä. Asiantuntijuudella olen tässä yhteydessä tarkoittanut ihmistä, joka on kirjoitukseensa lisännyt asiantuntijuutta korostavan titteli retoriikan vahvistamiseksi.

Uusliberalismin vastaisen diskurssin kirjoittajista enemmistö (57 %) sen sijaan paljastuu ”tavallisiksi kansalaisiksi”, jotka ovat tyytymättömiä uusliberalistiseen, tietyn eliitin luomaan hallintaan elinikäisenä oppimistehtävänä (16/21). Tässä mielessä voidaan ajatella, että jos uusliberalistinen, talouden luoma malli paljastuu sosiaalisen todellisuutemme elinikäisen oppimisen vallitsevana ideologiana, ei sitä ole kritiikittä otettu vastaan, vaan pikemminkin päinvastoin. Voidaan ajatella ettei elinikäinen oppiminen toteudu demokraattisen yhteiskuntamallin mukaisesti Helsingin Sanomien mielipideteksteissä, sillä sen hyödyllisyyttä perustelevat eniten hyötyvät ja kritisoivat eniten kuluttavat. Toisaalta sitä vastustavien asiantuntijatekstien lukumäärä on myös suuri, vaikka jää prosentuaalisesti pienemmäksi kuin ”tavallisen kansan” tekstit, jolloin elinikäinen oppiminen uusliberalistisen kontekstin mukaisena rakentuu ristiriitaisena.

Myös toinen vallankäytöllinen, funktionaalinen ja yhteiskuntaan integroiva diskurssi paljastuu asiantuntijaenemmistöisenä (11/4). Diskurssin kirjoittajista 73 % nojaa retoriikkansa koulutuksen tai työn tuomaan statukseen. Tilastollinen jakautuvuus ei yllätä, diskurssissa rakennetaan avoimen periaatteellista ja vallankäytöllistä todellisuutta, jonka arvopohja pohjautuu protestanttiseen käsitykseen työstä, yhteiskunnasta, kansalaisuudesta ja ihmisen osasta näissä konteksteissa. Diskurssin nimenmukaisesti vaihtoehtoista maailmaa ei juurikaan tunnusteta, jolloin systeemiin on uskottava ja hierarkiassa korkeammalla olevat ovat aina valmiimpia uskomaan järjestelmäänsä.

Ainoastaan uusliberalistisen vastaisessa diskurssissa ”tavallisen kansan” tekstejä ilmenee enemmän kuin asiantuntijoiden. Se kertoo siitä, että Helsingin Sanomien mielipideosastolle kirjoittaa huomattava määrä erilaisia asiantuntijoita, joiden tekstit myös oletettavasti julkaistaan helpommin. Toisaalta se kertoo myös aiheen yhä pinnalla olevasta polttavuudesta. Yhteiskuntakriittisessä diskurssissa 64 % (18/10) kirjoittajista perustaa retoriikkansa asiantuntijuuteen. Sivistyksellisessä diskurssissa 65 % (13/7)

kirjoittajista nojaa asiantuntijuuteen pohtiessaan ”hyvän elämän” –kysymyksiä. Näissä kahdessa diskurssissa asiantuntijoiden määrä on toki merkittävästi suurempi kuin ”tavallisen kansan” kirjoitukset, mutta prosenttilukemat eivät yllä uusliberalistisen tai funktionaalisen diskurssin lukemiin.

7. FOUCAULT LAISET VALLAN JA HALLINNAN KÄSITTEET

7.1 Vallan käsite Foucault'n filosofiassa

Michel Foucault'n valtakäsityksen ymmärtämiseksi on olennaista erottaa vallan (*pouvoir*) ja voiman (*force*) käsitteet. Ihmisten kykyä ajatella, kuvitella, tutkia, taistella, pakottaa ja suostutella muita voidaan tarkastella voimina. Valta taas on pyrkimystä hallita voimia. Esimerkiksi opettajat käyttävät valtaansa suunnatessaan oppilaiden ruumiilliset ja henkiset voimansa johonkin annettuun päämäärään. Vallan ja voiman eron ymmärtämiseksi tärkeää onkin, että valtasuhteet tulee käsittää erilaisiksi tavoiksi ohjata, muokata, vahvistaa, yhdistää ja hallita voimia. Kyky saada joku tekemään jotakin tai estää häntä tekemästä jotakin ei kuitenkaan vielä riitä määrittelemään sosiaalisen vallan olemusta. Taustalla vallitseva idea on silti selvä: ilman vallanharjoittajan vaikutusta vallan kohteena ollut olisi toiminut eri tavoin kuin toimi vallanalaisena, jolloin hän toimisi omien intressiensä mukaisesti. Käytännössä asia on kuitenkin hyvin monimutkainen, sillä on hyvin vaikea selvittää mitkä vallan kohteen intressit olisivat olleet ja sitä kautta millainen hänen toimintansa olisi muutoin eli ilman vallan käyttöä ollut. (Alhanen 2007, 119; Kusch 1993, 99-100.)

Keskeistä Foucault'n valtakäsityksessä on se, että valta käsitetään toiminnaksi, ei ominaisuudeksi. Sitä harjoitetaan jatkuvasti voimien hallitsemiseksi. Valta ei myöskään ole tukahduttavaa vaan tuottavaa ja sitä on kaikkialla ihmisten välisissä suhteissa. Valtasuhteet myös uusiutuvat koko ajan ja ne voivat muuttua jatkuvasti. Foucault korostaa, että valtasuhteet eivät ole muusta sosiaalisesta toiminnasta erillisiä vaan vaikuttavat niissä sisäisesti. Ne rakentuvat ihmisten välisten kyvykkyyserojen ja heidän eriarvoisten asemiensa mukaan, sillä ihmisten voimat, taidot ja toimintamahdollisuudet eroavat toisistaan. Eroja saavat aikaan myös sosiaaliset, yhteiskunnalliset, taloudelliset ja kulttuuriset arvot ja niihin liittyvät epätasa-arvoiset asemat. Samalla kun valtasuhteet rakentuvat näiden erojen varaan, luovat ne lisää ja samalla pitävät yllä eriarvoisuutta.

(Alhanen 2007, 120-121; Helén 1994; 276-277.)

Foucault'n mukaan ei ole olemassa valtasuhteista riippumattomia subjekteja, ja subjektien ominaisuudet sekä toimintakyky ovat tulosta subjektivoivasta vallankäytöstä. Foucault valtakäsityksen olennainen piirre on käsittää yksilöt vallan muokkaamiksi. Foucault'n mukaan jokainen ihminen sekä harjoittaa valtaa, että on vallan harjoittamisen kohteena. Tällöin voidaan ajatella, ettei sosiaalisessa kentässä ole henkilöä, joka ei olisi valtasuhteessa muihin, jolloin valta on koko sosiaalisen kentän kattava verkosto. Juuri tämä kyseinen seikka tekee Foucault'n tutkimukset myös poliittisesti merkittäviksi, sillä vallasta ei tule eikä voi päästä eroon. Sen sijaan Foucault'n tutkimukset yleensä suuntautuvat sellaiselle alueelle, josta politiikka vaikenee (kuten esimerkiksi seksuaalisuuden ja hulluuden analyysit). Foucault'n valtafilosofia siis politisoi aiemmin epäpoliittisina pidettyjä asioita. (Alhanen 2007 121-122; Kusch 1993, 114; Helén 1994; 276-277.)

Foucault'laisesta näkökulmasta ajatellen valta on biovaltaa. Se kohdistuu eläviin ihmisyksilöihin sekä -populaatioihin ja sillä tarkoitetaan pyrkimystä hyödyntää, muovata, voimaperäistää ja ohjata ihmisten kykyjä sekä ominaisuuksia, jotka voivat olla sielullisia tai ruumiillisia kuin ajatuksellisia tai yhteisöllisiäkin. Oleellista on, että vallankäyttö edellyttää erottamatonta yhteyttä ihmistieteisiin kuten myös lääketieteeseen sekä näihin liittyvään tilastotieteeseen. (Helén 2004, 207-208.) Virtanen (2006, 250-251) korostaa biovallan mielivaltaa jälkiteollisissa yhteiskunnissa, jossa henkinen työvoima on moneutena jotakin epämääräistä ja liikkuvaa, näkymätöntä ja vailla erityistä paikkaa tai yhteisöä, eikä sitä määritä tila vaan aika. Se ”on” ajassa, jossa ei ole selkeitä rajoja, jossa selkeästi rajatut erot ja teot hämärtyvät. Hänen mukaansa tällaisessa ”mielen elämässä” biovallan vanhat instituutiot kohtaavat rajansa, jolloin kontrollin uudet muodot mahdollistuvat työvoiman organisoinnista henkisenä kategoriana; ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksien kontrollista ja ennalta-asettamisesta.

Tarkemmin Foucault määrittelee valtasuhteen toimintaan kohdistetuksi toiminnaksi. Hänen mukaansa vallan käytössä on kyse kamppailusta eri osapuolten välillä, jolloin toinen valtasuhteen osapuoli pyrkii ohjaamaan toisen osapuolen toimintaa (eli tämän voimia), tiettyjen päämäärien mukaisesti. Foucault haluaa erottaa kuitenkin vallankäytön väkivallasta, sillä väkivalta pyrkii toiminnan, voiman tai asian

tuhoamiseen ei ohjaamiseen. Foucault myös korostaa, että molempien osapuolten vapaus on välttämätön edellytys valtasuhteelle. Hänen mukaansa valtasuhteen tekee se, että vallan kohteella tulee olla mahdollisuus toimia toisin kuin vallanharjoittaja toivoo. Vaikka valtasuhde vakiintuisikin, tulee alistuneella osapuolella olla mahdollisuus nousta vastarintaan. Siksi valtasuhde ei koskaan ole lopullisesti vakiintunut olotila, eikä valta ole kenenkään omaisuutta, vaan sitä joudutaan jatkuvasti ylläpitämään kamppailutilanteessa. Joskus se voi muuttua myös väkivallaksi. (Alhanen 2007, 122.)

Myös Kusch (1993, 103-104; ks. myös Helén 1994, 277) kirjoittaa että valtasuhde Foucault´laisesti sisältää aina kieltäytymisen tai kapinan mahdollisuuden, vaikka kyseessä olisikin sitten vain valinta kuoleman ja alistumisen välillä. Yleisesti ottaen hän mainitsee Foucault´laisen valtasuhteen olevan vallan harjoittajan ja vallan kohteen vastakkaisten intressien hauras tasapainotila.

Vaikka Foucault määrittelee valtasuhteen yksilöiden toiminnan kautta, niin hän myös korostaa vallan anonyymia ja ei-subjektiivista luonnetta. Valtasuhteet ovatkin Foucault´n mukaan sekä intentionaalisia että ei-subjektiivisia. Tämä näkemys on aiheuttanut kriitikoiden keskuudessa hämmennystä ja närää. Esimerkiksi Charles Taylor on moittinut Foucault´ta siitä, ettei hän selitä miten yksilöiden toiminnasta ja heidän tietoisista päämääristä päädytään anonyymeihin hallinnan strategioihin. Foucault käsite vallasta intentionaalisenä, mutta ei-subjektiivisena herättääkin helposti mielikuvan jostakin itsenäisestä toimijasta. Asiaa voidaan selvittää paremmin ehkä seuraavalla hallinnan käsitteellä. (Alhanen 2007, 123-124.)

7.2 Hallinnan käsite Foucault´laisessa filosofiassa

Vallankäyttö on Foucault´lle toimintaan kohdistettua toimintaa ja valtasuhteen kesto, keinot ja lopputulokset voivat vaihdella tilannekohtaisesti. Hallinta (*gouvernement*) voidaan taas määritellä suunnitelmalliseksi, pitkäjänteiseksi ja vakiintuneeksi vallankäytöksi. Vallankäyttö vakiintuu hallinnaksi kun käytännöt synnyttävät ja pitävät yllä suunnitelmallisia ja pitkäjänteisiä valtasuhteita. (mt. 2007, 124-125; Foucault 1994, 211.) Hallinta on siis tietynlainen vallanharjoittamisen tapa, joka Foucault´n mukaan käsitetään yleiseksi ihmisjoukkojen, -yhteisöjen ja -yksilöiden käyttäytymisen ja toiminnan johtamiseksi ja ohjaamiseksi. Hänen mukaansa hallintaa voidaan harjoittaa

monenlaisissa eri yhteyksissä ja moniin eri kohteisiin monien eri subjektien toimesta. Olennaista hallinnan ymmärtämisessä on, että se kohdistuu paitsi toisiin, myös itseän. Näin ollen hallinnan pariin kuuluu myös itsehallinta eli etiikka. (Helén 2004, 208-209.)

”Tarkkailla ja rangaista” -teoksessa Foucault kuvaa kuinka tutkintokäytännöissä syntyy valtakäytäntöjä vankien ja vartijoiden välille. Vartijoiden vallankäyttö ei ole mielivaltaista, vaan perustuu vankilan vakiintuneille käytännöille eli valvonnan, ohjaamisen sekä rankaisemisen tekniikoille, jotka sisältyvät vankilan säänneltyyn tapaan käyttää valtaa. Vangit voivat vastustaa valtaa, jolloin se muuttuu väkivallaksi. He eivät kuitenkaan kapinoi jatkuvasti vaan alistuvat vallan tahtoon. Käytäntöjen luomat ja niiden ylläpitämät valtasuhteet vakiintuvat ja muodostuvat hallinnaksi. Hallinnan vakiintuminen ei silti tarkoita pysyvää alistumista, vaan hallintaa on jatkuvasti ylläpidettävä käytännöillä, jotta valtasuhteet pysyvät yllä. Tällä tavoin kun valtasuhteet vakiintuvat käytännössä hallinnaksi, ne tulevat suhteellisen riippumattomaksi siitä, mitkä ovat yksilöiden päämäärät ja keitä valtasuhteiden osapuolet ovat ja mihin he pyrkivät. Yksilöt voivat pyrkiä vaikuttamaan siihen mitä valtasuhteita muodostuu, mutta sitten kun valtasuhteet ovat vakiintuneet hallinnaksi, yksilöiden päämäärien merkitys vähenee. Tällä tavoin selkenee Foucault’n ajatus siitä, että valta on ”*intentionaalista, mutta ei-subjektivistista*”. (Alhanen 2007, 126-128; Helén 1994, 279.)

Kun esimerkiksi politiikka ja politikointi, hallintojärjestelyt, organisaatioiden johtamistavat, ohjaavan neuvonnan käytännöt ja psykoterapia käsitetään hallinnaksi, niitä tarkastellaan tekniikkoina ja strategioina. Ne muovaavat ja ohjaavat erilaisia keinoja, joiden mukaan ihmiset koostavat käyttäytymistään yhtenäiseksi. Tällöin yhteiskunnallista ilmiötä hallinnallisuuden kautta tarkasteltaessa pääkysymys ei koske sitä kuka harjoittaa ylivaltaa muita kohtaan tai kenet/keitä on alistettu. Päähuomio keskittyy silloin kysymyksenasetteluun, miten valta toimii ja millaisia subjekteja, käytäntöjä, suhteita ja pyrkimyksiä valta luo (tai vallan avulla luodaan) ja tekee mahdolliseksi. (Helén 2004, 209-210.) Hallinnan analyyseissä Foucault kiinnitti myös huomiota hallinnan erilaisiin tekniikoihin, sillä käytäntöihin kytketyt tekniikat vaikuttavat vallan tehokkuuteen ja tuloksiin. Samaisessa ”Tarkkailla ja rangaista” kirjassa Foucault kiinnittää huomiota, kuinka vankiloiden valvomiseen kehitettiin tekniikoita 1800 – luvulla. Tästä on esimerkki panopticonin²⁷ keksimisestä, jolloin

²⁷ Jeremy Benthamin Panopticon-vankilassa reuna-alueella on kehän muotoinen rakennus ja keskellä torni, jonka suurista ikkunoista näkyy kehän sisäpuoli. Koko ympäröivä rakennus on jaettu selleihin,

vangit eivät voineet tietää koska heitä tarkkaillaan. Se johti siihen, että vangit alkoivat itse säädellä omaa käyttäytymistään ollessaan jatkuvan tarkkailun alla, välttääkseen vartijoiden antamat rangaistukset pienimmistäkin rikkeistä. Esimerkin myötä yksittäiset valtasuhteet voivat yleisemminkin vakiintua hallinnan kokonaisuuksiksi ja erityisiksi hallinnanmuodoiksi, joiden avulla ohjataan ihmisten toimintaa johdonmukaisesti lukuisilla käytännöillä ja niihin sisältyvillä tekniikoilla. (Alhanen 2007, 128-129.)

Tästä johtuu Panopticonin päävaikutus: se luo vangille tietoisena ja jatkuvan näkyvyyden tilan, joka taas takaa automaattisesti vallan toiminnan. On päästävä siihen, että valvonta on vaikutukseltaan jatkuvaa, vaikka se olisikin käytännössä katkonaista, ja että vallan täydellisyys tekee sen tosiasiallisen harjoittamisen lähes tarpeettomaksi. Tämän arkkitehtonisen kokonaisuuden on oltava kone, joka luo käyttäjästä riippumattoman valtasuhteen ja tukee sitä: vankien on toisin sanoen jouduttava valtatilanteeseen, joka on heissä itsessään. Tässä mielessä jatkuva valvojan tarkkailun alaisena oleminen on sekä liiallista että liian vähäistä. Se on liiallista siksi, että vangin jatkuva valvonta ei oikeastaan olisikaan tarpeen, ja se on taas liian vähäistä sen vuoksi, että hänen on tärkeintä tietää olevansa valvonnan alainen...Fiktiivisestä suhteesta syntyy mekaanisesti tosiasiallinen alistussuhde. Ei tarvitse turvautua pakkokeinoihin, kun halutaan taivuttaa tuomittu hyvään käyttäytymiseen, mielisairas levollisuuteen, työläinen työntekoon, koululainen ahkeruuteen ja potilas lääkärin määräysten noudattamiseen...Henkilö, joka on joutunut näkyvyyskenttään ja on siitä tietoinen, omaksuu vallan pakotteet ja antaa vaistomaisesti niiden kohdistua itseensä: hän piirtää itseensä valtasuhteen, jossa hän itse esittää molempia osia, ja hänestä tulee oman vallanalaisuutensa perusta. (Foucault 2005, 275-277.)

Hallinnan analytiikka korostaa poliittisen vallan rationaalisia ja tiedollisia ulottuvuuksia. Tällaisilla ulottuvuuksilla on Rosen (1999, 24-31, 47-51) mukaan neljänlaisia ulottuvuuksia. Ensiksi niillä on moraalinen muoto, sillä ne esittävät sellaisia keskeisiä periaatteita kuin ”oikeudenmukaisuus”, ”tasa-arvo” tai ”yhteiskunnan etu”, joiden on määrä ohjata hallitsemiskäytäntöjä. Toiseksi poliittiset rationaalisuudet vetoavat siihen, että ne perustuvat tieteelliseen tietoon, näin ollen niillä on episteeminen luonne. Kolmanneksi ne ovat idiomaattisia eli niillä on oma slanginsa tai erikoiskielensä. Neljänneksi Rose korostaa, että hallinnan rationaalisuudet ovat käännettävissä muihin yhteyksiin ja muita sovelluksia varten. Rose on kiinnittänyt huomiota esimerkiksi tilinpidon ja tilastoinnin ilmentämään laskettavuuteen hallintarationaalisuuden käännettävyyden muotona. (Helén 2004, 210-211.)

joista jokainen ulottuu poikki koko rakennuksen. Kussakin sellissä on kaksi ikkunaa, toinen on sisänpäin kohti tornin ikkunoita ja toinen ulospäin, jotta valo pääsee sellin lävitse. Näin tarvitsee vain sijoittaa yksi valvoja keskustorniin ja sulkea jokaiseen selliin hullu, potilas, vanki, työläinen tai koululainen. Vastavalon tuvin hahmot voi erottaa sellistä, jolloin jokaisesta sellistä tulee näyttämö, jossa jokainen näyttelijä on täysin yksilöityneenä ja jatkuvasti näkyvissä. (Foucault 2005, 273.)

7.3 Elinikäisen oppimisen hallinta?

Elinikäistä oppimista pidetään ratkaisuna eri maiden kansallisessa ja kansainvälisissä politiikassa talouden jatkuvaan kasvuun vaatimukseen, globalisaation aiheuttamaan sosiaaliseen paineeseen ja eriarvoisuuteen sekä epävarmuuden sietämiseen. Elinikäisen oppimisen politiikan ja retoriikan mukaan, jotta taloudet säilyisivät kilpailukykyisinä ympäri maailmaa, on niiden liityttävä mukaan kilpailuun oppivasta yhteiskunnasta tai ne tulevat olemaan kadotettuja menetykseen. Yhdysvallat ja Eurooppa (ja Euroopan komissio) sekä erilaiset järjestöt UNESCO mukaan lukien näkevät elinikäisen oppimisen olevan ”se” ratkaisu uudelle kapitalismille ja ne, jotka tällaiseen politiikkaan jättävät osallistumatta, tämän retoriikan mukaan syrjäytyvät. Aiemmin elinikäisessä oppimisessa oli humanistiset ja valtiokeskeiset aikakautensa, mutta nyt maailmanpoliittinen tilanne näyttää siltä, että talouden merkitys elinikäisen oppimisen valtauttajana on ottanut keskeisimmän asian uudessa uusliberaalissa maailmassa. (Nicoll & Feher 2008, 1-4.)

Olssenin mukaan (2008, 37) Foucault’laisittain ajatellen elinikäinen oppiminen edustaa yhtä muotoa yksilöiden hallinnasta suhteessa yhteisöön. Tässä suhteessa se muodostaa selvästi uusliberaalisen hallinnan muodon. Yksi sen erityisistä hallinnallisista merkityksistä voidaan nähdä EU:ssa, sillä se on julistanut elinikäisen oppimisen keskeisimmäksi projektiksi integroida 25 eri kansaa yhteen uuden eurooppalaisen identiteetin nimissä. Euroopan komission mukaan elinikäinen oppiminen on tärkein poliittinen strategia kansallisuuden, sosiaalisen koheesion, työvoiman ja yksilöllisen suorittamisen kehitykselle.

Olennaisin asia, jossa elinikäinen oppiminen on Olssenin mukaan (2008, 39-40) osana, on käsite ”työväen monitaitoisuudesta”. Käsite mahdollistaa korkean työvaihtuvuuden, jollaisen harjoittamista edellytetään yleisessä ja teknisessä korkean tason työssä kuten myös yksilön kykyä oppia uusia asioita, jotta muutos organisaatiossa tai missä tahansa työyhteisössä on mahdollista. Elinikäisestä työntekijästä tulee tällöin proudhonilaisittain ’ideaalinen työntekijä’. Tällä tavoin elinikäinen oppiminen edesauttaa hänen mukaansa kontrollin vähenemistä työntekijöiden oikeuksien suhteen, lisää työsuhteiden epävarmuutta ja automaattista mekanisme, jonka mukaan työntekijän tulee olla mahdollisimman joustava ja sopeutuva. Samalla se vähentää työntekijöiden sitoutumista

yksittäisiin yhtiöihin tai yrityksiin tekemällä työsopimuksista itsestään yhä joustavampia. Kaiken kaikkiaan ja tärkeimpänä hän kirjoittaa, että uusliberaalit hallinnalliset tekniikat kuten työntekijöiden joustavuus voidaan nähdä suorana etuna niille, joiden taloudelliset intressit ovat pelissä.

Olssenin (2008, 40-42) mukaan jatkuva tiedon ja informaation lisääntyminen sekä tiedon saatavuuden kasvaneet mahdollisuudet mukauttavat oppimisen ja tiedon jatkuvasti muuttuvan ja joustavan työn kontekstiin. Näin ollen jatkuvasti muuttuva maailma, jossa pakko tai mahdollisuus päivittää tietomäärämme ja taitomme yhä uudelleen ja uudelleen pakottavat meidät ennustamaan ja arvioimaan kaikki mahdolliset muutokset joita tulevaisuus voi tuoda tullessaan. Tässä mielessä elinikäisen oppimisen diskurssi tarkoittaa ihmisille hänen mukaansa 'jatkuvaa kouluttautumista'. Vastuu elinikäisestä oppimisesta on siirtynyt järjestelmästä yksilöille itselleen, jolloin ihmiset ovat itse vastuussa oman elämänsä polkujen rakentamisesta. Se kertoo diskurssista, jossa autonomiset ja itsenäiset yksilöt ovat vastuussa osaamisensa päivittämisestä saavuttaakseen oman paikkansa yhteiskunnassa. Foucault'laisittain ajatellen elinikäinen oppiminen ilmentää tällöin uusia *itsesääteilyn* tekniikoita ja kohteita vähentääkseen "aikaeroa" taitojen ja yksilön kehityksen sekä taloudellisen ja teknologisen kehityksen ja yhteiskunnan muutoksen välillä (vrt. vankien itsesäätelevä käyttäytyminen). Olennaisesti ihmisistä tulee silloin Olssenin mukaan "oman elämänsä ja kehityksensä yrittäjiä". Valtio antaa vain tarvikkeet oppimiseen, mutta yksilöiden tarvitsee opetella tunnistamaan, mikä on olennaista ja mikä ei ja mitä ja koska pitää unohtaa jokin toinen asia, kun "olosuhteet ja yhteiskunta" sitä vaativat.

Foucault'laisittain ajatellen, on olennaista muistaa, ettei hallinnallinen suhde ole koskaan pysyvä. Olssenia (2008, 43-46) mukailten voidaan kyseenalaistaa mitä tarkoitusta varten elinikäisen oppimisen pitäisi palvella. Hänen mukaansa olisi tarpeenmukaista lisätä demokraattista keskustelua yhteiskunnan tarpeista ja siitä mihin elinikäisen oppimisen sillä kentällä tulisi sijoittua. Olssenin mukaan tarvitaan lisää teorioita, jotka opettavat ihmisille kuinka valta rakentuu ja kuinka sitä pidetään yllä sekä mistä ja miten erilaiset palat rakentuvat "todellisuudelle", mitä siitä jätetään pois ja kuinka ihmisiin tietyissä tilanteissa vaikutetaan. Jotta saavutetaan moniarvoisuutta, suvaitsevaisuutta, tasa-arvoisuutta korostava yhteiskunta, joka perustuu tasapainoisille yhteiskunnille, tarvitaan hänen mukaansa *syvempää* demokratiaa ja osallistumista talouden ehtojen sijaan.

POHDINTA

Erilaisia elinikäisen oppimisen diskursseja Helsingin Sanomien mielipideosastolta ja vieraskynistä paljastui viisi: *uusliberalistinen, uusliberalismin vastainen, sivistyksellinen, funktionalistinen ja yhteiskuntaan integroiva sekä yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuva*. Uusliberalistinen todellisuus elinikäisestä oppimisesta rakentui teksteissä kaikkein hegemonisimpana, mutta ei ristiriidattomana. Kiistely sen valta- asemasta on kovaa ja varsinkin uusliberaalia todellisuutta kritisoiava diskurssi näkee ideologian ihmisyyttä alentava, elämää taloudellistavana kenttänä. Joka tapauksessa kauas on tultu elinikäisen oppimisen historiallisilta juurilta. Ainoastaan sivistyksellinen diskurssi rakentuu hieman vanhan idealismin ajatuksiin.

Elinikäinen oppiminen on käsitteenä laaja, kuten toinen luku osoitti. Pyöreästi ilmaisten sen katsotaan tarkoittavan ihmisen mahdollisuutta oppia ja kasvaa koko elämänsä ajan. Se syntyi ihmisenä kasvamisen ajatuksesta ja on ajan kuluessa muuttanut merkitystään oppimisen suuntaan. Etenkin työelämä on ottanut sen omakseen. Yhteisötasolla ihmisen mukautuvaisuuden ja joustavuuden hyväksikäyttö on edesauttanut yhteiskunnallista kehitystä, etenkin tietoteknisellä puolella. Yhteiskunnallisen järjestyksen, tehostamisen ja eriyttämisen avulla on luotu tehokkaita verkostoja, jotka ovat mahdollistaneet uusia innovaatioita esimerkiksi lääketieteen saralla. Nopeaan kehitykseen on kuulunut olennaisena osana myös tuottavuuden lisääminen mahdollisimman pienillä resursseilla. Toiminnan tehostaminen on pakottanut ihmiset jatkuvaan uuden oppimiseen ja kilpailuun työpaikoista. Liikkuvuudesta on tullut pysyvä olotila ja saavutettuun onnistumisen tunteeseen jääminen on katsottu pysähtyneisyydeksi.

Yhteiskunnan nopea muuttuminen ja kehittyminen ovat pakottaneet sukupolveen katsomatta ihmiset myös jatkuvaan epämuodolliseen oppimiseen normaalissa arkielämässä. Esimerkiksi ihmisten välinen kommunikointi on muuttunut tietoteknis- välitteiseksi kommunikoinniksi. Internet on murtautunut kansallisvaltioiden rajoja, ja internetissä ihmiset kokoontuvat sähköisesti yhteen mitä erilaisimpien intohimojen tai ideologioiden innoittamina (vrt. Ramonet 2001, 151). Yhteiskunnassa pysyminen ja normaalit arkiaskareet vaativat elinikäistä oppimista, sillä käytännöt kuten laskujen maksaminen, muuttuvat jatkuvasti. Tietoteknisestä osaamisesta on tullut olennainen kansalaistaito.

Mielipideteksteissä elinikäisen oppimisen yhdeksi suurimmista tehtävistä rakentui

ihmisten integroiminen yhteiskuntaan täysivaltaisiksi kansalaisiksi, protestanttisen etiikan arvoa, materiaalisen hyvinvoinnin periaatetta ja taloususkoa noudattaen (uusliberalistinen ja funktionalistinen diskurssi). Yhteiskunnassa ja työelämässä menestymisen edellytyksenä, on tekstien todellisuuksien mukaan omattava huomattava määrä erilaisia ominaisuuksia (vuorovaikutus-, kieli-, tietotekniset taidot, motivaatio, joustavuus, päämäärät, jne.). Näin ollen voidaan ajatella markkinaideologian ylläpitävän toisaalta vapauden, mutta myös yhteiskunnallisen arvososialisaation kautta itseään. Uusliberalismin tarkoitus on antaa ihmisille *vapaus* valita oma yhteiskunnallinen tie, jolloin ihmiset voisivat *vapaasti*²⁸ valita arvomaailmansa (vrt. negatiivinen vapauskäsite) ja individualistiset mielihaluensa, kunhan eivät loukkaa muita. Näin menestystä saaneet saavat tunteen onnistumisesta, omasta kyvykkyydestä suhteessa toisiin ja siitä, että ovat *vapaasti* valinneet tiensä vapaassa yhteiskunnassa. Elinikäinen oppiminen auttaa tässä subjektiiviseen menestymiseen vedoten, yhteiskunnallista polarisaatiota ja vallanjakoa rakentaen ja ylläpitäen.

Kouluttamattomat voivat ajautua tällaisessa sosiaalisessa todellisuudessa passiivisesti vaihtoehdottomina, ylhäältä päin määrättyyn elinikäiseen oppimiseen. Osalla heistä voi olla henkilökohtaisten kykyjen rajoissa mahdollisuus toiseen mahdollisuuteen, *subjektiiviseen valintaan* ja yritykseen; nousta sosiaalisessa ja taloudellisessa luokassa ylemmäksi, toteuttamalla elinikäisen oppimisen sanomaa, opiskelemalla itselle esimerkiksi toinen ammatti. Tämä on tietenkin tärkeä mahdollisuus, ettei elämästä tulisi determinoitua. Toisaalta mahdollisuus voi kertoa myös yhteiskuntamme arvoperustasta, hierarkiasta ja vallasta johon koulutus ihmiset segmentoi. Keskiluokkaan elinikäisen oppimisen valta ulottuu ankarimmin, sillä heillä on vaara tippua polarisoituvan yhteiskunnan alimpaan kategoriaan, jos eivät toteuta kehittyvän ympäristön vaatimaa jatko- ja uudelleen kouluttautumista. Keskiluokka on näin ollen pakotettu opiskelemaan lisää ja pitämään itsensä ajan tasalla, vaikka heitä ei konkreettisesti siihen pakottaisikaan. Samanaikaisesti kilpailu jatkuu myös toisia vastaan, sillä paikkoja kussakin luokassa on rajoitetusti. Tämä ongelma on tietenkin jokaisella luokalla. Eliitillä on myös luokissa tippumisen ongelmansa, mutta pienemmässä määrin kuin

²⁸ ”Kaikki arvomme ovat äärimmäisen puolueellisia, sillä me elämme yhteiskunnassa, jonka olemassaolon tukipyylvinä ovat yksityisomaisuus, voitonpyynti ja valta. Teollisessa yhteiskunnassa elävän yksilön pyhiin ja luovuttamattomiin oikeuksiin kuuluu hankkia omaisuutta, pitää sitä hallussaan ja saada sen avulla voittoa. Ei ole väliä mistä omaisuus on peräisin, eikä omistaminen sen paremmin velvoita omistajaa mihinkään. Periaatteena on: ‘Se mistä ja miten olen omaisuus on peräisin, ei kuulu kenellekään muulle kuin minulle, ja niin kauan kuin en riko lakia, oikeuteni ovat rajattomat ja ehdottomat.’” (Fromm 1976, 87.) Frommin ajatuksen mukaan ei siis ole olemassa vapautta, joka ei olisi arvosidonnaista, vaan elämme yksityisomaisuuden arvomaailmassa.

keskiluokalla. Heihin ei myöskään mikään ihmisluokka ole hallinnallisessa suhteessa, vaan itse systeemi (talouskasvu), joka pakottaa toimimaan ideologiansa mukaisesti, jolloin he toisaalta itse voisivat joko muokata systeemiä tai jatkaa sen uusintamista. Elinikäisen oppimisen voi tällaisessa uusliberalistisessa todellisuudessa nähdä foucault'laisittain itsesäätelynä ja ”arvonormalisoijana”, riittämättömyyden tunteen lisääjänä (vrt. Husa 2003, 68-73.)

Toisaalta toisenlainenkin todellisuus on mahdollista, ainakin sivistyksellisen ja yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuvien diskurssien mukaan. Sivistyksellisessä ja yhteiskuntakriittisessä todellisuudessa yhteiskunnan arvopohjaa arvioitaisiin uudelleen. Sivistyksellisessä maailmassa vaadittaisiin avoimempaa keskustelua ihmisyydestä ja hyvän elämän arvoista. Uusliberalistisen todellisuuden rakentuu arvoniihilistisenä – hyvässä ja pahassa. Toisaalta sen pyrkimys on ollut murtaa vanhoja ”totuuksia”, pyrkimyksellä vapauttaa ihminen historiallisesti muodostuneista totalitaarisista kahleista. Ristiriitaisesti se on tuonut talousajattelun arvoasteikon keskiöön. Sivistyksellisessä todellisuudessa tunnustetaan olemassa oleviksi tietyt hyvän elämän arvot, nostamalla ihminen ajattelun keskiöön – yhdistämällä negatiivinen ja positiivinen vapauskäsite. Näin uskotaan tiettyjen arvojen olemassa oloon, kuten empatiaan ja tasa-arvoon. Sivistyksellinen todellisuus on siis myös nihilistinen nykyistä todellisuuttamme kohtaan – ollen vallankumouksellinen ja täten vaikeasti saavutettava mahdollisuus, joka muuttaisi elinikäisen oppimisen jälleen kasvatuksellisempaan suuntaan.

Yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuvan diskurssin arvopohja korostaa myös vapautta – ennen kaikkea vapautta työstä. Yhtäläisesti, uusliberalismin vastaisen ja sivistyksellisen diskurssin kanssa, diskurssin todellisuuden rakenne kyseenalaistaa erityisesti protestanttisen etiikan luoman paineen; työstä kansalaisuuden mittarina. Diskurssin mukaan ihmisten intohimot ovat usein muualla kuin työelämässä. Myös talous, hyvinvointi ja kilpailukyky nähdään arveluttavina retorisinä perusteina yhteiskunnallista todellisuutta konstruoitaessa. Elinikäinen oppiminen rakentuu jälleen enemmän kasvamisena – emansipaation myötä nousevana yhteiskunnan sosiaaliset rakenteet kriittisesti tiedostavana yhteiskuntaan subjektiivisena kasvamisena. Jos sivistyksellinen diskurssi rakentui yhteiskunnallisesti vallankumouksellisena, rakentuu tässä näkökulma elinikäisestä oppimisesta yksilön kautta subjektiivisena vallankumouksena, mahdollisuudesta omaan arvopohjaiseen elämään ja kysymykseen siitä mikä elämässä on tärkeintä.

Kuinka paljon kyseiset elinikäisen oppimisen diskurssit ovat ”totta” vai ilmenevätkö ne vain Helsingin Sanomien mielipideosastolla? Bourdieu (1999, 124-126) kysyy, onko talous todellakin se hallitsevan diskurssin esittämä täydellinen järjestys, joka vääjäämättömästi vyöryttää eteenpäin ennakoitavissa olevien seurausten logiikkaa talttumalla nopeasti laiminlyönnit sanktioilla? Hänen mukaansa uusliberalismi on utopia, joka on muutettu poliittiseksi ohjelmaksi, joka on ottanut tuekseen talousteorian, jonka avulla se pystyy kuvittelemaan itsensä tieteelliseksi kuvaukseksi todellisuudesta. Hän korostaa, ettei se ole enää vain yksi puhetapa muiden joukossa, vaan niin sanottu *vahva diskurssi*, jolla on puolellaan sellaisten voimasuhteiden kenttä, jotka ovat olleet sitä tuottamassa. Tätä näkökulmaa on helppo puolustaa aineiston pohjalta, uusliberalistisen ja funktionaalisen diskurssin rakentajien taustat olivat hyvin intressisidonnaisia.

Sennettin (2007, 169) mukaan globaali kasvupyrähdys on tuonut monenlaista hyötyä, mutta institutionaalisen elämän laatua se ei ole parantanut. Uudet instituutiot eivät ole sen demokraattisempia, vaan keskitetty valta on saanut uusia muotoja. Kärkiyritykset ovat hänen mukaansa ottaneet hyödyn pinnallisista ihmissuhteista, jolloin lyhentynyt aikajänne on tehnyt ihmisiä kyvyttömiä suuntamaan ja suunnittelemaan omaa elämänpolkuaan. Myös tämän näkemyksen takana aineiston diskurssit puolustavat paikkaansa, niin suuri on kritiikki uusliberalistista todellisuutta vastaan (uusliberalismin vastainen, sivistyksellinen ja yhteiskuntakriittinen).

Vaikka yhden vuoden tekstit Helsingin Sanomissa eivät anna missään nimessä yleistettävää tietoa, voi teksteistä saada suuntaa antavaa, koko kulttuuri-ilmapiiriä koskevaa tietoa. Median roolia yhteiskunnallisena vaikuttajana ja jopa päätöksentekijänä sosiaalisissa ongelmissa on turha vähätellä, sen osoittavat jo eri median ihmiseen vaikuttavat teoreettiset rakennelmat (ks. luku 4). Diskurssianalyysi rakentuu aina myös osittain tutkijan subjektiivisiin ennako-oletuksiin – hyvässä ja pahassa. Se on usein myös varsin mikrotasolla tapahtuvaa tutkimusta, joka ei mielestäni tarkoita kuitenkaan sitä, ettei siitä voisi vetää myös varovaisia makrotason päätelmiä. Pro gradu –tutkimukseni myös osoitti tutkijalle itselleen, että elinikäinen oppiminen sisältöineen on hyvin poliittinen ja näin ollen vallankäytöllinen käsite, sisältäen ehkä epämääräisyydestään johtuen useita erilaisia päämääriä intressiryhmistä riippuen. Jatkotutkimukset elinikäisen oppimisen vallankäytöstä, tiedon rakentumisesta sen vallan

käyttämiseen ja oikeuttamiseen, arvoista ja etiikasta ja intressiryhmistä sen sosiaalisessa verkostossa olisivat jatkossa aiheesta mielestäni hedelmällinen tutkimuskohde.

VIITATTU TUTKIMUSAINEISTO

Uusliberalistinen diskurssi

1. Erikoistuminen hyvä aloittaa lukiossa. 3.1.06. Mieli pide. Henrik Forsgård, lukiolainen.
2. Luovuus määrää onnistumisesta nopean muutoksen maailmassa. 28.1.06. Vieraskynä. Klaus Schwab, WEF:n johtaja.
3. Tuleviin työelämän muutoksiin varauduttava. 16.3.06. Mieli pide. Antti Kasvio, Työ ja yhteiskunta -tiimi, Työterveyslaitos.
4. Markkinatalouden lainalaisuudet syytä hyväksyä. 19.3.06, Sunnuntai-numero. Mieli pide. Matti Estola, kansantaloustieteen dosentti.
5. Viestintätaitojen opiskelu on tärkeää. 25.5.06. Mieli pide. Harri Westermarck, neuvontaopin professori, Helsingin yliopisto.
6. Euroopan on uudistettava talous- ja yhteiskuntamallinsa. Vieraskynä. 8.7.06. Esko Aho, kirjoittaja on Suomen itsenäisyyden juhlarahaston Sitran yliasiamies.
7. Suomen teknologiateollisuus tarvitsee huippuyliopistoja. 14.10.06. Vieraskynä. Antti Herlin, kirjoittaja on Teknologiateollisuus ry:n ja Kone Oyj:n hallituksen puheenjohtaja.
8. Suomi voi luoda osaamisesta uuden talouskasvun moottorin. 25.11.06. Vieraskynä. Jouko Suokas, kirjoittaja on VTT:n toimialajohtaja.
9. Yrityksiltämme vaaditaan jatkuvaa uudistumista. 26.11.06. Mieli pide. Antti Hautamäki, johtaja, innovaatiotutkimus Sitra, Mikko Kosonen, Special Advisor Nokia, Pirjo Ståhle, tietojohdamisen professori, Lappeenrannan teknillinen yliopisto & Liisa Välikangas, toimitusjohtaja Woodside Institute, vieraileva apulaisprofessori London Business School.

Uusliberalismin vastainen diskurssi

10. Tulosjohtamisessa ihmisestä ei ole väliä. 2.1.06. Mieli pide. Jukka Tavi.

11. Kypsän kansallisen kulttuurin pitää kyetä myös uudistumaan. 27.2.06. Vieraskynä. Kaarina Koski, kirjoittaja valmistelee uskomusperinnettä koskevaa väitöskirjaa Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksella.
12. Ennakointihankkeiden tulokset ovat ennalta kirjoitettua liturgiaa. 3.3.06. Vieraskynä. Heikki Patomäki, kirjoittaja toimii kansainvälisen politiikan professorina Helsingin yliopistolla.
13. Onko korjattavaa työttömässä vai työelämässä? 10.3.06. Mielipide. Heikki Valtonen, suunnittelija, Teknillinen korkeakoulu, koulutuskeskus Dipoli, OtaPro-koulutuspalvelut.
14. Millä tavoin varaudumme tulevaisuuteen? 24.3.06. Mielipide. Matti Kääntönen, historian ja yhteiskuntaopin lehtori, eläkkeellä.
15. Tulevaisuus vaatii ihmisiksi elämistä. 9.4.06. Mielipide. Veikko Salovaara.
16. Peruskoulussamme voidaan tukea lahjakkuutta. 3.5.06. Mielipide. Kari Uusikylä, kasvatustieteen professori, soveltavan kasvatustieteen laitos, Helsingin yliopisto.
17. Tarjolla olisi hyvin jaksavia työntekijöitä. 17.10.06. Mielipide. Liisa Nyqvist.
18. Pelkkä talouskasvu ei kerro ihmisten hyvinvoinnista. 28.10.06. Vieraskynä. Janne Kurtakko, kirjoittaja on johtamisen määräaikainen professori Lapin yliopistossa.
19. Työnantajani pakeni täydellisesti vastuuta. 7.3.06. Mielipide. Syrjäytetty EU-kansalainen, HS julkaisee kirjoituksen poikkeuksellisesti nimimerkillä.

Sivistyksellinen diskurssi

20. Kulttuurien tuntemus tuo varmuutta. 18.2.06. Mielipide. Pirkko Pitkänen, koulutuspolitiikan ja monikulttuurisuuskasvatuksen professori, Tampereen yliopisto.
21. Markkinatalouden lait ihmisten tekoa. 30.3.06. Mielipide. Markus Lång, fil. toht.
22. Taideaineiden merkitys korostuu nyky-yhteiskunnassa. 13.4.06. Mielipide. Mervi Murto, äidinkielen ja kirjallisuuden lehtori, puheenjohtaja, Äidinkielen opettajain liitto.
23. Koulun taideaineilla on merkitystä myös teollisuudelle. 4.5.06. Mielipide. Mikael Jaakkola, muotoilija.

24. Lasten mediakasvatuksessa vastakkainasettelut ovat turhia. 18.7.06. Mielipide. Reijo Kupiainen, yliassistentti & Juha Suoranta, dosentti, mediakasvatus, Tampereen yliopisto.
25. ”Lesken ropo” pitää paikkansa myös nyky-Suomessa. 8.9.06. Vieraskynä. Anne Birgitta Yeung, kirjoittaja on kirkkososiologian dosentti ja työskentelee tutkijana Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa.
26. Uudenlainen suhtautuminen työhön olisi tarpeen. 14.10.06. Mielipide. Jukka Jonninen, valt. yo.

Funktionalistinen ja yhteiskuntaan integroiva diskurssi

27. Palvelujen parantaminen lisääisi työvoimapolitiikan tehokkuutta. 18.2.06. Vieraskynä. Matti Sihto, kirjoittaja on työpolitiikan dosentti. Hän toimii työministeriössä työmarkkinaneuvoksena.
28. Onko työttömyys saavutettu olotila? 5.3.06, Sunnuntai-numero. Mielipide. Työvalmentaja, HS julkaisee kirjoituksen poikkeuksellisesti nimimerkillä.
29. Valistamisen rinnalle lempeää pakkoa. 6.9.06. Mielipide. Antero Rossi, ylikomisario.
30. Korkeakoulupolitiikka tempoilevaa. 9.10.06. Vieraskynä. Pentti Rauhala & Jorma Niemelä, Rauhala on Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvoston Arenen puheenjohtaja ja Niemelä varapuheenjohtaja. Molemmat kirjoittajat ovat ammattikorkeakoulun rehtoreita ja yliopiston dosentteja.

Yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuva diskurssi

31. Kasvava eriarvoisuus heikentää yhteiskuntaa. 14.1.06. Mielipide. Seppo Niemelä, ohjelmajohtaja, oikeusministeriö
32. Mies uhkaa syrjäytyä yhteiskunnassa. 18.1.06. Mielipide. Timo Kitunen, sosiaalityöntekijä.
33. Ansiotyön pakosta voi siirtyä vapauden valtakuntaan. 11.5.06. Mielipide. Kimmo keväsalo, työelämäntutkija.
34. Koti ja perhe ovat ihmisille edelleen työtä tärkeämpiä. 17.8.06. Mielipide. Tuula Piensoho, kasvatust. toht., projektijohtaja, Helsingin yliopisto.
35. Työssäolo ei saa olla turhaa ajanhukkaa. 1.9.06. Mielipide. Jukka Peltokoski, sosiologian tutkija, Jyväskylän yliopisto.

36. Tietämyksen jakaminen lisää demokratiaa ja hyvinvointia. 16.11.06. Vieraskynä. Koïchiro Matsuura, kirjoittaja on YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön Unescon pääjohtaja.

VIITTAAMATON TUTKIMUSAINEISTO

Uusliberalistinen diskurssi

1. Myös yritys hyötyy työssäoppimisesta. 12.1.06. Mielipide. Atte Mäki, puheenjohtaja & Hannamiina Tanninen, varapuheenjohtaja, Suomen Opiskelija-Allianssi.
2. Langaton laajakaistayhteys tuotava kaikkien ulottuville. 23.1.06. Vieraskynä. Jaakko Kuosmanen, kirjoittaja on ICT Turku Oy:n toimitusjohtaja.
3. Vahva aineopetus etusijalle. Mielipide. Eeva Castrén, abiturientti.
4. Miksi hitaasti oppivat saavat määrätä tahdin? 24.1.06. Mielipide. Hanna-Leena Merenti-Välimäki, matematiikan yliopettaja.
5. Korkea koulutus on omasta itsestä kiinni. 28.1.06. Mielipide. Sanna Valkiala & Petri Tanskanen.
6. OECD:n on uudistuttava nykyiset vahvuutensa säilyttäen. 4.2.06. Vieraskynä. Petri Majanen, kirjoittaja on Suomen suurlähettiläs OECD:ssä.
7. Talouskasvu on lisännyt vapaa-aikaa. 13.2.06. Mielipide. Peter Rehnström.
8. Suomen teollisuus tarvitsee paremmin koulutettua väkeä. 2.6.06. Vieraskynä. Hannu Toivonen, kirjoittaja on Kemiran tutkimus- ja teknologiajohtaja.
9. Korkeakoulujärjestelmä on remontin tarpeessa. 28.8.06. Mielipide. Sampsa Saralehto, dosentti, varatoimitusjohtaja Helsingin seudun kauppakamari.
10. Yliopistoistako maisteri- ja tohtorikouluja? 9.10.06. Mielipide. Raimo Kantola, professori Teknillinen korkeakoulu.
11. Lahjakkaat ovat jo saaneet erityiskouluja. 12.10.06. Mielipide. Eero Viitaniemi, kasvatustieteen ja didaktiikan dosentti.
12. Hyvinvointivaltio kaipaa uudistamista. 22.1.06. Mielipide. Vilppu Huomo, Teologian maisteri.
13. Ennakkoluuloton panostaminen innovaatioihin on elinehtomme. 18.3.06. Vieraskynä. Erkki K.M. Leppävuori, kirjoittaja on Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen (VTT) pääjohtaja.

14. Koulutus ei ole mikä tahansa kansainvälinen kauppatavara. 19.2.06. Vieraskynä. Maija Airas, kirjoittaja on asiantuntija Kansainvälisessä henkilövaihdon keskuksessa CIMO:ssa.
15. Opiskelijoita kannustettava opiskelemaan. Mielipide. 9.8.06. Anna-Riitta Tunturi, filosofian tohtori.
16. Yrityksillä on oikeus valvoa työntekijöitään. Mielipide. 13.9.06. Erkki O. Auranen, diplomi-insinööri.
17. Taso ja selkeyttä innovaatiokeskusteluun. 18.10.06. Mielipide. Uolevi Lehtinen, yrityksen taloustieteen emeritusprofessori.
18. Johtajuus on palautettava yhteiskuntaan ja yrityksiin. 18.12.06. Mielipide. Pekka Järvinen, kirjoittaja on organisaatiopsykologi ja toimii johtamiskouluttajana ja konsulttina yritysten kehittämis-, muutos- ja konfliktitilanteissa.

Uusliberalismin vastainen

19. Filosofia ei ole uhka muille tieteille. 8.1.06. Mielipide. Pasi Ockenström.
20. Leviääkö ruokapankki-ilmiö työvoimapolitiikkaan? 11.1.06. Mielipide. Timo Aro, EU-koordinaattori.
21. Käynti työvoimatoimistossa voi olla turhauttava kokemus. 2.2.06. Mielipide. Päivi Marttila.
22. Suomalaiset työnantajat syrjivät kokematonta. 13.2.06. Mielipide. Aki Koski, diplomi-insinööri.
23. Nuorilla on liian vähän kokemusta työelämästä. 3.3.06. Mielipide. Olli Turunen.
24. Osaaminen jää saneerauksen jalkoihin. 7.3.06. Mielipide. Veikko Sipola.
25. Pätkätöiden ketju päättyi raskauteen. 21.3. Mielipide. Johanna Hristov, metsänhoitaja, maatalous- ja metsät.maist..
26. Kovat kapitalistit, pyhät populistit! 5.4.06. Mielipide. Liisa Björklund, teol. Maisteri, sosiaalietiikan tutkija, systemaattisen teologian laitos, Helsingin yliopisto.
27. Lukiossa opiskelun tahti on tappava. 10.4.06. Mielipide. Eija Nyysölä, lukiolainen.
28. Maapallo on luovutettu markkinavoimien pelikentäksi. 11.4.06. Mielipide. Eila Louhenkilpi, arkkitehti.
29. Naisprekariaatti vaatii vastuuta ”luovan tuhon” taloudelta. 19.5.06. Vieraskynä. Kaarina Kailo, kirjoittaja on dosentti, FemAttac-koordinaattori ja

naisliikeaktivisti.

30. Mielen sairaus ei kerro väkivaltaisuudesta. 20.6.06. Mielipide. Timo Peltovuori, toiminnanjohtaja Mielenterveyden keskusliitto ry.
31. Terveys jakautuu yhä sosioekonomisesti. 16.7.06. Mielipide. Matti Pääkkönen.
32. Koulu ylläpitää yhä sukupuolirooleja. 7.9.06. Mielipide. Marjo Vuorikoski, kasvatust.toht., tutkija, Tampereen yliopisto.
33. Eikö teollisuus tarvitse suomalaisia huippuosajia? 16.9.06. Mielipide. Matti Kinnunen.
34. Irrallisuus edistää nuorten miesten syrjäytymistä. 20.9.06. Mielipide. Jari Heinonen, sosiaalityön professori.
35. Emme tarvitse omia kouluja lahjakkaita varten. 26.9.06. Mielipide. Kari Uusikylä, professori, soveltavan kasvatustieteen laitos, Helsingin yliopisto.
36. Asem – mielenosoitus oli hyökkäys talouskasvun uskontoa vastaan. 28.9.06. Mielipide. Pentti Linkola, Sääksmäki, Valkeakoski.
37. Hyvät työolot eduksi kaikkien viihtyvyydelle. 1.10.06. Mielipide, Sunnuntai-numero. Tapani Salonen.
38. Menestykseen vievä johtajuus kateissa suomalaisyrityksissä. 18.10.06. Mielipide. Harri Lepistö, johtava valmentaja, fil. maist.
39. Onko yksi huippuyliopisto hyvinvointimme tae? 22.10.06. Mielipide, Sunnuntai-numero. Markku Ojanen, professori, Tampereen yliopisto.
40. Innovaatiossa pitää huomioida arkielämän työn vaatimukset. 30.10.06. Mielipide. Hannele Huhtala, filosofian tohtori, erikoistutkija & Marjo-Riitta Parzefall, filosofian tohtori, lehtori.
41. Jatkuvat suorituspainet luovat paljon ahdistusta. 21.12.06. Mielipide. Mikael Hiltunen, valtiot. yo.
42. Elämme nöyryytyksen yhteiskunnassa. 27.12.06. Mielipide. Tarja Tiilimäki.
43. Vapaa-aikaansa ei tarvitse pyhittää työlle. 29.12.06. Mielipide. Jaana Reijonaho, tiedottaja.
44. Voimavaroja suunnattava todellisiin kansantauteihin. 14.1.06. Vieraskynä. Timo Pohjolainen, dosentti Timo Pohjalainen työskentelee ylilääkärinä Invalidisäätiön Kuntoutus Ortonissa.
45. Ilmainen orjatyö nöyryyttää eniten. 12.4.06. Mielipide. Martta Hauru.

Sivistyksellinen diskurssi

46. Lukiossa oltava mahdollisuus pitää monet ovet avoinna. 8.1.06, Sunnuntai-numero. Mielipide. Antti Vanninen, lukiolainen.
47. Nykylukion olisi syytä erikoistua yleissivistykseen. 12.1.06. Mielipide. Ilari Leskelä, lukiolainen.
48. Luonnontieteetkin ovat sivistystä. 20.1.06. Mielipide. Miina Kajos & Esa Perkiö.
49. Globalisaation vastainen liike pursuaa luovuutta ja elinvoimaa. 29.1.06, Sunnuntai-numero. Vieraskynä. Candido Grzybowski, kirjoittaja on brasilialainen sosiologi, Ibase-tutkimuslaitoksen johtaja ja Maailman sosiaalifoorumin kansainvälisen neuvoston jäsen.
50. Säästöt taitoaineissa heikentävät oppilaan kykyä ilmaista. 7.2.06. Mielipide. Hannleena Lehtola, varapuheenjohtaja, kasvatustieteen ainejärjestö Peduca & Ville Virtanen, puheenjohtaja, kasvatustieteiden ainejärjestö Phenomena.
51. Ihmisyyden lainalaisuudet on syytä hyväksyä. 27.3.06. Mielipide. Hanna Kuisma, valt. yo.
52. Taidetta tulisi arvostaa myös tiedonhankinnan keinona. 30.4.06, Sunnuntai-numero. Vieraskynä. Marjo Räsänen, kirjoittaja on Taideteollisen korkeakoulun dosentti ja Turun opettajankoululaitoksen kuvataidekasvatuksen lehtori.
53. Kilpailuttaminen sopii huonosti terveyspalveluihin. 16.6.06. Mielipide. Antti Holopainen, ylilääkäri, Järvenpään sosiaalisairaala.
54. Myös hengellinen elämä kaipaa hoitajaa. 15.7.06. Mielipide. Kullervo Kivikoski, sairaalapastori, Suursuon sairaala, Tuija Kivikoski, sairaalapastori, Kustaankartanon vanhustenkeskus & Raimo Sulkava, geriatrian professori, Kuopion yliopisto.
55. Lasten taidekasvatus ei ole kertakäyttöhyödyke. 20.10.06. Mielipide. Kaiju Haanpää, rehtori, Espoon kuvataidekoulu & Marketta Urpo-Koskinen, rehtori, Lohjanseudun kuvataidekoulu.
56. Kehittyvä mieli tarvitsee taiteita. 23.10.06. Mielipide. Jari Sinkkonen, lastenpsykiatri, huilisti evp, Pelastakaa lapset ry.
57. Koulujen lakkauttamisvimma tuskin laantuu. 15.12.06. Mielipide. Peter Johnson, kasvatust. lis. (väit.), rehtori, Suomen Rehtorit ry:n varapuheenjohtaja.
58. Yleissivistys on rikas yhteinen viitekehysemme. 7.1.06. Mielipide. Irja Bergman, fil. lis. Lukion rehtori (eläkkeellä).

Funktionalistinen ja yhteiskuntaan integroiva diskurssi

59. Työlle löydettävä tekijät vastedeskin. 15.1.06, Sunnuntai-numero. Mielipide. Mikko Pesola, dipl. ins.
60. Välivuodesta voi olla paljon haittaa. 29.4.06. Mielipide. Pekka Neittaanmäki, professori.
61. Terveytensä tarvelleet hoitojonon hännille. 3.9.06. Mielipide. Juhani Lampi.
62. Oman terveyden pilaamiseen puututtava ajoissa jämäkästi. 9.9.06. Mielipide. Marja Pitkänen.
63. Pitkään työttöminä olleita ei syrjitä työvoimakoulutuksessa. 14.11.06. Mielipide. Tuija Leminen, työmarkkinaneuvos.
64. Työelämä mukaan kehittämään ammatillista koulutusta. 15.2.06. Mielipide. Tapani Ranki, puheenjohtaja, Suomen oppisopimuskoulutuksen järjestäjät ry.
65. Syrjäytyminen on myös ihmisen korvien välissä. 29.4.06. Mielipide. Pekka Pihlanto, professori emeritus.
66. Muutosturva parantaa työmarkkinoiden toimintaa. 12.8.06. Vieraskynä. Sanna Siekkinen & Olli Koski, Siekkinen on SAK:n koulutus- ja työvoimapolitiittinen asiantuntija. Koski työskentelee SAK:ssa ekonomistina.
67. Työttömyyden hoitoon tarvitaan uusia keinoja. 4.10.06. Mielipide. Timo Kietäväinen, varatoimitusjohtaja, Kuntaliitto.
68. Oppiminen on koulutuksen laatumittari. 21.6.06. Mielipide. Atte Mäki, puheenjohtaja & Hannamiina Tanninen, varapuheenjohtaja, Suomen Opiskelija-Allianssi – OSKU ry.
69. Asevelvollisuus koulii nuoria vastuunkantoon. 18.9.06. Mielipide. Aulis Lintunen, ekonomisti ja ammattikasvatusneuvos.

Yhteiskuntaan kriittisesti suhtautuva diskurssi

70. Mikä on palvelukeskusten tehvävä?. 8.1.06, Sunnuntai-numero. Mielipide. Janne Marniemi & Terho Pekkala.
71. Miehet tuskin ovat syrjäytymässä. 30.1.06. Mielipide. Elina Aaltio, valtiot. yo.
72. Miesten syrjinnästä on todisteita. 9.2.06. Mielipide. Paavo Ojala, opiskelija.
73. Miesten syrjäytyminen jäänyt huomiotta. 22.2.06. Mielipide. Timo Kitunen, sosiaalityöntekijä.
74. Työttömyyteen on jouduttu – ei päästy. 8.3.06. Mielipide. Helena Lauttanen,

- puheenjohtaja, Toimihenkilötyöttömät ry.
75. Työvoimahallintoon palkattava sosiaalialan ammattilaisia. 16.3.06. Mielipide. Markku J. Kekäläinen, toiminnanjohtaja, Helsingin työttömät ry.
 76. Olen ohjannut työelämään vain motivoituneita asiakkaita. 17.3.06. Mielipide. Rauno Männistö, työvalmentaja, Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
 77. Kansainvälisyyteen panostaminen ei uhkaa kansallista tutkimusta. 29.4.06. Vieraskynä. Marko Nenonen, kirjoittaja on historian yliassistentti Tampereen yliopistossa.
 78. Opiskelumotivaatio ei kasva parantamalla koulun viihtyisyyttä. 1.5.06. Mielipide. Marko Varjos, lehtori.
 79. Välivuoden aikana voi saada paljon kokemuksia. 4.5.06. Mielipide. Suvi Weckman, tekniikan ylioppilas.
 80. Nuoret haluavat kokeilla välivuonna siipiään. 7.5.06, Sunnuntai-numero. Mielipide. Piia Arvolammi, ranskalaisen filologian opiskelija.
 81. Tietoyhteiskunnan on luovuttava teollisen työn ajatusmalleista. 20.5.06. Vieraskynä. Esko Kilpi & Risto Puutio, Kilpi on toimitusjohtaja ja tietotyön asiantuntija Esko Kilpi Oy:ssä, Puutio työskentelee organisaatiopsykologina ja kehittämistyön tutkijana Odecossa.
 82. Ei ole kenenkään etu ylikouluttaa nuoria. 3.6.06. Mielipide. Pekka Immeli, johtaja, Akava.
 83. Iäkkäiden työntekijöiden syrjiminen on lopetettava. 19.8.06. Mielipide. Aaro Jaronen.
 84. Myös terveytensä tärvelleitä on autettava. 10.9.06, Sunnuntai-numero. Mielipide. Maria Törmänen, diakoniopiskelija.
 85. Yliopistot kouluttavat työttömäksi. 2.10.06. Mielipide. Juho-Antti Tuhkanen, filosofian lisensiaatti.
 86. Kouluvierailut tärkeä väline kansalaiskasvatukseen. 8.10.06, Sunnuntai-numero. Mielipide. Henrietta Grönlund, teol. maist., vapaaehtoistoiminnan tutkija & Sanna Koskinen, maat. ja metsät. maist., ympäristökasvatuksen tutkija, Helsingin yliopisto.
 87. Nuoret kuluttajat tarvitsevat myös vaihtoehtoisia ihanteita. 4.11.06. Vieraskynä. Hanna Lehtimäki & Juha Suoranta, Hanna Lehtimäki on dosentti, joka työskentelee tutkijana ja kehittäjänä Life Works Consultingissa. Juha Suoranta on Tampereen yliopiston aikuiskasvatuksen professori.
 88. Yhteisöllisyyden puute sairastuttaa yhteiskuntaamme. 24.11.06. Vieraskynä.

Pirjo Lindfors, kirjoittaja on anesthesiologian erikoislääkäri, jolla on kognitiivisen terapian koulutus. Hän opiskelee psykologislääketieteellistä antropologiaa ja tekee poikkitieteellistä stressiin liittyvää tutkimusta.

89. Hyvinvoiva väestö on globaalin talouden perusta. 6.3.06. MieliPide. Pekka Puska, pääjohtaja, Kansanterveyslaitos, Vappu Taipale, pääjohtaja, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes & Harri Vainio, pääjohtaja, Työterveyslaitos.
90. Elämä ei karkaa väli vuoden aikana. 3.5.06. MieliPide. Juuso Kalliala.
91. Hoitoalan tutkinto valmiiksi työssä ollen ja opiskellen. 2.7.06, Sunnuntai-numero. MieliPide. Eila Tamminen, terveydenhuollon opettaja.

KIRJALLISUUS

Aaltonen, R. 1991. Fennomaanit kansansivistystyössä: Vapaan kansansivistystyön synty Suomessa. Teoksessa Aaltonen, R. & Tuomisto, J. (toim.) Valistus, sivistys, kasvat. Kansanvalituksesta aikuiskasvatukseen. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy. 10-29.

Aittola, T. & Pirttilä, I. 1989. Tieto yhteiskunnassa. Tiedonsosiologinen tarkastelu. Helsinki: Gaudeamus.

Aittola, T. & Raskila, V. 1994. Jälkisanat. Teoksessa P.L. Berger & T. Luckmann Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus. 213-231.

Aittola, T. 2007. Alfred Schütz'in elämäntyö. Teoksessa A. Schütz Sosiaalisen maailman merkityksensä rakentuminen. Johdatus ymmärtävään sosiologiaan. Käänt. V. Pietilä. Tampere: Vastapaino. 441-463.

Alasuutari, P. 1993. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Alhanen, K. 2007. Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa. Helsinki: Gaudeamus.

Anthony, P.D. 1977. The Ideology of Work. London: Tavistock publications.

Antikainen, A., Rinne, R. & Koski, L. 2006. Kasvatussosiologia. Helsinki: WSOY.

Atjonen, P. 2008. Vieläkö etsimme oikeaa ja hyvää? Aikamme kasvatuksen ja kasvatustieteen eettisiä haasteita. Teoksessa Siljander P. & Kivelä A. (toim.) Kasvatustieteen tila ja tutkimuskäytännöt. Paradigmat katosivat, mitä jäljellä? Suomen kasvatustieteellinen seura. 113-142.

Bauman, Z. 2002. Notkea moderni. Suom. J. Vainonen. Tampere: Vastapaino.

- Berger, P.L. & Luckmann, T. 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Suom. V. Raskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Boudon, R. 1981. The logic of social action. An introduction to sociological analysis. Käänn. David Silverman. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. 1999. Televisiosta. Suom. Tiina Arppe. Helsinki: Otava.
- Bourdieu, P. 1999. Vastatulet. Ohjeita uusliberalismin vastaiseen taisteluun. Suom. Tiina Arppe. Helsinki: Otava.
- Bourdieu, P. 2006. The Forms of Capital. Teoksessa Lauder, H., Brown, P., Dillabough, J-A & Halsey, A.H. (toim.) Education, Globalization and Social Change. Oxford: Oxford University Press. 105-109.
- Burr, V. 1995. An introduction to social construction. New York: Routledge.
- Burr, V. 2002. Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä. Suom. J. Vainonen. Tampere: Vastapaino
- Carr, W. & Kemmis, S. 1986. Becoming critical. Education, Knowledge and Action Research. London: The Falmer Press.
- Chomsky, N. 2002. Mediakontrolli. Propagandan mahtavat saavutukset. Suom. Sami Heino. Turku: Sammakko.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, N. 1997. Miten media puhuu. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, M. 1995. Power. Essential works of Foucault 1954-1984. Toim. J.D. Faubion. Käänt. R. Hurley. New York: The New Press.
- Foucault, M. 2005. Tiedon arkeologia. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- Foucault, M. 2005. Tarkkailla ja rangaista. Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Freire, P. 2005. Sorrettujen pedagogiikka. Suom. Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- Friman, M. 2004. Aikamme hyveet korostavat sopeutumista työelämään ja omaa menestymistä. Aikuiskasvatus, vol 2: 164-168.
- Fromm, E. 1976. Pako vapaudesta. Suom. Markku Lahtela. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Fromm, E. 1976. Olla vai omistaa. Suom. Matti Kannosto. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Giddens, A. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino.

- Harva, U. 1983. Inhimillinen ihminen Homo Humanus. Humanistisia tarkasteluja. Helsinki: WSOY.
- Heinämaa, S. 2006. Ankarasta tieteestä uudistumisen etiikkaan. Teoksessa E. Husserl Uudistuminen ja ihmisyy (toim. Heinämaa, S.). Helsinki: tutkijaliitto, 7-21.
- Heiskala, R. 1994. Sosiologia modernin yhteiskunnan itsetietoisuutena ja kansallisena traditiona. Teoksessa Heiskala, R. (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Tampere: Gaudeamus.
- Helén, I. 1994. Michel Foucault'n valta-analytiikka. Teoksessa Heiskala, R. (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Tampere: Gaudeamus. 270-315.
- Helén, I. 2004. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: foucaultlainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Rahkonen, K (toim.) Sosiologisia nykykeskusteluja. Helsinki: Gaudeamus.
- Hemánus, P. 1972. Indoktrinaatio joukkotiedotuksessa. Tampereen yliopiston tiedotustutkimuksen laitos.
- Hemánus, P. 1973. Joukkotiedotus piilovaikuttajana. Helsinki: Otava.
- Hemánus, P. 1975. Propaganda sanomalehdessä. Helsinki: Otava.
- Hilpelä, J. 2001. Uusliberalistisen koulutuspolitiikan aatteellinen tausta. Teoksessa Jauhiainen, A., Rinne, R. & Tähtinen, J. (toim.) Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen seura.
- Hilpelä, J. 2003. Voiko nyky-yhteiskunnassa kasvaa moraalisubjektiksi? Aikuiskasvatus, vol 2: 133-142.
- Himanka, J. 2002. Se ei sittenkään pyöri. Johdatus mannermaiseen filosofiaan. Helsinki: Tammi.
- Himanka, J. 1995. Esipuhe. Teoksessa E. Husserl Fenomenologian idea. Viisi luentoa. Helsinki: Loki-kirjat.
- Holma, J. 1987. Edmund Husserlin fenomenologiset reduktiot tutkimisen menetelmänä. Tampereen yliopisto. Rauhan- ja kehitystutkimuksen yksikkö.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. 2008. Valistuksen dialektiikka. Filosofisia sirpaleita. Suom. Veikko Pietilä. Tampere: vastapaino.
- Husa, S. 2003. Michel Foucault – Mikrovalta, kasvatus ja normalisoiminen. Teoksessa T. Aittola Kasvatussosiologian teoreetikoita. Helsinki: Gaudeamus. 58-80.
- Husserl, E. 1995. Fenomenologian idea. Viisi luentoa. Helsinki: Loki-kirjat.
- Jallinoja, R. 1991. Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö. Rauma: Länsi-Suomi Oy.
- Johnstone, B. 2002. Discourse analysis. Oxford: Blackwell publishing.

- Jokinen, A. 1993. Poliitikkojen puheet puntarissa: kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: vastapaino, 189-226.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. 1993. Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: vastapaino, 17-47.
- Jokinen, A. & Juhila, K. 1993. Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: vastapaino, 75-108.
- Jokinen, A. & Juhila, K. 2006. Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: vastapaino, 54- 97.
- Jokinen, A. 2006. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: vastapaino, 126-159.
- Jokisaari, O-J. 2004. Elinikäinen oppiminen – häpeä ja menetetty vapaus. Aikuiskasvatus, vol:1. 4-16.
- Juhila, K. 1993. Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: vastapaino, 151-188.
- Juhila, K. 2006. Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: vastapaino, 160-198.
- Juhila, K. 2006. Tutkijan positiot. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: vastapaino, 201-232.
- Julkunen, R. 2001. Suunnanmuutos. 1990 – luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Kaakkuri-Knuuttila, M-L. 2003. Retoriikka. Teoksessa M-L. Kaakkuri-Knuuttila (toim.) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus. 233-273
- Kaikkonen, M. 2000. Eheys yksilön persoonaa ja ympäristöä kehittävässä elinikäisessä oppimisessa. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Väitöskirja.
- Kantola, A. 2002. Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990 - luvun talouskriisissä. Helsinki: Pallas-Sarja.
- Kauppila, J. 2006. Elinikäinen oppiminen suomalaisessa oppimisyhteiskunnassa. Teoksessa Kauppila, J., Rekola, H & Suoranta, J. Aikuiskasvatuksen risteysasemalla. Johdatus aikuiskasvatukseen. Joensuu: Joensuun yliopistopaino. 35-65.
- Kautto-Koivula, K & Huhtaniemi, M. 2006. Rengistä isännäksi. Vapaaksi kvartaalitalouden talutusnuorasta. Helsinki: Edita.

- Kiilakoski, T. & Hautakangas, S. 2007. Huomenna hän oppii. Niin & Näin; vol 1, nro 52. 75-81.
- Kilpatrick, W.H. 2007. Indoktrinaatio ja persoonien kunnioitus. Suom. Rauno Huttunen. Niin & Näin; vol 1, nro 52. 97-101.
- Koivunen, A. 2004. Emansipaatio. Teoksessa A. Koivunen & M. Liljeström Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 77-111.
- Kortteinen, M. 1992. Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Hämeenlinna: Hanki ja Jää.
- Kunelius, R. 1997. Viestinnän vallassa. Johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin. Juva: WSOY.
- Kusch, M. 1986. Ymmärtämisen haaste. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.
- Kusch, M. 1993. Tiedon kentät ja kerrostumat – Michel Foucault'n tieteentutkimuksen lähtökohdat. Suom. H. Hakasalo. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.
- Lammenranta, M. 1993. Tietoteoria. Tampere: Gaudeamus.
- Lehtonen, M. 2004. Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Tampere: Vastapaino.
- Lehtovaara, M. 1992. Fenomenologinen näkökulma ihmisen tutkimisen metodologiaan. Teoksessa J. Varto Kohti elämismaailman ja ihmisen laadullista tutkimista. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti. 3-32.
- Liakka, N. 1991. Sivistys ja kansansivistys. Teoksessa eoksessa Aaltonen, R. & Tuomisto, J. (toim.) Valistus, sivistys, kasvatus. Kansanvalistuksesta aikuiskasvatukseen. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy. 83-85.
- Macdonell, D. 1986. Theories of discourse. An introduction. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Marcuse, H. 1969. Yksiulotteinen ihminen. Teollisen yhteiskunnan tarkastelua. Suom. Markku Lahtela. Helsinki: Weilin + Göös.
- Meurman-Solin, A. & Pyysiäinen, I. 2005. Johdanto. Teoksessa A. Meurman-Solin & I. Pyysiäinen Ihmistieteet tänään. Helsinki: Gaudeamus.
- Moore, E. 2004. Aikuiskoulutukseen osallistumattomuus on myös rationaalista. Aikuiskasvatus, vol:3. 206-213.
- Nicoll, K. & Fejes, A. 2008. Mobilizing Foucault in studies of lifelong learning. Teoksessa Fejes, A & Nicoll, K (toim.) Foucault and lifelong learning. Governing the subject. London: Routledge. 1-18.
- Nieminen, J. 1999. Nuoruuden kriittisyydellä kilvoittelevassa yliopistossa. Teoksessa Järvinen-Taubert, J. & Valtonen, P. (toim.) Kriittisyyteen kasvu korkeakoulutuksessa. Tampere: Taju.

- Niiniluoto, I. 2003. Mitä vikaa on relativismissa? Teoksessa I. Niiniluoto Totuuden rakastaminen. Tieteenfilosofisia esseitä. Helsinki: Otava. 251-278.
- Niiniluoto, I. 2003. Todellisuus – onko sitä? Teoksessa I. Niiniluoto Totuuden rakastaminen. Tieteenfilosofisia esseitä. Helsinki: Otava. 27-43.
- Niiniluoto, I. 2003. Antirealismen uudet vaatteet. Teoksessa I. Niiniluoto Totuuden rakastaminen. Tieteenfilosofisia esseitä. Helsinki: Otava. 279-292.
- Nordenstreng, K. & Wiio, O. A. 2000. Viestintäjärjestelmä. Teoksessa Nordenstreng, K. & Wiio, O. A. (toim.) Suomen mediamaisema. Helsinki: WSOY.
- Nurmi, T., Rekiaro, I., Rekiaro, P & Sorjanen, T. 2001. Gummeruksen suuri sivistyssanakirja. Jyväskylä: Gummerus.
- Nyysölä, K. & Hämäläinen, K. (toim). 2001. Elinikäinen oppiminen Suomessa. Opetushallitus.
- Oksanen, M. & Vuorisalo, T. 2008. Darwinin lajikäsitys ja ihminen. Niin & Näin, vol:1. 35-41.
- Olssen, M. 2008. Understanding the mechanisms of neoliberal control. Lifelong learning, flexibility and knowledge capitalism. Teoksessa Fejes, A & Nicoll, K (toim.) Foucault and lifelong learning. Governing the subject. London: Routledge. 34-47.
- Onfray, M. 2005. Kapinallisen politiikka – tutkielma vastarinnasta ja taipumattomuudesta. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry.
- Otala, L. 2001. Osaajana opintiellä. Opas elinikäisen oppimisen matkalle. Helsinki: WSOY.
- Paarma, J. 2004. Henkisen hyvinvoinnin edellytykset: talouden kantokyky – ihmisen kestokyky. Aikuiskasvatus, vol: 4. 344-348.
- Paso, E. 2007. Työkyky merkitsee. Työkyvyn merkityksen ja maailman rakentuminen lehtiteksteissä. Oulun yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos. Väitöskirja. Viitattu <http://herkules.oulu.fi/isbn9789514283789/isbn9789514283789.pdf>
- Patomäki, H. 2007. Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot. Helsinki: WSOY.
- Puolimatka, T. 2001. Max Scheler ja yleissivistyksen idea. Teoksessa Huhmarniemi, R., Skinnari, S. & Tähtinen, J. (toim.) Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Raatikainen, P. 2004. Ihmistieteet ja filosofia. Helsinki: Gaudeamus
- Ramonet, I. 2001. Median tyrannia. Suom. J. Kuurne. Helsinki: WSOY.

- Rinne, R. & Salmi, E. 2000. Oppimisen uusi järjestys. Uhkien ja verkostojen maailma koulun ja elämänmittaisen opiskelun haasteena. Tampere: Vastapaino.
- Rinne, R. 2003. Uusliberaali ajattelutapa on pesiytynyt suomalaiseenkin koulutuspolitiikkaan. *Aikuiskasvatus*, vol: 2. 152-157.
- Räsänen, P. 2007. Uusliberalismi ja lupaus vapaudesta. *Niin& Näin*, vol:4. 99-107.
- Saarinen, E. 2002. Fenomenologia ja eksistentialismi. Teoksessa I. Niiniluoto & E. Saarinen (toim.) *Nykyajan filosofia*. Helsinki: WSOY, 215-260.
- Salo, P. & Suoranta, J. 2002. *Sivistyksellinen aikuiskasvatus*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Schütz, A. 1967. *The phenomenology of the social world*. Käänt. G. Walsh & F. Lehnert. New York: Northwestern university press. Alkuperäisjulkaisu 1932.
- Sennett, R. 2007. *Uuden kapitalismin kulttuuri*. Suom. Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- Siljander, P. 2002. *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen*. Helsinki: Otava.
- Siltala, J. 2004. *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Helsinki: Otava.
- Silvennoinen, H. & Tulkki, P. 1998. Elinikäisen oppimisen olennaista etsimään. Teoksessa Silvennoinen, H. & Tulkki, P. *Elinikäinen oppiminen*. Tampere: Gaudeamus. 9-24.
- Silvennoinen, H. 1998. Oppiminen työelämässä. Teoksessa Silvennoinen, H. & Tulkki, P. *Elinikäinen oppiminen*. Tampere: Gaudeamus. 61-102.
- Skinnari, S. 2004. *Pedagoginen rakkaus. Kasvattaja elämäntarkoituksen ja ihmisen arvoituksen äärellä*. Jyväskylä: PS Kustannus.
- Snellman, J.V. 1991. Sivistys ja yleishenki. Teoksessa Aaltonen, R. & Tuomisto, J. (toim.) *Valistus, sivistys, kasvatus. Kansanvalistuksesta aikuiskasvatukseen*. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy. 73-85.
- Suhonen, P. 1994. *Mediat, me ja ympäristö*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Suoninen, E. 2006. Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: vastapaino. 17-36.
- Suoranta, J. 1997. *Kasvatuksellisesti näkeväksi. Sivistyksellinen kasvatusajattelu tässä ajassa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suoranta, J. 2005. *Radikaali kasvatus. Kohti kasvatuksen poliittista sosiologiaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tam, H. 1998. *Communitarianism. A New Agenda for Politics and Citizenship*. London: MacMillian Press.

- Tuomisto, J. 1991. Aikuiskasvatuksen peruskäsitteen historiallinen kehitys. Teoksessa Aaltonen, R. & Tuomisto, J. (toim.) Valistus, sivistys, kasvatus. Kansanvalistuksesta aikuiskasvatukseen. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy. 30-69.
- Tuomisto, J. 1994. Elinikäinen kasvatus – aatteesta strategiaksi. Teoksessa Kajanto, A. & Tuomisto, J. Elinikäinen oppiminen. Vapaan sivistystyön 35. vuosikirja. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy. 49-84.
- Tuomisto, J. 1994. Elinikäisen oppimisen muodot – teoreettiset lähtökohdat ja käytäntö. Teoksessa Kajanto, A. & Tuomisto, J. Elinikäinen oppiminen. Vapaan sivistystyön 35. vuosikirja. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy. 13-45.
- Tulkki, P. & Honkanen, P. 1998. Valta oppimisen kentällä. Teoksessa Silvennoinen, H. & Tulkki, P. Elinikäinen oppiminen. Tampere: Gaudeamus. 25-60.
- Törrönen, J. 2005. Puhetapoja analysoimassa. Rajankäyntiä kriittisen diskurssianalyysin ja semioottisen sosiologian välillä. Teoksessa P. Räsänen, A-H. Anttila & H. Melin Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Valtonen, S. 2003. Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa A. Kantola, I. Moring & E. Väliverronen Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tampere: Palmenia-kustannus.
- Virtanen, A. 2006. Biopoliittisen talouden kritiikki. Helsinki: tutkijaliitto.
- Von Wright, H. 2007. Humanismi elämänasenteena. Suom. Kai Kaila. Helsinki: Otava.
- Wood, L. A. & Kroger, R. 2000. Doing discourse analysis. Methods for studying action in talk and text. London: Sage Publications, Inc.
- Young, I. M. 1990. Justice and the Politics of Difference. New Jersey: Princeton.

LIITTEET

LIITE 1

Hei!

Tutkin Pro Gradu -tutkimuksessani millaisia elinikäisen oppimisen diskursseja Helsingin Sanomien mielipidesivustolla ilmenee ja tutkimuksen luotettavuuden parantamiseksi esittäisin muutaman kysymyksen ja olisin erittäin kiitollinen, jos voisitte vastata niihin.

Ensinnäkin, osaatteko arvioida kuinka paljon teille tulee mielipidekirjoituksia päivässä/viikossa/kuukaudessa ja millaisin kriteerein valittavat tekstit julkaistaan?

Toinen ja ehkä tärkeämpi kysymys on, kuinka vieraskynä-kirjoitukset eroavat toisistaan, niiden ollessa toisinaan sijoitettuna mielipideosastolle ja toisinaan pääkirjoitussivulle? Jatkokysymyksenä asiaan tiedustelin vielä, kuinka paljon ne ovat ns. itsenäisiä mielipidekirjoituksia vai pyytääkö Helsingin Sanomat erikseen erilaisia asiantuntijoita kommentoimaan joitakin yhteiskunnallisia kysymyksiä?

Ystävällisin terveisin

Heikki Kinnari

hmkinn@utu.fi

044-5851973

LIITE 2

Hei, kiitos postista. Vastaan vieraskyniä koskevaan kysymykseesi.

Vieraskynien sijoittaminen myös Mielipide-sivulle johtuu puhtaasti tilaongelmasta, jolle ei ole toistaiseksi löydetty ratkaisua.

Periaatteessa vieraskynien ja mielipidekirjoitusten tulisi sijoittua saumattomasti samoille sivuille. Maailmalla nämä sivut tunnetaan Ed-Op –sivuina (Editorials and Opinions). Näin siksi, että sisällöllisesti kyseessä on jatkumo: pääkirjoitukset ja pääkirjoitustoimituksen tuottamat kolumnit – pääkirjoitussivun vieraskynät – mielipidesivun pääjuttu – mielipidesivun lyhyemmät jutut – ”lyhyesti”-palsta. Jatkumo kulkee siis lehden omista näkemyksistä (pääkirjoitukset) ulkopuolisten asiantuntijoiden näkemyksiin (vieraskynät) ja edelleen ”tavallisen kansan” mielipiteisiin.

Tällä hetkellä pääkirjoitussivun alalaidassa on Karlssonin piirros, joka lajityyppinä on perinteinen ja oleellinen osa pääkirjoitussivua. Yläosassa olevan kolumnin tai (niin kutsutun ison) vieraskynän välissä on Muut lehdet –palsta. Se toimii joustavana elementtinä.

Myös lyhyemmät ns. ”pikkuvieraskynät” tulisi loogisuuden vuoksi julkaista pääkirjoitussivulla, mutta nyt niitä mahtuu sivulle vain maanantaina ja tiistaina. Niiden paikka on kuitenkin hyvin ahdas, joten harvat tarjotut tekstit ovat riittävän lyhyitä tai ne pystytään lyhentämään tarpeeksi.

Osa vieraskynistä ilmestyy siis Mielipide-sivulla. Aiemmin Mielipide-sivut olivat pääkirjoitussivusta seuraavia, ja ensimmäinen MP-sivu oli oikean puolen sivu (A5). Tällaisen sivun yläosa on lukuarvoltaan hyvin suuri, joten siinä julkaistiin myös tekstejä, jotka olisivat soveltuneet vieraskyniksi. Kuitenkin: vieraskynissä saa olla korkeintaan kaksi kirjoittajaa, koska ne mielletään kirjoittajansa pohdinnoiksi ja kynäilyksi. Jotkut sisällöltään vieraskynäksi soveltuvat tekstit ovat useamman kuin kahden allekirjoittamia, julkilausumaa lähenteleviä. Näin ne ohjataan mielipidesivulle, ja aiemmin, kun MP-sivut olivat pääkirjoitussivun yhteydessä, niiden pääjuttuna saatettiin julkaista esimerkiksi usean presidentin yhteiskirjoitus – paikka oli riittävän hyvä.

Nykyisin MP-sivut ovat kuitenkin lehden C-osassa. Käsitykseni mukaan siirto tehtiin, koska lehden etuosaan haluttiin koota enemmän uutisaineistoa, siis uutisosastoja. Näin siksikin, että painosten teko – lehden sisällön tuoreuttaminen yön mittaan – kohdistuu

yleensä uutissivuihin, ja voi olla teknisesti ja ajankäytöllisesti edullista, että ne ovat samassa osiossa. Tästä asiasta saat enemmän tietoa toimituspäälliköiltä (Kimmo Pietinen, Antero Mukka, Kaius Niemi).

Puhuin edellä jatkumosta, ja siksi ero mielipidekirjoituksen ja vieraskynän välillä on ”veteen piirretty viiva”. Joitain selkeitä eroja kuitenkin on:

1: Vieraskynä on aina alan ”virallisen” asiantuntijan kirjoittama. Näin ollen esimerkiksi lastenkasvatuksesta ei kelpaa kirjoittamaan pelkän isän tai äidin kokemuksella, vaikka se tosiasiaa olisi hyväkin, vaan tarvitaan kasvatustieteilijä tms.

2. Vieraskynässä on ”tutkimuksellinen” ote ja (mielellään uutta) tutkimustietoa. Vieraskynässä tulee kuitenkin olla myös kirjoittajan omia näkemyksiä, visioita, ongelmanasetteluja ja ratkaisuehdotuksia – mitä kaikkea hän perustelee asiantuntemuksensa kypsyttämin argumentein.

3. Vieraskynä voi olla toimituksen tilaama. Kun jotain merkittävää tapahtuu, toimitus voi tilata aiheesta taustajutun asiantuntijalta. Esimerkiksi Jokelan surmia koskien toimitus pyysi jutun Terho Pursiaiselta (julk. pääkirjoitussivulla 10.11.) sekä Neue Universitäten Berlin –yliopiston koulusurmia tutkivan Leaking-projektin tutkijalta (julk. 15.10). Muut aiheesta julkaistut vieraskynät tulivat tarjottuina.

Toimitus ei kuitenkaan ohjeista kirjoittajaa mitenkään eikä jutun sisällöstä yleensä edes keskustella. Näin siksi, että toimitus ei ole asiantuntija eikä sen siksi pidä tehdä sisältövalintoja kirjoittajan puolesta. Myös näkökulman on oltava kirjoittajan. Toimittaja on kuitenkin ”juttuinsinööri”, joka voi muokata tekstiä rakenteen ja kieliäsuun suhteen. Kirjoittaja lukee valmiin jutun ja tekee siihen usein vielä pieniä muutoksia.

Vieraskynän ja MP-sivun jutun (muun kuin vieraskynän) joskus olematon ero johtuu siitä, että MP-sivun jutut ovat lähentyneet vieraskyniä: ne ovat usein asiantuntijoiden kirjoittamia. Tästä kehityksestä saat lisää tietoa Mielipidetoimitukselta.

Entä eroavatko pääkirjoitussivulla ja MP-sivulla julkaistut vieraskynät toisistaan?

Isoiksi vieraskyniksi soveltuvat tekstit käsittelevät yleensä merkittäviä, kansallisen laajoja aiheita, pikkuvieraskynät näiden osa-alueita. Tarve uudistaa yliopistolaitosta kokonaisuutena on ison vieraskynän aihe, lastentarhanopettajien koulutuksen uudistaminen pienen vieraskynän aihe. Tällaista karkeaa nyrkkisääntöä rikotaan kaiken aikaa, myös tilasyistä. Siksi esimerkiksi Lähi-idän tulevia neuvotteluja käsittelevä

vieraskynä oli MP-sivulla, jossa vieraskynäpalsta on pienempi kuin iso vieraskynä, mutta isompi kuin pääkirjoitussivun pikkuvieraskynäpalsta.

Saattaa myös olla, että MP-sivulle ohjautuu paitsi vähäisempiä, myös ”pehmeämpiä” asioita käsitteleviä kirjoituksia.

On myös olemassa toimittajan ammattitaitoon ja pitkään kokemukseen perustuva ”hiljainen tieto”, joka näkee tietyn jutun ”istuvan” juuri tietyille palstalle. Näkemys voi johtua osittain myös tottumuksista, joita olisi tietysti syytä tarkistaa aika ajoin. Loppujen lopuksi jokainen juttu on tapaus erikseen. Aivan vedenpitäviä luokitteluja on vaikea tehdä. Perussyhän vieraskynien sijoitteluun sekä pääkirjoitussivulle että MP-sivulle ei ole sisällöstä johtuva – asian kanssa on vain tultava toimeen.

Parhain terveisin

Virve Aarniva

Artikkelitoimitus

Helsingin Sanomat

(09) 122 2363